ห้องสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์

รัชชกาลที่ ๓

พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔

ฉะบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พิมพ์แจกเป็นที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ (ตาด สนิทวงศ์ ณอยุธยา)

วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ณเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก
DS
581.3
พ4ก6

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อ๐๗๗ ๖๒

คำนำ

เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ ได้แจ้งความมายังกรมศิลปากรว่า ใคร่จะได้พิมพ์หนังสือพระราชพงศาวดารรัชชกาลที่ ๓ สำหรับแจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงตาด วงษานุประพัทธ์ เพราะหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชชกาลที่ ๓ นี้ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ได้เรียบเรียงไว้และอาจกล่าวได้ว่า ข้อความส่วนใหญ่เกือบตลอดที่บรรจุอยู่ในหนังสือเล่มนี้ ล้วนกล่าวถึงงานของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ผู้เป็นต้นตระกูลแห่งบิดาของท่านผู้หญิงตาด วงษานุประพัทธ์ เจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้ทำงานสำคัญของชาติจนได้ประเทศกัมพูชากลับมาเป็นประเทศราชของสยามในอายุของท่าน สมควรที่ผู้สืบสายในตระกูลหรือแม้ชนทั่วไปควรเชิดชูและรู้ประวัติของท่าน กรมศิลปากรจึงมีความยินดีอนุญาตให้พิมพ์ตามความประสงค์ และในการพิมพ์คราวนี้ ได้ให้นายปรีดา ศรีชลาลัย ข้าราชการในกรมศิลปากรจัดทำอักขรานุกรมพิมพ์ไว้ข้างท้ายนี้ด้วย เพื่อความสะดวกของนักศึกษาที่จะสอบสวนค้นคว้าในกาลต่อไป

ขออนุโมทนาในกุศลราศี ซึ่งเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์พร้อมด้วยบุตรธิดา ได้มีเอกฉันท์ร่วมกันบำเพ็ญ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เป็นปัจโจปการกิจ และได้พิมพ์หนังสือนี้อุทิศแจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทาน นับเนื่องในอนุปทานทักษิณา ขออิฏฐคุณมนุญญานิสงส์อันนี้จงสฤษฎ์ผลดลบันดาลให้ท่านผู้หญิงตาด วงษานุประพัทธ์ ได้ประสพมนุญญผลในสัมปรายภพ สมดั่งมโนปณิธานทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

ก. ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ห้องสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบาญ

พ.ศ. ๒๓๖๗

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้า ฯ เสด็จสวรรคต	หน้า	๑
พระราชพิธีบรมราชาภิเศกสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ	,,	๒
พระราชพิธีอุปราชาภิเศกกรมหมื่นศักดิพลเสพ	,,	๔
ตั้งพระราชาคณะ	,,	๕
สถาปนาสมเด็จพระพันปีหลวงและพระบรมราชวงศ์	,,	๖
ตั้งข้าราชการ	,,	๗
เจ้าพระยาพระคลังประดิษฐแคร่กัญญา	,,	๘
วอประเวศวัง	,,	๘
ยกทัพไปช่วยอังกฤษตีพะม่า	,,	๙
เรื่องจีนตั้วเหี่ย	,,	๑๐
สร้างและซ่อมพระราชวัง	,,	๑๒
ราชสาสน์พะม่าถึงญวน	,,	๑๓

พ.ศ. ๒๓๖๘

ญวนส่งราชสาสน์และบรรณาการมาถวาย	,,	๒๐
งานพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า ฯ	,,	๒๐
ราชทูตไทยไปเมืองจีน	,,	๒๓
เจ้าอนุเวียงจันท์มาช่วยการพระบรมศพ	,,	๒๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อังกฤษได้เขตต์แดนพะม่า หน้า ๒๕
พิธีจองเปรียง ,, ๒๖
การรับรองทูตอังกฤษ ,, ๒๙

พ.ศ. ๒๓๖๙

สมเด็จพระอมรินทรามาตย์สวรรคต ,, ๓๔
เจ้าเมืองบังกะหล่าทำสัญญาค้าขายกับพะม่า ,, ๓๕
เจ้าอนุเวียงจันท์เป็นกบฏ ,, ๓๘
เจ้าอุปราชเกลี้ยกล่อมหัวเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ ,, ๓๙
เจ้าอนุยกทัพจากเวียงจันท์ ,, ๔๐
เจ้าอนุให้กวาดครอบครัวนครราชสีมา ,, ๔๒
พระยาปลัดเข้าหาเจ้าอนุ ,, ๔๔
ท่านผู้หญิงโม้ต่อสู้กองทัพเจ้าอนุ ,, ๔๕
เจ้าอนุถอยทัพ ,, ๔๖
เจ้าอนุตั้งค่ายบนเขาสาร ,, ๔๗
ราชทูตไทยกลับจากเมืองจีน ,, ๔๘
กรมพระราชวังบวร ฯ ยกทัพจากกรุง ,, ๔๙
กรมพระราชวังบวร ฯ ไปตั้งค่ายอยู่ท่าเรือ ,, ๕๐
กรมพระราชวังบวร ฯ ยกทัพไปทางดงพระยาไฟ ,, ๕๐
กองทัพไทยยกไปทางเมืองปราจีนอีก ๔ ทัพ ,, ๕๑
ใบบอกเจ้าพระยานคร ฯ เรื่องทัพเรืออังกฤษ ,, ๕๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นมูล หมดอายุ 30/04/2564

พ.ศ. ๒๓๗๐

โปรดให้หากองทัพเจ้าพระยาพระคลังกลับ	หน้า	๕๒
ทัพหลวงกรมพระราชวังบวร ฯ ตั้งอยู่เมืองนครราชสีมา	,,	๕๒
เจ้าพระยานครราชสีมามาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ	,,	๕๓
กรมพระราชวังบวร ฯ ให้ทัพพระยาราชสุภาวดี ไปตีเมืองจำปาศักดิ์	,,	๕๓
พระยาราชสุภาวดีตีทัพเจ้าโถงแตก	,,	๕๓
พระยาราชสุภาวดีมีหนังสือถึงเจ้าอุปราช	,,	๕๓
พระยาราชสุภาวดีตีค่ายเวียงคุกแตก	,,	๕๔
กรมพระราชวังบวร ฯ แต่งทัพไปตีค่ายหนองบัวลำภู	,,	๕๕
ทัพหลวงยกจากเมืองนคราชสีมา	,,	๕๕
ทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตกและจับแม่ทัพลาวได้	,,	๕๕
ทัพเจ้าพระยาอภัยภูธรตีทัพเจ้าราชวงศ์แตก	,,	๕๕
เจ้าอนุหนีกลับเมืองเวียงจันท์	,,	๕๕
เจ้าอนุหนีจากเมืองเวียงจันท์ไปอยู่เมืองล่าน้ำ	,,	๕๖
พระยาสุโภยกเข้าล้อมทัพไทยที่ค่ายส้มป่อย	,,	๕๖
กรมหมื่นนเรศโยธียกเข้าตีทัพพระยาสุโภ	,,	๕๗
กรมหมื่นนเรศโยธีถูกล้อม	,,	๕๗
กรมหมื่นเสนีบริรักษ์แก้กรมหมื่นนเรศโยธี ออกจากที่ล้อม	,,	๕๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทัพลาวแตก หน้า ๕๗
กองทัพไทยตั้งค่ายรับเสด็จที่เมืองพันพร้าว ,, ๕๘
ได้เมืองเวียงจันท์ ,, ๕๘
ทัพหลวงเสด็จถึงเมืองเวียงจันท์ ,, ๕๘
เจ้าอุปราชเข้าสวามิภักดิ์ ,, ๕๘
กรมพระราชวังบวร ฯ กราบทูลเรื่องเมืองเวียงจันท์ ,, ๕๙
กรมพระราชวังบวร ฯ ให้สร้างพระเจดีย์ปราบเวียง ,, ๖๗
ตีทัพพระยาเชียงสาแตก ,, ๖๗
พระยาเชียงสาเข้าหาพระยาราชสุภาวดี ,, ๖๘
พระยาราชสุภาวดีตั้งทัพอยู่เมืองยโสธร ,, ๖๘
เจ้าราชบุตรตั้งค่ายอยู่เมืองอุบล ,, ๖๘
พระยาราชสุภาวดีเข้าตีค่ายเจ้าราชบุตร ,, ๖๘
เจ้าราชบุตรหนี ,, ๖๙
พระยาราชสุภาวดีเข้าตั้งอยู่ในเมืองจำปาศักดิ์ ,, ๖๙
พระยาราชสุภาวดียกมาตั้งอยู่เมืองนครพนม ,, ๖๙
ญวนแม่ทัพหน้ามีหนังสือถึงพระสุริยภักดี ,, ๖๙
พระยาราชสุภาวดีพาพระยาเชียงสาเข้าเฝ้าที่ค่ายหลวง ,, ๗๐
เจ้าพระยาอภัยภูธรสมุหนายกถึงอนิจจกรรม ,, ๗๐
กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จถึงกรุงเทพ ฯ ,, ๗๑
เลื่อนพระยาราชสุภาวดีเป็นเจ้าพระยาว่าที่สมุหนายก ,, ๗๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มีหนังสือบอกเรื่องเมืองเวียงจันท์ถึงองเลโบ หน้า ๗๑
เจ้าพระยาราชสุภาวดีได้พระบาง ,, ๗๒
เจ้าพระยาราชสุภาวดีพาเจ้าอุปราชลงมากรุงเทพ ฯ ,, ๗๒
โปรดให้เจ้าอุปราชไปอยู่บ้านอนุบางยี่ขัน ,, ๗๒

พ.ศ. ๒๓๗๑

ได้พระบรมคชลักษณ์ ,, ๗๒
งานพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ,, ๗๓
งานพระศพพระองค์เจ้ากุและศพเจ้าคุณนวล ,, ๗๔
งานศพเจ้าพระยาอภัยภูธรและศพท้าวทรงกันดาล ,, ๗๔
เจ้าพระยาราชสุภาวดีกลับไปเมืองเวียงจันท์ ,, ๗๕
ได้พระบรมอัยรา รัตนนาเคนทร์ ,, ๕๗
ได้พระบรมนาเคนทร์ ,, ๗๕
เจ้าพระยาราชสุภาวดีแต่งทัพข้ามไปเมืองเวียงจันท์ ,, ๗๖
พระยาพิชัยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์
หลวงสุนทรวิชิตไปตั้งอยู่วัดกลาง ,, ๗๖
เจ้าเวียดนามให้ญวนพาอนุและราชวงศ์
มาส่งเมืองเวียงจันท์ ,, ๗๖
เจ้าอนุเจ้าราชวงศ์ยกมาถึงเมืองเวียงจันท์ ,, ๗๗
เจ้าอนุเจ้าราชวงศ์ยกคนเข้าล้อมกองทัพไทย
ที่เวียงจันท์ ,, ๗๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาราชสุภาวดีถอยทัพไปเมืองยโสธร หน้า ๗๙
เจ้าเวียดนามมีพระราชสาสน์มาขอโทษอนุ ,, ๗๙
หนังสือองเลโบถึงเจ้าพระยาพระคลัง ,, ๘๐
ทูตญวนกลับ ,, ๘๑
เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือตอบถึงองเลโบ ,, ๘๑
เจ้าอนุแต่งเจ้าราชวงศ์ไปจับเจ้าพระยาราชสุภาวดี ที่เมืองยโสธร ,, ๘๑
เจ้าอนุรื้อพระเจดีย์ปราบเวียง ,, ๘๑
ทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีสู้รบกับทัพเจ้าราชวงศ์ ,, ๘๒
ทัพเจ้าราชวงศ์แตกหนี ,, ๘๒
เจ้าอนุหนีจากเวียงจันท์ ,, ๘๓
ตามจับเจ้าสุทธิสารบุตรภรรยาอนุได้ ,, ๘๓
เจ้าพระยาราชสุภาวดีถามคำให้การเจ้าสุทธิสาร ,, ๘๔
คุมตัวสุทธิสารกับญาติพี่น้องลงมากรุงเทพ ฯ ,, ๘๔
เจ้าพระยาราชสุภาวดียกข้ามไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันท์ ,, ๘๕
ท้าวเพี้ยเมืองเวียงจันท์เข้าหาเจ้าพระยาราชสุภาวดี ,, ๘๕
แม่ทัพไทยลวงฆ่าพวกญวน ,, ๘๕
เจ้าน้อยเมืองพวนแจ้งเรื่องจะจับเจ้าอนุ ,, ๘๖
จับเจ้าอนุได้ ,, ๘๖
ส่งเจ้าอนุกับครอบครัวลงมากรุงเทพ ฯ ,, ๘๘

ดาวน์โหลดเมื่อวันที่ 06/06/2564

ทำกรงเหล็กใส่เจ้าอนุและพวกพ้อง หน้า ๘๘
เจ้าอนุป่วยตาย ,, ๘๙
สร้างป้อมและขุดคลอง ,, ๘๙
ก่อพระสมุทรเจดีย์ ,, ๙๐
สร้างป้อมวิเชียรโชฎก ,, ๙๐
ขุดคลองสุนัขหอน ,, ๙๑
เกณฑ์ต่อเรือรบ ๓๐ ลำ ,, ๙๑
ทูตญวนเข้ามากรุงเทพ ฯ ,, ๙๒
เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือถึงองเลโบ ,, ๙๓
ราชทูตไทยไปเมืองญวน ,, ๙๓

พ.ศ. ๒๓๗๒

เห่สระสนานครั้งใหญ่ ,, ๙๓
นักองค์จันทร์ส่งเครื่องบรรณาการ ,, ๙๕
นักเทพอัครเทพีมีหนังสือลับถึงองค์อิ่มองค์ด้วง ,, ๙๕
ตอบหนังสือนักเทพอัครเทพี ,, ๙๕
ตั้งเจ้าพระยาราชสุภาวดีเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ที่สมุหนายก ,, ๙๖
ให้ครัวเมืองเวียงจันท์ไปอยู่ลพบุรี สระบุรี
สุพรรณบุรี นครไชยศรี ,, ๙๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บุญชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน หน้า ๙๖
เจ้าเวียดนามตอบพระราชสาสน์ ,, ๙๖
หนังสือองเลโบถึงเจ้าพระยาพระคลัง ,, ๑๐๒
ได้พระบรมเอกทันต์ช้างสีประหลาด ,, ๑๐๓
พระราชสาสน์ถึงพระเจ้าเวียดนาม ,, ๑๐๔

พ.ศ. ๒๓๗๓

กรมหมื่นสุรินทรรักษ์สิ้นพระชนม์ ,, ๑๐๗
สมโภชพระมหาปราสาท ,, ๑๐๗
แปลงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ,, ๑๐๗
เปลี่ยนเครื่องบนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ,, ๑๐๗
เจ้าพระยาอัครมหาเสนา (น้อย) ถึงอสัญญกรรม ,, ๑๐๗
เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ,, ๑๐๗
ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน ,, ๑๐๘
ใบบอกพระยาสงขลาเรื่องเมืองไทร ,, ๑๐๘
การพระเมรุกรมหมื่นสุรินทรรักษ์และศพ
เจ้าคุณวังหน้า ,, ๑๐๙
กรมขนอิศรานรักษ์สิ้นพระชนม์ ,, ๑๐๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสารวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พ.ศ. ๒๓๗๔

ขุดคลองแต่ด่านวัดปากน้ำถึงบางขุนเทียน
และขุดแต่บางขุนเทียนถึงวัดกกวัดเลา หน้า ๑๑๐
กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์สิ้นพระชนม์ ,, ๑๑๐
เพลิงไหม้ในกำแพงพระนคร ,, ๑๑๐
กรมหมื่นนเรศโยธีสิ้นพระชนม์ ,, ๑๑๑
สมโภชและเฉลิมพระมหามนเทียร ,, ๑๑๑
งานพระศพเจ้านาย ,, ๑๑๒
พระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณบางช้าง ,, ๑๑๓
น้ำท่วม ,, ๑๑๓
เชิญพระชินสีห์มาแต่เมืองพิษณุโลก ,, ๑๑๔
การปฏิสังขรณ์และฉลองพระอารามต่าง ๆ ,, ๑๑๔
ทรงกระทำสัตสดกมหาทาน ,, ๑๑๕
เจ้าพระยาพระคลังไปดูการสร้างป้อมเมืองกาญจนบุรี ,, ๑๑๖
หนังสือบอกเรื่องตีเมืองตานีเมืองแขก ,, ๑๑๖
เจ้าพระยาพระคลังยกทัพเรือไปช่วยตีเมืองตานี ,, ๑๑๖

พ.ศ. ๒๓๗๕

เจ้าพระยานครศรีธรรมราชตีเมืองไทรได้ ,, ๑๑๗
กรมพระราชวังบวร ฯ ประชวรสวรรคต ,, ๑๑๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เลื่อนกรมเจ้านาย หน้า ๑๑๙
เจ้าพระยาพระคลังเจ้าพระยานครยกทัพไปเมืองตานี ,, ๑๑๙
ปรึกษาเรื่องตีเมืองกลันตัน ,, ๑๑๙
พระยากลันตันขอถ่ายเมือง ,, ๑๒๐
เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยานครมีหนังสือว่ากล่าว
พระยาตรังกานู ,, ๑๒๑
ปรึกษาเรื่องการจัดตั้งเจ้าเมืองตรังกานูใหม่ ,, ๑๒๑
อธิบายเรื่องไพร่หลวงเกณฑ์บุญ ,, ๑๒๑
สร้างป้อมพิฆาตข้าศึก ,, ๑๒๒
ทูตอเมริกันเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ,, ๑๒๒
เรือทูตอเมริกันถึงกรุงเทพมหานคร ,, ๑๒๓
ทูตอเมริกันตกลงทำสัญญา ๒๐ ข้อ ,, ๒๒๓
ทูตอเมริกันเข้าเฝ้า ,, ๑๒๓

พ.ศ. ๒๓๗๖

งานพระศพกรมพระราชวังบวร ฯ ,, ๑๒๓
ทูตอเมริกันกลับ ,, ๑๒๔
สิ่งของที่ทูตอเมริกันนำเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ,, ๑๒๔
พระยาลิงาทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือ ,, ๑๒๔
ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564
การจลาจลในเมืองญวน ,, ๑๒๖

โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาและ
เจ้าพระยาพระคลังไปรบญวน หน้า ๑๒๙
กองทัพยกออกจากกรุงเทพมหานคร ,, ๑๓๐
โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาเป็นแม่ทัพ
ไปตีเมืองหัวพันห้าทั้งหก ,, ๑๓๑
ทัพเรือเจ้าพระยาพระคลังรบกับญวน ,, ๑๓๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชาไปถึงเมืองเขมร ,, ๑๓๑
เจ้าพระยาพระคลังยกไปเมืองโจฎก ,, ๑๓๒
เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง
ปรึกษาการทัพ ,, ๑๓๒
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้สำเร็จโทษชะเลยญวน ,, ๑๓๓
กองทัพไทยกับกองทัพญวนเข้าสู้รบกัน ,, ๑๓๓
ทัพเรือญวนล่าถอย ,, ๑๓๔
บาดหลวงเกลี้ยกล่อมญวนเข้ารีด ,, ๑๓๔
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ประหารชีวิต
ปลัดยกกระบัตรเมืองสระบุรี ,, ๑๓๔
ญวนปล่อยเพไฟ ,, ๑๓๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาคุมทัพยกเข้าปล้นค่ายญวน ,, ๑๓๕
เจ้าพระยาพระคลังคุมทัพเรือเข้าตีทัพเรือญวน ,, ๑๓๕
ความไม่พร้อมเพรียงของนายทัพนายกองเรือไทย ,, ๑๓๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสั่งให้ทัพบกล่าถอย หน้า ๑๓๖
เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง ปรึกษากันถอยทัพ ,, ๑๓๗
ทัพบกไทยขึ้นรักษาอยู่เมืองโจฎก ,, ๑๓๗
ญวนเข้าตีเมืองโจฎก ,, ๑๓๗
เขมรกำเริบฆ่าพวกกองช้าง ,, ๑๓๘
ญวนถอยทัพจากเมืองโจฎก ,, ๑๓๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้เรือเร็วมาแจ้งราชการแก่เจ้าพระยาพระคลัง ,, ๑๓๘
เจ้าพระยาพระคลังยกทัพมาพักอยู่เมืองจันทบุรี ,, ๑๓๙
ญวนเข้ารีดออกหากองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ,, ๑๓๙
ญวนสวามิภักดิ์ ,, ๑๓๙
เขมรเป็นกบฏ ,, ๑๓๙
เจ้าพระยาบดินทรเดชายกกองทัพไปพักอยู่เมืองเชิงกะชุม ,, ๑๓๙
ส่งครัวจีน ๕๐๐ เศษเข้ามากรุงเทพ ฯ ,, ๑๔๐
เจ้าพระยาบดินทรเดชาถอยมาตั้งอยู่เมืองโปริสาท ,, ๑๔๐
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ค้นหาช้างพลายสีประหลาดขององค์จันทร์ ,, ๑๔๐
พระยาราชนิกูล เจ้าพระยานครราชสีมา ถอยทัพจากเมืองไซ่ง่อน ,, ๑๔๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กองทัพไทยเข้าตั้งในเมืองบัตบอง หน้า ๑๔๑

พ.ศ. ๒๓๗๗

ญวนพาองค์จันทร์มาตั้งอยู่เมืองพนมเปิ๊ญ ,, ๑๔๒
สมโภชพระยามงคลหัสดินช้างพลายสีประหลาด ,, ๑๔๒
พระมหาเทพมีใบบอกเรื่องตีได้เมืองมหาชัย ฯลฯ ,, ๑๔๓
พระราชรินทร์บอกเรื่องสืบราชการเมืองพวน
และฆ่าญวน ,, ๑๔๓
เจ้าพระยาธรรมาบอกเรื่องยกทัพไปถึง
หลวงพระบาง และเมืองแถง ,, ๑๔๔
บอกส่งตัวเจ้าอุปราชเมืองพวนลงมา
เมืองหลวงพระบาง ,, ๑๔๔
หนังสือพระยาเมืองแผนถึงเจ้าเมืองพวน ,, ๑๔๕
เจ้าเมืองพวนยอมสวามิภักดิ์ ,, ๑๔๕
เจ้าเมืองพวนตอบหนังสือพระยาเมืองแผน ,, ๑๔๕
เจ้าเมืองพวนรับรองกองทัพไทย ,, ๑๔๖
กองทัพไทยยกไปตีค่ายญวนเมืองสุยแตก ,, ๑๔๖
เจ้าเมืองพวนมีหนังสือถึงเจ้าอุปราช ,, ๑๔๖
เจ้าพระยาธรรมาให้รีบยกไปตีเมืองหัวพันห้าทั้งหก ,, ๑๔๗
พระยาอภัยภูเบศร์ถึงอสัญญกรรม ,, ๑๔๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา หน้า ๑๔๘
กรมหลวงเสนีบริรักษ์สิ้นพระชนม์ ,, ๑๔๙
เจ้าพระยาธรรมาแต่งคนไปเกลี้ยกล่อม
พวกหัวเมืองพันห้าทั้งหก ,, ๑๔๙
เจ้าพระยาธรรมาเลิกทัพกลับกรุงเทพ ฯ ,, ๑๔๙
เจ้าพระยาธรรมาเข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องเมืองหัวพันห้า
ทั้งหก ,, ๑๔๙
โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาธรรมายกทัพกลับไปใหม่ ,, ๑๕๐
เกณฑ์ต่อเรือป้อมอย่างญวน ,, ๑๕๐
เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองสร้างเมืองจันทบุรี
และวัดโยธานิมิตร ,, ๑๕๑
สร้างป้อมภัยพินาศ, ป้อมพิฆาฏปัจจามิตร ,, ๑๕๑
เจ้าหมื่นไวยวรนารถต่อกำปั่น ระบิลบัวแก้ว,
แกล้วกลางสมุทร ,, ๑๕๑
สร้างป้อมฉะเชิงเทรา และป้อมคงกระพัน ,, ๑๕๑
องเตียนกุนจับองภอเบโคยกับพรรคพวกได้ ,, ๑๕๒
องค์จันทร์ถึงแก่พิราลัย ,, ๑๕๒
พระยาพระเขมรขอเข้ามาพึ่งพระบรมเดชานุภาพ ,, ๑๕๓
โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร ฯ คิดเอา
เมืองเขมรมาขึ้นกรุงเทพ ฯ ,, ๑๕๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขุนตระเวนนาเวศกับพวกถูกญวนจับได้ หน้า ๑๕๔
เจ้าพระยาพระคลังให้ล่ามแปลหนังสือขององตุมผู ,, ๑๔๕
ได้พระยามงคลนาคินทร์ช้างพลายเมืองนครราชสีมา ,, ๑๕๖
ซ่อมพระอุโบสถและสร้างพระเจดีย์
ในวัดพระเชตุพน ,, ๑๕๗

พ.ศ. ๒๓๗๘

พระยาราชนิกูยกทัพไปรักษาเมืองอุบล
เมืองจำปาศักดิ์ ,, ๑๕๘
พระองค์เจ้าลักขณาสิ้นพระชนม์ ,, ๑๖๐
เจ้าพระยาบดินทรเดชา พระยาราชนิกูลลงมาเฝ้า ,, ๑๖๐
ปรึกษาเรื่องจัดเมืองหัวพันห้าทั้งหก ,, ๑๖๐
องเตียนกุนเตรียมฝึกซ้อมทหารญวนทหารเขมร ,, ๑๖๔
สมภพนักองค์ราชาวดี บุตรนักองค์ด้วง ,, ๑๖๖
งานพระศพพระองค์เจ้าลักขณา ,, ๑๖๖

พ.ศ. ๒๓๗๙

ได้พระบรมไกรสร ช้างพลายกระ ,, ๑๖๖
ทูตอเมริกันเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา ,, ๑๖๗
ทูตอเมริกันพักที่ตึกหน้าบ้านพระยาราชสุภาวดี ,, ๑๖๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทูตอเมริกันกลับ หน้า ๑๖๘
สิ่งของที่ทูตอเมริกันนำเข้ามาถวาย ,, ๑๖๘
พระราชทานของตอบแทนทูตอเมริกัน ,, ๑๖๘
กองทัพเจ้าพระยาพระคลังกลับจากจันทบุรี ,, ๑๖๙
ต่อกำปั่น วิทยาคม ,, ๑๖๙
สมเด็จพระพันวัสสาสวรรคต ,, ๑๖๙
ฉลองวัดประยูรวงศ์ ,, ๑๖๙
ข้าหลวงออกไปทำบัญชีเขมรป่าดง ๓๑ เมือง ,, ๑๗๐
ได้พระบรมกุญชร ช้างพลายขลุมประเจียด ,, ๑๗๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชายกไปเมืองบัตบอง ,, ๑๗๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชาเกณฑ์สร้างป้อมกำแพง
เมืองบัตบอง ,, ๑๗๑
ใบบอกพระประทุมเทวาเรื่องพระละครชักไพร่ไป
ถวายเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ,, ๑๗๒
ริบราชบาตรและประหารชีวิตพระละคร ,, ๑๗๓

พ.ศ. ๒๓๘๐

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ข้าหลวงแยกย้ายกัน
ไปทำบัญชีไพร่หัวเมือง ,, ๑๗๓
งานพระบรมศพสมเด็จพระพันวัสสา ,, ๑๗๓

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

งานศพเจ้าคุณวังหลวง หน้า ๑๗๔
เสด็จก่อพระฤกษ์พระโตวัดกัลยาณมิตร ,, ๑๗๕
สมเด็จพระศรีสุลาลัยสวรรคต ,, ๑๗๕
องค์ด้วงเที่ยวเกลี้ยกล่อมคนเมืองบัตบอง ,, ๑๗๖
องค์ด้วงถูกคุมตัวลงมากรุงเทพ ฯ ,, ๑๗๗
คำให้การองค์ด้วง ,, ๑๗๘
จำองค์ด้วงไว้ที่ทิม ,, ๑๗๘
พระยาศรีสหเทพขอรับองค์ด้วงไปคุมตัวไว้ที่บ้าน ,, ๑๗๘
การฉลองวัดหนัง ,, ๑๗๙
ชักพระพุทธรูปหล่อใหม่ไปไว้เป็นพระประธาน
ในโบสถ์วัดสุทัศน์ ,, ๑๘๐
ขุดคลองบาขนากและแก้คลองพระโขนง ,, ๑๘๐
กรมหลวงเทพพลภักดิ์ สิ้นพระชนม์ ,, ๑๘๐
ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องสร้างเมือง
บัตบอง ,, ๑๘๐

พ.ศ. ๒๓๘๑

ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๑๘๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชากลับถึงกรุงเทพ ฯ ,, ๑๘๒
งานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสุลาลัย
และการฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ,, ๑๘๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระเทพกุญชรล้ม หน้า ๑๘๔
งานพระศพกรมหลวงเทพพลภักดิ์ ,, ๑๘๔
โปรดให้ชำระเรื่องรักใคร่ พระศรีภักดี กับ
เจ้าจอมอิ่ม ,, ๑๘๕
สร้างป้อมกำแพงเมืองนครเสียมราฐ ,, ๑๘๖
เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีสิ้นพระชนม์ ,, ๑๘๗
แขกสลัดยกเข้าตีเมืองตรังเมืองไทรบุรี ,, ๑๘๗
โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์ ฯ เป็นแม่ทัพ
ออกไปช่วยเมืองไทร ,, ๑๘๘
มิสเตอร์ฤทธิสชอนอังกฤษนำอักษรสาสน์เข้ามา ,, ๑๘๘
จัดที่พักให้มิสเตอร์ฤทธิสชอน ,, ๑๘๙
มิสเตอร์ฤทธิสชอนเข้าเฝ้าและถวายบรรณาการ ,, ๑๙๐

พ.ศ. ๒๓๘๒

พระยาสุเรนทรราชเสนาเชิญศุภอักษรไปเชียงใหม่ ,, ๑๙๒
แผ่นดินไหว ,, ๑๙๒
บอกพระยาราชสุภาวดีเรื่องสร้างเมืองเสียมราฐ ,, ๑๙๓
งานพระศพสมเด็จเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ,, ๑๙๓
โปรดให้ชำระฝิ่นหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ,, ๑๙๔
พระยาราชสุภาวดีกลับจากเมืองเสียมราฐ ,, ๑๙๔
พระยากลันตันกับพระยาปาโงยวิวาทกัน ,, ๑๙๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาศรีพิพัฒน์มีตราให้หาเจ้าเมืองแขก
ซึ่งวิวาทกัน หน้า ๑๙๕
พระยาศรีพิพัฒน์บังคับให้เลิกรบกัน ,, ๑๙๖
เจ้าพระยานครถึงอนิจกรรม ,, ๑๙๖
ตั้งให้ตนกูอาหนุ่มเป็นผู้ว่าราชการเมืองไทร ,, ๑๙๗
พระยาศรีพิพัฒน์สร้างพระเจดีย์บนยอดเขาเมือง ,, ๑๙๘
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์
สิ้นพระชนม์ ,, ๑๙๘
พระยาศรีพิพัฒน์กลับมากรุงเทพ ฯ ,, ๑๙๙
นักองค์อิ่มจับกรมการเมืองบัตบอง
และกวาดครอบครัวหนีไปเมืองพนมเปิ๊ญ ,, ๑๙๙
บอกกรมการเมืองบัตบอง ,, ๒๐๑
ผูกพัทธสีมาพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ,, ๒๐๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปจัดการเมืองบัตบอง ,, ๒๐๒

พ.ศ. ๒๓๘๓

พระสงฆ์ลังกาเข้ามากรุงเทพมหานคร ,, ๒๐๓
เจ้าพระยานคร ฯ ทูลเกล้า ฯ ถวายเสลี่ยงถม
พระแท่นถม ,, ๒๐๕
เจ้าเวียดนามให้ส่งองค์เขมรทั้ง ๓ ไปเมืองไซ่ง่อน ,, ๒๐๕
พระยาพระเขมรจับญวนฆ่า ,, ๒๐๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าเมืองโปริสาทพาครอบครัวเข้าหา
เจ้าพระยาบดินทร ฯ หน้า ๒๐๖
บอกเจ้าพระยาบดินทร ฯ เรื่องจัดการทัพ
ไว้ต่อสู้ญวน ,, ๒๐๙
ทัพไทยตีค่ายกะพงทมและค่ายญวนเมืองชีแครง ,, ๒๑๓
พระยาพระเขมรมีหนังสือมาขอพระองค์ด้วง ,, ๒๑๔
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ระดมตีทัพญวน ,, ๒๑๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาปรึกษาเรื่องการทัพญวน ,, ๒๑๖
ญวนยอมทำไมตรี ,, ๒๑๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชามีหนังสือถึงเสนาบดีเมืองเว้ ,, ๒๑๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดการส่งขุนนางญวน ,, ๒๑๙
องเตียนกุน โกรธองค์เดดก ,, ๒๑๙
ญวนให้พระสงฆ์ถือหนังสือไปหา
พระยาพระเขมร ,, ๒๒๐
องตาเตียนกุนยกมาถึงเมืองพนมเปิญ ,, ๒๒๐
บอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องรบญวน ,, ๒๒๑
พระสงฆ์ลังกาเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ,, ๒๒๑
พระยากลันตันกับพระยาบาโงยวิวาทกันอีก ,, ๒๒๒
โปรดเกล้า ฯ ให้พานักองค์ด้วงไปส่ง
เจ้าพระยาบดินทร ฯ ,, ๒๒๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระองค์ด้วงครองเมืองบัตบอง หน้า ๒๒๓
เจ้าพระยาบดินทรเดชาขอเจ้าพระยายมราช
ออกไปช่วยราชการ ,, ๒๒๔
เจ้าเวียดนามมินมางทิวงคต ,, ๒๒๕
เตืองคำสือมันคงได้เป็นเจ้าเวียดนาม ,, ๒๒๖
เจ้าพระยาบดินทรเดชาส่งญวนมากรุงเทพ ฯ ,, ๒๒๖
เรื่องกองอาสารบญวน ,, ๒๒๖
ได้พังหงษาสวรรค์ ช้างพลายสีประหลาด ,, ๒๒๖
หนังสือองเกรินตาเตืองกุน
ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๒๒๗
คำอธิบายชื่อในหนังสือองเกรินตาเตืองกุน ,, ๒๓๑
บอกพระยาเสนาภูเบศรเรื่องรบกับทัพญวน ,, ๒๓๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างเมืองให้พระองค์ด้วง ,, ๒๓๒
พระมหาสงครามไปกวาดครอบครัวเมืองเวียงจันท์ ,, ๒๓๓

พ.ศ. ๒๓๘๔

ตนกูอับดุลลาเป็นพระยาไทรบุรี ,, ๒๓๓
พระองค์ด้วงพาไพร่พลไปตั้งอยู่ที่เมืองอุดงฎาไชย ,, ๒๓๔
เจ้าเมืองไซ่ง่อนส่งเจ้าหญิงเขมรทั้ง ๓
มาเมืองพนมเป็ญ ,, ๒๓๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระองค์ด้วงตั้งแต่งขุนนางแล้วส่งไปรักษาเขตต์แดน หน้า ๒๓๕
ทัพเขมรรบกับทัพญวน ,, ๒๓๖
มองสวยตองหนีเข้ามาจากเมืองพะม่า ,, ๒๓๗
คำให้การของมองสวยตองเรื่องเหตุการณ์เมืองพะม่า ,, ๒๓๗
โปรดเกล้าฯ ให้มองสวยตองไปอยู่บ้านคอกกระบือ ,, ๒๔๒
มองสวยตองถูกจำคุก ,, ๒๔๒
องค์อิ่มทำหนังสือเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมร ,, ๒๔๒
กองทัพญวนขัดสนสะเบียงอาหาร ,, ๒๔๓
องเตียนกุนกินยาตาย ,, ๒๔๓
ท้องตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๒๔๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้กราบทูลถึงเรื่อง
ถมคลองขุด ,, ๒๔๗
เจ้าอุปราชเกณฑ์ทัพหัวเมืองฟากโขง ,, ๒๔๗
เจ้าฟ้าฯ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพเรือ
ไปตีเมืองบันทายมาศ ,, ๒๔๙
เจ้าพระยายมราชคุมกองทัพไปตั้งค่ายที่เขาเชิงกะชุม ,, ๒๕๐
กองทัพเรือไทยเผาค่ายญวน ,, ๒๕๑
ทัพเรือไทยเข้าตีเมืองบันทายมาศ ,, ๒๕๒
จมื่นไวยวรนารถให้ยกทัพเรือทัพบก
เข้าประชิดค่ายญวน ,, ๒๕๒
สมภพองค์วัตถา บุตรพระองค์ด้วง ,, ๒๕๓

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พ.ศ. ๒๓๘๕

ใบบอกของจมื่นไวยวรนารถถึงเจ้าพระยาบดินทร ฯ
เรื่องกองทัพเรือ หน้า ๒๕๓
กองทัพไทยแตกที่เมืองโจฎก ,, ๒๕๗
ลำเลียงข้าวเกลือส่งเมืองกำปอด ,, ๒๕๘
เกิดจีนตั้วเหี่ยขึ้นที่เมืองนครชัยศรีและสาครบุรี ,, ๒๕๙
เจ้าพระยาบดินทร ฯ ให้เจ้าพระยายมราช
คุมคนไปสร้างเมืองที่อุดงฎาไชย ,, ๒๕๙
ทรงกริ้วเจ้าพระยายมราชและนายทัพนายกอง ,, ๒๖๐
เจ้าเวียดนามให้เกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมร ,, ๒๖๒
สืบราชการเมืองเมาะตำเลิม ,, ๒๖๒
เสด็จก่อพระฤกษ์พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ,, ๒๖๒
ดาวหางขึ้น ,, ๒๖๓
ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๒๖๓
พระภิกษุลังกาเข้ามากรุงเทพ ฯ ,, ๒๖๔
มีพระราชปฏิสันถารกับพระสงฆ์ลังกา ,, ๒๖๔
เจ้าเมืองสิงคโปร์ตอบหนังสือเจ้าพระยาพระคลัง ,, ๒๖๕
พระสงฆ์ไทยออกไปเมืองลังกา ,, ๒๖๗
ชำระพระสงฆ์ประพฤติอนาจาร ,, ๒๖๗
การพระเมรุศพสมเด็จพระสังฆราช (ต่อน) ,, ๒๖๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พ.ศ. ๒๓๘๖

พระสงฆ์ไทยออกไปส่งพระลังกากลับถึงกรุงเทพฯ หน้า ๒๖๘
ได้พระบรมนัขะนาเคนทร์ ช้างพลายเล็บครบ ,, ๒๖๙
เจ้าพระยาบดินทร ฯ ขอเข้ามาแจ้งราชการ
ณกรุงเทพ ฯ ,, ๒๖๙
ท้องตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๒๗๐

พ.ศ. ๒๓๘๗

เพลิงไหม้พระมหามนเทียร ,, ๒๗๐
ได้ช้างสำคัญ ๓ เชือก ,, ๒๗๑
ข้าวแพง ,, ๒๗๒
พระสงฆ์ไทยไปลังกา ,, ๒๗๓
เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเรื่องการทัพญวน ,, ๒๗๓
ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๒๗๕
สมภพนักองค์สุริยวงศ์ บุตรพระองค์ด้วง ,, ๒๗๕
จับจีนขายฝิ่นที่ปากน้ำบางปะกง ,, ๒๗๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชากลับมากรุงเทพ ฯ ,, ๒๗๖
เจ้าอุปราชลงมาเฝ้ากราบทูลจำนวนคนครัว ,, ๒๗๖
พระราชทานที่ให้พวกครัวที่กวาดต้อนมาอยู่
ตามใจสมัคร ,, ๒๗๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระสงฆ์ไทยกลับจากลังกา หน้า ๒๗๘
เกิดเหตุกับฮันเตอร์ (พ่อค้า) ,, ๒๗๙
เตรียมการป้องกันอังกฤษ ,, ๒๗๙

พ.ศ. ๒๓๘๘

ได้พระบรมนขาคเชนทร์ ช้างพลายเล็บรอบเท้า ,, ๒๘๐
หัวเมืองตะวันตกเกิดจีนตั้วเหี่ย ,, ๒๘๐
จับจีนตั้วเหี่ยได้ ,, ๒๘๑
ได้พระบรมนาเคนทรนขา ช้างพังเล็บครบ ,, ๒๘๒
จับขุนนางเขมรที่เป็นกบฏได้ ๑๑ คน ,, ๒๘๒
ญวนยกทัพเรือมารบเขมร ,, ๒๘๓
เจ้าพระยาบดินทรเดชายกทัพไปเมืองอุดงฤๅไชย ,, ๒๘๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาถูกไฟดินปืนลวก ,, ๒๘๕
ญวนตีค่ายเมืองพนมเปิญแตก ,, ๒๘๕
เจ้าพระยาบดินทรเดชาตีทัพญวนแตกถอยไป ,, ๒๘๖
พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปษรสุดาเทพ สิ้นพระชนม์ ,, ๒๘๗
ความอัศจรรย์ของพระยามหาเทพ ,, ๒๘๘
ใบบอกพระยาเชียงใหม่ ,, ๒๙๐
ญวนพูดกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นทางไมตรี ,, ๒๙๑
ญวนรื้อค่ายไปตั้งอยู่เมืองพนมเปิญ ,, ๒๙๓
งานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปษรสุดาเทพ ,, ๒๙๓

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พ.ศ. ๒๓๘๙

โสกันต์พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี หน้า ๒๙๓
กรมขุนกัลยาสุนทรประชวรสิ้นพระชนม์ ,, ๒๙๔
ได้ช้างพลายสีประหลาด และพระบรมศุภราช
ช้างพลายด่าง ,, ๒๙๔
ญวนให้มีราชสาสน์ไปทูลขอเจ้าหญิงต่อเจ้าเวียดนาม ,, ๒๙๕
ชักพระพุทธรูปไปไว้วัดราชนัดดาราม ,, ๒๙๖
เจ้าพระยายมราชและทนาย ๒ คนถูกตะเฆ่ทับ ,, ๒๙๖
ญวนมาเตือนพระองค์ด้วงให้ส่งญวน ๔๔ คน ,, ๒๙๗
เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้พระองค์ด้วง
รับคำตอบญวน ,, ๒๙๘
ท้องตราตอบหนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๒๙๘
เจ้าพระยาบดินทรเดชามีหนังสือถึงองญวน ,, ๓๐๑
พระองค์ด้วงแต่งทูตให้เชิญศุภอักษรไปเมืองเว้ ,, ๓๐๑
เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบบังคมทูลเรื่องทัพญวน ,, ๓๐๒
งานพระศพกรมขุนกัลยาสุนทร ,, ๓๐๓

พ.ศ. ๒๓๙๐

พระกระแสรับสั่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๓๐๓
ราชทูตที่ไปเมืองเว้เฝ้าเจ้าเวียดนาม ,, ๓๐๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าเวียดนามให้พระองค์ด้วงเป็นเกามันกวัดเวือง หน้า ๓๐๔
เจ้าเวียดนามเทียวตรีสิ้นพระชนม์ ,, ๓๐๕
พระองค์ด้วงเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา ,, ๓๐๖
องค์พระหริรักษ์จัดเครื่องบรรณาการ
เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย ,, ๓๐๗
เมืองสาครบุรีเกิดจีนตั้วเหี่ย ,, ๓๐๗
พระยามหาเทพถูกปืนจีนตั้วเหี่ย ,, ๓๐๙
โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง
ออกไปปราบจีนตั้วเหี่ย ,, ๓๑๐

พ.ศ. ๒๓๙๑

เมืองฉะเชิงเทราเกิดจีนตั้วเหี่ย ,, ๓๑๑
จีนตั้วเหี่ยฆ่าพระยาวิเศษภาไชยตายในที่รบ ,, ๓๑๑
เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาบดินทร ฯ
ปราบจีนตั้วเหี่ยเมืองฉะเชิงเทรา ,, ๓๑๒
สักแก้มจีนตั้วเหี่ยเป็นอักษรจีนและไทย ,, ๓๑๔
ฉลองวัดพระเชตุพน ,, ๓๑๔
ได้พระยามงคลคชพงศ์ช้างพลาย ,, ๓๑๕
เรื่องสำเร็จโทษกรมหลวงรักษรณเรศกับ
ประหารชีวิตบ่าว ๓ คน ,, ๓๑๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาพระคลังออกไปสักเลกหัวเมืองตะวันตก หน้า ๓๒๐
ซ่อมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
และทำป้อมบางจะเกร็ง ,, ๓๒๑
โปรดเกล้า ฯ ให้หาฤกษ์บรรจุพระบรมธาตุ
ในพระพุทธรูป ,, ๓๒๒
บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและฉลองพระเจดีย์ ,, ๓๒๒
เวียนเทียนสมโภชพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์ ,, ๓๒๓
จลาจลในเมืองเชียงรุ้ง ,, ๓๒๔
เจ้าอังวะเกณฑ์ทัพพะม่าตีเมืองเชียงรุ้งแตก ,, ๓๒๖
เจ้าแสนหวีพ้ามือกักขรกถาถึงเจ้านครหลวงพระบาง ,, ๓๒๖

พ.ศ. ๒๓๙๒

ชาวเมืองสิบสองพันนาเป็นกบฏ ,, ๓๒๙
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในคราวเกิดไข้ป่วง ,, ๓๒๙
กริ้วบาดหลวงฝรั่งเศส ๘ นาย ,, ๓๓๐
พระยาราหมันแขกถวายช้างพลายกระ ๑ ช้าง ,, ๓๓๑
เกณฑ์ทัพเมืองเหนือไปตีเมืองเชียงตุง ,, ๓๓๒
โปรด ฯ ให้พระยาศรีสหเทพไปเกลี้ยกล่อมมหาชัย
เมืองเชียงรุ้ง ,, ๓๓๓

พ.ศ. ๒๓๙๓

ทูตอเมริกันเชิญราชสาสน์เข้ามา ,, ๓๓๓
โปรดเกล้าให้จัดเรือไปรับแอสแมนโรเบิต ,, ๓๓๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โยเสฟบาเลศเตียกับหมอดิน
จีนคนใช้มาถึงกรุงเทพ ฯ หน้า ๓๓๔
โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รับทูตแทน ,, ๓๓๕
พระยาศรีพิพัฒน์ไม่ให้โยเสฟบาเลศเตียเฝ้า ,, ๓๓๖
โยเสฟบาเลศเตียกลับไปเรือ ,, ๓๓๖
ทูตอเมริกันฟ้องพระยาศรีพิพัฒน์ ,, ๓๓๖
จมื่นไวยวรนารถมีหนังสือไปถึงกำมะโดอรหิศ ,, ๓๓๗
กำมะโดอรหิศตอบหนังสือถึงจมื่นไวยวรนารถ ,, ๓๓๗
งานศพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ,, ๓๓๗
เจ้าเชียงใหม่กล่าวโทษเจ้าอุปราช ,, ๓๓๘
ทูตอังกฤษเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญา ,, ๓๔๐
ทูตอังกฤษกลับ ,, ๓๔๐
พระเจ้าฮ่าฮองมีราชสาสน์มาเจริญทางพระราชไมตรี ,, ๓๔๑
สร้างป้อมเสือซ่อนเล็บและขุดคลอง
เมืองนครเขื่อนขันธ์ ,, ๓๔๕
การปฏิสังขรณ์และสร้างพระอาราม ,, ๓๔๖
โปรดให้ต่อเรือกำปั่นและเรือพระที่นั่ง ,, ๓๕๘
ยกบ้านขึ้นเป็นเมือง ,, ๓๖๑
เจ้าพระยาพระคลังถวายกลองวินิจฉัยเภรี ,, ๓๖๓
พระราชภารณียกิจที่ทรงกระทำ ,, ๓๖๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ภาษีอากรที่เกิดมีขึ้นใหม่ หน้า ๓๖๕
ภาษีที่โปรดให้ยกเลิก ,, ๓๖๖
ทรงพระประชวร ,, ๓๖๖
กระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติ ,, ๓๖๖
พระสงฆ์อธิษฐานให้พระโรคหาย ,, ๓๗๑
โปรดให้เบิกเงินถวายพระสงฆ์ ,, ๓๗๑
เกณฑ์ข้าราชการเข้าประจำซองรักษาพระราชนิเวศน์ ,, ๓๗๒
เจ้าพระยาพระคลังให้จมื่นราชามาตย์ไปทูลเชิญ
สมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จครองราชสมบัติ ,, ๓๗๓
เจ้าพระยาพระคลังสั่งให้นั่งยามรักษารอบพระอาราม ,, ๓๗๓

พ.ศ. ๒๓๙๔

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ,, ๓๗๓

สารบาญค้นเรื่อง ,, ๓๗๕
รูปถ่ายท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์
ประวัติท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หอสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

รัชชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เสวยราชย์

ในเวลากลางคืนวันสวรรคตนั้น✣ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่เสด็จประทับอยู่ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานฝ่ายเฉลียงด้านตะวันออก ตั้งกองล้อมวงทั้งชั้นในชั้นนอก และพระราชวงศานุวงศ์ต่างกรมผู้ใหญ่และเสนาบดีและข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย นอนประจำอยู่ในพระราชวัง จึงอาราธนาพระสังฆราชพระราชาคณะผู้ใหญ่มาแล้ว พร้อมด้วยพระบรมราชวงศานุวงศ์ต่างกรม และท่านเสนาบดีและข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นประธานในราชการแผ่นดิน เห็นว่าพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ได้ว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาช้านาน ทั้งข้าทูลละอองธุลีพระบาทก็มีความจงรักสวามิภักดิ์ในพระองค์ท่านก็มาก

✣ หมายถึงคืนวันพุธเดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๖๗ ซึ่งเป็นวันสวรรคตของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นชูใจ หมดอายุ 06/06/2564

สมควรจะครอบครองสิริราชสมบัติรักษาแผ่นดินสืบพระบรมราชตระกูลต่อไป จึงพากันเข้าเฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งเป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ เชิญเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ ดำรงราชอาณาจักรสยามพิภพต่อไป เสด็จประทับอยู่ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานฝ่ายเฉลียงด้านตะวันออก

ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าพร้อมด้วยพระบรมราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน เสด็จเข้าไปสรงน้ำทรงเครื่องพระบรมศพเสร็จแล้ว เชิญพระบรมศพประดิษฐานในพระโกศทองคำจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยเนาวรัตน์ ตั้งกระบวนแห่ออกประตูสนามราชกิจ เชิญไปประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมุขด้านบัศจิมทิศ ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร และตั้งเครื่องสูงพระอภิรุมชุมสายเครื่องตั้งเครื่องบูชาเฉลิมพระเกียรติยศ ตามอย่างพระบรมศพพระมหากษัตริย์ ครั้นเวลาเช้าเย็นก็เสด็จไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องสักการบูชา ถวายบังคมพระบรมศพ ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์สดับปกรณ์เป็นนิจมิได้ขาด

พระราชพิธีบรมราชาภิเศก

แล้วจึงมีรับสั่งให้เสนามุขมนตรีเจ้าพนักงานจัดการพิธีบรมราชาภิเศกเถลิงถวัลยราชสมบัติ โดยเยี่ยงอย่างบรรพ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชประเพณีสืบ ๆ มา พระโหราคำนวณพระฤกษ์แล้ว ให้ตั้งการพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์ เมื่อวันพฤหัสบดีเดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ[๑] พระสงฆ์เจริญพระปริตรพุทธมนต์ ๓ วัน ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ[๒] ได้พระฤกษ์สรงน้ำบัญจมหานทีมุรธาภิเศกพระเต้าประทุมนิมิตร แล้วผลัดเครื่องสีแดง เสด็จขึ้นยังที่ตั้งอัฏฐทิศ รับน้ำกลศน้ำสังข์ทั้ง ๘ ทิศ แล้วเสด็จมาพระที่นั่งภัทรบิฐรับพระสุพรรณบัตร และเครื่องราชกกุธภัณฑ์เจษฎาวุธเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นพระมหามนเทียรปรนนิบัติพระสงฆ์ฉัน ถวายไทยธรรมแล้ว เสด็จออกพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ข้าราชการเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมพร้อมกัน แล้วเจ้าพระยาที่สมุหนายกสมุหพระกระลาโหมและเจ้าพระยาจตุสดมภ์ทั้ง๔ ก็ได้กราบทูลถวายสรรพสิ่งทั้งปวงตามที่ในตำแหน่งราชการ ก็ทรงปฏิสันถารโดยสมควร แล้วเสด็จขึ้นข้างในประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ ท้าวสมศักดิ์ชื่อคุณมณี ก็ทูลถวายสิบสองพระกำนัลและสรรพสิ่งของต่าง ๆ ฝ่ายในแล้ว เสด็จขึ้นข้างในที่พระมหามนเทียร

สมเด็จพระพรรษาก็ได้ทรงจัดการข้างใน พระบรมวงศ์เธอผู้ใหญ่ก็ได้ถวายดอกหมากทองคำ ท้าวทรงกันดาล

---

๑. วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒. วันที่ ๑ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถวายลูกกุญแจ แล้วก็เสวยพระกระยาหารเสร็จก็เสด็จไปทางข้างใน ทรงโปรยดอกพิกุลทองดอกพิกุลเงินและเงินสลึงตามทางเสด็จพระราชดำเนินจนถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถวายบังคมพระบรมศพสดับปกรณ์แล้วเสด็จกลับทรงโปรยดอกพิกุลทองเงินมาตามทางข้างใน เสด็จยังพระมหามนเทียร เสร็จการบรมราชาภิเศกแล้วจึงเวียนเทียนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

รุ่งขึ้นพระบรมราชวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ถวายตัวเป็นข้าทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบต่อไป

เมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา คิดอายุโหราได้ ๓๖ ปี ๔ เดือน ๑๒ วัน แล้วจัดการตั้งกระบวนแห่เลียบพระนครเสร็จแล้ว

พระราชพิธีอุปราชาภิเศก

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้กรมหมื่นศักดิพลเสพย์ซึ่งเป็นพระบิตุจฉาธิราชขึ้นดำรงที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้า ได้ตั้งพิธีสงฆ์พิธีพราหมณ์เฉลิมอุปราชาภิเศกในพระบวรราชวังเมื่อณวันพฤหัสบดีเดือน๑๐แรม๓ค่ำ[๑] พระราชาคณะ ๕๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ในพระที่นั่งวัสสันต

---

๑. ศุกรที่ ๑๐ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พิมานหนึ่ง พระที่นั่งวายุสถานอมเรศรหนึ่ง พระที่นั่งพรหมเมศรรังสรรค์หนึ่ง และพระที่นั่งอุตราภิมุขหนึ่ง พระที่นั่งทักษิณาภิมุขหนึ่ง รวม ๕ แห่ง สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน

ครั้นรุ่งขึ้นวันอาทิตย์เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ[๑] พระฤกษ์ได้สรงน้ำมุรธาภิเศก ทรงผลัดพระภูษาตามสีวันเสร็จแล้ว ทรงปรนนิบัติพระสงฆ์ฉัน ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะแล้ว เจ้าพนักงานจึงเชิญพระสุพรรณบัตรลงมาเตรียมไว้ที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานก่อน แล้วจึงเสด็จลงมารับพระสุพรรณบัตรต่อพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ครั้นได้อุดมมงคลฤกษ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานพระสุพรรณบัตรจารึกพระนามตามโบราณราชประเพณี เมื่อได้เฉลิมอุปราชาภิเศกนั้นพระชนม์ได้ ๔๐ พรรษา คิดอายุโหราได้ ๓๘ ปี ๑๐ เดือน ๘ วัน ครั้นอุปราชาภิเศกเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณาโปรดให้ปล่อยนักโทษและโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชำระความของราษฎรที่ค้างชำระมาแต่ก่อนนั้นให้สิ้นเชิง

ทรงตั้งพระราชาคณะ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงตั้งตำแหน่งพระราชาคณะเป็นฤกษ์ก่อน ตั้งพระมหาน้อยเปรียญเอก ๘ ประโยค วัด

---

๑. จันทร์ที่ ๑๓ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระเชตุพน เป็นพระศรีสุธรรมมุนี พระมหาขำเปรียญเอก ๙ ประโยค วัดประยูรวงศ์ เป็นพระญาณไตรโลกย์

ทรงสถาปนาสมเด็จพระพันปีหลวง และพระบรมวงศานุวงศ์

ครั้นตั้งพระราชาคณะแล้ว ก็แต่งการพิธีฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระพันปีหลวง สถาปนาตั้งเป็นกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย แล้วก็โปรดให้สถาปนาพระบรมราชวงศานุวงศ์เป็นเจ้าต่างกรมขึ้นหลายพระองค์ พระบรมวงศ์เธอ ๔ พระองค์ พระองค์เจ้าสุริยวงศ์ เป็นกรมหมื่นสวัสดิ์วิไชย ๑ พระองค์เจ้าสุทัศน์ เป็นกรมหมื่นไกรสรวิชิต ๑ พระองค์เจ้าดารากร เป็นกรมหมื่นศรีสุเทพ ๑ พระองค์เจ้าดวงจักร เป็นกรมหมื่นณรงค์หริรักษ์ ๑ และพระเจ้าน้องยาเธออีก ๕ พระองค์ พระองค์เจ้ากุญชร เป็นกรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร ๑ พระองค์เจ้ากุสุมา เป็นกรมหมื่นเสพยสุนทร ๑ พระองค์เจ้าไพฑูรย์ เป็นกรมหมื่นสนิทนเรนทร์ ๑ พระองค์เจ้าโต เป็นกรมหมื่นอินทรอมเรศร ๑ พระองค์เจ้านวม เป็นกรมหมื่นวงษาสนิท ๑ พระเจ้าน้องยาเธอฝ่ายใน พระองค์เจ้าลำภู เป็นกรมขุนกัลยาสุนทร ๑ ฝ่ายพระบวรราชวัง พระองค์เจ้าสังขทัต เป็นกรมหมื่นนรานุชิต ๑ พระองค์เจ้าปาน เป็นกรมหมื่นอมรมนตรี ๑ พระองค์เจ้าเจ่ง ซึ่งเป็น

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระภาคิไนยเป็นขนิษฐากรมหมื่นนรินทรเทพ เป็นกรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ ๑ ภายหลังโปรดให้สถาปนาพระเจ้าลูกเธออีก ๓ พระองค์ พระองค์เจ้าวิลาศ เป็นกรมหมื่นอับสรสุดาเทพ ๑ พระองค์เจ้าสิริวงศ์ เป็นกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ๑ พระองค์เจ้าคเนจร เป็นกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ ๑ และการที่ทรงสถาปนาพระบรมราชวงศานุวงศ์เป็นที่ต่างกรมนั้นหาได้ตั้งคราวเดียวไม่ ตั้งรายปีมาจนสิ้นแผ่นดิน

ทรงตั้งข้าราชการ

ครั้งนั้นที่เสนาบดีเต็มที่อยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้ยกจางวางภู่ข้าหลวงเดิมมาเป็นพระยาราชมนตรี จางวางมหาดเล็ก ว่าพระคลังมหาสมบัติด้วย พระพิไชยวารีข้าหลวงเดิมขึ้นเป็นพระยาพิไชยวารี เจ๊สัวบุญมาข้าหลวงเดิมเป็นพระวิเศษวารี โปรดให้พระยาจันทบุรี ฉิม บิดาเจ้าจอมน้อยเข้ามาเป็นพระยาศรีสรไกร โปรดให้พระยาเกษตรรักษานอกราชการ มาเป็นพระยาราชสุภาวดี ตำแหน่งข้าราชการที่ว่างอยู่ก็โปรดตั้งข้าหลวงใหญ่ข้าหลวงเดิมบ้างขึ้นเต็มที่บริบูรณ์และทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้เพิ่มยศเจ้าพระยาอภัยภูธร เจ้าพระยาอัครมหาเสนา ทั้ง ๒ ขึ้นเสลี่ยงงากั้นกลดเข้ามาในพระราชวังทุกวัน ขุนนางผู้ใหญ่แต่ก่อนที่เป็นผู้ใหญ่มีอายุมาก ก็ทำแคร่ไม้จริงมีเสามีกัญญาหลังคากันแซงเตย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มีพนักหลังคานไม้ลำมะลอก เข้ามาในพระราชวัง เรียกว่าแคร่กัญญา ที่เป็นขุนนางมีเครื่องยศได้รับพระราชทานพานทองก็ยกกัญญาเสียมีแต่แคร่เปล่า

เจ้าพระยาพระคลังประดิษฐ์แคร่กัญญา

ครั้งนั้นเจ้าพระยาพระคลังจึงดำริการทำให้งามดีขึ้น จัดหาไม้ที่ลายประหลาดมาประกอบเป็นแม่แคร่ แล้วหุ้มทองเหลืองหุ้มเงินที่มุมคานนั้น ใช้ไม้แก้วบ้างไม้ลายต่าง ๆ บ้าง ไม้แสมสาร ไม้กระพี้เขากระบือบ้าง มีปลอกหุ้มที่อื่นก็ทำขึ้นใช้เป็นอย่างมาจนทุกวันนี้

วอประเวศวัง

พระวอนั้นแต่โบราณก็ไม่มีเป็นธรรมเนียมว่า เป็นของเจ้านายทรง ผู้ใหญ่เล่าว่า แต่เดิม กรมขุนอิศรานุรักษ์ท่านเอาอย่างแคร่กัญญาขุนนางมาทรงแก้ไขทำให้งามดีขึ้น มีพนักหลังพนักข้างถักด้วยหวายหลังคาผ้าขี้ผึ้ง ทรงใช้ขึ้นก่อนเจ้านายทั้งปวง ภายหลังก็ได้เรียนอย่างกันต่อ ๆ มา ครั้นมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเสด็จอยู่วังนอก และกรมพระราชวังก็ได้ทรงทำพระวอขึ้นทรง แล้วพระราชทานนามว่า วอประเวศวัง ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จึงพระราชทานพระวอประเวศวังนั้นแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่ง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงต่อมา จึ่งได้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ ถ้าพระองค์เจ้าตั้งกรมแล้วก็ทรงพระวอ ที่ยังไม่ได้ตั้งกรมก็ทรงพระเสลี่ยงเป็นที่สังเกตอย่างหนึ่ง ก็แต่แคร่บ่ามีลายสลักปิดทอง แม่แคร่คานหามเม็ดงาทาแดงเป็นของกรมหมื่นนรินทรบริรักษ์ ให้ช่างทำทรงขึ้นก่อนเพื่อจะให้เบา

โปรดให้ยกทัพไปช่วยอังกฤษ

ครั้นมาถึงเดือน ๖ ปีวอกฉศก ศักราช ๑๑๘๖[๑] ฝ่ายกองมอญไปสืบราชการ กลับเข้ามาแจ้งว่าอังกฤษตีขึ้นไปได้ถึงเมืองย่างกุ้ง เมืองปรอน แล้วจึ่งทรงพระราชดำริว่าจะต้องให้มีกองทัพไปขัดทัพฟังราชการอยู่ จึ่งจะได้รู้เหตุว่าการศึกชาวต่างประเทศจะผันแปรประการใด จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาโยธาคุมกองทัพ ๑ พระยาสุรเสนา พระยาพิพัฒน์โกษาทัพ ๑ ไปทางพระเจดีย์สามองค์ ทัพเรือนั้นให้พระยาชุมพร (ซุย) ยกไปทางเมืองระนองทัพ ๑ ทั้ง ๓ ทัพนี้ให้บอกข่าวไปว่าจะไปช่วยอังกฤษ ๆ ก็ยินดียอมให้กองทัพเข้าไปตั้งในเขตต์แดนที่ตีไว้ได้

แล้วทรงพระราชดำริว่าแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ เจ้าและขุนนางให้ข้าไทยไปตั้งซ่องสุมผู้คนอยู่ในป่าหาผลประโยชน์ ไม่มีคุณแก่แผ่นดินเลย โจรผู้ร้ายทาส

---

๑. พ.ศ. ๒๓๖๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ลูกหนี้ผู้ใดเข้าซ่องแล้วก็ตามเอาตัวไม่ได้ นายซ่องก็ไม่กลัวเกรงเจ้าเมืองกรมการ จึงโปรดให้หมายประกาศห้ามมิให้ท่านผู้ใดตั้งซ่องสุมผู้คนเหมือนอย่างแต่ก่อน ให้เลิกซ่องเสีย

อนึ่งฟ้องกล่าวโทษว่าพูดจาหยาบช้าต่อแผ่นดินก็โปรดให้ยกโทษเสีย มิให้รับฟ้องความหยาบช้าตั้งแต่นั้นมา

ฝ่ายที่เมืองจันทบุรี เดิมจีนโถซึ่งเป็นนายอากรเตาสุรามีความชอบ ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระยาราชาเศรษฐีที่เจ้าเมืองแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้นภายหลังทรงเห็นว่าเป็นจีนจะว่าราชการเมืองไม่มีผู้ใดจะกลัวเกรง จึงโปรดให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (นิ่ม) ออกไปเป็นเจ้าเมือง

เกิดจีนตั้วเหี่ย

ในปีวอกฉศกนั้น เมื่อณวันพุธเดือน ๙ แรม ๘ ค่ำ[๑] มีงานทิ้งกระจาดและมีงิ้วที่บ้านหนองปรือ พวกจีนฮกเกี้ยนกับพวกจีนแต้จิ๋ววิวาทกันขึ้น อ้ายจีนช่วงเป็นหลงจู๊ตั้งโรงทำน้ำมันถั่วอยู่ที่ห้วงระกำริมบ้านบางกะจะ คบคิดกับจีนเภาอ้ายจีนช่วงเป็นตั้วเหี่ย จีนเภาเป็นยี่เหี่ย มีพวกเพื่อนเป็นแต้จิ๋วประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ คน ไม่ชอบกันกับจีนฮกเกี้ยนด้วยจีนฮกเกี้ยนเป็นพวกพระยาสุนทรเศรษฐี จีนช่วงจีนเภา

---

๑. อังคารที่ ๑๗ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก็ยกเข้าตีเอาบ้านบางกะจะได้แล้วไปตีบ้านพระยาสุนทร-เศรษฐี พระยาสุนทรเศรษฐีก็เกณฑ์พวกจีนฮกเกี้ยนออกสู้รบ แล้วพระยาจันทบุรีจึงให้พระศรีสุนทรน้อยบุตรพระยานายกกองส่วยมาศกับนายยี่สุ่น พระยายกกระบัตรคุมไพร่ออกรบด้วยจีนช่วงตั้วเหี่ย จีนช่วงสู้ไม่ได้แตกหนีกระจัดกระจายไป ที่ต้องอาวุธบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก กรมการจับได้ตัวอ้ายจีนช่วงจีนเภาที่เขาพลอยแหวน ให้การซัดถึงพระยาปลัดจั่นว่ารู้เห็นเป็นใจด้วย พระยาจันทบุรีก็ส่งตัวพระยาปลัดจั่นอ้ายจีนช่วงอ้ายจีนเภาเข้ามาณกรุงเทพพระมหานคร โปรดให้ชำระ พระยาปลัดจั่นรับเป็นสัตย์ว่าเป็นแต่รู้เห็นหาได้เข้ากินโต๊ะสบถสาบานด้วยไม่ จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งให้ส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง แต่อ้ายจีนช่วงจีนเภานั้นให้จำคุกไว้จนตาย ตั้วเหี่ยครั้งนั้นเอาไม้ประดู่ทะลวงเสียทำเป็นปืนใหญ่ตีปลอกรัด เอาไม้ทำกะสุนปืนยิงพอแก้ขัดไปได้

แล้วจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลังไปทำการเมืองสมุทรปราการที่ยังค้างอยู่นั้นให้แล้ว ครั้นการเมืองเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ชักเอาเลขฝีพายบ้าง ไพร่หลวงบ้าง เลขสมกำลังบ้าง ที่อยู่ในแขวงเมืองสมุทรปราการ มาเป็นเลขไพร่หลวงกรมทหารปืนใหญ่ ให้มีจางวางทหารปืน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โปรดให้ตั้งเจ้ากรมขุนเงินในกรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นพระณรงฤทธิ์โกษาจางวางขวาอยู่ฝั่งตะวันออก พระจักราวุธรองจางวาง หลวงชะนะไพริน หลวงอินทรฤทธิปลัดจางวาง หลวงเดชสำแดง หลวงแสงสรสิทธิ์ หลวงฤทธิคำรณ หลวงพลพิฆาฏ หลวงอาจณรงค์ เป็นเจ้ากรมป้อม ๕ กรม แล้วมีปลัดกรมอีกกรมละ ๒ นาย

โปรดให้ขอเอาพระยาสาตราฤทธิรงค์ จางวางรักษาพระองค์อยู่ในพระบวรราชวังมาเป็นจางวางซ้ายฝั่งตะวันตก พระทรงเดชารองจางวาง หลวงไพรีพินาศ หลวงอาจกำบัง ปลัดจางวาง เจ้ากรมป้อม หลวงศักดาเดชะ หลวงสุระไพริน หลวงอินทรอาวุธ หลวงรุธรณไกร หลวงอภัยรณรงค์ เป็นเจ้ากรมป้อม ๕ กรม ให้มีปลัดกรมอีกกรมละ ๒ นาย ได้รักษาประจำอยู่ทุกป้อม

สร้างและซ่อมพระราชวัง

การพระนครนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ทำในพระราชวังและนอกราชวังหลายแห่ง พระราชวังชั้นใน ให้ทำตำหนักตึกสมเด็จพระศรีสุลาลัย และตึกพระเจ้าลูกเธอและตึกเจ้าคุณรัง เจ้าคุณพี่ เจ้าคุณวังหลวง เจ้าคุณวังหน้า เจ้าคุณปราสาทเป็นแถวกันไป และตึกเจ้าจอมที่เป็นพระสนมเอกหลายหมู่ ตึกแถวเจ้าจอมอยู่งานพนักงานก็เป็นอยู่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มาก ของสิ่งไรชำรุดก็ให้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ทั้งสิ้น ชั้นนอกนั้นให้ทำโรงปูนจ่ารงรางเกวียนรอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และแถวในกำแพงด้านตะวันออกติดเนื่องกันไปเป็นอันมาก แล้วโปรดให้รื้อหลังคาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซ่อมแซมเครื่องบนเปลี่ยนใหม่ การเสร็จแล้วก็ปิดทองใหม่ และพระพิมานรัถยานั้นให้รื้อเครื่องบนเปลี่ยนใหม่ด้วย ประตูกำแพงวังประตูกำแพงพระนคร เดิมทำเป็นประตูยอดมณฑปเครื่องไม้ทาดินแดง โปรดให้รื้อทำใหม่เป็นประตูหอรบอย่างทุกวันนี้ พระตำหนักน้ำแต่ก่อนเป็นแพลอยหนุนด้วยไม้ไผ่ ก็โปรดให้รื้อทำเป็นเสามีคานตั้ง เสาตำหนักบนนั้นใช้สะพานลอยแทนแพ พระที่นั่งพลับพลาสูงหน้าจักรวรรดิเดิมไม่โปรด ให้ทำเป็นผนังก่ออิฐหลังคามุงกะเบื้องเคลือบประดับกระจกช่อฟ้าใบระกา แล้วพระราชทานนามว่าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ หอกลองนั้นเดิมก็เป็นเครื่องไม้ยอดมณฑป โปรดให้ทำเป็นเครื่องก่อชั้นล่างแต่ชั้นกลางชั้นบนนั้นเป็นฝาขัดแตะถือปูน ให้เปลี่ยนยอดมณฑปแปลงเป็นยอดเกี้ยว เจ้าพนักงานก็ได้ลงมือรื้อทำตามรับสั่ง

ราชสาสน์พะม่า

ครั้นมาถึงณเดือน ๑๐ ปีวอกนั้น พระยาทิพโกษาพระจิตรเสน่ห์ ซึ่งเป็นทูตเชิญพระราชสาสน์ออกไปกรุง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย ปันชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เวียดนาม กลับเข้ามาถึง ขอคัดเอาราชสาสน์พะม่าเข้ามาด้วย✣ โปรดให้แปลออกมีความว่า พระราชสาสน์เมืองอังวะ เป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนาอันประเสริฐ รตนะทั้งนั้นชุมนุมเข้าแล้ว อำมะระบุระเมืองทองท่านใหญ่ทั้งนั้น ที่ร่มศาสนานั้นได้ครองบ้านเมือง ท่านทั้งหลายอยู่นิพพานณะปัจจยะนคราชา อันมีชื่อสัตว์ต้นช้างมีแต่พระยาทั้งนั้นขุนหลวงพระยาช้างเผือก มีทั้งเครื่องสาตราวุธทั้งนั้น เจ้าน้ำเจ้าแผ่นดินได้ครองพระศาสนา ทายกามหาธรรมราชาพระบาทขุนหลวงใหญ่ทั้ง ๒ นั้น ทูลเกล้าทูลกระหม่อมไว้อันข้อเนื้อความได้ตรัสสั้นแก่อัครมหาเสนาผู้ใหญ่ จตุสดมภ์จัดแจงมาให้ถึงญวนใหญ่ กับขุนหลวงทั้งอำมาตย์ด้วยกันแต่ก่อนมา พระอาทิตย์พระจันทร์ทั้ง ๒ ดวงขึ้นมาก่อนดาวทั้งปวง ขอให้เป็นขุนหลวงได้ครองไพร่พลเมือง ทรงธรรมสิบประการ พระอาทิตย์ราชามหากษัตริย์ เป็นขุนหลวงซื่อสัตย์บริสุทธิ์ เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ขุนหลวงชมภูทีเปทั้งสิ้น พระอาทิตย์พระจันทร์เหมือนกันพระธรรมใหญ่กว่าเจ้าชีวิตขุนหลวงแต่ก่อนมา อันเหลือล้นในชาติอันก่อสร้าง ขอพระอัฏโสตับปะสัพบารมีของท่านนั้น ปู่ตาท่านขุนหลวงดีบริสุทธิ์เป็นต่อกันมาได้ครอบครองปราสาทราชมนเทียรอันบริสุทธิ์ บ้านเมืองคนทั้งหลาย

✣ เป็นราชสาสน์พะม่ามีไปถึงญวน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

รักเหมือนลูกในไส้ของท่าน กรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย ทั้งส่วยสาอากรทั้งหลายไม่ให้เก็บให้อยู่เย็นเป็นสุข บัณฑรสะขึ้น ๑๕ ค่ำ ดาวแจ่มแจ้งและพระจันทร์สว่างในศาสนาจำศีลภาวนา อันทางดีพระธรรมอุตสาหให้สบายเป็นสุข อันหาโรคาอย่าได้มียืดไป ข้อดีประเสริฐล้อมที่ปราสาทนั้นอยู่ เมืองสุนาปรันตะ เมืองตัมพะทีปะ เมืองทุระกะ เมืองสมันยะ เมืองสิริคิตะคะ เมืองเสยะอุทะกันปะสะ เมืองโสดถินคะระ เมืองเขมาระทะ เมืองยาสิงคะระ เมืองละวะระทะ เมืองหะระมุสะ เมืองนาคะชันตะ ๑๕ เมืองทั้งสิ้น ทรงศิลปศาสตร์ประเดชอิฤทธิเอกาฤกษ์สิ้นทั้งปวง ท่านพระยาทั้งนั้นเรี่ยวแรงแข็งขันให้กินเมืองใหญ่ ตามโบราณมาเคยถวายของสิ่งใดก็ถวายมิได้ขาดใต้ฝ่าละอองพระบาททั้ง ๒ นั้น แล้วมีเนื้อความห้ามกันแล้ว มหามณีรูปพระเจ้าประเสริฐทิศฐานอันเลิศ มีมหาฤกษ์แดนอัคบระเดยะวดีเมืองใหญ่ พาราวดีเมืองใหญ่ เมคะวดีเมืองใหญ่ รัมวะดีเมืองใหญ่ นาคะชันตันเมืองใหญ่ อาสะมะสคะเทวะตันเมืองใหญ่ โคระควนแรงคะบุระเมืองใหญ่ทั้งปวง มหากษัตริย์ทั้งหลายพื้นพาชนะบุบแบกห้ามกันสิ้นทั้งปวง สมุทราอันเกาะเมืองบ้านใดเมืองนายใดนั้น มาถวายเครื่องสาตราวุธช้างใหญ่ม้าใหญ่ลูกสาวมาถวาย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พื้นแต่มีพาศนามหากษัตริย์ทั้งนั้น ตามภาษาท่านเลี้ยงดู ผู้คนท่านทั้งหลายเรี่ยวแรงแข็งมั่น เหล่าพลโยธาแม่ทัพทั้งปวงนั้น ท่านโอบอ้อมครองไว้ ที่รับพรมหากษัตริย์นั้นก็เลี้ยงดูไม่ให้ระคาย ที่ไม่รับพรก็เลี้ยงดูไม่ให้ระคายทั้งชายทั้งหญิง สัตเตมหาสัตเตทั้งสิ้น เลี้ยงดูไม่ให้ระคายได้ในจังหวัดแว่นแคว้นที่อยู่ ไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายก็ดีเลี้ยงดูมิให้ระคายได้ พระสงฆ์ในพระศาสนา เคยเผ้าแหนอยู่ด้วยกันมาแต่ก่อน พระยาจักรพรรดิ์ท่านทรงธรรมให้ทานจำศีลหักอารมณ์แล้วตั้งอยู่ในศีลเป็นนิรันตร์ ให้ท่านทั้งหลายซื่อสัตย์ต่อท่านทั้งปวง ให้มีทั้งกิริยาอุโบสถท่านส่องแท้แล้ว สิ่งอันใดความทั้งหลายตัดโทโสโมโห ไม่คิดในกระหวัดผู้คนทั้งหลาย ไม่ได้คิดฤษยา ท่านอดเอาเบาสู้ด้วยไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลาย เมตตากรุณาได้ตามใจที่ชอบใจท่านจึงสั่งไว้ ครั้งนั้นพระมหากษัตริย์ท่านทรงพระธรรม ๔ ประการ คุณแก้ว ๘ ประการ อปริหานิยธรรม ๗ ประการ สังคโหพระธรรม ๒ ประการ มหาสมมติกษัตริย์อันดีอันเลิศเธอทรงพระธรรมไม่ย่อหย่อน เธอทรงไว้แล้วนั้นก็ดีเมืองทั้ง ๔ หน้านั้นอยู่เป็นสุขสำราญใจ ท่านครองราชสมบัติพระมหากษัตริย์ปฏิบัติพระธรรม ๗ ประการนั้นด้วยเมืองก่อสร้างเหมือนกัน พระมหากษัตริย์ทั้งหลายก็ดี ราชมหามิตร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เป็นชอบแก่กัน เมื่อปู่พระมหากษัตริย์นั้นใช้ให้ถือราชสาสน์มาให้เจ้าพระยาเมืองญวนใหญ่นั้นไม่ถึง ด้วยทางอันตรายนั้นมากด้วยคลื่นลมนั้นขัดจึงไม่มาถึง พระเจ้าปู่ทรงโกรธแล้วให้ครองราชสมบัตินั้น แล้วจึงได้ครองอยู่เป็นที่บริสุทธิ์แล้วก็ได้พึงอยู่มิช้านาน เจ้าพระยาเมืองญวนใหญ่ใช้คนข้างในออกมา กายโดยลำทูหาบกรินมาถึงท่าเกาะปุลอบินังนั้นแล้ว เจ๊กลูกค้าเจ้าได้ครองเขารังนกแล้ว มาพบปะกันจึงรู้เรื่องราวนั้น เจ๊กจึงพามาเมืองทะวาย ถึงย่างกุ้งมหาเสนาบดีศึกใหญ่ท่านได้ตัดสินอยู่เปกุหงษาเจ้าพระยาศึกใหญ่เมงยิสโรเมลณะอะปะวะระทาสมควรกันดีแล้ว มหาไชยปุระเมืองสกรรส่งให้ถึงเรือใหญ่ เรือพายให้เต็มพร้อมแล้วพาไปถึงเมืองสกรร เรือทองปักกิ่งคนเต็มลำ จัดกะบิทุริยาทั้ง ๕ ป่าวร้องราษฎรเมืองรัตนอังวะเมืองใหญ่ ข้างเหนือตะวันออกได้ กองที่ท่านนั้นปลูกโรงศาลให้หยุด แล้วเผ้าห้อมล้อมหยุดอยู่ที่นั้น เจ้าเมืองญวนใหญ่นั้น ราชสาสน์อันให้มาหนังสือไม่ให้มาก็ดี เจ้าเมืองญวนใช้ให้มาจริงหรือไม่จริงถามแล้ว เมืองปุระข้างใต้มหาคิรีย์นันทวงษ์ในสระอันอนันต์ให้ชอบให้ดีอยู่แล้ว กายโดยลำทูหาบกรินด้วยกันกับอำมาตย์เจ้าเมืองญวนนั้น ของถวายนั้น ฝากให้ผ้าผ่อนของถวายอาวุธนั้นด้วย ถวายใต้ฝ่าพระบาทกายโดยลำทูหาบกรินได้ให้ถามเดี๋ยวนี้ พระเจ้าเมืองญวนใหญ่กว้าง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กว่าท่านเค้าโทพระเจ้าเมื่อความครั้งท่านขุนหลวงพระอาทิตย์ตะวันออก ขุนหลวงตะวันออกเมืองท่านกรุงอยู่หัวราชสาสน์มาอยู่แล้ว เธอทรงพระโกศแล้ว ลูกท่านมินมางวางเดเป็นขุนหลวงเสวยราชย์ได้ ๒ ปี แล้วจึ่งปล่อยไปถึงใต้ฝ่าท้าวการเมืองการบ้าน อันขวางที่นั้นบางกอกชนอยู่บ้านเมืองท่าน ขุนหลวงเมืองใหญ่กรุงเมือง เพราะเขมรไม่ชอบไม่พอต่อกัน ทั้ง ๒ เมืองด้วยกัน ได้คิดล้างผลาญด้วยกันก็เห็นจะได้เมืองศรีอยุธยาจะไม่ทนทานได้ เมืองเราทั้ง ๒ นี้ได้ไปมาหากันสบายถึงกัน ขุนหลวงญวนใหญ่กับอำมาตย์ได้ปรึกษากันแล้ว จึ่งออกมาว่าบางกอกอยุธยานั้นท่านปู่ท่านตาสองต่อสอง ในกรุงท่านนั้นศักราช ๑๑๐๐ ปี[๑] เมืองอยุธยามีพระยาราชาในกรุงท่านประทานเรือนขาวให้อยู่และยอยกเลี้ยงดูเข้าเฝ้าอยู่ให้ลูกเสวยราชย์แล้วปีหนึ่ง ส่งช้าง ๓๐ ตัวเงิน ๓๐ ชั่ง เคยถวายได้ซื่อสัตย์ ปู่ของเจ้าเรารัตนอังวะตั้งขุนหลวงเจ้าช้างเผือก เมื่อครั้งนั้นใช้อำมาตย์เสนาไปรับเมืองอยุธยา เจ้าเมืองล้มตายแล้วบ้านเมืองนั้นกระวนกระวายไปสิ้น แล้วมีโจรที่กลางทะเลนั้นแข็งร้ายกลับอิจฉาฤษยาประจุบันความไม่ทำตามอย่างธรรมเนียม ไม่อดเบามันฤษยาสิ่งใด ๆ ขุนหลวงญวนใหญ่ให้ราชสาสน์มา

---

๑. พ.ศ. ๒๒๘๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ซึ่งทางตรงจริงไปไม่ถึง แล้วทำเป็นพ่อค้ามาขาย ทำอย่างนั้นมาที่จริงเพราะอย่างนั้น ไม่จะถึงฝ่าพระบาทกายโดยลำทูหาบกริน ด้วยว่ามาทั้งนี้ เป็นการกรุงการเมืองเป็นจริง เจ้าเมืองญวนใหญ่กับอำมาตย์สั่งให้จริง การทั้งสิ้นเข้าเฝ้าพระบาท เนมอยสิริสุระณะระทา เนมอยตายอง เนมอยสิริยารกงณรัต เนมอยเชตรัสสายตินณระทา เนมอยสิวจุชาสิริสินตณระทาทั้งนั้น กายโดยลำทูหาบกรินทั้งนั้นด้วยกันให้มาถึงขุนหลวงญวนใหญ่ พิมพ์ตราหนึ่ง แหวนทับทิม ๒๐ วง แหวนมรกต ๒๐ วง แส้อูขาวอันหนึ่ง ถุงทับทิม ๓ ใบ ผ้าห่มไหมผืน ๑ ผ้านุ่งภาลา ๒ ผืน ผ้านุ่งเลขาสิต ๒ ผืน ลูกประคำปะรันตะสาย ๑ ก้อนหินขาว ๑ กล่องลาว ๑ กล่องลาวขาวสองกลอก ๑ กล่องกินหมาก ๑ โอจุข้าวสัด ๑ โอจุข้าวสองทนาน ๑ โอจุข้าวทะนาน ๑ อุปตีนสูง ๑ อุปลาวกินข้าว ๒ อุปแดง ๒ อุปใส่เมี่ยง ๑ ดินสอแก้ว ๕ ชั่ง น้ำมันดิน ๓๐ หม้อ ทั้งนั้นสิ้นกับราชสาสน์คนใช้ให้มาขายใต้ฝ่าพระบาทเนมอยสิวะจุชาสิริสินตณะระทาทั้งสิ้น ข้าใต้ฝ่าพระบาทใช้อันใดอันความนั้นรู้สิ้น บางกอกศรีอยุธยาล้างผลาญให้สิ้น แล้วได้คิดด้วยกันเห็นดีเห็นแจ้งแล้ว ขอได้ตอบคืนมาให้ได้แจ้งด้วย ศักราช ๑๑๘๕ ปี[๑] แรม ๒ ค่ำ สิ้นความในราชสาสน์เท่านี้

---

๑. พ.ศ. ๒๓๖๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชสาสน์และบรรณาการญวน

ลุศักราช ๑๑๘๗ ปีระกาสัปตศกเป็นปีที่ ๒ เมื่อณวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ[๑] ทูตญวนเข้ามาถึงแจ้งว่าพระเจ้ากรุงเวียดนามมินมาง ได้แจ้งในพระราชสาสน์แล้ว[๒] ให้ทูตเชิญพระราชสาสน์เข้ามาช่วยการพระบรมศพฉะบับหนึ่ง พระราชสาสน์ทรงยินดีในการแผ่นดินใหม่ฉะบับหนึ่ง รีบเข้ามาให้ทันงานพระบรมศพ ของสดับปกรณ์ คือกลัมพักหนัก ๒ ชั่ง อบเชยหนัก ๓ ชั่ง แพรเกวี้ยนสีต่างกัน ๑๐๐ ม้วน แพรสีต่างกัน ๒๐๐ ม้วน แพรโล่สีต่างกัน ๑๐๐ ม้วน ของทรงยินดีขี้ผึ้งหนัก ๓ หาบ น้ำตาลกรวดหนัก ๕ หาบ น้ำตาลปึกหนัก ๑๐ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๕๐ หาบ แพรโกหวา ๑๐๐ พับ แพรแสสีต่างกัน ๑๐๐ ม้วน ผ้าขาว ๑๐๐ พับ

จัดการพระบรมศพ

ครั้นมาถึงเดือน ๖ เจ้าพนักงานได้ทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ยอดปรางค์ ตามเยี่ยงอย่างพระเมรุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วเสร็จ ณวัน ๗ ฯ๖ ค่ำ[๓] ได้เชิญพระบรม

---

๑. วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๘

๒. ไม่ใช่เรื่องเดียวกับเรื่องข้างต้น คราวนี้เป็นราชสาสน์ไทยเรา

๓. วันพุธที่ ๒๐ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สารีริกธาตุแห่ออกไปพระเมรุ พระสงฆ์ได้สวดพระพุทธมนต์ มีการมหรสพสมโภชวันหนึ่งคืนหนึ่งแห่กลับ รุ่งขึ้นได้เชิญพระบรมอัฏฐิออกสู่พระเมรุ ทำการสมโภชวันหนึ่งคืนหนึ่ง แห่กลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

ครั้นณวันเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ[๑] เวลายั่งรุ่ง ได้เชิญพระบรมโกศออกจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แห่ไปขึ้นพระมหาพิชัยราชรถที่วัดพระเชตุพน ตั้งกระบวนแห่อย่างใหญ่ไปสู่พระเมรุ เข้าทางประตูบุริมทิศ ได้เวียนพระศพ ๓ รอบแล้วยกพระโกศขึ้นบันไดนาค ขันฉ้อขึ้นไปประดิษฐานบนพระเบญจาทองคำจำหลักประดับพลอยเนาวรัตน์ ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร มีฉัตรแก้วเครื่องสูงอภิรุมชุมสาย เครื่องประดับต่าง ๆ มีการมหรสพสมโภชทั้งกลางวันกลางคืน เฉลิมพระเกียรติยศตามบูรพราชประเพณีพระบรมศพพระมหากษัตราธิราชเจ้ามาแต่ก่อน พระสงฆ์ราชาคณะ พระครูฐานานุกรม เปรียญ เจ้าอธิการ อันดับสดับปกรณ์และสวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันกลางคืน ถวายไทยธรรมไตรจีวรพร้อมเครื่องบริกขาร ครั้นเวลาเช้าเสด็จออกปฏิบัติพระสงฆ์ฉันแล้วก็สดับปกรณ์ แล้วเสด็จไปประทับพระที่นั่งทรงธรรม สดับพระธรรมเทศนา แล้วเสด็จ

---

๑. วันที่ ๒๓ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กลับเข้าในพระราชวัง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินออกพระเมรุกระทำสักการบูชาเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปประทับพลับพลาสนามมวย โปรดให้ทิ้งทานผลกัลปพฤกษ์ทั้ง ๘ ทิศ แหวนฉลากทองนากเงินและมีการเล่นต่าง ๆ ทำการมหรสพสมโภชครบ ๗ วัน ๗ คืน

ครั้นมาถึงณวันจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] เวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน และท้าวพระยาประเทศราชทั้งปวง พร้อมกันกราบถวายบังคมพระบรมศพถวายพระเพลิง ครั้นเวลาค่ำก็ได้มีการสมโภช ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าได้แจงพระรูปลอยพระอังคาร เก็บพระบรมอัฏฐิลงในพระบรมโกศทองคำกุดั่นประดับพลอย เชิญพระบรมอัฏฐิขึ้นประดิษฐานในบุษบกทองขึ้นสถิตย์อยู่บนพระเบญจาแล้วทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีการสมโภชอีก ๓ วัน ๓ คืน เป็นคำรบ ๑๐ วัน ๑๐ คืน จำนวนพระสงฆ์ได้รับไทยธรรมหมื่นเศษ ครั้นณวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ[๒] ได้เชิญพระบรมอัฏฐิแห่กลับเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอีก ๔ วัน ๔ คืน เป็นคำรบ ๗ วัน ๗ คืน จึงแห่ไปประดิษฐานไว้ในหอพระอัฏฐิ

---

๑. วันศุกร์ที่ ๒๙ เมษายน ๒. อังคารที่ ๓ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้นการพระบรมศพเสร็จแล้ว จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังกับพระยาราชสุภาวดี เป็นแม่กองชำระเลขไพร่หลวงสมกำลังสังกัดพรรคหมายหมู่ ลงท้องมือตามเยี่ยงอย่างแผ่นดินใหม่

ราชทูตไทยไปเมืองจีน

ครั้นถึงวันเสาร์เดือน ๘ อุตราสาธ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีระกาสัปตศก ศักราช ๑๑๘๗[๑] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าตั้งแต่เถลิงถวัลยราชสมบัติ ยังหาได้แต่งทูตออกไปจิ้มก้องเชิญหองกรุงปักกิ่งไม่ จึงให้แต่งทูตานุทูตเชิญพระราชสาสน์เครื่องราชบรรณาการตามธรรมเนียม✣ออกไปเชิญหองใจความว่า พระราชสาสน์สมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาราชาภิเศกใหม่ มีพระราชรำพึงถึงทางพระราชไมตรี สมเด็จพระเจ้าเตากวางผู้ใหญ่ ซึ่งมีมาแต่ในกาลก่อน จึงแต่งให้พระสวัสดิ์สุนทรอภัย ราชทูต หลวงบวรเสนหา อุปทูต หลวงพจนพิมล ตรีทูต ขุนพินิจวาจา ปั้นสือ ขุนพจนาพิจิตร ท่องสือใหญ่ จำทูลพระ

---

๑. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘

✣ น่าประหลาดที่ท่านผู้แต่งเขียนเป็นทำนองว่าเราเป็นเมืองขึ้นของจีน แต่ความจริงเป็นการเจริญราชไมตรีอย่างเดียวกับที่มีพระราชสาสน์ไปทางญวน ตามที่เราได้อ่านมาแล้ว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สุพรรณบัตรพระราชสาสน์คำหับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ออกมาจิ้มก้องเชิญหองสมเด็จพระเจ้าเตากวาง ตามขนบธรรมเนียมพระราชประเพณีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินราชาธิราชเจ้าสืบมา ถ้าราชทูต อุปทูต ตรีทูต ข้าหลวงมีชื่อมาถึงแล้ว ขอให้ได้เฝ้ากราบถวายบังคมโดยทางพระราชไมตรี แล้วขอให้ทูตานุทูตได้กลับเข้าไปณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาโดยสะดวก ได้ประทับดวงตราโลโตออกมา จะผิดชอบเหลือเกินประการใดขอให้ทรงพระเมตตาด้วย

ในปีนั้นกรมหมื่นนราเทเวศร์ ในกรมพระราชวังหลังประชวรพระโรค มาถึงณวันพุธเดือน ๙ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๑] สิ้นพระชนม์ พระชนม์ได้ ๕๕ พรรษา มีหม่อมเจ้าชาย ๕๙ หม่อมเจ้าหญิง ๔๑ รวม ๑๐๐ องค์

เจ้าอนุเวียงจันท์ลงมาช่วยการพระบรมศพ

ครั้งนั้น เจ้าอนุเจ้าเมืองเวียงจันท์ ลงมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ช่วยในการพระบรมศพ ผู้คนลงมามาก จึงทรงพระราชดำริแล้วให้ขอแรงไพร่พลที่มาด้วยให้ไปตัดต้นตาลที่เมืองสุพรรณลากเข็ญลงมาตกท่า ไม่กำหนดว่าเท่าไร จะไปใช้ที่เมืองสมุทรปราการ อนุก็ให้ราชวงศ์

---

๑. ยังคารที่ ๒๓ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

คุมคนไปทำการ ครั้นจวนฤดูฝน อนุจะกลับขึ้นไป จึงทูลขอพวกละครผู้หญิงข้างในกับดวงคำ ซึ่งเป็นลาวเวียงต้อนครัวมาแต่แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรีตั้งอยู่เมืองสระบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่โปรดพระราชทานให้ ได้แต่คนร้องของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์คนหนึ่ง เจ้าคุณวังหลวงจัดให้ อนุก็กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปเวียงจันท์ มีความโทมนัสด้วยไม่ได้สมความปรารถนา

อังกฤษได้เขตต์แดนพะม่า

และเมื่อในปีวอกฉศก อังกฤษกับพะม่ายังรบกันอยู่ อังกฤษยกทัพมาตีเมืองพะม่า ได้เขตต์แดนพะม่าฝ่ายใต้ทั้งสิ้น ตีขึ้นไปถึงเมืองประรอจอวะ อังกฤษเรียกว่าเมืองปรอน ยังทางอีกวันหนึ่งจะถึงเมืองอังวะ ฝ่ายเหนือตีได้เมืองยะไข่เมืองมะณีปูระเมืองอาสัมเขตต์แดนพะม่า พะม่าสู้ไม่ได้ยอมสัญญาและถ่ายเมืองคืนเป็นเงินล้านปอนด์ คิดเป็นเงินตราได้แสนชั่ง อังกฤษขอพะม่าไว้ฝ่ายเหนือ แต่เมืองยะไข่ เมืองรำเร เมืองเจตุบา เมืองสบตาเว ฝ่ายใต้ขอไว้เมืองเย คือเมืองเมาลเมียนม เมืองทะวาย เมืองตะนาว เมืองมะริด ฝั่งฟากเมืองเมาะตมะคืนให้พะม่าทั้งสิ้น ครั้งนั้นเงินสำหรับแผ่นดินในคลังหลวงไม่พอ ต้องเรี่ยรายเงินราษฎรใช้หนี้อยู่ถึง ๓๐ ปีจึงเสร็จ เมื่อเสร็จศึกหยุดรบ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กันแล้ว เจ้าเมืองเบงคอลมีหนังสือมาถึงเจ้าพระยาพระคลัง มีความว่าขอบพระเดชพระคุณ ที่โปรดให้กองทัพออกไปช่วยอังกฤษจัดได้ปืนเบาเรียมทองกะสุน ๕ นิ้ว ๒ กะบอก กะจกใหญ่ ๒ บาน เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

ครั้นมาถึงเดือน ๑๑ ในปีระกานั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราชบอกเข้ามาว่า เจ้าเมืองเบงคอลแต่งให้กัปตันหันตรีบารนี✣ เป็นราชทูตเข้ามาขอเจริญพระราชไมตรี มีอักษรสาสน์เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายด้วย จึงโปรดให้มีตราออกไป ให้พาทูตเข้ามาเฝ้า โปรดให้เจ้าพนักงานปลูกเรือนรับที่หน้าวัดประยูรวงศาวาส ๕ ห้องหลัง ๑ โรงทหาร ๗ ห้องหลัง ๑ โรงครัวหลัง ๑

พิธีจองเปรียง

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรมค่ำ ๑ พิธีจองเปรียงนั้น เดิมได้โปรดให้ขอแรงพระบรมราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน และข้าราชการที่มีกำลังพาหนะ มาทำกะทงใหญ่ ผู้ต้องเกณฑ์ต่อเป็นถังบ้าง ทำเป็นแพหยวกบ้าง กว้าง ๘ ศอกบ้าง ๙ ศอกบ้าง กะทงสูงตลอดยอด ๑๐ ศอก ๑๑ ศอก ทำประกวดประขันกันต่าง ๆ ทำอย่าง

✣ หมายถึง *Captain Henry Burney*

๑. พุธที่ ๒๓ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เขาพระสุเมรุทวีปทั้ง ๔ บ้าง และทำเป็นกะจาดชั้น ๆ บ้าง วิจิตรไปด้วยเครื่องสด คนทำก็นับร้อย คิดในการลงทุนทำกะทงทั้งค่าเลี้ยงคนเลี้ยงพระช่างเบ็ดเสร็จก็ถึง ๒๐ ชั่งบ้าง หย่อนกว่า ๒๐ ชั่งบ้าง กะทงนี้แวน ๑๔ ค่ำเครื่องเขียว วัน ๑๕ ค่ำเครื่องขาว แรมค่ำ ๑ เครื่องแดง ดอกไม้สดก็เลือกหาตามสีกะทงและมีจักรกลไกต่างกันทุกกะทง มีมโหรีขับร้องอยู่ในกะทงนั้นก็มีบ้าง เหลือที่จะพรรณนาว่ากะทงท่านผู้นั้นทำอย่างนั้น ๆ คิดดูการประกวดประขันกันจะเอาชะนะกัน คงวิเศษต่าง ๆ กัน เรือมาดูกะทงตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือชักลากกะทงขึ้นไปเข้าที่แต่บ่าย ๕ โมง เรือเบียดเสียดแน่นกันหลีกไม่ใคร่จะไหว ดูเป็นอัศจรรย์ เรือข้าราชการและราษฎรมาดูเต็มไปทั้งแม่น้ำ ที่ต้องขอแรงทำกะทงนั้นในพระบรมราชวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ คือกรมหมื่นสุรินทรรักษ ๑ กรมหมื่นรักษรณเรศร ๑ กรมหมื่นเดชอดิศร ๑ กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร ๑ ขุนนาง คือ ท่านเจ้าพระยาอภัยภูธร ๑ ท่านเจ้าพระยาพระคลัง ๑ ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ ๑ พระยาพิชัยวารี ๑ พระยารำชมแตรี ๑ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี ๑ รวม ๑๐ กะทง เวลาค่ำเสด็จลงพระตำหนักน้ำ ทรงลอยพระประทีป

เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์ ได้ชักชวนขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยที่เข้ามาเฝ้าตามเสด็จลงไปอยู่ที่โรงเรือ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หลังพระตำหนักน้ำรักษาด้านนอกอยู่ ครั้นเสด็จกลับขึ้นมาทอดพระเนตร์เห็น กได้พระราชทานส่วนพระราชกุศลทรงปราศรัยด้วยทุกคน ด้วยแต่ก่อนเสด็จลงลอยพระประทีปแล้ว ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยที่เข้าไปเฝ้าต่างคนต่างไปบ้านก่อนเวลาเสด็จขึ้น การที่เจ้าพระยาพระคลังทำลงเป็นอย่างเป็นธรรมเนียมติดมาจนทุกวันนี้

ครั้นมาถึงปีจออัฐศก ศักราช ๑๑๘๘ ก็โปรดให้ทำอีกคราวหนึ่ง แต่ได้เริ่มการตริตรองมานานก็ทำวิเศษดีกว่าปีประกาขึ้นไปอีก แล้วจึงดำรัสว่าไม่รู้เลย ลงทุนรอนมากมายหนักหนา ตั้งแต่นี้ไปอย่าให้ทำอีกเลย ตั้งแต่นั้นมาพระบรมวงศ์เธอและพระเจ้าน้องนางเธอฝ่ายในกับเจ้าคุณปราสาททำถวายเป็นกะทงเครื่องสดทั้งนั้น สูง ๔ ศอก ๕ ศอก ๖ ศอกบ้าง มาเสมอทุกปี ท่านก็ประกวดประขันกันเองไม่ยอมแพ้กัน ในกระบวนเครื่องสดคราวหนึ่งก็สิ้นค่าเลี้ยงค่าแจกอยู่ใน ๒๓ ชั่ง

ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทำถวายอยู่ ๒ ปี แล้วจึงมีรับสั่งว่า พระองค์เจ้าฝ่ายในผลประโยชน์ก็มีน้อยต้องเกณฑ์โถยาคูและกะทงและดอกไม้ทุกปี ก็ต้องเสียเงินเป็นหลายชั่ง จึงโปรดให้ยกเลิกเสีย

---

๑. พ.ศ. ๒๓๖๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เตรียมรับราชทูต

ฝ่ายเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ได้ทราบในท้องตราแล้ว จึงให้จัดเรือ ๒ เสาครึ่งนำกัปตันหันตรีบารนี เข้ามาถึงปากน้ำเจ้าพระยาในวันอังคารเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ ณวันพุธเดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำ[๑] ได้จัดเรือลงไปรับอักษรสาสน์ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ เรือทองขวานฟ้าบ้าบิ่นรับอักษรสาสน์ลำ ๑ เรือพิฆาตมีปีพาทย์ ๔ ลำ เรือกัญญาตาม ๖ ลำ แห่ขึ้นมาแปรที่หอพระมนเทียรธรรม ครั้นณวันศุกร์เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ[๒] กำปั่นขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร กัปตันหันตรีบารนีแจ้งว่า เจ้าเมืองเบงคอลให้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี และการที่โปรดให้กองทัพไปช่วยอังกฤษ ๆ คิดขอบพระเดชพระคุณ จึงให้กัปตันหันตรีบารนีเป็นราชทูต มักผักกัวเป็นอุปทูต เข้ามาขอเจริญทางพระราชไมตรีทำหนังสือสัญญาด้วย ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าหัวไม่โปรดที่จะให้รับทำหนังสือสัญญา จะโปรดแต่เป็นทางไมตรี เหมือนอย่างเมืองญวน จึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ทั้ง ๔ คิดอ่านกราบทูลวิงวอนว่า อังกฤษมาขอทำสัญญาถึง ๒ ครั้งแล้ว ถ้าไม่รับทำหนังสือสัญญา

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒. เสาร์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายภูมิพัฒน์ ปิยะวรรณ์ (IP: 202.28.20.20) ๑๐๗๗๖๒

ด้วยแล้ว ก็เห็นจะไม่ได้เป็นไมตรีกัน ทูตกลับไปแล้วก็คงจะหาเหตุพาลพาโลต่าง ๆ ด้วยเขตต์แดนอังกฤษติดต่อใกล้เคียงเข้ามาทั้งทางทะเลและทางบก แล้วจะระวังยาก จึงทรงพระราชดำริเห็นด้วย ยอมให้ทำหนังสือสัญญา เจ้าพนักงานจึงได้เชิญกัปตันหันตรีบารนีขึ้นอยู่เรือนพัก

ครั้นถึงณวัน ๆ ✣ ค่ำ จึงโปรดให้กัปตันหันตรีบารนีเข้าเฝ้า เสด็จออกรับแขกเมืองครั้งนั้นเป็นการใหญ่ เจ้าพนักงานตกแต่งในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ปูพรมเต็มทั่วข้างใน และแต่งพระที่นั่งบุษบกมาลาตั้งเครื่องสูง ผ้ายก ๗ ชั้นทั้ง ๒ ข้าง และที่เสด็จออกพระที่นั่งเศวตฉัตรทอดพระแสงง้าว และโต๊ะตั้งพานพระภูษา ข้างขวาตั้งโต๊ะพานพระขันหมาก ข้างซ้ายตั้งโต๊ะพระครอบ ข้างหน้าตั้งเตียงลา ๒ ชั้น ตามแนวพระวิสูตรตั้งชุมสายหักทองขวางข้างละ ๒ ตามแถวเสาตั้งเครื่องสูงผ้ายก ๕ ชั้น ขวา ๕ ซ้าย ๕ ตามริมผนัง กำนัลพระแสงหอกดาบ เชิญพระแสงทวนขวา ๑๕ ซ้าย ๑๕ รวม ๓๐ ถัดออกมากำนัลพระแสงปืนคาบศิลาขวา ๑๕ ซ้าย ๑๕ รวม ๓๐ นุ่งสมปักลายสวมเสื้อครุยขาว และแต่งที่มีเบาะนั่งตั้งพานพระศรีพระเต้าบ้วนพระโอฐสำหรับพระราชวงศานุวงศ์ต่างกรมเฝ้าฝ่ายขวาฝ่ายซ้าย ถัด

✣ ต้นและปลายไม่ได้ลงไว้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นส. ปรีชาพร ปรีชาวุฒิ บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มาถึงเจ้าพระยาสมุหนายกสมุหพระกลาโหม และเจ้าพระยาจตุสดมภ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย มีเครื่องยศ เจียด กระบี่ ถาดหมาก คนโท ตั้งตามตำแหน่งขวาซ้าย โดยลำดับฐานานุศักดิ์ฝ่ายทหาร พลเรือน นุ่งสมปักลายสวมเสื้อเข้มขาบอัตลัดชั้นใน เสื้อสมรดทองสมรดขาวชั้นนอก ฝ่ายทหารอยู่ข้างขวา พลเรือนอยู่ข้างซ้าย เจ้ากรม ปลัดกรม พระตำรวจ สะพายดาบตามยศ ชาวต่างภาษา ขุนนางจีนแต่งตัวอย่างจีน ขุนนางแขกเทศมะลายู ฝรั่งโปตุเกศเดิม และมอญ ลาว ทะวาย นุ่งห่มและแต่งตัวตามภาษาที่ท้องพระโรงหลังขวาง ตัวกรมวัง ๒ นายนุ่งสมปัก คาดเกี้ยวรัดประคต ขุนหมื่นกรมพระราชยานนุ่งกางเกงคาดผ้าลาย อยู่ประจำพระเสลี่ยงถมและพนักงานแตรงอน ๑๐ แตรฝรั่ง ๑๐ สังข์ ๒ นุ่งกางเกงปกเชิงสวมเสื้อบัศตูแดง หมวกบัศตูแดง เตรียมประโคมเมื่อเวลาเสด็จออก ที่ชานชาลาข้างท้องพระโรงด้านตะวันออก กำนัลกรมเกณฑ์หัดแสงปืนเชิญพระแสงปืนปลายหอกรางแดง แต่งเครื่องแดง ๔๐ คน กรมรักษาพระองค์สวมเสื้อแดงถือปืนทองปลาย ๑๐๐ คน ด้านตะวันตกก็เท่ากัน ที่ประตูหน้าท้องพระโรง ขุนหมื่นกรมพระตำรวจนุ่งสมปักตามธรรมเนียมคาดเกี้ยวคาดประคตถือหอกยืน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

รักษาประจำ ๔ คน ที่ชั้นนอกตรงหน้าหอพระปริตร กรมเกณฑ์หัดแสงปืนนุ่งกางเกงแดงคาดผ้าลาย สวมเสื้อเสนากุฎต่างสีหมวกหนังแดง ถือปืนคาบศิลานั่งกลาบาต ๑๐๐ คน ทั้ง ๒ กองนั้นมีขุนหมื่นสารวัตรนุ่งสมปักลาย สวมเสื้อเสนากุฎต่างสีคาดผ้าลาย หมวกหนังเขียนลายรดน้ำพื้นแดง สะพายกระบี่ฝักหนัง ที่ประตูพระทวารเทเวศ กรมตำรวจในซ้ายขวานุ่งกางเกงไหมแดง สวมเสื้อเสนากุฎต่างสี หมวกหนังแดงคาดเกี้ยวลาย ถือปืนยืนรักษาอยู่๒๐คน และนั่งกลาบาต ๑๔๖ คน ที่ริมประตูนอกท้องพระโรง กรมพระตำรวจสนมทหารซ้ายขวานุ่งกางเกงบัศตูแดง สวมเสื้อเสนากุฎต่างสี หมวกหนังแดงคาดเกี้ยวลาย ถือปืนยืนรักษา๔๐คน และนั่งกลาบาตที่หน้าศาลายามค่ำ๑๐๐คน นุ่งกางเกงสีดินแดง สวมเสื้อเสนากุฎต่างสี หมวกหนังสีดินแดง ที่ข้างหน้ากรมกลองชะนะ นุ่งกางเกงบักเชิง สวมเสื้อบัศตูแดงเกี้ยวลาย หมวกขลิบลำดวน ๘๐ คู่ จ่าปี่ ๒ จ่ากลอง ๒ นุ่งกางเกงยก สวมเสื้อมัศรู หมวกตุ้มปี่ เตรียมประโคมเมื่อเวลาแขกเมืองเข้าไป ที่เกยข้างนอกกำแพงยืนช้างพระที่นั่งแต่งเครื่องกุดั่น ผูกพนาศระบาย ๓ ชั้น ผ้าบักหลังกันชีพ นายควาญนุ่งกางเกงสนับเพลา สมปักลายคาดเกี้ยวคาดประคด สวมเสื้อ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทรงประพาศ หมวกทรงประพาศ ถือขอช้าง เชิญพระแสงของ้าว คนถือกรรชิงกลดหน้า ๒ หลัง ๒ คนถือตะบองกลิ่งข้างละ ๒ ถือแส้ไม้หวายข้างละ ๒ ถือแส้หางม้าข้างละ ๑ และมีคนถือเครื่องยศสำหรับพระยาช้าง หม้อน้ำเงิน ๑ โต๊ะเงินกล้วย ๒ หญ้า ๒ ที่ท้องสนามตรงประตูพิมานไชยศรีเข้าไปตั้งปะรำดาดผ้าขาว ยืนพระยาช้างต้นพลาย ๒ พัง ๒ และช้างพังเชือกพังนำ แต่งเครื่องถมปัทม์ หมอนุ่งสมปักลายคาดเกี้ยวคาดประคด ควานนุ่งกางเกงยกลายเกี้ยว สวมเสื้ออัตลัดหมวกตุ้มปี่ ๖ ช้าง และกรมม้าจัดม้าพระที่นั่ง ๔ ม้า ผูกเครื่องดาวทองลงยา ๑ กุดั่น ๒ จำหลัก ๑ ยืนที่ปะรำดาดผ้าขาว ที่หน้าทิมตำรวจหลัง ที่หน้าศาลาย่ำค่ำ กรมพระตำรวจสนมทหารซ้ายขวา นุ่งกางเกงเขียว สวมเสื้อเสนากุฎแดงหมวกหนังแดงคาดเกี้ยวลาย ถือปืนนั่งกลาบาต ๑๐๐ คน และที่ลานชาลาข้างศาลาลูกขุน ยืนช้างดั้งพลาย ๔ พังเชก ๕ แต่งเครื่องลูกพลู ช้างพลายหมอขึ้นประจำคอ นุ่งกางเกงยกคาดเกี้ยวลาย สวมเสื้ออัตลัด หมวกตุ้มปี่ ขุนหมื่นกรมทวนทอง นุ่งกางเกงยกคาดเกี้ยวเจียรบาดปักดำ สวมเสื้อเตชา หมวกเตชา ถือทวนผูกภู่ ๕ ชั้นนั่งกลางช้าง ควานนุ่งกางเกงยกคาดเกี้ยวลาย สวมเสื้อเสนากุฎ หมวกตุ้มปี่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พวกฝรั่งโปตุเกศเดิมแต่งตัวอย่างฝรั่ง ถือหวายเทศรักษาประตูพิมานไชยศรีชั้นนอก ๑๐ คน ชั้นใน ๑๐ คน รักษาโรงปืน ๘ โรง ๆ ละ ๑๐ คน ยืนรักษาปืนล้อที่ประตูวิเศษไชยศรี ๑๐คน ประตูรัตนพิศาล ๑๐ คน ในระหว่างประตู ๒ ชั้น ไพร่หลวงกรมวังนอก นุ่งกางเกงเขียวเกี้ยวลาย สวมเสื้อเสนากุฎเขียว หมวกหนังเขียว ถือตะบองทองยืนประจำ ๒ แถว ๆ ละ ๑๐ คน ขุนหมื่นสารวัตร ๒ คน นุ่งสมปักลายเกี้ยวลาย สวมเสื้อเสนากุฎต่างสี หมวกหนังเขียนลายรดน้ำพื้นแดง สะพายกระบี่ฝักหนัง ยืนเป็นหัวหน้า ที่ ๒ ข้างแน่นตั้งแต่ประตูวิเศษไชยศรี ตั้งแต่ประตูรัตนพิศาล มาตามหน้าศาลาลูกขุน

สมเด็จพระอมรินทรามาตย์สวรรคต

ครั้นจุลศักราช ๑๑๘๘ ปีจออัฐศก[๑] เป็นปีที่ ๓ สมเด็จพระอมรินทรามาตย์ซึ่งเป็นพระบรมอัยยกีสวรรคต เมื่อวันพฤหัสบดีเดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ[๒] พระองค์ประสูติ ณวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็งนพศก ศักราช ๑๐๙๙[๓] พระชนม์ได้ ๘๙ พรรษา ได้เชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิดามหาปราสาท

---

๑. พ.ศ. ๒๓๖๙ ๒. วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๓. วันที่ ๘ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กัปตันหันตรีบารนีอยู่ได้ ๙ เดือน ครั้นณวันพุธเดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๑] กัปตันหันตรีบารนีก็กราบถวายบังคมลากลับไป สัญญาว่าจะกลับมาเปลี่ยนหนังสือสัญญาด้วยเจ้าพระยานครที่เมืองตรัง แล้วจึงมีพระราชดำรัสให้มีท้องตราให้หาพระยาชุมพร (ชุย) เข้ามาถอดเสียจากที่ ให้ลงพระราชอาชญาจำไว้ เพราะมีความผิดไปตีครัวชาวมะริดของอังกฤษ ๆ เข้ามาตามขอดี ๆ ก็ไม่ให้ ได้สู้รบกันก็แพ้เขา ทำให้เสียพระเกียรติยศ

เจ้าเมืองบังกลา[๒] ให้ทำหนังสือสัญญาค้าขายกับพะม่า

ครั้นมาถึงณวันเดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำ[๓] เจ้าเมืองบังกลามีหนังสือมาให้การะผัด[๔] ซึ่งไปเป็นเรสิเดนต์อยู่เมืองอังวะทำหนังสือสัญญาทางค้าขายอีก ๔ ข้อ ฝ่ายเจ้าอังวะจัดให้อักแกวนวุนแมงยีสริมหาเซงจันว่าที่กรมเมือง อักแกวนวุนแมงยิมหาแมงซาซีระตาว่าที่กรมท่า ปรึกษาพร้อมกันทำหนังสือสัญญาด้วยการะผัด

---

๑. อังคารที่ ๑๘ กรกฎาคม

๒. บังกลา หรือ บังกะหล่า คือมณฑลเบงคอล

๓. พฤหัสบดีที่ ๒๓ พฤศจิกายน

๔. คือ ยอนกรอเฟิด (*John Crawfurd*)

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ข้อ ๑ ว่า ลูกค้าฝ่ายอังกฤษจะมาค้าขายในเขตต์แดนเมืองอังวะ มีหนังสือประทับตราอังกฤษมาเป็นสำคัญ ถึงด่านให้ชาวด่านถามดู พวกชาวด่านเห็นหนังสือประทับตราอังกฤษ ถ้ารู้ว่าเป็นลูกค้าของอังกฤษแล้วก็ให้ปล่อยไป อย่าให้เรียกค่าธรรมเนียมด่าน ถ้าลูกค้าฝ่ายพะม่าจะไปค้าขายในแดนอังกฤษ ไปถึงด่าน ชาวด่านได้ถามรู้ว่าเป็นลูกค้าพะม่าจริง อังกฤษจะปล่อยไปไม่เรียกเอาค่าธรรมเนียมเหมือนกัน ประการหนึ่งลูกค้าอังกฤษพะม่าใช้เรือใช้กำปั่นบรรทุกของเข้าไปในบ้านในเมืองแล้ว ลูกค้าพะม่าอังกฤษจะขายสินค้าให้ลูกค้าผู้ใด เจ้าพนักงานฝ่ายอังกฤษฝ่ายพะม่าไม่ขัดขวาง จะช่วยพิทักษ์รักษามิให้ลูกค้าเป็นอันตราย ให้เรียกเงินค่าธรรมเนียมแก่ลูกค้าตามพิกัด มิให้เหลือเกินนอกจากพิกัด

ข้อ ๒ ว่า ถ้ากำปั่นปากกว้าง ๘ ศอกพะม่า เป็นศอก ๑๙ นิ้วอังกฤษ เรียกค่าธรรมเนียมตามพิกัด ไม่ให้เรียกเกินจากพิกัด แต่เมื่อกำปั่นจะล่องนั้นให้เรียกค่าเบิกร่องอีก ๑๐ บาท ถ้าเรือและกำปั่นย่อมกว่า ๘ ศอก ให้เรียกค่าธรรมเนียมเหมือนกัน แต่ค่าจ้างนำร่องนั้น ถ้านายกำปั่นจ้าง นายกำปั่นต้องเสีย แต่นายกำปั่นต้องบอกให้ชาวด่านทะเลรู้ ประการหนึ่ง ถ้ากำปั่นกว้าง ๘ ศอก

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขึ้นไป มิให้ชักหางเสือและเอาปืนขึ้นจากกำปั่น เหมือนอย่างว่าในหนังสือสัญญาข้อ ๔

ข้อ ๓ ถ้าลูกค้าทั้ง ๒ ฝ่ายจะไปอยู่เมืองใด แล้วจะกลับไปเมืองอื่นก็ดี จะไปกับกำปั่นลำใดลำหนึ่งก็ดี ให้ไปมิให้ขัดขวางไว้ ถ้ามีสินค้าและมีสิ่งของสิ่งใด ๆ ถ้าจะขายก็ให้ขาย ถ้าจะเอาไปก็ให้เอาไปตามใจ อย่าให้เรียกเอาค่าธรรมเนียมกับเจ้าของอีกเลย

ข้อ ๔ ถ้าเรือกำปั่นพะม่าอังกฤษก็ดี จะต้องพายุเสียเสาใบก็ดี คนที่อยู่ตามชายทะเลนั้นคงจะช่วยเก็บของให้แก่นายสลุบกำปั่นเหมือนกันทั้งอังกฤษพะม่า แต่ถ้าว่านายสลุบกำปั่นจะต้องเสียเงินให้แก่ผู้ช่วยเก็บของตามสมควร แต่ของซึ่งเก็บมาต้องคืนให้แก่นายสลุบกำปั่นทั้งสิ้น สัญญานี้ใช้ได้ตั้งแต่วันลงตราทั้งสองฝ่าย

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานครครั้งนั้น พระเมรุพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รื้อแต่เครื่องประดับออกเสียเอาแต่โครงไว้ ด้วยทรงเห็นว่า สมเด็จพระอมรินทรามาตย์ทรงพระชรามากอยู่แล้ว ครั้นสมเด็จพระอมรินทรามาตย์สวรรคต ครั้นจะกระทำการพระบรมศพก็เข้าฤดูฝน จึงรอไปต่อแล้งจึงจะทำการพระบรมศพ พออนุเวียงจันท์เป็นกบฏ การพระเมรุนั้นก็เลิกไป

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าอนุเวียงจันท์เป็นกบฏ

ฝ่ายอนุเวียงจันท์ตั้งแต่กลับขึ้นไปถึงเมืองแล้ว ก็ตรึกตรองที่จะคิดมาประทุษฐร้ายต่อกรุงเทพมหานคร จึงให้หาอุปราช ราชวงศ์ สุทธิสาร กับท้าวเพี้ยขุนนางผู้ใหญ่มาปรึกษาว่า ที่กรุงเดี๋ยวนี้มีแต่เจ้านายเด็ก ๆ ขุนนางผู้ใหญ่ก็น้อยตัว ฝีมือทัพศึกก็อ่อนแอ ทั้งเจ้าพระยานครราชสีมาก็ไม่อยู่ หัวเมืองรายทางก็ไม่มีที่กีดขวาง การเป็นทีหนักหนาแล้ว ไม่ควรเราจะเป็นเมืองขึ้น ข่าวอังกฤษก็มารบกวนอยู่ เราจะยกทัพไปตีเอากรุงก็เห็นจะได้โดยง่าย อุปราชว่าเมืองไทยเป็นกรุงใหญ่ มาตรแม้นตีได้ก็จะไปตั้งเป็นเจ้าอยู่ที่นั่นได้หรือ ไพร่พลเมืองก็จะคุมกันเข้าเป็นกบฏเหมือนหนึ่งนอนอยู่บนขวากหนาม อนุตอบว่าตีได้แล้วถ้าจะตั้งอยู่มิได้ เราก็จะกวาดเอาครอบครัวทรัพย์สิ่งของในท้องพระคลัง อพยพขึ้นมาใส่บ้านเมืองเรา ๆ ก็คิดรักษาด่านทางช่องแคบ จะมาทำอะไรแก่เราได้ ทางที่จะส่งสะเบียงอาหารกันก็ไกลกันดาร จะทำศึกเป็นการปีเราก็ไม่กลัว อุปราชเห็นอนุดื้อดึงไปฝ่ายเดียว ครั้นจะขัดขืนก็กลัวจะฆ่าเสีย ก็ต้องทำเป็นเห็นด้วย อุปราชคนนี้ชื่อเจ้าติสะเป็นน้องอนุต่างมารดากัน สุทธิสารเป็นบุตรผู้ใหญ่ของอนุชื่อว่าเจ้าโป้ ราชวงศ์นั้นเป็นบุตรอนุชื่อเจ้าเง่าราชบุตร ราชบุตร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อนุไปกินเมืองจำปาศักดิ์ ชื่อเจ้าโย่ราชบุตร ขุนนางผู้ใหญ่มีอยู่ห้า เพี้ยเมืองจันว่าฝ่ายเหนือ เพี้ยเมืองแสนว่าฝ่ายใต้ เมืองกลาง เมืองซ้าย ปลัดเมืองแสน ปลัดเมืองจันชานนว่ากรมพระสัสดี มีหัวเมืองขึ้นอยู่ฝ่ายเวียงต่อแดนญวนใหญ่น้อย ๗๙ หัวเมือง

เจ้าอุปราชเกลี้ยกล่อมหัวเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ

ครั้นปรึกษากันตกลงแล้ว อนุจึงให้อุปราชไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองกาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ เมืองชนบท ขอนแก่น ซึ่งขึ้นอยู่ณกรุงเทพมหานคร อุปราชก็ไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองทั้งนี้ แต่เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ไม่ยอมเข้าด้วย อุปราชก็ฆ่าเสีย ราษฎรและเจ้าเมืองอื่น ๆ เห็นอุปราชฆ่าเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ตายก็กลัวอำนาจ ก็ยอมเข้าด้วย อุปราชให้ต้อนครัวขึ้นไปเวียง อนุจึงมีหนังสือขึ้นไปถึงเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ผู้บุตร ให้ไล่ต้อนครอบครัวหัวเมืองเขมราฐ เมืองอุบล เมืองศรีษะเกษ เมืองเดชอุดม เมืองยโสธร ขึ้นไปเมืองเวียงจันท์ แล้วให้ยกกองทัพไปพร้อมกันที่เมืองนครราชสีมา เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ได้แจ้งก็ยกกองทัพไปไล่ต้อนครอบครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันท์

ที่เมืองเวียงจันท์นั้น เมื่อณเดือน ๖ ปีจออัฐศก[๑] เวลากลางวันเกิดลมพายุใหญ่พัดช่อฟ้าใบระกาหอพระแก้วพระบาง

---

๑. พ.ศ. ๒๓๖๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หลังคาเรือนอนุหักไปเป็นอันมาก เรือนภรรยาอนุทะลาย ๕ หลัง แต่เรือนราษฎรชาวบ้านหักพังประมาณ ๔๐-๕๐ หลัง ครั้นมาถึงเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ[๑] อนุยังเกณฑ์กองทัพอยู่นั้น บังเกิดดาวพระพฤหัสบดีขึ้นข้างทิศทักษิณ เมื่อเวลาดึกประมาณ ๒ ยามเศษ เกิดแผ่นดินไหวที่เมืองเวียงจันท์ ถ้วยชามสิ่งของรูปพรรณกระทบกัน ครั้นรุ่งสว่างขึ้นเห็นแผ่นดินแยกออกในกำแพงท้ายเมือง ยาวประมาณ ๒ วา กว้างประมาณศอกเศษ ลึกประมาณเส้นเศษ อนุเห็นดังนั้นจึงหาโหรมาดูว่าดีหรือร้ายประการใด จะยกกองทัพลงไปตีกรุงจะปราชัยหรือมีชัย โหรทำนายว่าเหตุนี้ร้ายนักจะปราชัย อนุขัดเคืองสั่งให้ฆ่าเสีย มีผู้ขอโทษไว้

เจ้าอนุยกทัพออกจากเวียงจันท์

ครั้นอนุจัดกองทัพพร้อมแล้ว ก็ข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งอยู่บ้านพันพร้าว ๆ เป็นบ้านอุปราชอยู่ตรงเวียงจันท์ข้าม ให้ฝึกหัดกองทัพอยู่ที่นั้น ครั้นณเดือนยี่ข้างแรม ปีจออัฐศก อนุให้ราชวงศ์เป็นแม่ทัพหน้าคุมคน ๓๐๐๐ ยกล่วงลงมาก่อน ราชวงศ์ยกลงมาถึงเมืองนครราชสีมา วันเดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ[๒] ขอเบิกข้าวที่เมืองนครราชสีมา พระยายกระบัตรกรมการจึงไปถามราชวงศ์ว่า ยกลงมาคนมากมายจะลงไปด้วยเหตุ

---

๑. วันที่ ๒๕-๒๖ ตุลาคม ๒. พุธที่ ๑๔ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อะไร ราชวงศ์บอกว่ามีสุภอักษรขึ้นไปเกณฑ์กองทัพให้มารบอังกฤษ เจ้าย่ำกระหม่อมก็ลงมาด้วย ตั้งอยู่น้ำเชิน อีก ๒ วัน ๓ วันก็จะลงมาถึงเมืองนครราชสีมา ราชวงศ์เบิกข้าวได้แล้ว ให้เมืองขวาเชียงใต้ล่วงหน้าลงมาเมืองสระบุรีก่อน แล้วราชวงศ์ก็ตามลงมาตั้งอยู่ที่ขอนคว้าง ณวันเดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ[๑] เมืองขวาเชียงใต้จึงพาพระยาสุราราชวงศ์ เจ้าเมืองสระบุรีซึ่งเป็นลาวพุงดำ หลวงพล กองคำ กองเชียง กองสิง ซึ่งเป็นลาวเวียงจันท์ไปหาราชวงศ์ที่ขอนคว้าง ราชวงศ์ว่ากับนายหมวดนายกองว่า ญวนอังกฤษจะยกเข้ามาตีกรุงเทพมหานครอย่าอยู่เลยจะได้ความลำบาก ขึ้นไปอยู่เสียเมืองเวียงจันทร์จะมีความสุขด้วยกัน นายกองนายหมวดทั้งปวงดีใจ ยกมือไหว้ยอมจะไปอยู่ด้วย ราชวงศ์จึงสั่งนายกองนายหมวดว่า บ้านของผู้ใดก็ให้คุมกันขึ้นมาเถิด กองคำกองเชียงกองสิง ก็ปรึกษากันจะต้อนครอบครัวเมืองสระบุรีขึ้นไปเวียงจันท์ ฝ่ายอนุกับสิทธิสารผู้บุตรได้ฤกษ์ก็ยกกองทัพตามราชวงศ์ลงมาถึงเมืองนครราชสีมา ณวันเดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ[๒] ตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่ทะเลหญ้า ฝ่ายทิศตะวันออกเมืองนครราชสีมา ๗ ค่าย ให้กิตติศัพท์พูดกันว่าคนถึง ๘๐๐๐๐

---

๑. อังคารที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒. เสาร์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อนุให้กวาดครอบครัวเมืองนครราชสีมา

ครั้งนั้นเจ้าพระยานครราชสีมาหาอยู่ไม่ โปรดให้ไประงับพระยาไกรสรสงครามเจ้าเมืองขุขันธ์วิวาทกับหลวงยกกระบัตรผู้น้องรบกันขึ้น พระยาปลัดและกรมการผู้คนไปกับเจ้าพระยานครราชสีมาเป็นอันมาก มีแต่กรมการผู้น้อยรักษาเมืองอยู่ อนุจึงให้หาพระยาพรหมยกกระบัตรออกมาหาที่ค่ายว่า เจ้าพระยานครราชสีมาเบียดเบียฬไพร่พลเมืองได้ความเดือดร้อน อนุไปมาทางนี้มีแต่คนมาร้องทุกข์มิได้ขาด ให้พระยายกกระบัตรตระเตรียมกวาดครอบครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันท์ให้เสร็จแต่ใน ๔ วัน พระยายกกระบัตรกลัวอำนาจอนุไม่รู้ที่จะทำประการใด ก็ต้องทำตาม ทำเป็นยินดี จึงจัดหญิงบุตรหลวงนาและหญิงที่รูปงามให้อนุเป็นหลายคน แล้วอนุจึงให้พวกลาวไปเก็บเครื่องศาสตราอาวุธของพวกครัวเมืองนครราชสีมามาเสียสิ้น แต่ชั้นพร้าก็ไม่ให้มี

ฝ่ายพระสุริยภักดี (บ๊อม) กับข้าหลวงมีชื่อไปสักเลขหัวเมืองลาวตั้งอยู่ที่เมืองยโสธร รู้ว่าอนุเป็นกบฏ เห็นอุปราชยกทัพมาที่เมืองยโสธร จึงไปหาอุปราชพูดจากันเป็นความลับ อุปราชสั่งพระสุริยภักดีว่าช่วยกราบทูลว่าตัวอุปราชหาได้เป็นกบฏด้วยไม่ แล้วอุปราชก็ทำหนังสือให้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระสุริยภักดีมาถึงอนุฉะบับหนึ่ง พระสุริยภักดีก็รีบยกลงมาถึงเมืองนครราชสีมาเข้าหาอนุที่ค่ายใหญ่ เอาหนังสืออุปราชออกให้ต่อมืออนุ ๆ ดูหนังสือแล้วจึงว่าจะไปก็ไปเถิด จึงสั่งความกับพระสุริยภักดีว่าลงไปแล้วให้กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวว่าข้าไม่ได้เป็นกบฏดอก ครัวเมืองนครราชสีมาครัวเมืองสระบุรีเขาร้องทุกข์ว่า เจ้าเมืองกรมการข่มเหงเบียดเบียนเขานัก จะสมัครขึ้นไปอยู่ด้วย จึงได้ยกกองทัพลงมารับครัวขึ้นไป พระสุริยภักดีทำกิริยาอ่อนน้อมกลัวเกรงมากจนอนุชอบใจ ครั้นอนุยอมให้ไปแล้วก็ลาออกมาขึ้นช้าง อนุจึงให้เจ้าโถงตามออกมาบอกว่า พระอนุชิตพิทักษ์ (บัว) น้องเจ้าพระยาอภัยภูธรนั้นเป็นคนชอบกันอนุจะเอาไว้ก่อน พระอนุชิตพิทักษ์ก็ต้องติดอยู่ในกองทัพอนุ พระสุริยภักดีก็รีบยกมาถึงคั่นยาวในดงพระยาไฟ พบราชวงศ์เดินครัวเมืองสระบุรีขึ้นไป จึงเข้าหาราชวงศ์แจ้งความให้ราชวงศ์ฟัง ราชวงศ์ปล่อยให้พระสุริยภักดีลงมา

มีคำพวกลาวว่าราชวงศ์จะจับพระสุริยภักดี เชียงใต้ท้าวเพี้ยผู้ใหญ่ในกองทัพ จึงทูลว่าเจ้าย่ำกระหม่อมปล่อยให้เขาไปแล้ว จะจับกุมทำให้เหลือเกินรับสั่งไปไม่ควร ความคิดของท่านจะคิดอย่างไรก็ไม่รู้ ราชวงศ์ก็นิ่งอยู่ พระสุริยภักดีก็ลงมา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาปลัดเข้าหาอนุ

ฝ่ายพระยาปลัดไปด้วยเจ้าพระยานครราชสีมา แจ้งว่าอนุลงมากวาดครอบครัวก็ปรึกษาเจ้าพระยานครราชสีมาว่าจะทิ้งครอบครัวเสียไม่ไประวังรักษาเห็นจะไม่ได้ อ้ายลาวจะทำยับเยินเสียหมด เจ้าพระยานครราชสีมาก็เห็นด้วยจึงให้พระยาปลัดรีบมา พระยาปลัดมาถึงเมืองนครราชสีมาก็เข้าหาอนุแจ้งว่า เจ้าพระยานครราชสีมาหนีไปเมืองเขมรเสียแล้ว พระยาปลัดทิ้งครอบครัวไม่ได้จะขอตามเสด็จไปอยู่เวียงจันท์ด้วย อนุก็เชื่อก็ให้พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรคุมครอบครัวไป พวกครัวเมืองนครราชสีมาออกเดินทางไปได้แต่วันละเล็กละน้อย ทางวันหนึ่งก็เดินถึง ๓ วัน ๔ วัน อนุให้แยกออกไปเสียเป็นกอง ๆ ตัดกำลังให้น้อยลง พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรกรมการจึงคิดอ่านอุบายจัดหญิงสาว ๆ ให้นายทัพนายกองที่ควบคุมครัวนั้นทุกคน ๆ จนชั้นแต่ไพร่จะชอบใจใครก็ไม่ว่าเห็นว่าพวกลาวกับพวกครัวสนิทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเข้าแล้ว พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรขี่ม้ามาหาอนุที่ค่ายใหญ่ แจ้งว่าอพยพครอบครัวไปได้ความอดอยากนักขอมีด ขวาน ปืนสัก ๔ บอก ๑๐ บอก พอจะได้ยิงเนื้อมากินเป็นสะเบียงเลี้ยงครัวไปตามทาง อนุก็ยอมให้ ครั้นได้มีดขวานปืนไปแล้ว เดินครัวไปถึงทุ่งสัมฤทธิ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ท่านผู้หญิงโม้ต่อสู้กองทัพอนุ

พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรพูดเป็นอุบายว่า ขอพักครัวอยู่ที่นั้นก่อน ด้วยครอบครัวเลื่อยล้าเจ็บไข้ล้มตายได้ความลำบากนัก ครั้นครัวมาถึงพร้อมกันแล้ว พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรกรมการก็คิดอ่านกันเป็นความลับ ครั้นเวลากลางคืนดึกประมาณ ๓ ยามเศษก็ฆ่าพวกลาวตายเกือบสิ้น พวกครัวได้เครื่องอาวุธที่ลาวเป็นอันมาก คิดอ่านตัดไม้ตั้งค่ายขึ้นที่ทุ่งสัมฤทธิ์ พวกลาวที่หลือตายก็มาแจ้งความแก่อนุ ๆ จึงให้ตำรวจ ๕๐ คน ขึ้นม้ามาสืบดู พวกครัวเห็นม้ากองทัพลาวมาก็เอาปืนไปลอบยิงตายเป็นหลายคน พวกตำรวจลาวเห็นดังนั้นก็ตกใจ พวกครัวเห็นได้ทีก็ขึ้นม้าถืออาวุธไล่ฆ่าฟันพวกตำรวจลาวตายอีก พวกตำรวจลาวที่เหลือตายก็มาแจ้งความแก่อนุ ๆ จึงให้สุทธิสาร เจ้ากำพร้า เจ้าปาน คุมทัพ ๓๐๐๐ ไปตีครัว ฝ่ายพระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรกรมการเห็นสุทธิสารกับไพร่ลาวยกมาเป็นอันมาก ก็คุมพวกของตัวออกรบ ผู้ชายเป็นปีกซ้ายปีกขวา พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรเป็นกองกลาง ท่านผู้หญิงโม้ภรรยาพระยาปลัดคุมผู้หญิงเป็นทัพหนุน ที่ไม่มีอาวุธก็ตัดไม้ตะบองบ้าง เสียมเป็นหลาวบ้าง เข้าสู้ทัพลาว ครั้งนั้นพวกครัวเมืองนครราชสีมา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฆ่าฟันพวกลาวตายประมาณ ๒๐๐๐ คน เดชะพระบารมีพระเจ้าอยู่หัวเผอิญให้สุทธิสารเห็นไปว่าผู้คนครัวเมืองนครราชสีมามากมายนัก ถือเครื่องศาสตราอาวุธครบมือกัน สุทธิสารเห็นดังนั้นก็มีความครั่นคร้ามล่าถอยกลับไปแจ้งแก่อนุว่า ครัวสู้รบแข็งแรงนักเห็นคนก็มาก จะเป็นกองทัพเจ้าพระยานครราชสีมายกมาช่วยกันหรืออย่างไรก็ไม่แจ้ง อนุแจ้งดังนั้นเผอิญให้หวาดหวั่นไปมิได้คิดที่จะยกลงมากรุง

อนุถอยทัพ

ฝ่ายราชวงศ์กวาดต้อนครอบครัวเมืองสระบุรี พอเดินครัวขึ้นไปถึงเมืองนครราชสีมาแจ้งความแก่อนุว่า ได้ครัวไทย ๑๐ จีน ๒๐ ครัวลาว ๑๐๐๐๐ คนเศษ เดินครัวออกจากเมืองสระบุรีณวันอังคารเดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ[๑] ได้ข่าวเล่าลือว่าทัพกรุงยกขึ้นมาทุกทาง อนุจึงปรึกษากันว่าจะตั้งรับกองทัพกรุงอยู่ที่เมืองนครราชสีมาเห็นจะไม่ได้ กลัวจะเป็นศึกขนาบ ต้องแยกย้ายไพร่พลไปสู้รบหลายทาง ถ้าถอยไปตั้งรับหนองบัวลำภูดีกว่าที่นี้ จึงสั่งให้เผาเมืองนครราชสีมาและยุ้งฉางและค่ายของตัวเสียแล้วก็ยกทัพกลับไปเมื่อณเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ[๒] ให้ราชวงศ์ยกขึ้นไปทางเมืองหล่ม

---

๑. วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒. ศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มีคำกลางถามมาว่าอนุยกทัพลงมาตีกรุงแล้วทำไมจึงไม่ยกล่วงเลยลงมาทีเดียว เห็นที่กรุงไม่ทันรู้ตัวก็จะได้โดยง่าย เป็นเพราะเหตุไรจึงไปตั้งกวาดครอบครัวอยู่ที่เมืองนครราชสีมา จนที่กรุงรู้ จัดกองทัพขึ้นไปสู้รบทันท่วงที

แก้ว่าเหตุ ๓ ประการ คือ กรุงศรีอยุธยายังไม่ถึงคราวจะเสีย พระบารมีพระเจ้าอยู่หัวยังมีมากอยู่ บันดาลให้อนุคิดผิดไป ประการหนึ่งจะคิดตามทำนองศึก อนุเห็นว่าจะยกเลยลงไปกรุงทีเดียวก็เป็นที่ระวังหลังอยู่ จึงจัดแจงกวาดครอบครัวเสียให้สิ้นเชิงก่อน ไม่มีกังวลหลังแล้วจึงจะยกลงมา การที่เมืองนครราชสีมานั้นก็คิดตั้งทำเป็นการปีมียุ้งฉางโตใหญ่ถ่ายสะเบียงอาหารไว้มาก ประการหนึ่งใจอนุเป็นคนขลาดคิดการสิ่งไรก็มักถอยหน้าถอยหลังวน ๆ เวียน ๆ อยู่จึงเป็นดังนี้

อนุตั้งค่ายใหญ่บนเขาสาร

ฝ่ายราชวงศ์ขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพระสุริยวงศาเจ้าเมืองหล่ม ๆ ก็ยอมเข้าด้วย ราชวงศ์ก็ตั้งอยู่ที่เมืองหล่ม ฝ่ายอนุสุทธิสารยกขึ้นไปถึงเมืองภูเขียว ให้หาเจ้าเมืองออกมาหาเจ้าเมืองไม่ออกมาหา อนุก็สั่งให้พวกกองทัพไปฆ่าเสียไล่ต้อนครอบครัวขึ้นไปได้บ้างหนีเข้าป่าดงไปเสียบ้าง อนุขึ้นไปตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่หนองบัวลำภูค่าย ๑ ให้พระยานรินทร์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อยู่เป็นนายค่ายคน ๓๐๐๐ แล้วอนุก็ยกไปตั้งค่ายอยู่ที่ช่องเขาสารค่าย ๑ เป็นทาง ๒ แยก ให้พระยาสุโภกับชานนเป็นนายค่ายรักษาอยู่ที่นั่นคน ๒๐๐๐๐ แล้วอนุก็ตั้งค่ายใหญ่อยู่บนเขาสาร พระยาเชียงสาตั้งค่ายอยู่สนมค่าย ๑ ให้กองคำตั้งค่ายอยู่ช่องงัวแตกค่าย ๑ แต่อุปราชนั้นตั้งอยู่เมืองสุวรรณภูมิ

ราชทูตกลับจากเมืองจีน

ฝ่ายที่กรุงเมื่อณเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ราชทูตซึ่งออกไปเชิญหองกลับเข้ามา สมเด็จพระเจ้าเตากวางมีพระราชสาสน์ตอบเข้ามาฉะบับหนึ่งใจความว่า พระราชสาสน์สมเด็จพระเจ้าเตากวางมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงมหานครศรีอยุธยา ด้วยสมเด็จพระเจ้ากรุงมหานครศรีอยุธยาคิดถึงทางพระราชไมตรีแต่งให้ทูตานุทูตจำทูลพระราชสาสน์เครื่องมงคลราชบรรณาการออกไปจิ้มก้องเชิญหองนั้นมีความยินดีนัก สมเด็จพระเจ้าเตากวางผู้ใหญ่จึงหองให้สมเด็จพระเจ้ากรุงมหานครศรีอยุธยาเป็นเสียมโลก๊กอ๋อง แปลว่าเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์ครอบครองแผ่นดินสยามก๊กหนึ่งสืบต่อไป จัดได้เครื่องบรรณาการของข้างหน้า แพรต่วน ๘ ม้วน แพรมังต่วน ๔ ม้วน แพรมังลันต่วน ๔ ม้วน แพรมังแส ๔ ม้วน

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แพรมังลันแส ๔ ม้วน แพรโล่ต่วน ๘ ม้วน แพรแส ๑๒ ม้วน แพรต่วน ๑๘ ม้วน แพรบั้งสี ๑๘ ม้วน ข้างใน แพรมังต่วน ๒ ม้วน แพรมังลันต่วน ๒ ม้วน แพรมังลันแส ๒ ม้วน แพรโล่ต่วน ๔ ม้วน แพรต่วน ๖ ม้วน แพรแส ๖ ม้วน แพรบั้งสี ๖ ม้วน รวมข้างหน้าข้างใน ๑๑๐ ม้วน ให้ทูตานุทูตคุมเข้ามาทรงยินดีด้วย

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลยกทัพออกจากกรุง

ในเดือน ๓ ปีจอนั้น พระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่าบอกลงมาว่า ราชวงศ์ลงมากวาดต้อนครัวเมืองสระบุรี พวกลาวนิยมยินดีพากันอพยพขึ้นไปหมด ได้ทรงทราบในหนังสือบอกก็โปรดให้จัดแจงตกแต่งพระนครที่จะสู้รบข้าศึกศัตรู ให้เสนาบดีไปตั้งค่ายที่ทุ่งวัวลำพองรายไปจนทุ่งบางกะปิตลอดถึงแม่น้ำเหนือกรุงทางที่ลาวจะยกลงมาทางบก แล้วให้มีตราเกณฑ์กองทัพบัก ษ์ใต้ฝ่ายเหนือเข้ามา โปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลยกเป็นจอมพยุหขึ้นไปทางเมืองสระบุรีก่อน ได้ยกพยุหยาตราทัพออกจากกรุงเทพมหานคร ณวันเสาร์เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] แล้วพระสุริยภักดีลงมาถึงเข้าเฝ้ากราบทูลประพฤติเหตุที่ได้ทราบลงมา แล้วกราบทูลว่าได้เฝ้าพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่กรุงเก่า

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑. วันที่ ๑ มีนาคม

ได้กราบทูลความให้ทรงทราบแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าพระสุริยภักดีเป็นคนรู้การงานที่เมืองลาวอยู่ ให้พักหาบ่าวไพร่ผลัดเปลี่ยนเสียใหม่แล้วให้ยกตามกองทัพหลวงขึ้นไป ฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ท่าเรือพระพุทธบาท คอยกองทัพหัวเมืองและกองทัพกรุงที่ต้องเกณฑ์ผู้คนยังมิพรักพร้อม ครั้นคนพรักพร้อมแล้วจึงจัดทัพให้พระยาจ่าแสนยากร พระยากลาโหมราชเสนา พระยาพิชัยบุรินทรา พระยาณรงค์วิไชย ทัพหน้าที่ ๑ กรมหมื่นนเรศรโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ทัพหน้าที่ ๒ กรมหมื่นเสนีเทพเป็นกองทัพสำหรับทัพหลวงทัพ ๑ กรมหมื่นนรานุชิต กรมหมื่นสวัสดิวิไชย เป็นปีกซ้ายปีกขวา กรมหมื่นรามอิศเรศร กรมหมื่นธิเบศรบวร เป็นยกกระบัตรจเรทัพ กรมหมื่นเทพพลภักดิ์ เป็นกองเกียกกาย พระนเรนทรราชาบุตรเจ้าตากเป็นทัพหลัง จะเสด็จยกพยุหยาตราขึ้นไปทางดงพระยาไฟ ให้เจ้าพระยามหาโยธาคุมรามัญทัพ ๑ ขึ้นทางดงพระยากลาง เจ้าพระยาอภัยภูธรที่สมุหนายกคุมทัพกรุงทัพหัวเมืองทัพ ๑ คน ๕,๐๐๐ ขึ้นทางเมืองเพ็ชรบูรณ์ พระยาเพ็ชรพิชัย พระยาไกรโกษาคุมทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ ๓,๐๐๐ คนขึ้นทางเมืองพิษณุโลกเมืองนครไทย ให้เดินมาตีราชวงศ์ซึ่งตั้งอยู่เมืองหล่มสักดิ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พร้อมด้วยเจ้าพระยาอภัยภูธรเป็นศึกขนาบ พระยาราชนิกูล พระยารามกำแหง พระยารองเมือง พระยาจันทบุรี คุมไพร่พลไปทางเมืองบัตบองขึ้นไปเมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เกณฑ์เขมรป่าดงไปทัพ ๑ แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดกองทัพยกไปทางเมืองปราจีนบุรี เดินทางช่องเรือแตกอีก ๔ ทัพ พระยาราชสุภาวดีที่ ๑ ทัพเจ้าพระยาพระคลังที่ ๒ กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ กรมหมื่นพิทักษเทเวศรที่ ๓ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เป็นแม่ทัพใหญ่ได้ว่าทั้ง ๔ ทัพ แต่ทัพพระยาราชสุภาวดีนั้นขึ้นทางบ่อโพงยกไปเมืองปราจีน ไปพร้อมทัพกันที่เมืองประจันตคาม ทัพเจ้าพระยาพระคลัง ทัพกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ กรมหมื่นพิทักษเทเวศร กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ นั้นไปทางคลองสำโรงขึ้นที่เมืองปราจีน ยกไปตั้งอยู่ที่เมืองประจันตคามพร้อมกัน จึงให้ทัพพระยาราชสุภาวดียกล่วงหน้าไปก่อน แล้วทัพเจ้าพระยาพระคลังยกไปเป็นที่ ๒ ทัพกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์เป็นที่ ๓ ยกไปเป็นลำดับกัน

ใบบอกเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ภายหลังเจ้าพระยานครศรีธรรมราชบอกเข้ามาว่า ได้เกณฑ์กองทัพจะยกทัพเรือเข้ามาตามท้องตรา ให้คนไปสืบราชการที่เกาะหมากได้ความว่าอังกฤษยกทัพเรือมาพักอยู่ที่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เกาะหมาก ๔ ลำ ๕ ลำจะไปข้างไหนไม่แจ้ง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชไม่ไว้ใจแก่ราชการ แล้วกัปตันหันตรีบารนีก็มีหนังสือนัดมาจะเปลี่ยนหนังสือสัญญาที่เมืองตรังด้วย จึงมิได้ยกเข้ามาตามรับสั่ง ให้พระยาพัทลุง พระเสนหามนตรีผู้บุตร คุมคน ๒,๐๐๐ เข้ามาก่อน จึงโปรดให้มีตราหาทัพเจ้าพระยาพระคลัง ทัพกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ กลับมารักษาเมืองสมุทรปราการ แต่ทัพพระยาราชสุภาวดีนั้นให้เข้ากองทัพหลวงไป ตำรวจไปทันที่ทุ่งโพแต่ ๒ ทัพ แต่ทัพเจ้าพระยาพระคลังเลยขึ้นไปถึงเมืองนครราชสีมาเสียแล้ว ตำรวจผู้ถือท้องตราขึ้นไปสกัดทางดงพระยาไฟพวกหนึ่ง เอาท้องตราไปให้เจ้าพระยาพระคลังที่เมืองนครราชสีมา เจ้าพระยาพระคลัง พระยาราชสุภาวดี ทราบท้องตราแล้ว

ลุศักราช ๑๑๘๙[๑] ปีกุนนพศกเป็นปีที่ ๔ เมื่อเดือน ๕ ข้างแรม ทัพหลวงก็เสด็จยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองนครราชสีมา เจ้าพระยาพระคลังก็เข้าเฝ้าทูลลากรมพระราชวังบวรสถานมงคล กลับลงมาทางดงพระยาไฟลงมาถึงกรุงเทพมหานคร ในคราวนั้นเกิดไข้ป่วงขึ้นที่ในกองทัพหลวง เสียไพร่พลเป็นอันมาก

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายเจ้าพระยานครราชสีมาครั้นรู้ว่าเมืองเสียแก่อนุ ผู้คนในกองทัพของตัวก็หนีมาหาครอบครัว เหลืออยู่แต่คนสนิทติดตัวอยู่ประมาณ๒๐๐คนเศษ จะคิดมาสู้รบก็มิได้ จึงได้หนีไปอยู่สวายจีบแดนเขมร ครั้นแจ้งว่าอนุยกกองทัพหนีไปแล้ว ทัพหลวงมาตั้งอยู่เมืองนครราชสีมาแล้ว ก็รีบมาเฝ้า จึงมีพระบัณฑูรว่าเมืองนครราชสีมายับเยิน ผู้คนก็ระส่ำระสายหนีเข้าป่าดงไปสิ้นอย่าตามไปเลย ให้อยู่เกลี้ยกล่อมผู้คนตกแต่งบ้านเมืองให้บริบูรณ์ขึ้นดังเก่าเถิด แล้วโปรดให้ทัพพระยาราชสุภาวดีคุมไพร่ ๖,๐๐๐ คนไปตีเมืองจำปาศักดิ์

พระยาราชสุภาวดีตีกองทัพเจ้าโถงแตก

พระยาราชสุภาวดียกขึ้นไปทางเมืองสุวรรณภูมิ พบกองทัพเจ้าโถงหลานอนุซึ่งตั้งอยู่เมืองพิมาย ก็ยกเข้าตีกองทัพเจ้าโถงแตกกระจัดกระจายไปสิ้น แล้วพระยาราชสุภาวดีก็ยกจากเมืองพิมายไปตั้งอยู่เมืองขอนแก่น แล้วก็มีหนังสือไปถึงเจ้าอุปราชว่า เมื่ออุปราชลงไปกรุงเทพมหานครพูดไว้แต่ก่อนว่าอนุจะเป็นกบฏนั้นก็สมจริง ครั้งนี้เรายกขึ้นมาสมคะเนแล้ว ให้อุปราชยกไปตีเมืองเวียงจันท์เสียให้ได้ ทัพหลวงจะได้ขึ้นมาโดยสะดวก เราจะได้ยกหนุนอุปราชไป ครั้นอุปราชได้หนังสืออ่านดูแจ้งความแล้ว จึงส่งต้นหนังสือ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไปให้อนุที่ตำบลช่องเขาสาร อนุแจ้งความแล้วก็ให้หวาดหวั่นสงสัย นายทัพนายกองผู้คนของตัวว่าจะมีใส้ศึกอยู่ที่ไหนบ้างก็ไม่รู้

ความที่พระยาราชสุภาวดีมีหนังสือไปถึงเจ้าอุปราชนั้นจะเป็นกลอุบายให้อนุสงสัยอุปราชหรือ ๆ จะพูดกันไว้เป็นความลับจริงก็ไม่แจ้ง ถ้าพูดกันจริงแล้วทำไมจึงเอาหนังสือไปให้อนุเล่า

แก้ว่า อุปราชเห็นความจะไม่มิด ด้วยบุตรอนุเป็นบุตรเขยอุปราช อยู่ที่นั่น จึงเอาหนังสือออกตีแผ่เสียให้เห็นว่า เป็นหนังสือไทยใช้อุบายให้แตกร้าวกัน

พระยาราชสุภาวดีตีค่ายเวียงคุกเมืองยโสธรแตก

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีตั้งแต่ได้ให้หนังสือลับไปถึงอุปราชแล้ว คอยฟังข่าวก็ไม่เห็นอุปราชตอบมา จึงให้คนไปสืบได้ข่าวว่า อุปราชยกไปตั้งอยู่หนองหารแล้ว พระยาราชสุภาวดีก็ยกไปตีค่ายเวียงคุกที่เมืองยโสธร อุปฮาดราชวงศ์เมืองยโสธรสู้รบแข็งแรง ครั้นพระยาราชสุภาวดีตีค่ายเวียงคุกแตก ก็จับแต่บรรดาครอบครัวอุปฮาดราชวงศ์ซึ่งเข้าด้วยอนุมาคลอกเสียสิ้นประมาณ ๑๐๐ คนเศษ

ฝ่ายทัพหลวง โปรดให้ทัพพระยาจ่าแสนยากร พระยากระลาโหมราชเสนา พระยาพิไชยบุรินทรา พระยาณรงควิไชยกองเจ้าพระยามหาโยธา ทั้ง ๕ ทัพ กับทัพหม่อมเจ้าขุนเณร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

คุมคนโทษเป็นกองโจร รวมเป็นคน ๘,๔๐๐ คน ยกล่วงหน้าขึ้นไปตีค่ายหนองบัวลำภูก่อน แล้วทัพเหล่านั้นก็ยกตามเป็นลำดับกันขึ้นไปทางบ้านสามหมอ

ครั้นณเดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๑] ทัพหลวงก็ยกจากเมืองนครราชสีมาขึ้นไปตั้งอยู่น้ำเชิน ทัพหน้าเข้าตีค่ายหนองบัวลำภูแต่ณวันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ[๒] พระยานรินทร์แม่ทัพลาวได้สู้รบทัพไทยเป็นสามารถ ทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตกแต่ณวันศุกรเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ[๓] จับได้พระยานรินทร์ส่งมาทัพหลวง รับสั่งให้ถามพระยานรินทร์ว่าจะเลี้ยง จะอยู่หรือไม่อยู่ พระยานรินทร์ไม่สวามิภักดิ์ ก็โปรดให้เอาช้างแทงเสีย ข้างทัพไทยเสียพระยาเกียรติ์นายทัพคนหนึ่ง แต่ผู้น้อยไพร่พลไม่แจ้งว่าเท่าไร ครั้นได้ค่ายหนองบัวลำภูแล้วก็เดินทัพขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งส้มป่อย ๆ ห่างช่องเขาสารประมาณ ๒๕๐ เส้น

อนุทิ้งที่สำคัญหนีไปเวียงจันท์

ฝ่ายทัพเจ้าพระยาอภัยภูธรยกขึ้นไปถึงเมืองหล่ม พอกองทัพพระยาเพ็ชร์พิไชย พระยาไกรโกษามาถึง ก็ตีทัพราชวงศ์แตกไป พาตัวพระสุริยวงศาเจ้าเมืองหล่มไปด้วย ก็

---

๑. เสาร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒. อังคารที่ ๑ พฤษภาคม

๓. ที่ ๔ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เข้าหาอนุที่ช่องเขาสาร ฝ่ายอนุตั้งอยู่ที่ช่องเขาสารรู้ว่าค่ายหนองบัวลำภูแตกแล้วก็เสียใจ คิดว่าจะสู้รบมิได้ก็ทิ้งที่สำคัญเสีย ให้พระยาสุโภ ชานน นายทัพนายกองอยู่รักษาค่าย แต่อนุนั้นปดว่าจะขึ้นไปจัดเมืองเวียงจันท์ไว้สู้รบ อนุก็รีบขึ้นไปเมืองเวียงจันท์ เก็บทรัพย์สิ่งของบุตรภรรยาลงบรรทุกเรือ บุตรที่ไปด้วยนั้นชื่อเจ้าราชวงศ์ สุทธิสาร เจ้าไชยสาร เจ้าเสือ เจ้าเถื่อน เจ้าเหมน เจ้าช้าง เจ้าอึงคำ เจ้าขัติยะ เจ้าพุทธชาติ เจ้าดิศพงศ์ เจ้าเต้ เจ้าหนูจีน เจ้าสุพรรณ กับบุตรเจ้าอุปราชชื่อเจ้าเอบ เจ้าปาน เจ้าสุพรหม เจ้าอ้ง กับมารดาอุปราช แล้วก็สั่งให้ฆ่าพระอนุชิตพิทักษ์ พวกมหาดเล็ก พระสงฆ์ ที่เป็นไทยเสียสิ้น เมื่อเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ[๑] อนุก็ล่องน้ำไปขึ้นที่เมืองมหาไชยกองแก้ว เดินบกไปอาศัยอยู่เมืองล่าน้ำ ญวนเรียกว่า แง่อาน

กองทัพไทยถูกล้อม

ฝ่ายพระยาสุโภ ชานน แจ้งว่าทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตกมาตั้งอยู่ที่ทุ่งส้มป่อย ก็มีหนังสือไปถึงพระยาเชียงสากองคำให้ยกมาสมทบกันที่ค่ายส้มป่อย พระยาสุโภนัดกองทัพพร้อมกันแล้ว ก็ยกมาล้อมค่ายส้มป่อยไว้ทั้ง ๓ ทัพ ฝ่ายกองทัพไทยเห็นลาวมากไม่อาจออกรบกลางแปลง

---

๑. พุธที่ ๑๖ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก็รักษาค่ายมั่นไว้ ทัพลาวจะเข้าหักเอามิได้ก็ล้อมไว้ให้อดสะเบียงอาหารถึง ๗ วัน กองทัพไทยอยู่ในที่ล้อมเกือบจะเสียทีอยู่แล้ว พอทัพกรมหมื่นนเรศรโยธีขึ้นไปทันณวันศุกรเดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ[๑] มีคนติดไปด้วยสัก ๑๐๐ แจ้งว่าลาวล้อมทัพพระยาจ่าแสนยากร พระยากระลาโหมราชเสนา กองรามัญเข้าไว้แน่นหนา มิได้รอท่ากองทัพของท่านเข้าโจมตีแต่ลำพังคนเท่านั้น พวกลาวเห็นน้อยตัวกว่าก็หันหน้าล้อมเข้าไว้ถึงตะลุมบอน แต่กรมหมื่นนเรศรโยธีมีอาจารย์ไปด้วย ๔ คน อาจารย์นั้นกระทำวิชาให้พวกข้าศึกเห็นว่าเป็นคนอยู่บนต้นไม้ทุกต้น พวกลาวก็ตั้งใจยิงปืนขึ้นไปบนต้นไม้อย่างเดียว ไม่ได้ยิงต่ำลงมาข้างล่าง เพราะฉะนั้นหม่อมเจ้าหลานพวกข้าไทยของกรมหมื่นนเรศรโยธีจึงมิได้เป็นอันตรายแต่สักคน ๑ พอกรมหมื่นเสนีบริรักษ์คุมกองทัพขึ้นไปทันเข้าก็ได้ช่วยกันตีทัพลาว แก้กรมหมื่นนเรศรโยธีออกจากที่ล้อมได้ ฝ่ายทัพไทยอยู่ในค่ายส้มป่อยได้ยินเสียงปืนนั้นแน่นหนา เห็นลาวซึ่งล้อมอยู่ระส่ำระสายปั่นป่วน ก็เข้าใจว่ามีกองทัพมาช่วยเป็นแน่ ก็ตีหักออกมาประจบกันเมื่อณวันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ[๒] ทัพลาวก็แตกพ่ายไปคุมกันเข้า

---

๑. ที่ ๑๑ พฤษภาคม

๒. ที่ ๑๓ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไม่ติด ทัพกรมหมื่นนเรศรโยธี ทัพพระยาจ่าแสนยากร ทัพพระยากระลาโหมราชเสนา และกองเจ้าพระยามหาโยธา พระยาณรงควิไชย ก็ช่วยกันไล่ฆ่าฟันลาวตายครั้งนั้นมากนัก จนค่ายช่องเขาสารเป็นที่สำคัญก็ทิ้งเสีย กองทัพไทยก็ขึ้นไปตามช่องเขาสารข้ามเขาไปได้ ตั้งค่ายรับเสด็จอยู่ที่เมืองพันพร้าว กรมหมื่นนเรศรโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์พี่น้องสองพระองค์ก็ข้ามน้ำโขงไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันท์ เก็บได้ทรัพย์สิ่งของ ๆ อนุไว้ได้มาก

ได้เมืองเวียงจันท์

ฝ่ายทัพหลวงก็เสด็จมาตั้งอยู่ที่เมืองพันพร้าว มิได้เสด็จไปทอดพระเนตรเมืองเวียงจันท์ด้วยกรีวอนุอยู่ ให้เผาเมืองตัดต้นไม้ที่มีผล แล้วเกณฑ์ไพร่ให้รื้ออิฐกำแพงเมืองเสีย ฝ่ายทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง คน ๒๐,๐๐๐ ก็มาเฝ้าที่ค่ายหลวงพันพร้าวพร้อมกัน

ฝ่ายอุปราชกลัวจะสู้พระยาราชสุภาวดีไม่ได้ ถอยมาตั้งอยู่หนองหาร ครั้นแจ้งว่าอนุหนีไปแล้ว ทัพหลวงมาตั้งอยู่พันพร้าว ก็เข้ามาเฝ้าสวามิภักดิ์กราบทูลว่า เดิมอนุจะเป็นกบฏนั้นก็ได้ขัดทานห้ามปรามหลายครั้ง อนุไม่ฟังกลับพาลจะเอาผิดฆ่าเสีย จึงต้องยอมเป็นกบฏด้วย พอให้พ้นภัยไปคราวหนึ่ง ความข้อนี้ก็แจ้งอยู่แก่พระสุริยภักดีแล้ว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสารวัย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา แล้วก็ให้ไปเกลี้ยกล่อมพวกลาวที่หนีอยู่ในป่าดงมารวบรวมไว้

ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยภูธร พระยาเพ็ชร์พิไชย พระยาไกรโกษา ตีค่ายราชวงศ์ที่เมืองหล่มแตกไปแล้ว ก็ตามเสด็จขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ที่เมืองพันพร้าว

กรมพระราชวังบวร ฯ

มีจดหมายรับสั่งให้กราบบังคมทูลฯเรื่องเมืองเวียงจันท์

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีจดหมายรับสั่งมาถึงกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ กรมหมื่นรักษรณเรศร ให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราชการซึ่งขึ้นมาตีเมืองเวียงจันท์ครั้งนี้ ครั้นมาถึงได้เมืองเวียงจันท์แล้ว พิเคราะห์ดูการที่เป็นที่ทางซึ่งมันจะรับรองกำลังไพร่พล และจัดแจงบ้านเมืองไว้เสียเปรียบมันมากนัก ได้เปรียบมันอยู่ ๒ อย่าง แต่คนซึ่งจะทำให้ได้เหมือนใจมันน้อยตัวอย่าง ๑ กับมันไม่เผาสะเบียงอาหารรายทางเสียอย่าง ๑ เมื่อนายทัพนายกองทะแกล้วทหารไพร่พลฝ่ายเราเล่า ก็ได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่แล้ว แต่ถ้าว่าหาได้ด้วยฝีมือทะแกล้วทหารไม่ ได้ด้วยพระบารมีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าราชการละไว้ทำต่อปีหน้าแล้ว จะลำบากยากยิ่งนัก ฝ่ายทัพพงดำ ๕ หัวเมืองและหัวเมืองหลวงพระบางนั้น ถ้าทัพหลวง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไม่ได้เมืองเวียงจันท์ ก็หามีผู้ใดมาถึงเมืองเวียงจันท์ไม่ แต่จะคอยเก็บครอบครัวช้างม้าอยู่ริมเขตต์แดนคอยที่ไหวพริบเป็น ๒ เงื่อน แต่บัดนี้ใช้สอยได้เป็นปกติ ต้องขู่บ้าง ปลอบบ้าง แต่ยังดูน้ำใจทั้ง ๖ หัวเมือง ๆ หลวงพระบางอ่อนนัก เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ๒ เมืองนี้ ก็สุดแต่เมืองละครเมืองแพร่นั้นตามธรรมเนียม แต่เมืองน่านนั้นการเดิมไหวอยู่ พระยาลครคนนี้มีอัธยาศัยมาก สมควรที่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมชุบเลี้ยง เห็นเป็นราชการได้ยืนยาว และจดหมายข้อราชการดำริซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาพิไชยวารีขึ้นมาณค่ายม่องสองก่อนนั้น จะได้อย่างพระราชดำริบ้าง จะมิได้บ้าง การซึ่งจะจัดบ้านเมืองครั้งนี้ เปี่ยมปัญญาเต็มที่เป็นที่ยาก เป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมอยู่แล้ว จะตีเมืองเวียงจันท์ถวายสัก ๒ เมือง ๓ เมืองเห็นจะง่ายกว่าจัดนี้ จะต้องผ่อนปรนไปตามการ ตีบ้านเมืองครอบครัวได้สักเท่าใด ๆ ก็ไม่มีกำไร ทำกับบ้านเมืองไพร่พลของเราเองทั้งนั้น แต่จะคิดถ่ายเอาคนลงไปถ่วงไว้ ณหัวเมืองใกล้กรุงและกรุงเทพมหานครให้จงมาก ฝ่ายหัวเมืองลาวเมืองเขมรป่าดงเล่า เจ้าเมืองและบุตรหลานท้าวเพี้ยผู้ใหญ่ทั้งปวงล้มตาย ขาดเชื้อสายเสียเป็นอันมาก ไพร่พลเมืองจะได้ครึ่งหนึ่งบ้าง กว่าครึ่งหนึ่งบ้าง ไม่ถึงครึ่งบ้าง จะใช้ไปมา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสารวย บานชยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถึงกันระยะทางไกล กว่าจะได้รู้ราชการช้านัก เทศกาลก็เป็นฤดูฝนจะเดินไปมาหากันจะหาใคร่ได้ไม่ แล้วได้มีตราจดหมายบังคับทอดธุระลงไป ให้พระยาราชสุภาวดีประจำอยู่แรมปี จัดแจงเมืองจำปาศักดิ์และเมืองลาวเมืองเขมรป่าดง ทางเมืองหล่มศักดิ์เมืองหล่มเลยเล่า จะให้พระยาเพ็ชรพิไชย พระยาสมบัติธิบาลเป็นผู้ไปจัด จะให้กลับไปในฤดูฝนความไข้มาก แต่เห็นจะหาเป็นไรไม่ ต่อลงแล้งจึงค่อยจัดก็พอจะได้ และราชการณเมืองเวียงจันท์ เมื่ออ้ายอนุหนีออกจากเมืองเวียงจันท์วันเดียวกันกับกองหน้าตีค่ายบ้านส้มป่อยแตก กว่ากองทัพจะขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันท์ระยะถึง ๕ วันหนีห่างได้ถนัด ได้เมืองเวียงจันท์แต่เปลือกเมือง ครอบครัวก็อพยพหนีไปจนสิ้น บัดนี้ครอบครัวก็ยังปะปนกันอยู่กับครัวเมืองนครราชสีมา เมืองสระบุรี เมืองหล่มศักดิ์ เมืองลาว เมืองเขมรฝ่ายตะวันออก การซึ่งจะทำให้แล้วโดยเร็วหาได้ไม่ ถ้ากองทัพกรุงไปตามครอบครัวน้อยตัว ก็ต่อสู้ ถ้าไปมากหนีเสียบ้างได้มาบ้าง ครัวซึ่งนายทัพนายกองได้มา ๒๐๐ – ๓๐๐ คน จะเลือกเอาฉกรรจ์แต่สัก ๙ คน ๑๐ คนก็ไม่ใคร่จะได้ ถ้าพุงดำไปเกลี้ยกล่อมถึงไปน้อย ได้ครอบครัวมามาก ด้วยเป็นลาวเหมือนกันครัวหาสู้รบไม่ ได้ฉกรรจ์ก็มาก ครั้นจะคิดให้ตั้งเมือง

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย UDC โดยห้องสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หมดอายุ 30/09/2567

เวียงจันท์ไว้เกลี้ยกล่อมก่อน ก็หามีผู้ใดอยู่รักษาไม่ จะให้แต่กำลังเมืองหลวงพระบางอยู่รักษาและเกลี้ยกล่อมครัวก็ยังไม่ได้ตัว อ้ายอนุ อ้ายปาศักดิ์ อ้ายราชวงศ์ อ้ายสุทธิสาร อ้ายโถง เห็นเมืองหลวงพระบางจะทำเมืองเดียวหาได้ไม่ จึงให้ทำลายเมืองเวียงจันท์เสียให้สิ้นอาลัย ครอบครัวเมืองเวียงจันท์ก็หลบหนีไปทางเมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบางเป็นอันมาก ไปถึงบ้านเมืองแล้วก็มีบ้าง ครั้นจะชำระเอาครอบครัวคืนก็จะต้องกดขี่กันถึงหนักจึงจะได้ ฝ่ายหัวเมืองเราก็จะช้ำชอกเสียใจ แต่คิดเห็นว่า ประมาณคนเมืองเวียงจันท์และเมืองขึ้นกับเมืองเวียงจันท์ ฉกรรจ์ประมาณ ๒๐,๐๐๐ เศษ ถ้าบ้านเมืองเป็นปกติจะเกณฑ์ทัพลงไปกรุงจะได้แต่เพียง ๘,๐๐๐–๙,๐๐๐ เศษ กำลังกองทัพไทยจะทำเอาครัวและฉกรรจ์ให้ได้ ๑๐,๐๐๐ จนเดือน ๕ ก็ไม่สำเร็จ ถึงว่าจะทำได้ในระหว่างนี้ เมืองนครราชสีมาก็ยับมากและขัดด้วยสะเบียงอาหาร ทั้งมิได้ทำไร่ทำนา จะเดินครัวลงไปให้สิ้นในฤดูฝนก็ไม่ได้ จะอยู่แรมปีจนฤดูแล้ง ข้าวรายทางก็จะหมด แต่กองทัพจะรับพระราชทานลงไปก็ไม่พอ ทั้งหัวเมืองก็จะเห็นกำลังทัพกรุงเสียสิ้น กองทัพไทยเราเห็นใจกันครั้งนี้ รักใคร่ข้างเราหนักหนา ทัพกรุงและหัวเมืองก็ป่วยเจ็บอด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อยากมาตามทาง แต่จะคิดฉลองพระเดชพระคุณ เอาฉกรรจ์เมืองเวียงจันท์ลงไปไว้กรุงเทพมหานครให้ได้สัก ๑๐,๐๐๐ ติดไปข้างเมืองบ่าดง และทางเมืองหล่มศักดิ์เหมือนหนึ่งฝากไว้ จะคิดเอาต่างหากนอกจาก ๑๐,๐๐๐ จึ่งต้องคิดกดหัวเมือง ๖เมืองว่า มาไม่ทันทัพหลวงตีเมืองเวียงจันท์ตามกำหนด อยู่ในระหว่างทัพมีโทษ พระยานครลำปาง พระยาอุปราชเชียงใหม่ อุปราชลำพูน พระยาน่าน หัวหน้าเมืองแพร่ อุปราชเมืองหลวงพระบาง จึ่งทำเรื่องราวสารภาพถวายขอพระราชทานทำการฉลองพระเดชพระคุณแก้ตัวจะติดตามตัวอ้ายอนุ อ้ายปาศักดิ์ อ้ายราชวงศ์ อ้ายสุทธิสาร อ้ายโถงกับบุตรภรรยาญาติพี่น้องทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถึงมาตรว่าจะมิได้ตัวก็ไม่ได้กลับมาตั้งเป็นเสี้ยนหนามในแผ่นดินขึ้นได้แล้วจะกวาดครอบครัวทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ให้ได้ฉกรรจ์ ๑๐,๐๐๐ ทั้งครอบครัวเป็นคน ๕๐,๐๐๐ ขอแต่กองทัพข้าราชการกรุงไว้สัก ๑,๐๐๐ หรือ ๕๐๐ คน นายอยู่ด้วยสัก ๒ นาย พอจะได้ตัดสินว่ากล่าวอย่าให้หัวเมืองวิวาทกัน แต่ทัพพระยานครลำปาง พระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่ พระยาอุปราชเมืองลำพูน พระยาน่าน หัวหน้าเมืองแพร่ อุปราชเมืองหลวงพระบาง นายไพร่ ๑๔,๐๑๑ คน จะอยู่แรมปีจัดครอบครัวเมืองเวียงจันท์กว่าจะสำเร็จ ขอให้ทัพ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หลวงเสด็จกลับลงไปกรุงเทพมหานคร จะส่งครอบครัวให้ทันทัพหลวงสักส่วน๑ จะค้างไว้ส่งต่อฤดูแล้ง๒ ส่วน และซึ่งเสด็จยกทัพหลวงขึ้นมาทั้งพระญาติวงศานุวงศ์กับนายทัพนายกองทั้งปวง ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณครั้งนี้จะคิดค้างปี มิได้คิดแก่เหนื่อยยาก แต่ครัวที่นายทัพนายกองได้แล้วและครัว๖ หัวเมืองจะส่งเดินลงไปส่งสะเบียงตามรายทาง ก็พานจะหวุดหวิด ขอพระราชทานให้มีข้าหลวงขึ้นมาช่วยเจ้าพระยาพลเทพถ่ายสะเบียงขึ้นมา รับครอบครัวเพียงเมืองบัวชุมไชยบาดาล ถ้าราชการตีอ้ายพระยาเชียงสาและตีเมืองสกลนครเป็นประการใดไว้ใจได้ ควรทัพหลวงจะกลับได้ ก็จะเสด็จจากเมืองเวียงจันท์ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณเดือน ๘ กลางเดือน เสด็จแรมอยู่ณเมืองเวียงจันท์เป็นการไกล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นรักษรณเรศร อยู่ณกรุงเป็นการใกล้ ให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อาการซึ่งทำครั้งนี้คงจะไม่ให้เสียราชการ เมื่อลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จึงจะกราบทูลพระกรุณาข้อราชการให้ทราบทุกประการ และรายครอบครัวกับสิ่งของซึ่งได้ในเมืองเวียงจันท์ ใบบอกและหางว่าวมีลงมาครั้งนี้จะเอาเป็นแน่ยังมิได้ เป็นการประมาณ ยังให้ชำระสืบสาว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เก็บรวบรวมต่อไปอีกอยู่ ถ้าจะได้ครอบครัวและสิ่งของมากน้อยเท่าใด ก็จะส่งลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายให้สิ้นเชิง ไม่แบ่งไว้เป็นของในพระราชวังหลวง พระราชวังบวรสถานมงคล ถ้าเสด็จลงมาถึงกรุงเทพมหานคร จึ่งจะกราบทูลพระกรุณา ขอรับพระราชทานบ้าง แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม อนึ่งช้างซึ่งบรรทุกดินดำให้นายศักดิ์มหาดเล็กกับจมื่นทิพเสนาคุมลงมา ๑๑๐ ช้างนั้นเป็นช้างไม่สู้งาม ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายลงมาทั้งคนทั้งช้างก่อน ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นรักษรณเรศรรับเอาช้างและคนปรนปรือไว้ ครั้งนี้จะหาช้างลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายใช้ราชการสำหรับแผ้นดินให้ได้ ๒,๐๐๐ ช้าง แต่ม้านั้นยังได้น้อยนัก จะหาดีหางามลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายยังไม่ได้ ยังจะหาต่อไปอีกอยู่ จะบอกกำหนดมากและน้อยยังมิได้ ปืนใหญ่เมืองเวียงจันท์นั้นจะบรรทุกช้างลงไปก็มิได้ จะชักลากก็เป็นฤดูฝน รูปร่างจะหางามก็ไม่ได้คล้ายกันกับเทียนพรรษา ขอพระราชทานย่อยเอาทองลงไป จะหล่อใช้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายณกรุงเทพมหานครใหม่ กำหนดจะเดินครัวตั้งแต่นายศักดิ์นายเวรมหาดเล็กเดินลงมาแล้ว จะจัดให้เดินเนื่อง ๆ กันลงมา และนายทัพนายกองของเราครั้งนี้ ที่ดีก็มีบ้างอยู่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แต่น้อย แม้นจะเอาโทษตามอาชญาศึกก็จะเปลืองนัก และจดหมายราชการเล่มนี้ ให้พระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายที่ลับ ให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ควรมิควรขอพระราชทานโทษ อนึ่งพระพุทธรูปสำหรับเมืองเวียงจันท์ พระบางหายไป ว่าข้าพระพาเอาไปฝังเสีย สืบยังหาได้ไม่ ได้แต่พระเสริม พระไส พระศุก พระแซ่คำ พระแก่นจันทน์ พระสรงน้ำ พระเงินหล่อ พระเงินบุ รวม ๙ พระองค์ แต่จะเอาลงไปกรุงเทพมหานครได้แต่พระแซ่คำองค์ ๑ ได้พระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระแซ่คำ ๑๐๐ พระองค์ กับได้พระเจ้าฉันผลสมอหน้าตัก ๒๐ นิ้วพระองค์ ๑ พระนาคสวาดหน้าตัก ๑๐ นิ้วพระองค์ ๑ หนัก ๑๗ ชั่ง พระนาคสวาดหน้าตัก ๘ นิ้วพระองค์ ๑ หนัก ๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง พระนาคปรกศิลาดีกระบือหน้าตัก ๕ นิ้วพระองค์ ๑ แต่พระนาคสวาด ๒ องค์นั้นเห็นจะแก้เอาดีได้ จะต้องแก้มากอยู่ และพระพุทธรูปจะจัดส่งไปกรุงเทพมหานครมิได้นั้น ได้ให้ก่อพระเจดีย์ณค่ายหลวงเมืองพันพร้าวเหนือวัด ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระบรมโกศทรงสร้างไว้ เมื่อเสด็จขึ้นมาตีเมืองเวียงจันท์ครั้งก่อน ฐานกว้าง ๕ วา สูง ๘ วา ๒ ศอก จะบรรจุพระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการบูชา อิฐซึ่งจะก่อพระเจดีย์นั้น เกณฑ์อิฐไพร่พลใน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กองทัพเสมอคนละ๒แผ่น แล้วจะจารึกพระนามว่า พระเจดีย์ปราบเวียง และความชั่วอ้ายอนไว้ในแผ่นศิลาให้ปรากฏอยู่ชั่วฟ้าและดิน อย่าให้หัวเมืองทั้งปวงดูเยี่ยงอย่างกันต่อไป

ครั้นจดหมายลงมาแล้วก็โปรดให้ทำพระเจดีย์ แล้วจึงเชิญพระเสริมซึ่งอยู่วัดยอดเขาแก้วมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์ปราบเวียง

ตีทัพพระยาเชียงสา

ได้ทรงทราบว่า อ้ายพระยาเชียงสายังตั้งแข็งอยู่ที่บ้านโพนเชียงหวัง ไม่มาสามิภักดิ์ จึงโปรดให้พระยาไกรโกษายกทัพไปตี อ้ายพระยาเชียงสาสู้รบ พระยาไกรโกษาแตกหนีมา ทรงขัดเคืองจะให้ประหารชีวิตเสีย เห็นว่าเป็นคนเก่าจึงโปรดให้ลงพระราชอาญาจำถอดเสียจากที่ จึงให้พระยาเพ็ชรพิไชย พระยาเกษตร พระยาอัษฎาเรืองเดช นายทัพนายกองยกไปตีทัพอ้ายพระยาเชียงสา พบอ้ายพระยาเชียงสาตั้งอยู่ที่บ้านโพนเชียงหวัง กองหน้าตีทัพอ้ายพระยาเชียงสาแตก กองทัพก็ตามพระยาเชียงสาไป กองคำตั้งอยู่เมืองเพงยกมาช่วยอ้ายพระยาเชียงสา ตัดหลังทัพพระยาเพ็ชรพิไชยเข้าไป พวกกองทัพพระยาเพ็ชรพิไชยไม่รู้ตัวก็ระส่ำระสายจวนจะเสียที พระยาเพ็ชรพิไชยบุตรหลานญาติพี่น้องช่วยกันต้อนคนกลับหน้ามารบจนถึงตะลุมบอน พอ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อ้ายกองคำถูกปืนตาย ทัพลาวก็แตกเข้าป่าไปหมด กองทัพพักพลอยู่ที่นั่นคืนหนึ่ง รุ่งเช้าก็ตามอ้ายพระยาเชียงสาไป ครั้นเวลาบ่ายไปทันอ้ายพระยาเชียงสาที่ห้วยหลวง ได้รบกันอีกครั้งหนึ่ง เสียพระอินทรเดชะน้องพระยาเพ็ชรพิไชยถูกปืนตายในที่รบ พระยากำแพงเพ็ชร พระหฤทัยถูกปืนแต่หาเป็นอันตรายไม่ ทัพไทยตีอ้ายพระยาเชียงสาแตกไปแล้วก็ตั้งมั่นอยู่ที่นั้น

ฝ่ายอ้ายพระยาเชียงสาหนีทัพไทยเลียบริมน้ำโขงลงไปพบทัพพระยาราชสุภาวดีสู้รบ ก็เข้าหาพระยาราชสุภาวดี ฝ่ายพระยาเพ็ชรพิไชยนายทัพนายกองแจ้งว่า อ้ายพระยาเชียงสาเข้าหาพระยาราชสุภาวดีแล้ว ก็กลับมาค่ายหลวง

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีตั้งอยู่เมืองยโสธร คิดจะยกขึ้นไปตีเมืองจำปาศักดิ์ ราชบุตรเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ตั้งค่ายอยู่เมืองศีร์ษะเกษแจ้งเหตุดังนั้น ก็ยกมาตั้งค่ายใหญ่อยู่เมืองอุบล แล้วก็เกณฑ์ให้เจ้าปาน เจ้าสุวรรณผู้น้อง คุมกองทัพมาตั้งค่ายรับอยู่เมืองยโสธร พระยาราชสุภาวดีนายทัพนายกองยกขึ้นไปตีเจ้าปาน เจ้าสุวรรณเวลาเดียว เจ้าปานเจ้าสุวรรณแตกกระจัดกระจาย จับได้นายทัพนายกองลาวหลายคน แล้วพระยาราชสุภาวดีก็ยกขึ้นไปตีเมืองอุบล ลาวในกองทัพพวกเมืองอุบลก็เกิดกบฏ ฆ่าฟันพวกราชบุตร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าเมืองจำปาศักดิ์เป็นอลหม่านขึ้นในค่าย ราชบุตรก็พาพรรคพวกหนีไปเมืองจำปาศักดิ์ ครัวเมืองต่าง ๆ ที่ราชบุตรกวาดไปไว้ในเมืองก็กำเริบขึ้น เอาไฟจุดเผาบ้านเผาเรือนราษฎรไหม้ขึ้นเป็นอันมาก ราชบุตรเห็นดังนั้นจะเข้าเมืองมิได้ รวบรวมได้บ่าวคนสนิทประมาณ ๓๐—๔๐ คน พากันลงเรือข้ามฟากน้ำโขงไปฟากตะวันออก พระยาราชสุภาวดีก็เข้าตั้งอยู่ในเมืองจำปาศักดิ์ แล้วบนบานพวกลาวให้ข้ามฟากไปจับได้ตัวราชบุตรกับเจ้าปาน เจ้าสุวรรณมาจำไว้ แล้วพระยาราชสุภาวดีรู้ว่าทัพหลวงไปตั้งอยู่พันพร้าวก็ยกมาตั้งอยู่เมืองนครพนม จัดการบ้านเมืองอยู่

พอญวนแม่ทัพหน้าองกินเลือกชื่อสัตตะคุณเตียนยินมีหนังสือมาถึงพระสุริยภักดีฉะบับหนึ่งใจความว่า เมืองเวียงจันท์กับกรุงเทพมหานครเป็นเมืองไมตรีสนิท เปรียบเหมือนฝีปากกับฟันไม่มีเหตุอันใด เหตุใดจึงยกกองทัพขึ้นมาทำลายรื้อเมืองเวียงจันท์เสีย ไพร่บ้านพลเมืองแตกตื่นไป และเมืองเวียงจันท์ก็เป็นแดนกรุงเวียดนาม บัดนี้แม่ทัพใหญ่ใช้ให้ข้าพเจ้าคุมกองทัพบกมา ๒๐,๐๐๐ เศษมาตั้งอยู่เมืองตามดอง จึงมีหนังสือมาให้แจ้ง ให้ท่านยกกองทัพกลับไปอยู่แดนของท่าน และท่านกวาดเอาครอบครัวแดนญวนไปไว้เท่าใด ขอให้ส่งคืนมาแดนญวน ทางไมตรี

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จะได้รอบคอบยืนยาวเสมอไป ถ้าท่านไม่ฟังข้าพเจ้าก็ไม่ละ ถ้าองกินเลือกแม่ทัพใหญ่ยกลงมาถึงแล้วก็จะไม่ฟังกัน แต่หญ้าต้นหนึ่งก็ไม่ให้เหลือไว้ บอกมาทั้งนี้เป็นความสัตย์จริง ให้ทำตามคำข้าพเจ้า

พระยาราชสุภาวดีก็มิได้ตอบ เร่งจะมาเฝ้าให้ทันทัพหลวงเสด็จลงมากรุง เดินกองทัพลงมา

ฝ่ายพระยาเชียงสา ซึ่งแตกพระยาเพ็ชรพิไชยเข้าหาพระยาราชสุภาวดี ๆ ก็พาพระยาเชียงสาลงมาเฝ้าที่ค่ายหลวง กราบทูลว่า ราชบุตรสู้รบจนจับตัวได้ใส่กรงมาถวาย โปรดให้พระยาเชียงสาอยู่ทำราชการด้วยพระยาราชสุภาวดี จึงรับสั่งให้ส่งตัวราชบุตร เจ้าปาน เจ้าสุวรรณลงมาณกรุงก่อน แต่พระยาราชสุภาวดีนั้นอยู่กวาดครอบครัว จัดการหัวเมืองลาว เมืองปาสักดิ์เขมรป่าดงให้เรียบร้อยเสียก่อน แล้วจึงให้กลับลงไป โปรดให้พระยาเพ็ชรพิไชย พระยาสมบัติธิบาล แยกไปจัดเมืองหล่มเลย แล้วให้กลับไปในฤดูฝน

ครั้งนั้นเจ้าพระยาอภัยภูธรที่สมุหนายก คุมกองทัพหัวเมืองขึ้นไปถึงเมืองพันพร้าวป่วยถึงอนิจจกรรม จึงรับสั่งให้บุตรหลานญาติพี่น้องนำศพลงมาณกรุงเทพมหานคร ทัพกรุงยกขึ้นไปเมืองเวียงจันท์ครั้งนั้น ไพร่พลตายในที่รบนั้นน้อย ตายด้วยไข้ป่วงไข้ป่าและอดอยากเป็นอันมาก

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แต่ทัพพระยาราชนิกูล พระยารามกำแหง พระยาราชรองเมือง พระยาจันทบุรี ซึ่งยกขึ้นไปทางเมืองเขมรป่าดงนั้นไม่ได้ยินกล่าวว่าไปตั้งอยู่ที่ใด

เลื่อนพระยาราชสุภาวดีเป็นเจ้าพระยา

ฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็เสด็จกลับลงมาถึงกรุงเทพมหานครเมื่อเดือน ๘ กราบทูลความชอบให้พระยาราชสุภาวดี แล้วจึงโปรดให้มีตราขึ้นไปให้พระยาราชสุภาวดีเลื่อนที่เป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายก ให้พระสุริยภักดีเลื่อนเป็นพระราชรินทร์ ประทานสิ่งของขึ้นไปให้พระราชรินทร์แทนคุณเจ้าอุปราช ที่เขาช่วยแก้ไขให้ลงไปถึงกรุงได้ แล้วโปรดให้มีหนังสือบอกเรื่องเวียงจันท์เป็นกบฏไปถึงองเลโบ ส่งไปทางเมืองเขมรให้ส่งต่อไปจนถึงเมืองไซ่ง่อน ใจความว่าอนุหนีเข้าไปในแดนญวน จะให้กองทัพเข้าไปติดตามก็เห็นแก่ทางพระราชไมตรีอยู่ จึงบอกออกมาให้องเลโบรู้ ขอให้นำข้อความในหนังสือขึ้นกราบทูลพระเจ้าเวียดนามให้ทราบด้วย

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายก จัดการบ้านเมืองเรียบร้อย กวาดครอบครัวได้มากแล้ว แบ่งไว้ให้อยู่เป็นพลเมืองเวียงจันท์พอสมควร ให้เพียเมืองเวียงจันท์อยู่รักษาเมืองเวียงจันท์ต่อไป เหลือนั้นกวาดส่งลงมาณกรุงเทพ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มหานคร เจ้าพระยาราชสุภาวดีสืบหาพระบางได้แล้ว ก็พาตัวอุปราชลงมาณกรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน ๓ ปีกุนศักราช ๑๑๘๙[๑] แล้วเข้าเฝ้า จึงมีพระราชโองการดำรัสว่า ตัวอ้ายอนุก็ยังจับไม่ได้ จะกลับมาตั้งบ้านเมืองอีกประการใดก็ยังไม่แจ้ง เมืองเวียงจันท์นี้เป็นกบฏมา๒ครั้งแล้ว ไม่ควรจะเอาไว้เป็นบ้านเมืองให้อยู่สืบไป ให้กลับขึ้นไปทำลายล้างเสียให้สิ้น อย่าให้ตั้งติดอยู่ได้ แต่อุปราชนั้นให้ไปอยู่บ้านอนุบางยี่ขัน เจ้าพระยาราชสุภาวดีนั้นทรงขัดเคืองอยู่ที่ไม่ทำลายล้างเมืองเวียงจันท์เสียให้สาบศูนย์ มาคิดตั้งขึ้นให้เป็นบ้านเมืองไว้ ยังหาโปรดตั้งเป็นที่จักรีไม่ ให้แต่ว่าที่อยู่ก่อน และพระบางนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีไปทำพระวิหารไว้ที่วัดจักรวรรดิ

ลุศักราช ๑๑๙๐[๒] ปีชวดสัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๕ ท้าวขัตติยะคล้องได้ช้างพลายทองแดงช้าง๑ สูง ๔ ศอกคืบ ๗ นิ้ว นำลงมาถวายกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ช้างถึงกรุงณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ[๓] กรมพระราชวังบวรสถานมงคล นำช้างถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมคชลักษณ์ ศักดิสุนทรธาดา คชาพงศ์ มงคลคช ยศกมเลศเลิศฟ้า

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๐ ๒. พ.ศ. ๒๓๗๑ ๓. วันเสาร์ที่ ๕ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

งานพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทรามาตย์

ในปีชวดนั้นทรงพระราชดำริว่า การพิศึกค่อยสงบลงแล้ว พระศพสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ยังค้างอยู่ จึงรับสั่งให้เจ้าพนักงานซ่อมแซมประดับประดาพระเมรุให้งดงามดีดังเก่า การสารพัดทั้งปวงเหมือนพระบรมศพอย่างใหญ่เสร็จแล้ว ครั้นเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑] ได้เชิญพระบรมสารีริกธาตุออกมาสู่พระเมรุ มีการมหรสพ ๑ วัน ๑ คืน เชิญพระบรมสารีริกธาตุกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง รุ่งขึ้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๒] ได้เชิญพระบรมอัฏฐิออกไปสู่พระเมรุ มีการมหรสพวัน ๑ ครั้นณวันศุกรเดือน ๖ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๓] ได้เชิญพระบรมอัฏฐิกลับ ครั้นณวันเสาร์เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๔] ได้เชิญพระโกศพระบรมศพ สมเด็จอมรินทรามาตย์ แห่มาขึ้นพระมหาพิไชยราชรถ แห่กระบวนใหญ่เข้าสู่พระเมรุ ได้มีการมหรสพสมโภช ๗ วัน ๗ คืน และบำเพ็ญพระราชกุศลถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญเป็นอันมาก ครั้นณวันศุกรเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ[๕] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการและท้าวพระยาหัวเมืองประเทศราชพร้อมกันกราบถวายบังคม

---

๑. อังคารที่ ๒๒ เมษายน ๒. วันที่ ๒๔ เมษายน ๓. วันที่ ๒๕ เมษายน
๔. วันที่ ๒๖ เมษายน ๕. วันที่ ๒ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วสมโภชพระบรมอัฏฐิอีก ๓ วัน ๓ คืน เป็นคำรบ ๑๐ วัน ๑๐ คืน ครั้นณเดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ[๑] แห่พระบรมอัฏฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง เสร็จการพระบรมศพแล้ว โปรดให้รื้อพระเบญจาทองออกเสีย

ครั้นณเดือน ๖ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๒] ให้เชิญพระศพพระองค์เจ้ากุ ซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินี ในพระบาทสมเด็จพระบรมโกศ พระพุทธเจ้าหลวงศพ ๑ กับศพเจ้าคุณนวลซึ่งเป็นภคินีสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ นับเพียงสมเด็จพระอมรินทรามาตย์มาอยู่ที่ ๖ เป็นมารดาเจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี ออกนามว่าเจ้าคุณโต ๒ ศพนี้ชักพร้อมกัน การครั้งนั้นเสด็จออกไปพระเมรุ แห่พยุหยาตราทุกเวลา ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ[๓] พระราชทานเพลิง ณวันเสาร์เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ[๔] แห่พระอัฏฐิกลับให้รื้อเมรุทองออกเสีย

ครั้นเดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ[๕] ชักศพเจ้าพระยาอภัยภูธร กับศพท้าวทรงกันดาล ชื่อสี เป็นน้องกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ เป็นน้องเจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) เข้าสู่พระเมรุมีงาน

---

๑. อังคารที่ ๒ พฤษภาคม ๒. เสาร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม ๓. จันทร์ที่ ๑๒ พฤษภาคม ๔. อังคารที่ ๑๓ พฤษภาคม ๕. อังคารที่ ๒๐ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มหรสพ ๓ วัน ๓ คืน ครั้นเดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑] พระราชทาน เพลิงเสร็จแล้ว รับสั่งให้รื้อพระเมรุ เจ้าพนักงานได้ลงมือรื้อ เครื่องประดับยังไม่หมด ครั้นณวันอังคารเดือน ๗ แรม ๑ ค่ำ[๒] เวลา ๕ ทุ่มเศษ ฝนตกพรำ ๆ เกิดอสนีบาตตกถูกพระเมรุ เกิดเพลิงไหม้ขึ้น ผู้คนร้องอื้ออึงจะขึ้นดับก็ไม่ได้ ทิ้งไว้ จนพระเมรุไหม้ทั้งสิ้น

ในเดือน ๗ นั้น เจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายก กราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปเมืองเวียงจันท์อีก

เมื่อเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ[๓] นายคำเมืองนครราชสีมานำ ช้างลงมาให้หลวงคชสิทธิ์ถวาย ช้างพลายกระช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๑๐ นิ้ว พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมอัยรา รัตนนาเคนทร์ สุเรนทรรังรักษ์ ศักดิรังสรรค์ มหันตมหา กฤษดาคุณ สุนทรลักษณเลิศฟ้า

เจ้าพระยาพระคลัง ถวายช้างพลายกระช้าง ๑ สูง ๔ ศอก คืบ ๓ นิ้ว พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมนาเคนทร์ คเชนทรเฉลิมเมือง เรืองบุญวราฤทธิ์ ศรีสิทธิศักดิ ลักษณ วิลาศเลิศฟ้า ครั้นภายหลังกลายเป็นช้างดำตามธรรมเนียมไป

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่สมุหนายก ขึ้นไปถึงเมือง ภูเขียวเมื่อเดือน ๘ บูรพาสาธ รวบรวมสะเบียงอาหารผู้คน

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒. พฤหัสบดีที่ ๒๙ พฤษภาคม

๓. อังคารที่ ๑ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ได้พร้อมกันก็ยกขึ้นไปถึงหนองบัวลำภู จึงแต่งให้พระยาราชรองเมือง พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์เมืองนครราชสีมา หลวงสุเรนทรวิชิต คุมไพร่๕๐๐คนยกขึ้นไปตั้งอยู่พันพร้าว พระยาราชรองเมือง พระยาพิไชยสงคราม จัดคนข้ามฟากไปเมืองเวียงจันท์ ไปหาเพี้ยเมืองจัน ท้าวเพี้ยมาปรึกษาราชการ คนใช้กลับมาแจ้งความว่า ลาวเมืองเวียงจันท์จับเอาตัวคนใช้ไว้ได้๗คน พากันหนีมาหาพระยาราชรองเมือง พระยาพิไชยสงคราม ได้๓คน แจ้งว่าที่เมืองเวียงจันท์เห็นพวกลาวถือเครื่องศาตราวุธสับสนวุ่นวายประหลาดอยู่ พระยาราชรองเมืองจึงแบ่งคนให้ พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต นายไพร่ ๓๐๐ คน ข้ามไปฟังราชการณเมืองเวียงจันท์ พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต ไปตั้งอยู่วัดกลาง

เจ้าเวียดนามให้ญวนพาอนุและราชวงศ์มาส่งเมืองเวียงจันท์

ครั้นณเดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ[๑] อ้ายราชวงศ์มีหนังสือมาถึงเมืองจันเมืองซ้ายว่า เจ้าเวียดนามให้ญวนพาอนุพาราชวงศ์มาส่งณเมืองเวียงจันท์ มาถึงท่าข้ามช้างยังทางอีก ๔ คืนจะมา

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒๗ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถึงเมืองเวียงจันท์ เมืองจัน เมืองซ้าย จึ่งแจ้งความกับพระยาพิไชยสงคราม ๆ จึ่งส่งต้นหนังสือให้คนถือไปให้พระยาราชรองเมือง ๆ ส่งหนังสือมาถึงเจ้าพระยาราชสุภาวดี ๆ ได้แจ้งดังนั้น ก็รีบยกกองทัพขึ้นไปแต่ณเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ[๑] เวลาเช้า ในเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำนั้น[๒] อนุราชวงศ์ก็ยกมาถึงเมืองเวียงจันท์ คนมาด้วยอนุราชวงศ์ ลาวประมาณ ๑๐๐๐ เศษ ญวนประมาณ ๘๐ เศษ ตั้งอยู่ณเมืองเวียงจันท์ ล่ามญวน ๒ คนจึ่งมาหาพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต ว่าเวลาพรุ่งนี้ญวนจะพาอนุราชวงศ์มาพูดจาโดยดี วันนี้เย็นไปแล้ว ครั้นเวลาเช้าญวนก็พาอนุราชวงศ์มาหาพระยาพิไชยสงครามณศาลาลูกขุน ญวนพูดว่าอนุทำความผิดหนีไปหาญวน ญวนเหมือนมารดา กรุงเทพมหานครเหมือนบิดา ๆ โกรธบุตรแล้ว มารดาต้องพามาขอโทษ ท่านแม่ทัพมาถึงแล้ว อนุราชวงศ์จะมาหาท่านแม่ทัพให้พาลงไปณกรุง แล้วพระเจ้ากรุงเวียดนามได้มีพระราชสาส์นไปขอโทษอนุทางเรือ อนุเคยขึ้นแก่กรุงไทยอย่างไร ญวนก็ไม่ขัดขวาง ญวนต้องเอาธุระด้วยเมืองเวียงจันท์เคยไปจิ้มก้อง ๓ ปีครั้ง ๑ ฝ่ายอนุราชวงศ์ก็พูดจากับพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทร

๑. พฤหัสบดีที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒. ศุกร์ที่ ๑ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

วิชิต จับเป็นปกติ อนุราชวงศ์เอาข้าวสารหมากพลูหม้อทองเหลืองมาให้นายไพร่ทั่วกันแล้ว อนุราชวงศ์ก็กลับไปอยู่วัดพระแก้ว พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต เชื่อถือถ้อยคำอนุราชวงศ์ ประมาทหามีความสงสัยไม่ ปล่อยคนไปเที่ยวหากินเสีย หาอยู่พรักพร้อมกันไม่

อนุและราชวงศ์ยกคนเข้าล้อมกองทัพไทย

ในวันเดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ[๑] เวลาบ่ายประมาณ ๓ โมง เจ้าพระยาราชสุภาวดียกขึ้นไปถึงค่ายพันพร้าว พอเวลาบ่าย ๔ โมง อนุราชวงศ์ยกคนเข้าล้อม พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิตไม่ทันรู้ตัว อ้ายพวกลาวยิงถูกพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวิชิต กับไพร่ตายมาก ขุนหมื่นนายไพร่ในกองทัพเห็นดังนั้นก็ตกใจวิ่งหนีจะลงเรือ ลาวก็เก็บเรือถอยไปเสียหมด ก็พากันโดดลงในน้ำว่ายข้ามฟากมา ลาวก็เอาเรือมาไล่ แทงฟันตายเสียมาก เหลืออยู่แต่หมื่นรักษานาเวศกับไพร่ประมาณ ๔๐–๕๐ คน ว่ายน้ำเกาะขอนไม้ข้ามมาได้

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีอยู่ที่ค่ายพันพร้าว แลเห็นเกิดฆ่าฟันกันขึ้นที่หาดทรายหน้าเมือง ก็แจ้งว่าทัพไทยเป็น

---

๑. เสาร์ ที่ ๒ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อันตรายแล้ว จะยกข้ามไปคนก็ยังน้อยตัว เรือก็ไม่มี พอเวลาค่ำหมื่นรักษานาเวศมาถึงแจ้งความให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีฟังทุกประการ พวกลาวชาวเมืองนครราชสีมาได้แจ้งดังนี้ ก็พากันหนีไปเป็นอันมาก

เจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงปรึกษาด้วยนายทัพนายกองว่าจะลงไปสู้รบที่เมืองนครราชสีมาก็ไกลนัก จะตั้งอยู่ที่พันพร้าวก็ไม่ได้ คนน้อยตัว พระยาเชียงสาจึงว่า เมืองยโสธรข้าวปลาอาหารก็บริบูรณ์ ผู้คนก็มั่งคั่ง ให้ยกไปตั้งอยู่ที่นั้นเห็นจะสู้รบได้ จึงรับอาสานำทางลัดป่ามาเมืองยโสธรในเวลากลางคืนวันนั้น ฝ่ายญวนเห็นอนุทำวุ่นวายขึ้นฆ่าพวกไทยเสียไม่บอกกล่าวให้รู้ ผิดต่อรับสั่งพระเจ้ากรุงเวียดนาม พวกญวนก็พากันทิ้งอนุเสียกลับไปเมืองล่าน้ำดังเก่า บอกขึ้นไปถึงเมืองเว้

พระเจ้ากรุงเวียดนามมีพระราชสาส์น ให้ทูตเข้ามาขอโทษอนุ

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร พระเจ้ากรุงเวียดนาม มีพระราชสาส์นให้เลงอันฮีถือเข้ามาขอโทษอนุฉะบับหนึ่ง ทูตมาถึงณวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ[๑] ใจความในพระราชสาส์นว่า อนุหนีกองทัพไทยเข้าไปอยู่แดนญวน

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๑ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แจ้งความแก่เจ้าเมืองแง่อานว่า กองทัพกรุงยกขึ้นไปขับไล่อนุเสียจากเมือง อนุไม่รู้ว่าทำผิดสิ่งใด พระเจ้ากรุงเวียดนามเห็นว่าอนุเป็นคนมีทุกข์พลัดบ้านเมืองไป จึงให้อนุอาศัยอยู่เมืองแง่อานได้ปี ๑ แล้วอนุลากลับไปบ้านเมือง จึงให้ขุนนางญวนคุมไพร่พลมาส่งอนุ แต่พอพ้นเขตต์แดนญวนแล้วสั่งกำชับอนุว่ามาถึงบ้านเมืองแล้วให้คิดถึงตัว ให้แต่งบุตรหลานคุมเครื่องราชบรรณาการลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายที่กรุงเทพมหานครตามธรรมเนียม จะได้พ้นความผิดแล้วขอให้กรุงเทพมหานคร มีความเมตตาแก่อนุให้ได้คงอยู่บ้านเมืองเดิม จะได้เป็นข้าขอบขัณฑสีมาทั้ง๒พระนครเหมือนแต่ก่อน ทูตมาถึงกรุงเทพมหานครได้ ๘ วัน

ฝ่ายพระยารามณรงค์ข้าหลวง พระยาพระเขมร บอกส่งญวนนายไพร่ ๑๘ คน ถือหนังสือเลโบเข้ามาทางเมืองเขมร ถึงเจ้าพระยาพระคลังฉะบับ ๑ ใจความว่า พระเจ้ากรุงเวียดนาม ได้จัดขุนนางญวนไปส่งอนุพ้นเขตต์แดนแล้วก็ได้มีพระราชสาสน์แต่งทูตเข้ามากรุงเทพ ฯ แล้ว กินเลือกเบียนบู้มีหนังสือมาถึงเลโบว่า กองทัพกรุงซึ่งรักษาฉางข้าวไม่จ่ายข้าวให้อนุกิน ราชวงศ์บุตรอนุอ้อนวอนขอข้าวบ้างกองทัพไทยก่อเหตุก่อน เอาปืนยิงเอาพวกลาว ๆ ก็กำเริบขึ้นรบกับกองทัพไทย ๆ ก็ทิ้งเครื่องศาตราวุธหนีไป อนุก็ไม่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ติดตาม เจ้าเวียดนามให้ขุนนางญวนลงมากำชับว่า ให้อนุเก็บเครื่องศาตราวุธที่กองทัพไทยไว้แล้วให้แต่งเครื่องราชบรรณาการให้ขุนนางผู้ใหญ่ ลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายที่กรุงเทพมหานคร ก็เห็นจะโปรดยกโทษให้เอาบุญ อนุจะได้รู้ว่าตัวกำผิดไว้แต่ก่อน ถ้ากรุงเทพมหานครโปรดได้ดังนี้ พระเกียรติยศก็จะยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน

ทูตญวนกลับ

เมื่อทูตจะกราบถวายบังคมลาออกไปนั้น โปรดให้มีพระราชสาส์นและของทรงยินดีออกไปด้วย ทูตญวนไม่ยอมรับ ว่าผิดด้วยอย่างธรรมเนียมกรุงเวียดนาม ให้กรุงเทพมหานครแต่งทูตออกไปจึงจะชอบ จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือตอบออกไป ถึงองเลโบฉะบับ ๑ ว่าด้วยเรื่องอนุเป็นกบฏจนมาฆ่าพระยาพิไชยสงคราม นายทัพนายกองเสีย ทูตรับหนังสือเจ้าพระยาพระคลังแล้ว ได้กราบถวายบังคมลาไปเมื่อณวันเดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ

ฝ่ายที่เมืองเวียงจันท์ อนุเห็นพวกญวนกลับไปแล้วก็แต่งให้ราชวงศ์ยกกองทัพข้ามฟากไปจับเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่เมืองยโสธร แล้วจึงให้คนข้ามไปรื้อพระเจดีย์ปราบเวียงที่เมืองพันพร้าวเสีย เชิญพระเสริมและพระที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลบรรจุไว้มาประดิษฐานไว้ที่เวียงจันท์ดังเก่า

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีสู้รบกับทัพราชวงศ์

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีรู้ว่าราชวงศ์ยกทัพตามมา ก็จัดกองทัพออกไปบรรจบกันเข้าที่บกหวาน เมื่อณวันเดือน๑๑ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ได้สู้รบกันถึงตะลุมบอน ราชวงศ์แทงถูกเจ้าพระยาราชสุภาวดีเสื้อขาด เสียดลงไปแต่อกกระทั่งถึงท้องน้อย แผลนั้นไม่ตรงเข้าไปในตัวขาดเป็นทางลงไป เจ้าพระยาราชสุภาวดีล้มลง หลวงพิพิธน้องเจ้าพระยาราชสุภาวดีวิ่งเข้าไปช่วย ราชวงศ์ฟันหลวงพิพิธตาย แล้วจะเข้าซ้ำเจ้าพระยาราชสุภาวดีอีก พอทนายยิงปืนไปถูกเข่าขวาราชวงศ์ล้มลง พวกบ่าวก็เข้าใจว่านายตาย เข้ายกเอานายขึ้นแคร่หามหนีไป

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีครั้นฟันขึ้นเอามือแยงเข้าไปในแผล เห็นว่าไม่ทะลุเข้าไปในท้อง ก็เรียกเอาน้ำมันว่านมาหยอดแผลเอาผ้าพันเข้าไว้ เปลี่ยนเสื้อเสียใหม่แล้วก็ขึ้นแคร่ไล่ผู้คนตามราชวงศ์ไปในเวลาวันนั้น จนกระทั่งถึงฝั่งแม่น้ำโขงก็ไม่ทัน

ทัพราชวงศ์แตกหนี

ฝ่ายราชวงศ์แตกหนีลงเรือไปถึงเมืองเวียงจันท์ แจ้งความแก่อนุว่า ได้รบพุ่งกับกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี

---

๑. เสาร์ที่ ๑๘ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้งนี้ นายทัพนายกองเจ้าพระยาราชสุภาวดีสู้รบแข็งแรงนัก ตัวราชวงศ์กับไพร่พลได้เข้าสู้รบกับกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีจนถึงตะลุมบอน พวกกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีไม่ย่อท้อถอยหนีแต่สักคน ๑ พากันตรงเข้ามาเอาหอกดาบไล่ฟันแทงกองทัพฝ่ายเราล้มตายลงมาก คนก็หนีเปลืองไปเกือบหมด ราชวงศ์ถูกปืนที่เข่าถูกหอกทิ่มไม่เข้า เจ็บช้ำมากเห็นเหลือกำลังที่จะสู้รบจึงหนีมา ครั้งนี้เราจะเกณฑ์ผู้คนไปสู้รบอีกก็เห็นไม่ได้ ด้วยอำนาจเราก็น้อยลงแล้ว คิดได้ก็แต่หนีไปพึ่งญวนอย่างเดียว อนุ ราชวงศ์ สุทธิสาร ปรึกษาเห็นพร้อมกัน

อนุหนีจากเมืองเวียงจันท์

ครั้นณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] เวลาเกือบรุ่ง อนุก็พาครอบครัวอพยพหนีจากเมืองเวียงจันท์

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดียกมาตั้งอยู่เมืองพันพร้าว ก็เกณฑ์ให้นายทัพนายกองคุมไพร่ ๖๐๐ คนข้ามไปเมืองเวียงจันท์ พออนุยกหนีไปเสียได้วันหนึ่งแล้ว นายทัพนายกองก็ติดตามไป พบแต่ สุทธิสาร เจ้าเต้ เจ้าบัน เจ้าดวงจันทร์ นางคำวันบุตรอนุ อ้ายรอดหลานอนุ อีมาลัย อีวอน ภรรยาอนุ อ้ายพรม อ้ายเปรม หลานพระยาเชียงดี อ้ายรูปบุตร

---

๑. อาทิตย์ที่ ๑๙ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สุทธิสารที่บ้านไผ่ นายทัพนายกองจับตัวได้เมื่อณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ[๑] ให้หลวงทรงวิไชยกับไพร่ ๑๕ คนคุมตัวสุทธิสารกับญาติพี่น้องลงมาส่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่พันพร้าว นายทัพนายกองก็ยกติดตามอนุต่อไป

เจ้าพระยาราชสุภาวดีให้ถามสุทธิสารให้การว่า เมื่ออนุหนีไปนั้น สุทธิสาร เจ้าเต้ เจ้าดวงจันทร์ หาทันรู้ไม่ ครั้นรุ่งเช้าขึ้นก็ตามอนุไปหาช้างที่บ้านดอนก็ไม่ได้ ผู้เลี้ยงช้างบอกว่าอนุเอาไปเสียแต่เวลาเช้าแล้ว สุทธิสารกับญาติพี่น้องก็ต้องเดินไป พบอ้ายฉิมขี่ช้างมา อ้ายฉิมแจ้งว่าอนุให้เอาช้างมารับ อ้ายฉิมมาถึงสุทธิสารเมื่อณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] อ้ายฉิมว่าอนุเดินรอท่าอยู่ ไพร่พลหนีเสียเป็นอันมาก เหลืออยู่แต่ราชวงศ์ เจ้าเหมน เจ้าขัติยะ อีคำปล้องภรรยาอนุ อีเชียงคำพี่ราชวงศ์ อีบัวภรรยาราชวงศ์ ไพร่ ๓ คน ช้าง ๕ ช้าง ม้า ๕ ม้า บ่าวราชวงศ์จะมีไปด้วยสักกี่คน อ้ายฉิมหาทันสังเกตไม่ อนุจะไปทางท่าข้ามช้างจะไปอาศัยอยู่เมืองพวนก่อน เจ้าพระยาราชสุภาวดีแจ้งดังนั้น ก็เกณฑ์คนเพิ่มเติมให้ไปสมทบกับนายทัพนายกองที่ตามอนุไป แล้วก็แต่งให้พระพิพิธเดชะกับไพร่พลคุมตัวสุทธิสาร กับญาติพี่น้องลงมาส่งณกรุงเทพมหานคร แล้ว

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒๓ ตุลาคม ๒. พุธที่ ๒๒ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาราชสุภาวดีก็ยกข้ามไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันท์ ให้เลิกรื้อทำลายบ้านเมืองเสียให้สิ้น เว้นไว้แต่วัดเท่านั้น ฝ่ายท้าวเพี้ยเมืองเวียงจันท์ ก็พากันเข้าหาเจ้าพระยาราชสุภาวดีๆ จึงจัดให้คนไปติดตามกวาดต้อนครัวเมืองเวียงจันท์ ข้ามมารวบรวมไว้ณฟากพันพร้าว กำหนดจะกวาดครัวส่งลงมาณกรุงเทพมหานครณเดือน ๑๒ คิดอ่านตัดรอนผ่อนกำลังรี้พลอนุเสียให้สิ้น มิให้ตั้งบ้านเมืองต่อไปได้ จะให้ยังอยู่แต่ป่าเปล่า

แม่ทัพไทยลวงฆ่าพวกญวน

ฝ่ายพระเจ้ากรุงเวียดนามรู้ว่าอนุทำการวุ่นวายแก่กองทัพไทย ไม่สวามิภักดิ์ตามที่รับสั่งไว้ เกิดรบพุ่งกันขึ้นอีก จึงมีหนังสือมาถึงแม่ทัพไทยฉะบับหนึ่ง ถึงอนุฉะบับหนึ่ง ให้เจ้าเมืองล่าน้ำจัดขุนนางและกรมการกับไพร่มาส่งให้ถึงอนุและกองทัพไทย เจ้าเมืองล่าน้ำจึงจัดให้กายโดยทุงเลดินยุต เวียนหูล่ามกับไพร่ญวนลาว ๕๐ คน มาลงเรือที่เมืองมหาชัยกองแก้ว ครั้นมาถึงเมืองนครพนมแจ้งว่าอนุหนีไปอยู่เมืองพวน จึงมีหนังสือให้แม่ทัพไทย ฝ่ายพระยาวิชิตสงคราม หลวงนรา ซึ่งตั้งทัพอยู่เมืองนครพนม จึงบอกหนังสือมาถึงเจ้าพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพใหญ่ ก็ให้มีหนังสือตอบไปว่าพระยาพิชัยสงคราม หลวงสุเรนทรวิชิต

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กับไพร่ ๒๐๐-๓๐๐ เศษประมาทอยู่ก็เพราะเชื่อญวนจึงได้ตาย ครั้งนี้มันก็มาล่อลวงทำอย่างนั้นอีก จะเอามันไว้ทำไม ให้กำจัดมันเสียให้สิ้น นายทัพทั้ง ๒ แจ้งหนังสือแม่ทัพใหญ่แล้วก็ให้ไปล่อลวงญวนและไพร่ขึ้นไปว่าจะเลี้ยงโต๊ะญวนสำคัญว่าจริง ก็ให้ไพร่อยู่เฝ้าเรือแต่ ๒ คน นอกนั้นก็พากันขึ้นไปสิ้น ครั้นไปถึงในค่ายพร้อมกันแล้ว นายทัพทั้ง ๒ ร้องขึ้นว่าพวกเราเร่งลงมือ พวกไทยก็กรูกันเข้าฆ่าญวนตาย เหลืออยู่แต่เลดินยุตกับไพร่ลาว ๒ คนถูกอาวุธเจ็บป่วยอยู่ ส่งไปให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพ

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ[๑] เจ้าน้อยเมืองพวนให้เพี้ยเมืองกลาง เพี้ยห่อไชย มาแจ้งความแก่เจ้าพระยาราชสุภาวดีที่เมืองเวียงจันท์ว่า เจ้าน้อยเมืองพวนแต่งกองทัพออกลาดตระเวนด่านทางถึงกันทุกตำบล อนุหนีขึ้นไปจะจับส่งให้มิให้หนีไปได้ ขออย่าให้กองทัพกรุงยกติดตามเข้าไปในเขตต์แดนเมืองพวนเลย ไพร่บ้านพลเมืองจะสะดุ้งสะเทือนไป

จับเจ้าอนุได้

ครั้นณเดือน ๑๒ ข้างแรม เพี้ยนามโคฎ เพี้ยอุทุมมาหาเจ้าพระยาราชสุภาวดีแจ้งว่า เจ้าน้อยเมืองพวนให้ออก

---

๑. ศุกรที่ ๒๑ พรุศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เที่ยวลาดตระเวน พบอนุครอบครัวที่น้ำไฮเชิงเขาไก่ ให้คนพิทักษ์รักษาอยู่ ๕๐ คนแล้ว ขอให้แต่งคนขึ้นไปจับเอาโดยเร็ว เจ้าพระยาราชสุภาวดีจึงแต่งให้พระอินทรเดชะ พระสุพัน เชียงสา เมืองกลาง คุมไพร่ ๓๐๐ คนไปจับอนุ ไปถึงหาดเดือยพบพระลับและนายหนานขัติยะ เมืองน่าน ท้าวมหาพรหม เมืองหลวงพระบาง จับอนุกับครอบครัวมาได้ แจ้งว่าเจ้าเมืองหลวงพระบาง พระมหาสงคราม พระยาพิไชย ให้มาเที่ยวสืบจับอนุไปถึงน้ำไฮเชิงเขาไก่ นายด่านเมืองพวนนำไปจับได้ตัวอนุ อีคำปล้อง อีทองดี อีคำไสย อีบุษบาภรรยาอนุ อีคำแพง อีหนู อ้ายหนู บุตรอนุ กับหลานหญิงอนุคน ๑ รวม ๙ คน พระอินทรเดชะ พระสุพัน เชียงสา เมืองกลาง นายทัพนายกองจึงคุมเอาตัวอนุกับครอบครัวลงมา ส่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีณเมืองเวียงจันท์ เมื่อณวันเดือนอ้ายขึ้น ๑๕ ค่ำ[๑] แต่ราชวงศ์นั้น เจ้าพระยาราชสุภาวดีให้ซักถามอนุกับอีคำแพงพี่สาวราชวงศ์ ได้ความว่าถูกหอกถูกปืนป่วยมากจะไปบกด้วยอนุไม่ได้ ไปถึงท่าข้ามช้างได้เรือลำ ๑ ราชวงศ์กับภรรยาก็ลงเรือให้บ่าวพายไปว่าจะไปขึ้นที่เมืองมหาชัยกองแก้ว เจ้าพระยาราชสุภาวดีก็แต่งนายทัพนายกองออกก้าวสะกัดสืบเสาะติดตามราชวงศ์ทางบกทางเรือหลายทาง ก็หาได้ความประการใดไม่

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒๑ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ส่งอนุกับครอบครัวลงมากรุงเทพ ฯ

เจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงให้พระอนุรักษโยธา พระโยธาสงคราม หลวงเทเพนทร์ พระนครเจ้าเมืองขอนแก่น ราชวงศ์เมืองชนบท กับไพร่ ๓๐๐ คนคุมตัวอนุกับครอบครัวลงมาส่งถึงเมืองสระบุรี พระยาพิไชยวารีขึ้นไปตั้งรับครอบครัวและส่งสะเบียงอยู่ที่นั้น ก็ทำกรงใส่อนุตั้งประจานไว้กลางเรือ ให้พระอนุรักษ์โยธา พระโยธาสงคราม ตระเวนลงมาถึงกรุงเทพมหานครณวันเดือนยี่ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] โปรดให้จำไว้ทิมแปดตำรวจ บุตรหลานผู้หญิงและภรรยาน้อยนั้นก็ส่งไปเป็นชาวสะดึงทั้งสิ้น แล้วรับสั่งให้ทำที่ประจานลงที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทำเป็นกรงเหล็กใหญ่สำหรับใส่อนุ มีรั้วตารางล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน มีกรงเหล็กน้อย ๆ สำหรับใส่บุตรหลานภรรยาอนุถึง ๑๓ กรง มีเครื่องกรรมกรณ์คือ ครก สาก สำหรับโขลก มีเบ็ดสำหรับเกี่ยวแขวน มีกะทะสำหรับต้ม มีขวานผ่าอก มีเลื่อยสำหรับเลื่อยไว้ครบทุกสิ่ง แล้วตั้งขาหย่างเสียบเป็น เวลาเช้า ๆ ไขอนุกับอ้ายโยปาศัก ๑ อ้ายโปสุทธิสาร ๑ อ้ายเต้ ๑ อ้ายปาน ๑ อ้ายดวงจันทร์ ๑ อ้ายสุวรรณจักร ๑ อ้ายบัน ๑ บุตรอนุ ๗ คน อีคำปล้องภรรยาอนุ ๑ อ้ายสุริยะ ๑ อ้ายง่อนคำใหญ่ ๑

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๕ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อ้ายปาน ๑ อ้ายคำบุ ๑ อ้ายตี๋ ๑ หลานอนุห้าคน รวม๑๔คน ออกมาขังไว้ในกรงจำครบแล้ว ให้นางคำปล้องซึ่งเป็นอัครเทพีถือพัดกาบหมาก เข้าไปนั่งปรนนิบัติอยู่ในกรง ให้นางเมียน้อยสาว ๆ ซึ่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีส่งลงมาอีกครั้งหลังนั้น แต่งตัวถือกะบายใส่ข้าวปลาอาหารไปเลี้ยงกันที่ประจาน ราษฎรชายหญิงทั้งในกรุงทั้งนอกกรุงพากันมาดูแน่นอัดไปทุกเวลามิได้ขาด ที่ลูกผัวญาติพี่น้องต้องเกณฑ์ไปทัพตายเสียครั้งนั้นก็มานั่งบ่นพรรณนาด่าแช่งทุกวัน ครั้นเวลาบ่ายแดดร่มก็เอาบุตรหลานที่จับได้มาขึ้นขาหย่างเป็นแถวกันไปร้องประจานโทษ ต่อเวลาจวนพลบก็เอาเข้ามาจำไว้ที่ทิมดังเก่า ทำดั่งนี้อยู่ได้ประมาณ ๗ วัน ๘ วัน พออนุป่วยเป็นโรคลงโลหิตก็ตาย โปรดให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ที่สำเหร่ การที่จะประหารชีวิตบุตรหลานญาติพี่น้องนั้น ก็สงบเงียบไป อนุนั้นเกิดเมื่อปีกุนนพศก[๑] เมื่อตายอายุได้ ๖๐ ปี

สร้างป้อมและชุดคลอง

ฝ่ายกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ กรมหมื่นพิทักษเทเวศร กรมหมื่นสนิทนเรนทร์ เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์ นายทัพนายกองเมืองนคร เมืองสงขลา เมืองไชยา

---

๑. พ.ศ. ๒๓๖๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมืองชุมพร ซึ่งเกณฑ์เข้ากระบวนทัพข้างเมืองฝ่ายตะวันออกด้วย โปรดให้ไปอยู่รักษาเมืองสมุทรปราการฝ่ายตะวันออก ก็ให้ชักปีกกาตั้งแต่ป้อมประโคนไชยตลอดขึ้นมาถึงฉางพริกไทย ก่อเป็นเสมาวางปืนทุกช่อง ที่บางจะเกรงให้ทำป้อมขึ้นอีกป้อม ๑ ชื่อป้อมตรีเพ็ชร หน้าป้อมผีเสื้อสมุทรปักต้นตาลรอบเป็นหย่อม ๆ รัดด้วยเหล็กใหญ่รายกัน ทางน้ำให้มีแต่จำเพาะช่องเรือเดิน แล้วตัดทางถมถนนปลูกสะพานต้นตาลตามคลอง ตั้งแต่เมืองสมุทรปราการตลอดขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานครทั้ง ๒ ฟากน้ำ ป้อมผีเสื้อสมุทรนั้น ให้ทำสะพานปักต้นตาลเข้ามาถึงฝั่งตะวันตก จับการถมศิลาก่อพระสมุทรเจดีย์ขึ้นสูง ๑๐ วา มีศาลา ๔ ทิศ จึงโปรดชักเอาฝีพายบ้าง ไพร่หลวงบ้าง เลขสมกำลังบ้าง ที่ในแขวงเมืองสมุทรปราการเป็นทหารปืนใหญ่เพิ่มเติมขึ้นอีก ที่เมืองสาครบุรีก็โปรดให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ทองจีน) ไปทำป้อมที่ทางร่วมริมปากคลองมหาชัยป้อม ๑ ครั้นแล้วโปรดให้ชื่อป้อมวิเชียรโชฎก ค่าแรงจีนถือปูนเงิน ๔๗ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง โปรดให้ยกเอาครัวมอญในเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งไปตั้งทำมาหากินอยู่ที่เมืองสาครบุรี เจ้ากรมป้อมชื่อหลวงพหลมหิมา ขุนเดชาชำนาญปลัดกอง แล้วโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองไป

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขุดคลองสุนัขหอน เจ้าพระยาพระคลังพิเคราะห์ดูเห็นว่า น้ำชนกันที่ตรงนั้นคงตื้นทุกแห่ง ถ้าขุดคลองแยกเข้าไปที่น้ำชน ให้สายน้ำไหลเลยเข้าไปตรงที่น้ำชนนั้นก็จะไม่ตื้น จึงจ้างจีนขุดที่น้ำชนแยกเข้าไปทุ่งริมบ้านโพธิ์หักสาย ๑ แล้ว ขอแรงกระบือราษฎรชาวบ้านลงลุยในคลองนั้น น้ำขึ้นลงเชี่ยว ก็ลึกอยู่ได้ ไม่ตื้นมาจนทุกวันนี้ สิ้นเงินค่าแรงจีนขุดเป็นเงิน ๑๐๒ ชั่ง ๔ ตำลึง ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

เกณฑ์ให้ต่อเรือรบ

ครั้งนั้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เข้ามาเฝ้าช่วยในการพระบรมศพด้วย ทรงพระราชดำริว่ากองทัพฝ่ายเราไปฆ่าอ้ายญวนเสีย เจ้าเวียดนามมีความโกรธแค้นอยู่ จะไว้ใจทางทะเลไม่ได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยานครคิดต่อเรือรบขึ้นเป็นตัวอย่างลำ ๑ ให้ใช้ทั้งในคลองและทะเลได้ เจ้าพระยานครจึงคิดต่อเป็นเรือปากปลาท้ายกำปั่นแปลง มีพลแจวได้ ๒ ข้างตลอดลำ ปากกว้าง ๙ ศอก ๑ คืบ ยาว ๑๑ วา ครั้นถวายตัวอย่างโปรดแล้ว เจ้าพระยานครก็ต่อขึ้นที่หน้าบ้านลำ ๑ พระราชทานชื่อ มหาพิไชยฤกษ์ แล้วเกณฑ์เสนาบดี เจ๊สัว เจ้าภาษี นายอากร ต่อคนละลำบ้าง ๒ คนต่อลำบ้าง ได้เรือ ๓๐ ลำ พระราชทานเงินช่วยแรงลำละ ๓๐ ชั่ง พระราชทานชื่อว่า ไชยเฉลิมกรุง ๑ บำรุง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย [illegible] หมดอายุ [illegible]

ศาสนา ๑ อาสาสู้สมร ๑ ขจรจบแดน ๑ แล่นเลยลม ๑ อุดมเดชะ ๑ ชะนะชิงชัย ๑ บรรลัยข้าศึก ๑ พิลึกเลอสรวง ๑ ทะลวงกลางรณ ๑ ประจญโจมทัพ ๑ จับโจรทมิฬ ๑ บินอรณพ ๑ ตลบล่องคลื่น ๑ ฝืนชลเชี่ยว ๑ เที่ยวอุทก ๑ กระหนกจาม ๑ ทรามคะนอง ๑ ผยองสมุทร๑ ประทุษฐเมืองพาล ๑ บำราญปรปักษ์ ๑ จักรอมเรนทร์ ๑ ตระเวนวารี๑ ตรีเพ็ชฌฆาฏ๑ พรหมาศนารายน์๑ ลอยชายเข้าเมือง ๑ กระเดื่องบุญฤทธิ์ ๑ พานิชภิเศก ๑ เฉกเทพดาสรรค์ ๑ มหันตมงคล ๑ แล้วปลูกโรงไว้ที่คลองบางกอกใหญ่ หน้าวัดสังข์กระจายข้าม

ทูตญวนเข้ามาและทูตไทยไปเมืองญวน

ฝ่ายเจ้าเวียดนามแจ้งว่า เจ้าน้อยเมืองพวนจับอนุส่งให้แม่ทัพไทย ก็ขัดเคือง ให้หาขึ้นไปเฝ้า แล้วก็พาลฆ่าเสีย จึงแต่งให้บันชุนเวียนเป็นทูตเชิญพระราชสาสน์เข้ามาณกรุงเทพ ฯ ทูตถึงณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ความในพระราชสาสน์ว่า ทุงวิไชยฆ่าพวกญวนเสีย ชิดชุมกิมหลวงนรา ยกกองทัพล่วงเกินเข้าไปเก็บส่วยในเมืองถูตือเขตต์แดนญวน ขอให้ส่งตัวทุงวิไชย ชิดชุมกิม หลวงนราออกไป จะได้ไล่เลียงไต่ถามดู แล้วเมืองเวียงจันท์ขึ้นอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ควรจะให้สาปศูนย์เสีย ขอให้ตั้ง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมืองเวียงจันท์ขึ้นไว้ดังเก่า มีความเป็นหลายประการแจ้งอยู่ในพระราชสาสน์นั้นแล้ว ฝ่ายกรุงจะตอบพระราชสาสน์ไป ทูตญวนไม่รับ ว่าให้ที่กรุงแต่งทูตออกไปจึ่งจะชอบ จึ่งได้มีหนังสือเจ้าพระยาพระคลังออกไปถึงองเลโบใจความว่า ซึ่งจะจัดการตั้งเมืองเวียงจันท์นั้นเห็นยังจะช้าอยู่ และว่ากองทัพยังไม่กลับมา ผู้ใดทำผิดอย่างไรก็ไม่รู้ และชื่อที่มีในพระราชสาสน์ก็ผิดเพี้ยนกับชื่อไทยอยู่ ไม่รู้ว่าผู้ใดเป็นแน่ กองทัพกลับมาพร้อมเพรียงแล้วจึ่งจะไล่เลียงดูก่อน ครั้นทูตได้รับหนังสือแล้วก็ลาไป จึ่งทรงพระราชดำริว่า จะไม่แต่งทูตออกไปให้เจ้าเวียดนามทราบความก็ไม่สมควร ด้วยเมืองเป็นไมตรีกัน จึ่งโปรดให้พระอนุรักษภูธร ขุนพิทักษ์นที ขุนพิพิธโภคา เชิญพระราชสาสน์เครื่องราชบรรณาการ ออกไปทรงยินดีพระเจ้ากรุงเวียดนามในเดือน ๔ ปีชวดนั้น ความในพระราชสาสน์ก็คล้ายกันกับหนังสือเจ้าพระยาพระคลังที่มีให้ทูตญวนออกไป

แห่สระสนานครั้งใหญ่

ลุศักราช ๑๑๙๑ ปีฉลูเอกศก[๑] เป็นปีที่ ๖ เมื่อวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ[๒] โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีแห่สระสนานอย่างใหญ่ครั้ง ๑ ครั้นสิ้นกระบวนแห่ช้าง

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๒ ๒. พุธที่ ๘ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แห่ม้าแล้ว ถึงกระบวนขุนนางเดินเป็นอันดับตามผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดามียศได้รับพระราชทานพานทองต้องถูกแห่ทั้งสิ้น กระบวน ๑ ในพิกัดให้มีกระบวนแห่แต่ ๕๐๐ ทนายบัวโทนขัดดาบเพียง ๘๐ แต่ก่อนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เครื่องอาวุธที่นำและตามขุนนางแห่สระสนาน ห้ามมิให้เอาเครื่องอาวุธจริง ให้ทำไม้เทียมเอา ก็ครั้งนี้โปรดให้จัดทำเครื่องอาวุธจริง ๆ ถ้ามีการทัพศึกจะได้เอาไปใช้ แห่เสร็จแล้วก็ให้เก็บที่โรงแสง ครั้งนั้นขุนนางที่ต้องแห่ก็พากันสร้างเครื่องอาวุธขึ้นทุกๆนายที่ขุนนางมีบ่าวไพร่มากเติมเกินกำหนดขึ้นไปจนถึง ๑,๐๐๐ ก็มี ประกวดประขันกันยิ่งนัก พวกทนายถือเครื่องยศนั้นนุ่งยกทองบ้าง ไหมบ้าง คาดเข้มขาบอัตลัดทุกคน กระบวน ๑ ก็ถึง ๓๐ บ้าง ๔๐ บ้างตามมากและน้อย ผ่อนปรนกระบวนหลังให้มาตามกระบวนหน้าก่อน ครั้นกระบวนหน้ามาถึงเสาชิงช้าเรียงช้างเทียบที่แล้ว กให้พวกนุ่งยกขึ้นไปรับกระบวนหลังตามที่ชอบกัน ครั้งนั้นคนที่มาดูแห่ ผู้ชายน้อยตัว ด้วยตัวเข้าในกระบวนแห่เป็นอันมาก แต่ผู้หญิงนั้นมาก

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นักองค์จันท์ส่งเครื่องบรรณาการ

ครั้นมาถึงเดือน ๖ นักองค์จันท์แต่งให้พระยาพระเขมรคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาตามธรรมเนียม แล้วให้องค์พระแก้วซึ่งเป็นที่นักเทพอัครเทพี มีหนังสือลับมาถึงนักองค์อิ่มองค์ด้วงฉะบับหนึ่ง พระยาศรีสหเทพฉะบับหนึ่ง ให้หมื่นตนมหาดเล็กคนสนิทเข้ามา ใจความว่านักองค์จันท์ตกไปพึ่งญวน ๆ มากำกับบ้านเมือง ข่มเหงเบียดเบียฬได้ความเดือดร้อนนัก จะขอกลับใจเข้ามาพึ่งพระบรมราชานุภาพเหมือนแต่ก่อน ถ้าโปรดแล้วก็ขอกองทัพออกไปอยู่เมืองบัตบอง องค์จันท์จะได้คิดอ่านเป็นกบฏขึ้น ครั้นจะคิดแต่ลำพังตนเอง พระยาพระเขมรที่พึ่งญวนรักญวนอยู่ก็มีโดยมาก กลัวการจะเสียที ทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาศรีสหเทพ นักองค์อิ่ม นักองค์ด้วง มีหนังสือตอบไปว่า ทรงพระเมตตานักองค์จันท์อยู่ มิได้คิดอาฆาตมาตรหมายจะทำร้าย ถ้านักองค์จันท์กลับใจมาได้ ก็จะทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงดังเก่า อย่าให้มีความระแวงสงสัยสิ่งไรเลย ได้ตอบให้หมื่นตนถือไปเมื่อณวันเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ[๑] ความเรื่องนักองค์จันท์คิดไปไม่ตลอดก็สงบความอยู่

---

๑. ยังการที่ ๒๑ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตั้งเจ้าพระยาราชสุภาวดี
เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีนายทัพนายกอง เสร็จราชการแล้วก็พากันลงมาเฝ้า โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งเจ้าพระยาราชสุภาวดี เป็นที่เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ตั้งพระราชรินทร์ขึ้นเป็นพระมหาเทพ นายทัพนายกองอื่น ๆ ก็พระราชทานปูนบำเหน็จให้ตามความชอบทุกนาย แล้วยกเอาพระยาพิชัยวารี (โต) มาเป็นที่พระยาราชสุภาวดี ครัวเมืองเวียงจันท์ ครั้งนั้นโปรดให้อยู่เมืองลพบุรีบ้าง เมืองสระบุรีบ้าง เมืองสุพรรณบุรีบ้าง เมืองนครไชยศรีบ้าง พวกเมืองนครพนมพระอินทรอาสาขึ้นไปเกลี้ยกล่อม ก็เอามาไว้ที่เมืองพนัศนิคม กับด้วยลาวอาสาปากน้ำซึ่งไปตั้งอยู่ก่อน

ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน
เจ้าเวียดนามตอบราชสาส์น

ครั้นถึงณวันอาทิตย์เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] พระอนุรักษภูธร ขุนพิทักษ์นที ขุนพิพิธโภคา ทูตมีชื่อกลับเข้ามาถึงเจ้าเวียดนามมีพระราชสาส์นตอบเข้ามาใจความว่า พระ

---

๑. วันที่ ๑ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชสาสน์พระเจ้ากรุงเวียดนามคำนับมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาให้ทราบ ด้วยกรุงพระมหานครศรีอยุธยา แต่งให้พระอนุรักษภูธรกับทูตมีชื่อ จำทูลพระราชสาสน์และคุมสิ่งของออกมาทรงยินดีกับว่าด้วยความอนุเมืองเวียงจันท์เป็นกบฏ มีโทษผิดหลายประการ ได้แจ้งในพระราชสาสน์แล้ว ด้วยคิดจะให้กรุงเวียดนามกับกรุงพระมหานครศรีอยุธยา เป็นทางพระราชไมตรีสนิทกันต่อไปทุกชั่วชั้น ยิ่งนานยิ่งให้สนิท และบรรดาหัวเมืองขึ้นทั้ง ๒ ฝ่ายจะใคร่ให้รักษาเขตต์แดนอยู่เย็นเป็นสุข อย่าให้มีเหตุร้าวฉานกันแต่สิ่งใดได้ จะได้พึ่งบุญบริบูรณ์ทั่วกัน ทางพระราชไมตรีจะได้ดีไม่รู้สิ้นสุด แต่ก่อนเมืองเขมรเมืองเวียงจันท์ เป็นเมืองขึ้น ได้ถวายของทั้ง ๒ พระนครตามอานุภาพ หามีผิดสิ่งใดไม่ เพราะได้พึ่งกรุงเวียดนามกับกรุงพระมหานครศรีอยุธยามีคุณเมตตาโอบอ้อม นานาประเทศทั้งปวงก็รู้ทั่วอยู่สิ้น เมื่อปีก่อนอนุเมืองเวียงจันท์มีฤกข์พยพมา จะนิ่งดูอยู่ไม่ควร จึงให้เข้าหยุดพักอยู่เมืองแง่อาน ภายหลังอนุอ้อนวอนขอกลับไปบ้านเมือง จึงสั่งให้เจ้าเมืองแง่อานเกณฑ์ขุนนางกับไพร่ไปส่งให้พ้นเขตต์แดน แล้วกำชับอนุว่า ไปถึงบ้านเมืองแล้ว ให้คิดถึงตัวว่าได้กระทำผิดต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ให้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แต่งคนรีบลงไปขอโทษต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยา จึ่งจะควร จะได้เป็นข้าขอบเขตต์ต่อไป แล้วได้ให้เลง้อนฮีกับทูตมีชื่อจำทูลพระราชสาสน์ เข้ามาแจ้งต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยาว่า กรุงเวียดนามจัดการเมืองเวียงจันท์ เห็นควรที่ทำคุณเมตตากับเมืองน้อย กับชอบในทางพระราชไมตรี ซึ่งจัดทั้งนี้เห็นว่าจะแจ้งสมควรอยู่แล้ว ถ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยามีพระทัยคิดถึงทางพระราชไมตรี ให้เอาพระทัยกรุงเวียดนามเป็นพระทัยกรุงพระมหานคร เมื่ออนุทำผิดมีโทษ การควรจะรบตีประการใดก็หาบอกให้กรุงเวียดนามรู้ไม่ ต่อกรุงเวียดนามให้เลง้อนฮีทูตมีชื่อเข้าไปจนกลับมาก็ยังเงียบอยู่ หามีทูตออกมาแจ้งความเหมือนแต่ก่อนไม่ จะว่าเป็นทางไมตรีอยู่ที่ไหน มิใช่แต่เท่านั้น เมื่อฤดูร้อนปีกลายนี้ สั่งเจ้าเมืองแง่อานให้จัดขุนนางผู้น้อยถือหนังสือขึ้นไปกำชับอนุ ให้ลงไปขอโทษต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยา นายทัพกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ชื่อทุงวิไชยไม่มีเหตุสิ่งใด ข่มเหงฆ่าเสีย ยังเหลืออยู่แต่เลดินยุตกับลาว ๒ คน และกล่องหนังสือว่าเอาไปส่งให้แม่ทัพ ชื่อราชสุภาวดี ส่งมาณกรุงพระมหานครศรีอยุธยา และเมื่อฤดูหนาวปีกลาย นายทัพกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ชื่อชิตกับคนมีชื่อยกกองทัพล่วงเข้าไปเมืองกำโล เมืองฉูตือตำบล

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จะปล่อยให้ขุนนางข้างนอกกระทำผิดอย่างธรรมเนียม ล่วงเขตต์แดนซ้ำเติมอย่างนี้จะเป็นธรรมเนียมไมตรีกันอย่างไร ถึงอนุมีโทษก็ได้ตัวไว้แล้ว แต่เมืองเวียงจันท์ว่างเปล่าอยู่จนทุกวันนี้ ก็ยังหาได้บอกถึงกรุงเวียดนามไม่ จะได้จัดการรวมกันตั้งเจ้าเมืองเวียงจันท์คนใหม่ ซึ่งอนุทำผิดนั้น กระทำโทษก็ควรอยู่แล้ว เมืองเวียงจันท์หาควรเอาไว้ให้แผ่นดินว่างเปล่าไม่ และความต้น ๓ ข้อดูยังหาดีไม่ กรุงเวียดนามยังคิดถึงความดีมาแต่ก่อนกว่า ๔๐ ปีเศษมาแล้ว หาได้ขัดเคืองสิ่งใดไม่ เมื่อต้นปีนี้ได้ให้บันชุนเวียนกับทูตมีชื่อจำทูลพระราชสาสน์เข้าไปณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา แจ้งราชการโดยสัตย์ซื่อ จะใคร่ให้กรุงพระมหานครศรีอยุธยาคิดอ่านในทางพระราชไมตรีให้รอบคอบโดยสุจริต ครั้นอยู่มาเจ้าเมืองไซ่ง่อน บอกส่งสำเนาพระราชสาสน์กรุงพระมหานครศรีอยุธยาขึ้นมา ครั้นพิเคราะห์ดูในสำเนาพระราชสาสน์ เห็นความเลื่อนลอย ข้อที่สำคัญหามีไม่ แคลงอยู่ แล้วคิดว่ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะผ่อนไมตรีลงไม่เหมือนแต่ก่อน ครั้นทูตออกมาถึงกรุงเวียดนาม ได้สั่งเลโบถามทูตด้วยข้อความทุงวิไชยกับความชิดชุมกิม หลวงนรา ทูตแจ้งว่าความ ๒ ข้อนี้ เมื่อทูตอยู่ณกรุงเทพมหานครหาได้ยินข่าวคราวประการใดไม่ ถ้าจริงเหมือนทูตว่า ขุนนาง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นายทัพกรุงพระมหานครหาพ้นความผิดไม่ และกฎหมายอย่างธรรมเนียมกรุงพระมหานครศรีอยุธยาตรงอยู่ก็ไม่ละโทษทุงวิไชย กับคนมีชื่อผู้กระทำผิด ข้อ ๑ การที่จะจัดเจ้าเมืองเวียงจันท์นั้น เมืองเวียงจันท์แต่ก่อนเป็นข้าอยู่ทั้ง ๒ พระนคร บัดนี้อนุเป็นโทษ ชอบที่กรุงเวียดนามกับกรุงพระมหานครศรีอยุธยาพร้อมกันจัดแจงตั้ง จึ่งจะชอบด้วยอย่างธรรมเนียมเมืองไมตรีกัน และทูตแจ้งความว่า เมื่อทูตออกมาจากกรุงพระมหานครศรีอยุธยานั้น เจ้าพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพยังไม่ลงมาถึง ความทั้งนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะทรงคิดประการใด ทูตหาแจ้งไม่ เลโบจดหมายคำทูตใส่กระดาษแผ่น ๑ ถวาย แล้วทูตเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น ได้ถามทูตที่เฝ้า ทูตกราบทูลถูกต้องกันกับจดหมายเลโบ กราบทูลว่า ทูตย่อมคิดเห็นน้ำพระทัยกรุงพระมหานครศรีอยุธยา กรุงเวียดนามเห็นความกับคำทูตกราบทูลถูกต้องกัน คิดเห็นว่า น้ำพระทัยกรุงพระมหานครศรีอยุธยายังจะทรงคิดเหมือนคำทูตว่า ถ้าจริงอย่างนั้นแล้ว ทางพระราชไมตรีทั้ง ๒ พระนครจะได้เจริญยิ่งขึ้นไป จะไม่ได้ร้าวฉานจากความดีแต่ก่อน จึ่งสั่งให้เลโบเลี้ยงดูทูต แต่งพระราชสาส์น จัดสิ่งของทรงยินดีมอบให้ทูตคุมเข้าไป ขอให้กรุงพระมหานครศรีอยุธยา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทราบความก่อน กรุงเวียดนามจะใคร่ให้ทางพระราชไมตรี รอบคอบยืดยาว อย่าให้เสียสิ่งใด แต่นี้ไปเมืองขึ้นและนานาประเทศทั้งปวงจะได้สรรเสริญนบนอบ ๒ พระนครว่ามีทางไมตรีเสมอต้นเสมอปลาย และครั้งนี้กรุงพระมหานครศรีอยุธยาจัดสิ่งของเกินออกมานั้น ไมตรีอยู่ที่อย่างธรรมเนียมยุตติธรรม ไม่ได้อยู่ที่สิ่งของมากและน้อย จึงสั่งให้เจ้าพนักงานรับสิ่งของ ๗ สิ่ง ของเหลือนั้นมอบให้ทูตคุมคืนเข้ามา กรุงเวียดนามกับกรุงพระมหานครศรีอยุธยาเป็นทางไมตรีรักใคร่กันมาแต่ก่อนฉันใด ขอให้ทางพระราชไมตรีเสมอต้นเสมอปลายเหมือนแต่ก่อน กรุงเวียดนามจัดการทางพระราชไมตรีมาทั้งนี้ ขอให้กรุงพระมหานครศรีอยุธยาทรงคิด จะชอบหรือมิชอบ และสิ่งของซึ่งตอบแทนไปมาถึงกันนั้น ถึงจะน้อยก็เป็นทางพระราชไมตรี ทำต้องด้วยอย่างธรรมเนียมแล้ว ทางพระราชไมตรีก็จะยืนยาวสืบไปชั่วฟ้าและดิน ถ้าไม่ทำดังนี้แล้ว เหมือนทิ้งที่ดีหาที่ร้าย และการทั้งนี้กรุงเวียดนามว่ากล่าวมา เห็นถูกต้องประเพณีซึ่งตั้งอยู่ในยุตติธรรมทุกประการแล้ว กรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะจัดประการใดก็สุดแต่กรุงพระมหานครนั้นเถิด เบื้องบนมีเทวดา เบื้องล่างนานาประเทศจะเห็นคดและตรง กรุงเวียดนามไม่ต้องว่ามากไปแล้ว พระราช

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สาสน์มาณวันจันทร์เดือน ๗ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] มินมาง ๑๐[๒] ปีฉลูเอกศก

พระราชสาสน์ฉะบับนี้ไม่ได้ตัดรอน เพราะจะให้ท่านผู้อ่านฟังสำนวนญวนเล่น

พระราชสาสน์อีกฉะบับ ๑ ใจความวิงวอนแต่จะขอเอาตัวพระยาณรงวิไชย พระวิชิตสงคราม หลวงนรา ไปอย่างเดียว แล้วลำเลิกเข้ามาว่าญวนได้ซื่อตรงต่อกรุงเทพมหานคร พะม่ามีพระราชสาสน์ไปชวนให้เข้ามาตีกรุงเป็นศึกกระหนาบ ถ้าได้แล้วจะแบ่งเขตต์แดนกันคนละครึ่ง พระเจ้ากรุงเวียดนามก็มิได้รับ ประการ ๑ สำเภาหลวงแต่งไปค้าขายเมืองจีน ถูกพายุซัดเข้าเมืองญวน พระเจ้ากรุงเวียดนามก็เอาธุระเหมือนกับของพระเจ้ากรุงเวียดนามเอง ประการ ๑ เขมรป่าดง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองขุขันธ์นั้น ตื่นลบฏหนีเข้าไปในเขตต์แดนกรุงเวียดนาม ๆ สั่งให้จ่ายสะเบียงอาหารให้แล้ว ให้กลับไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม

หนังสือองเลโบถึงเจ้าพระยาพระคลังฉะบับ ๑ ใจความว่าเมื่อต้นฤดูหนาวปีกลายนี้ ขุนนางณกรุงเทพมหานคร

---

๑. เสาร์ที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๒

๒. หมายถึงศักราชแผ่นดินมินมางแห่งประเทศญวน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ศรีอยุธยาชื่อชุมกืมคุมกองทัพล่วงเกินเข้าไปในเมืองกำโล เมืองถูตือ ตำบลเป็นเขตต์แดนกรุงเวียดนาม ความ ๒ ข้อ ซึ่งกระทำผิดเกินดั่งนี้หาชอบที่ผู้สัตย์ธรรมจะพึงไม่ และอนุแต่ก่อนเป็นข้า ๒ พระนคร ครั้นจับตัวได้แล้ว ที่เมืองเวียงจันท์จะไว้นิ่งดูให้ว่างเปล่าอยู่ จะคิดจัดตั้งผู้ใดเป็นเจ้าเมืองเวียงจันท์ กรุงพระมหานครศรีอยุธยาก็หาบอกออกไปให้รู้ด้วยไม่ จะได้ตั้งให้พร้อมด้วยกัน กรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะใคร่ได้แผ่นดินและไพร่บ้านพลเมืองเวียงจันท์แต่ฝ่ายเดียวหรือ จึงไม่บอกออกไปให้รู้ ความข้อนี้ยิ่งสงสัยคลางแคลงเป็นอันมาก

ทรงทราบความในพระราชสาส์น และหนังสือเลโบแล้ว จึงทรงพระราชดำริว่า เจ้ากรุงเวียดนามขัดเคืองจนถึงลำเลิก แล้วจึงคิดปัญญาบ้าขึ้นมาอย่างไรก็ไม่รู้ จะต้องแต่งทูตไปเกลี้ยกล่อมเสีย

ในปีนั้นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ถวายช้างสีประหลาดทอกงาเดียวช้าง ๑ สูง ๓ ศอก ๖ นิ้ว ถึงกรุงเมื่อณวันพฤหัสบดีเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ[๑] พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมเอกทันต์ สรรพศุภลักษณ์ ศักดิดามพคชาพรรณพิจิตร สฤษดิรัตนมงคล พาหนเลิศฟ้า

---

๑. วันที่ ๑๑ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระราชสาส์นถึงพระเจ้าเวียดนาม

ครั้นณวันศุกรเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] ในปีฉลูนั้น จึงโปรดให้พระจักราเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์นออกไปว่า ซึ่งทุงวิไชยฆ่าญวนลาวผู้ถือหนังสือ กับว่าชิดชุมกีม หลวงนรา คุมกองทัพล่วงเข้าไปในเขตต์แดนกรุงเวียดนามนั้น ความทั้งนี้เมื่อขุนนางผู้ใหญ่แม่ทัพนายกองมาถึงพร้อมกันได้ไล่เลียงพระวิชิตสงครามซึ่งคุมกองทัพเรือไปอยู่เมืองนครพนมนั้นแล้ว ได้ถามหลวงนรา หลวงจงใจยุทธ ตามเรื่องความแต่ต้นมา ซึ่งพระวิชิตสงครามให้ฆ่าญวนฆ่าลาวผู้ถือหนังสือที่เมืองนครพนมนั้น ก็เพราะมีเหตุขึ้นที่เมืองเวียงจันท์ก่อน ด้วยญวนนำอนุราชวงศ์มาพูดล่อลวงไทย ๆ หลงเชื่อตามถ้อยคำญวนมาพูด อนุราชวงศ์จึงฆ่าพวกไทยตายเสียเป็นอันมาก ชิงเอาเมืองเวียงจันท์ได้ พวกไทยเสียทีแก่อนุราชวงศ์ ด้วยไว้ใจเชื่อญวนจึงพากันตาย แม่ทัพนายกองพวกไทยมีความน้อยใจแก่ญวนนัก ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า ญวนเข้ากับอนุคนผิดทำคิดถึงทางพระราชไมตรีไม่จึงคิดกันให้มาล่อลวงทำการดังนี้ นายทัพนายกองเคยเข็ดที่เมืองเวียงจันท์ ทำไว้ใจญวนไม่ เมื่อแม่ทัพยกกองทัพขึ้นไปจะรบกับอนุราชวงศ์ ให้พระวิชิตสงครามเป็นแม่ทัพ

---

๑. วันที่ ๓๙ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เรือคอยรักษาอยู่ทางแม่น้ำ ครั้นญวนลาวมาในระหว่างทัพศึกเห็นผิดประหลาด จะมาร้ายดีไม่ล่วงรู้ นายทัพนายกองสำคัญใจว่าญวนพวกนี้เป็นพวกอนุ เคยมาลวงให้ลาวฆ่าไทยที่เมืองเวียงจันท์ จึงได้ฆ่าญวนลาวผู้ถือหนังสือเสียเหลือญวน ๑ ลาว ๒ ต้องอาวุธป่วยเจ็บลำบาก พระวิชิตสงครามส่งมาถึงแม่ทัพไทยเจ็บหนักลง ก็ตายเสียแล้ว แต่หนังสือนั้น พระวิชิตสงครามว่าใช้ให้คนลงไปค้นหาที่เรือก็หาพบไม่ ซึ่งเกิดเหตุฆ่าฟันกันล้มตายให้ทางพระราชไมตรีมัวหมองดังนี้ หาพอที่จะเป็นไม่ เหตุด้วยอนุคนเดียว พาให้เกิดการเป็นไปต่าง ๆ กรุงพระมหานครศรีอยุธยามีความวิตกถึงทางพระราชไมตรียิ่งนัก แล้วก็เห็นว่าไทยตายที่เมืองเวียงจันท์ก็ถึง ๒๐๐ เศษ เกือบ ๓๐๐ คน เพราะเชื่อคำญวน ไทยฆ่าญวนลาวตายที่เมืองนครพนม ๕๐ เศษ ซึ่งจะถือเอาผิดแต่ไทยข้างเดียวนั้น ก็เห็นจะยังไม่เที่ยงธรรม ด้วยก่อเหตุเกิดการอันตรายขึ้นที่เมืองเวียงจันท์ก่อนเป็นความจริง ซึ่งหลวงนรารณรงค์ หลวงจงใจยุทธ ยกกองทัพล่วงเข้าไปถึงเมืองถูตือ เป็นเมืองขึ้นของกรุงเวียดนาม กองทัพไทยล่วงเกินเข้าไปนั้นเพียงนี้ เพราะเห็นว่าเมืองพอง เมืองพลาน เมืองชุมพร ๓ เมืองนี้เป็นแต่เมืองเล็กน้อยปลายเขตต์แดนต่อกัน แต่ก่อนมาก็เคย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เป็นเมืองขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย เมืองพอง เมืองพลาน ขึ้นแก่เมืองขุขันธ์ เมืองชุมพรขึ้นแก่เมืองบำสัก ภายหลังอนุมาขอเอาเมืองชุมพรไปขึ้นแก่เมืองเวียงจันท์ แม่ทัพนายกองรู้อยู่ว่าเมืองพอง เมืองพลาน เมืองชุมพร เป็นเมืองขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย พระวิชิตสงครามจึงเกณฑ์ให้หลวงนรารณรงค์ หลวงจงใจยุทธ คุมไพร่ยกไปตามพวกกบฏ กับเที่ยวหาครอบครัวหัวเมืองที่ระส่ำระสายไปอยู่เมืองชุมพร จะรับกลับคืนมาอยู่บ้านเมืองตามเดิม ครั้นพบครอบครัวบ้างก็พาครัวมา หาได้เรียกเอาส่วยสาอากรแต่ผู้ใดไม่ และหัวเมืองเล็กน้อยปลายเขตต์แดนเช่นนี้ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา จะได้คิดปรารถนาที่จะให้ไปเบียดเบียฬเรียกเอาส่วยสาอากรแต่บ้านเล็กเมืองน้อยนั้นหามิได้ ซึ่งหลวงนรารณรงค์ หลวงจงใจยุทธ ไปตามพวกกบฏและไปรับครอบครัวที่เมืองชุมพรครั้งนี้ ด้วยเห็นว่าเป็นเมืองขึ้นอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย จึงได้ไป ถ้าเป็นเมืองขึ้นเขตต์แดนกรุงเวียดนามฝ่ายเดียวแล้ว นายทัพนายกองก็หาอาจล่วงแดนเข้าไปไม่ พระเจ้ากรุงเวียดนามมีพระปัญญามากลึกซึ้งทรงตริตรองโดยสัตย์ธรรม ก็ย่อมจะเห็นตลอดสิ้นมีความในพระราชสาสน์เป็นหลายประการ แจ้งอยู่ในพระราชสาสน์นั้นแล้ว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้นณวันศุกรเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] พระจักราราชมนตรีทูตกราบถวายบังคมลาออกไป

กรมหมื่นสุรินทรรักษ์สิ้นพระชนม์

ลุศักราช ๑๑๔๒ ปีขาลโทศกเป็นปีที่ ๗ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินประชวรพระโรคเถาดานมาประมาณปี ๑ สิ้นพระชนม์ในวันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ[๓] พระชนมายุได้ ๓๔ พรรษา กับ ๓ เดือน

ในเดือน ๖ นั้น การทำพระมหาปราสาทแล้วเสร็จ มีการสมโภชสวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน แล้วเสด็จไปประทับอยู่ที่นั้น เสด็จออกว่าราชการที่พระที่นั่งดุสิดามหาปราสาท แล้วรับสั่งให้เจ้าพนักงานรื้อเครื่องบนพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เสาเดิมเป็นเสากลมมีทุกห้อง โปรดให้ก่อเป็นเสาเหลี่ยมให้ใหญ่ เว้นเสียห้อง ๑ มีสะพานเป็นขื่อคัดชักถึงกัน พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณนั้นก็เปลี่ยนเครื่องบนใหม่

เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม

ในปีนั้นเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (น้อย) ถึงแก่อสัญญกรรม จึงรับสั่งจะให้ตั้งเจ้าพระยาพระคลังเป็นที่สมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอม กราบทูลว่า ที่สมุห

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑. วันที่ ๑๙ มกราคม ๒. พ.ศ. ๒๓๗๓ ๓. วันที่ ๒๗ เมษายน

พระกลาโหมนั้นไม่ยั่งยืน ขอให้ตั้งผู้อื่น จึงดำรัสว่าไม่เห็นว่าผู้ใดจะเป็นได้ ให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหมไปก่อนเถิด ตั้งแต่นั้นมา จะกราบทูลและลงชื่อในหนังสือก็ว่า เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ได้ถือตรา ๒ ดวง

ราชทูตไทยกลับจากเมืองญวน

ครั้นมาถึงณวันจันทร์เดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ พระจักราราชทูตกลับเข้ามาถึงกรุง กราบทูลว่า เจ้าเวียดนามได้ทราบในพระราชสาส์นดังนั้น ก็ขัดเคืองไม่รับของทรงยินดี คืนให้ทูตกลับเข้ามาหมด มีพระราชสาส์นตอบเข้ามาใจความว่า กรุงเทพพระมหานครถ้ายังรักษาทางพระราชไมตรีอยู่ ขอให้เอาคนทั้ง ๓ มาทำโทษที่กลางตลาด ทางพระราชไมตรีจะไม่มัวหมอง จึงจะยืดยาวไปภายหน้า

ความเรื่องนี้ได้มีพระราชสาส์นโต้ตอบไปมาหลายครั้งแล้ว จะกล่าวยืดยาวไปก็ป่วยการ ทุงวิไชยนั้นก็คือพระวิชิตสงคราม ซึ่งเลื่อนขึ้นเป็นพระณรงค์วิชัย ญวนไม่รู้ว่ากระไร ก็เรียกชื่อเป็น ๒ คนออกไป

ใบบอกพระยาสงขลาเรื่องเมืองไทร

ครั้นมาถึงวันศุกรเดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] มีใบบอกพระยาสงขลาเข้ามาภายหลังบอกเมืองนคร ใจความว่า เมืองไทร

---

๑. เสาร์ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ซึ่งขึ้นกับเมืองนคร ตนกุเด่นหลานพระยาไทรบุรียกเข้าตีเอาเมืองคืนได้ เมื่อณวันศุกรเดือน ๓ แรม ๑ ค่ำ[๑] เจ้าพระยานครจึงให้พระสุรินทร์ข้าหลวงในกรมพระราชวังบวรถือหนังสือไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลา พระยาสงขลาจึงให้พระสุรินทร์ข้าหลวงเกณฑ์กองทัพหัวเมืองแขก แขกบิดเบือนไป พระสุรินทร์จึงเอาตัวสีตะวันกรมการมาทำโทษแล้วลงเอาเงินทอง แขกก็เป็นกบฏขึ้นทุกเมือง จึงได้โปรดให้กองทัพกรุงออกไปช่วยพระยาสงขลา ๔ ทัพ

ในเดือน ๔ ปีขาลนั้น การพระเมรุกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ที่ท้องสนามหลวงเสร็จแล้ว พอกรมขุนอิศรานุรักษ์ประชวรพระยอดที่พระปฤษฎางค์ ครั้นถึงวันศุกรเดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ[๒] สิ้นพระชนม์ พระชนมายุได้ ๕๑ พรรษา

ในเดือน ๔ นั้น ได้ชักพระศพกรมหมื่นสุรินทรรักษ์และศพเจ้าคุณวังหน้า ซึ่งป่วยโรคโบราณถึงอนิจกรรมในปีขาลนั้น อายุได้ ๕๐ ปี เข้าสู่พระเมรุวันจันทร์เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ[๓] ครั้นณวันพุธเดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ[๔] พระราชเพลิงแล้วสมโภชอัฏฐอีกวัน ๑ คืน ๑ ที่พลับพลาวังหน้า มีโขนโรงใหญ่ติดรอก

๑. เสาร์ที่ ๒๙ มกราคม ๒. วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์
๓. วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๔. วันที่ ๒ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลอง

ลุศักราช ๑๑๙๓[๑] ปีเถาะตรีศก เป็นปีที่ ๘ เมื่อเดือน ๕ โปรดให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ทองจีน) เป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลองเก่าที่ตื้น ตั้งแต่ด่านวัดปากน้ำไปถึงบางขุนเทียนตอน ๑ กว้าง ๑๔ วา ลึก ๔ ศอก ยาว ๗๘ เส้น ๑๘ วา เป็นเงิน ๒๔๕ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง อีกตอน ๑ ตั้งแต่บางขุนเทียนไปถึงวัดกกวัดเลา ยาว ๑๐๐ เส้น เป็นเงิน ๓๘๑ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง เข้ากัน ๒ ตอน ยาว ๑๗๘ เส้น ๑๘ วา รวมเงิน ๖๒๗ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑ บาท ขุดคลองครั้งนั้นพวกจีนขุดคลองพบเงินไหที่บางบอน ๓๐ ชั่ง เอามาแบ่งปันกัน

ในเดือน ๕ นั้น กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ประชวรพระยอดที่พระโสณี ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๔ ค่ำ[๒] เวลาบ่ายโมง ๑ ก็สิ้นพระชนม์

เพลิงไหม้ในกำแพงพระนคร

ครั้นมาถึงณวันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เวลาบ่าย ๑ โมงเศษ เกิดเพลิงไหม้ในกำแพงพระนคร ตั้งแต่หอกลองตลอดถึงสะพานช้างบ้านหม้อ เพลิงกินทั้ง ๒ ฟากคลองตลอดไปถึงบ้านพระยาศรีสหเทพ แล้วกินเลียบคลอง

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๔ ๒. วันที่ ๑๗ มีนาคม ๓. วันที่ ๒๕ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไปหยุดเพียงสะพานมอญ เพราะที่นั้นเป็นที่ลาวพวนเป็นกะท่อม จึงรื้อแย่งตัดลงเสียได้ง่าย เพลิงนั้นไหม้วังเจ้าและบ้านขุนนางเป็นอันมาก คนตายด้วยไฟก็หลายคน กรมหมื่นสุนทรธิบดีก็สิ้นพระชนม์ในไฟ พระชนม์ได้ ๓๘ พรรษา ๑๐ เดือน ๑๖ วัน หม่อมเจ้าหนูคำบุตรของท่านกับอีก ๓ คนวิ่งหนีไฟออกมาตามถนน เปลวไฟวูบเอาล้มลงตายทับกันอยู่ทั้ง ๔ คน แต่ที่วังกรมหมื่นสุนทรธิบดีเจ้าและข้าตาย ๘ คน ไฟไหม้ครั้งนั้นเป็นอัศจรรย์นัก ลมพัดเปลวไฟวูบไปเหลือที่จะตัดรอนแก้ไข แต่ขนของก็ไม่ใคร่จะทัน พระศพกรมหมื่นสุนทรธิบดี ศพหม่อมเจ้าหนูคำนั้นไปฝังที่วัดสระเกศ

ครั้นณวันศุกรเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ[๑] กรมหมื่นนเรศรโยธีประชวรไข้จับ เสวยแกงต้มยำบีบน้ำมะนาวเป็นสำแลงขึ้น หมอแก้ไขก็ไม่ฟื้น ถึงเวลา ๑๐ ทุ่มก็สิ้นพระชนม์

ครั้นถึงเดือน ๖ การที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระพุทธรูปฉลองพระองค์เสร็จแล้ว จะสมโภชพระมหามนเทียรและฉลองพระด้วย ณวันเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำขึ้น ๑๐ ค่ำขึ้น ๑๑ ค่ำ[๒] เวลาบ่ายพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ ๑๕๐ รูป

---

๑. วันที่ ๑ เมษายน ๒. ๒๐-๒๑-๒๒ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระฤกษ์ได้สรงน้ำพระมุรธาภิเศกแล้ว ณวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เป็นวันเสด็จขึ้นเฉลิมพระมหามนเทียร เวลาบ่ายเวียนเทียน ทั้งทาน มีงานสมโภช ๓ วัน มีดอกไม้เพลิงทั้ง ๖ คืน

งานพระศพเจ้านาย

ครั้นถึงณวันเดือน ๗ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑] ได้ชักพระศพกรมขุนอิศรานุรักษ์กับพระศพกรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ ๒ พระศพเข้าสู่พระเมรุ ครั้นณวันเดือน ๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๒] พระราชทานเพลิงแล้วสมโภชพระอัฏฐิอีกวัน ๑ เป็น ๔ วัน ๔ คืน ที่พลับพลาวังหน้ามีอิเหนาโรงใหญ่ด้วย ครั้นณวันเดือน ๗ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๓] แห่พระอัฏฐิกลับ ครั้นณวันเสาร์เดือน ๗ แรม ๒ ค่ำ[๔] ได้ชักพระศพกรมหมื่นนเรศรโยธีเข้าสู่พระเมรุ ณวันเดือน ๗ แรม ๔ ค่ำ[๕] ได้พระราชทานเพลิง มีงานตามธรรมเนียม ๓ วันแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ขุดพระศพกรมหมื่นสุนทรธิบดีขึ้นพระราชทานเพลิงที่วัดสระเกศ ครั้นณวันเดือน ๗ แรม ๑๐ ค่ำ[๖] ได้ชักพระอัฏฐิมาสมโภชที่พระเมรุอีก ๓ วัน ครั้นณวันเดือน ๗ แรม

---

๑. ศุกร์ที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒. อาทิตย์ที่ ๒๒ พฤษภาคม
๓. วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๔. วันที่ ๒๘ พฤษภาคม
๕. จันทร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม ๖. อาทิตย์ที่ ๕ มิถุนายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑๓ ค่ำ[๑] แห่พระอัฏฐิกลับ แล้วให้รื้อพระเมรุเสีย ภายหลังเจ้าคุณบางช้างถึงแก่อนิจจกรรมลง ครั้นมาถึงณเดือน ๑๑ ให้ทำเมรุผ้าขาวที่วัดสุวรรณเสร็จแล้ว ณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ[๒] ได้ชักศพเจ้าคุณแก้ว ซึ่งเป็นกนิษฐภคินีสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ นับเพียงสมเด็จพระอมรินทรามาตย์มาอยู่ที่ ๗ ที่ออกนามท่านว่าเจ้าคุณบางช้าง ไปเข้าเมรุ ณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๓] พระราชทานเพลิง

น้ำท่วม

ในปีเถาะนั้น กรมพระราชวังบวรทรงประชวรมานน้ำปีนั้นน้ำมากทั่วพระราชอาณาจักร มากกว่าปีมะเส็งสัปตศก แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกคืบ ๑ บางคนก็สังเกตว่าที่หน้าพื้นวัดพนางเชิง[✣] น้ำพอเปี่ยมตลิ่ง ไม่ท่วมขึ้นไปบนลานหน้าพระวิหาร ว่าเสมอกันกับน้ำปีมะเส็ง และประเทศทั้งพะม่าทั้งญวนได้ข่าวว่ามากเหมือนกัน น้ำครั้งนั้นจะไปข้างไหนก็ลัดไปได้ ในกำแพงพระนครก็ต้องไปด้วยเรือ เล่นผ้าป่ามีเรือผ้าป่าตามธรรมเนียมสนุกมาก ข้าวปีนั้นน้ำท่วมเสีย ๖ ส่วนได้ ๔ ส่วน ราษฎรซื้อขายกัน

---

๑. พุธที่ ๘ มิถุนายน ๒. เสาร์ที่ ๑๕ ตุลาคม

๓. จันทร์ที่ ๑๗ ตุลาคม

✣ พนัญเชิง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ข้าวนาทุ่งเกวียนละ ๕ ตำลึงบ้าง เกวียนละ ๖ ตำลึงบ้าง เกวียนละ ๗ ตำลึงบ้าง

มาถึงณวันพุธเดือนอ้ายแรม ๒ ค่ำ แพพระพุทธรูปพระชินสีห์เมืองพระพิษณุโลกล่องมาถึง กรมพระราชวังได้สมโภชแล้ว เชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ

การปฏิสังขรณ์และฉลองพระอารามต่าง ๆ

ในปีเถาะนั้น น้ำลดแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้จัดการฉลองวัดราชโอรสารามซึ่งเป็นวัดเดิม และวัดพลับ ด้วยทรงผนวชอยู่วัดนั้น ให้ปฏิสังขรณ์แล้วชื่อวัดราชสิทธาราม วัดภคินีนาถชำรุดมากโปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นด้วย วัดท้ายตลาดเป็นที่ได้เสด็จอยู่แต่ยังทรงพระเยาว์ ก็โปรดให้บูรณะขึ้นชื่อว่าวัดโมฬีโลก วัดอรุณราชวราราม ๑ วัดระฆัง ๑ วัดพระยาทำ ๑ วัดสุวรรณ ๑ วัดสระเกศ ๑ วัดเหล่านี้ได้ทรงบูรณะ การก็ยังไม่สำเร็จ แต่โปรดให้ฉลองเสียครั้ง ๑ ก่อน ณวันอาทิตย์เดือนยี่ขึ้น ๑๓ ค่ำ ได้ถวายผ้าไตรจีวรแก่พระสงฆ์ที่วัดราชโอรส พระสงฆ์สวดมนต์ก็มารับที่นั่นทุก ๆ พระอาราม รุ่งขึ้นวันจันทร์เดือนยี่ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๓]

---

๑. วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒. วันที่ ๑๕ มกราคม

๓. วันที่ ๑๖ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เป็นวันสวดมนต์เย็น ก็ได้ฉลองพร้อมกัน มีการมหกรรมทุกพระอาราม แต่วัดราชโอรสนั้น ให้มีโขนโรงใหญ่ติดรอกตรงหน้าพลับพลาข้าม ปลูกพลับพลาลงมาริมคลองหน้าวัด เวลาค่ำให้มีการเล่นหน้าพลับพลาด้วยเรือ และเกณฑ์เรือประพาสข้าราชการร้องสักวาดอกสร้อยที่เกาะหน้าพลับพลา เวลาเย็นเสด็จไปฟังสวดพระพุทธมนต์เป็นกระบวนพยุหยาตรา ทรงเรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์ มีเรือกระบวนรูปสัตว์ทั้ง ๓ วัน

ทรงกระทำสัตสดกมหาทาน

ครั้นการฉลองวัดเสร็จแล้ว ณวันอังคารเดือนยี่แรม ๘ ค่ำ[๑] ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ ๑,๐๐๐ ชั่ง ทำสัตสดกมหาทาน ทั้งฉลากจารึกพระนามพระราชบุตร พระราชธิดา และเขียนชื่อเจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมสนมเอก ราชรถ ช้างพระที่นั่ง ม้าพระที่นั่ง เรือพระที่นั่ง โค กระบือ เลื่อน เกวียน และสิ่งของอื่นๆเป็นอันมาก ของควรที่ต้องถ่าย ๆ ฉลากละ ๓ ชั่งบ้าง ๒ ชั่งบ้าง ๑ ชั่งบ้าง ๑๐ ตำลึงบ้าง สิ่งของไม่ควรถ่ายก็ให้ไป ที่ไม่เป็นฉลากก็เป็นเงินตราบาท เงิน ๒ สลึง เงินสลึง ทองสลึง ทองเฟื้อง แหวนนาก แหวนทอง บรรจุในผลมะนาวบ้าง ผลส้มบ้าง ตั้งต้นกัลปพฤกษ์

---

๑. พุธที่ ๒๕ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑๐ ต้น ตั้งแต่ศาลาคู่วังหน้าตลอดมาถึงท้ายวัดพระเชตุพน โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ ขึ้นทิ้งต้นละ ๔ พระองค์ เสด็จขึ้นทรงโปรยบนพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ครั้งนั้นขุนนางข้าราชการและราษฎรชายหญิงตื่นกันมารับผลกัลปพฤกษ์ เบียดเสียดเยียดยัดกันเต็มตลอดในที่จะรับทานจะนับประมาณมิได้

ครั้นเสร็จการโสกันต์แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ออกไปดูที่สร้างป้อมกำแพงขึ้นที่เมืองกาญจนบุรี เกณฑ์ให้พวกรามัญทำอิฐ ปักหน้าที่ให้เลขเมืองราชบุรีเลขเมืองกาญจนบุรีก่อกำแพง พระยากาญจนบุรีเป็นแม่กองทำเมือง

ในปีนั้นมีหนังสือบอกพระยาณรงคฤทธิโกษา พระยาราชวังสัน พระยาพิไชยบุรินทรา พระยาเพ็ชรบุรี ซึ่งคุมกองทัพออกไปช่วยพระยาสงขลาตีเมืองตานีเมืองแขก ว่าแขกสู้รบแข็งแรงจะตีหักหาญเอามิได้ ขอกองทัพใหญ่ออกไปช่วย จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม เป็นแม่ทัพเรือ ยกไปเมื่อณวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ[๑]

---

๑. วันที่ ๑๘ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยานครศรีธรรมราชตีเมืองไทรได้

ลุศักราช ๑๑๙๔[๑] ปีมะโรงจัตวาศก เป็นปีที่ ๙ เจ้าพระยาพระคลังออกไปถึงเมืองสงขลาเมื่อณวันเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ[๒] พอเจ้าพระยานครศรีธรรมราชตีเมืองไทรได้ ตนกุเด่นสีตะวันกรมการฆ่าตัวตายเสียสิ้น เจ้าพระยานครจัดการเรียบร้อยแล้วก็ยกทัพมาที่เมืองสงขลา ถึงก่อนเจ้าพระยาพระคลัง ได้ตกแต่งเรือรบเรือไล่เมืองสงขลาจะให้ยกลงไปปิดคลองบางน้ำจืดปากน้ำเมืองตานีทาง ๑ พอเจ้าพระยาพระคลังไปถึงปรึกษากันจะให้พระยาราชวังสันเป็นแม่ทัพเรือลงไป เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยานครจะยกลงไปทางบก

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงประชวรสวรรคต

ฝ่ายที่กรุง กรมพระราชวังบวรสถานมงคลประชวรพระโรคมานน้ำมาปีเศษ แพทย์และหมอชะเลยศักดิ์และพระอาจารย์ในกรุงนอกกรุงชุมนุมปรึกษาประกอบพระโอสถและน้ำพระปริตรถวาย พระอาการก็ไม่คลาย ครั้นณวันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ[๓] เวลา ๘ ทุ่มสวรรคต พระองค์ประสูติเมื่อวันศุกร เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ปีมะเส็งสัปตศก

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๕ ๒. อาทิตย์ที่ ๒๒ เมษายน ๓. วันที่ ๑ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ศักราช ๑๑๔๗[๑] เมื่อเฉลิมอุปราชาภิเศก พระชนม์ ๓๘ พรรษา ๑๐ เดือน ๘ วัน ดำรงอยู่ในที่อุปราช ๗ พรรษา ๘ เดือน ๖ วัน สิริพระชนมายุ ๔๖ พรรษากับ ๖ เดือน ๑๔ วัน พระองค์ได้สถาปนาท้องพระโรงขึ้นต่ออุตราพิมุขออกมาองค์ ๑ พระราชทานชื่อ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในก็เข้าไปสรงน้ำทรงเครื่องพระศพ เสร็จแล้วยกประดิษฐานในพระโกศทอง แล้วเชิญมาไว้ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย โปรดให้โกนผมแต่ข้าในกรมพระราชวัง มิได้โกนทั่วทั้งพระนคร มีพระราชบุตร พระองค์เจ้าชาย ๑๓ พระองค์ พระองค์เจ้าหญิง ๖ พระองค์ รวม ๑๙ พระองค์

ครั้งนั้นข้าไทยเจ้าต่างกรม ๆ ใหญ่ ๆ ตื่นกันว่า เจ้าของตัวจะได้เป็นที่วังหน้า บ้างก็หาเครื่องยศและผ้าสมปักที่อยากเป็นตำรวจก็หาหอกรัดประคดเอิกเกริกกันไปทั้งเมือง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ ปรึกษาด้วยท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ ท่านพระยาศรีพิพัฒนราชโกษาธิบดีกราบทูลว่า ถ้าไม่ทรงตั้งกรมพระราชวังแล้ว ขอให้ยกเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง กรมขุนขึ้น ข้าไทยจะได้เห็นว่า

---

๑. วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๒๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้านายของตัวได้เลื่อนที่มียศเพียงนั้น ๆ แล้วจะได้หายตื่นทรงพระราชดำริเห็นด้วย จึงเลื่อนกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ ๑ กรมหมื่นรักษรณเรศร ๑ กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ๑ สามพระองค์นี้ขึ้นเป็นกรมหลวง กรมหมื่นรามอิศเรศร ๑ กรมหมื่นเดชอดิศร ๑ กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ ๑ เลื่อนขึ้นเป็นกรมขุน แล้วทรงตั้งสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าพระองค์น้อยขึ้นเป็นกรมขุนอิศเรศรรังสรรค์

เจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ยกกองทัพไปปราบแขกในหัวเมืองฝ่ายใต้

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ปรึกษาด้วยเจ้าพระยานครพร้อมกันแล้ว ได้ยกลงไปเมืองตานีเมื่อณวันเดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ แยกย้ายกันไปทุกทาง พวกแขกสืบรู้ว่าทัพหัวเมืองและทัพกรุงมาสมทบกัน คนประมาณ ๓๐,๐๐๐ และทัพเรือก็จะมาปิดปากน้ำด้วย แขกไม่สู้รบ พากันหนีเข้าป่าและออกทะเลไปสิ้น กองทัพยกไปตั้งอยู่เมืองตานีพร้อมแล้วปรึกษากันว่าจะไปตีเมืองกลันตัน ด้วยพระยากลันตันเป็นใจกับพระยาตานี ด้วยพระยาตานีเป็นหลานเขย ให้พระยาบาโงย พระยาบานทะเลผู้น้อง พระยาบาโงยเป็นแม่ทัพคุมเรือรบ ๕๐ ลำ พระยาบานทะเลเป็นแม่ทัพบกยกมาช่วย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑. เสาร์ที่ ๓๐ มิถุนายน

พระยาตานี ครั้นหนีก็รับเอาพระยาตานีไปด้วย เมืองตรังกานูนั้นก็ให้ตนกูดาแร เจะกูหลง หวันกามา เจสมาแอคุมเรือรบ ๓๐ ลำมาช่วยพระยาตานี

ฝ่ายพระยากลันตันรู้สึกตัวว่าทำผิด จึงแต่งเจะหลงเจะยาบามาขอถ่ายเมืองเป็นเงิน ๓๐,๐๐๐ เหรียญ ทั้งค่าโสหุ้ยแจกแม่ทัพนายกองอีก๒๐,๐๐๐ ทั้งจะส่งพระยาตานีซึ่งหนีไปอยู่เมืองกลันตันให้ด้วย และขอเป็นเมืองขึ้นตามเดิม เมืองตรังกานูนั้นจะยกทัพไปลงโทษเสีย ก็เห็นว่าเป็นเมืองขึ้นประเทศราชอยู่ จึงให้นายทัดมหาดเล็ก ขุนวิจิตรวาที ถือหนังสือลงไปว่ากล่าวพระยาตรังกานู ดูท่วงทีจะว่าประการใด

นายทัดมหาดเล็ก ขุนวิจิตรวาที ลงไปถึงเมืองตรังกานู พระยาตรังกานูก็แต่งคนมาแห่หนังสือขึ้นไปที่หอนั่ง ครั้นได้ฟังหนังสือเจ้าพระยาพระคลังแล้ว พระยาตรังกานูก็ไม่พูดว่ากระไรแต่สักคำ ๑ ลุกเข้าเรือนเสีย ตั้งแต่วันนั้นมาก็บอกป่วย ข้าหลวงไปหา สีตะวันกรมการก็ผัดว่าพระยาตรังกานูป่วยอยู่ออกมาไม่ได้ คอยอยู่ช้าถึง ๗ วันแล้วก็ไม่ได้พบพระยาตรังกานู นายทัดมหาดเล็ก ขุนวิจิตรวาที ก็พากันกลับมา

เจ้าพระยาพระคลัง นายทัพนายกอง ปรึกษากันเห็นว่าพระยาตรังกานูทำผิดมาก จะยกทัพลงไปตีก็จะหนีไปแดน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อังกฤษสิ้น จะได้แต่เปลือกเมืองเท่านั้น จึงคิดให้พระยาสงขลามีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมตนกูอุมา ซึ่งเป็นวงศ์ญาติกับพระยาตรังกานูไม่ชอบกัน ไปอาศัยอยู่เมืองลิงา ก็ยอมรับจะเป็นเจ้าเมือง เห็นความดังนั้น จึงได้บอกเข้ามาณกรุงเทพพระมหานครทั้งเรื่องเมืองกลันตันด้วย ฝ่ายที่กรุงได้ทรงทราบแล้ว มีตราออกไปว่าจัดงานการทั้งปวงก็ชอบด้วยราชการแล้ว จึงให้พระยาสงขลามีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมตนกูอุมา ๆ ก็ยอมรับจะเป็นเจ้าเมือง ครั้นภายหลังจึงโปรดให้ถอดพระยาตรังกานูออกเสีย ให้ตนกูอุมาเป็นเจ้าเมืองตรังกานูสืบมา และเจ้าเมืองแขกที่เป็นกบฏ พระยาสายพระยารามัญ พระยาระแงะ ยอมเข้าหากองทัพ พระยาตานีนั้นพระยากลันตันส่งตัวมา แต่พระยายะลาจับได้พระยาหนองจิกป่วยตาย ยะริงเจ้าเมืองเป็นไทยหาได้เป็นกบฏไม่ พลเมืองเป็นแขกก็เข้าด้วยพวกกบฏ เจ้าเมืองที่เข้าหาก็โปรดยกโทษให้ ที่ไม่เข้าหาก็พาตัวมาจำไว้ณกรุง กองทัพกวาดต้อนครัวได้มากแล้ว ก็ยกกลับเข้ามาณกรุงเทพพระมหานคร

ไพร่หลวงเกณฑ์บุญ

ครั้งนั้นที่ในกรุงและหัวเมืองฝนแล้งข้าวแพง เพราะด้วยปีเถาะน้ำมาก ครั้นมาถึงปีระโรงฝนแล้งน้ำน้อยข้าวก็หมด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นาย สำรวย ตันติชัยภูมิ วันที่ 06/07/2554

ราษฎรชาวบ้านหาเลี้ยงชีวิตด้วยมันกลอยและของต่าง ๆ แล้วพากันมายอมตัวเป็นข้าพวกกองทัพ ขอตามเข้ามาณกรุงด้วยเป็นอันมาก ครัวแขกชะเลยจะกวาดต้อนเข้ามามากก็ไม่มีข้าวจะให้กิน กองทัพกลับเข้ามาถึงกรุงเมื่อเดือน ๑๑ ข้างแรมในปีมะโรงจัตวาศก ที่กรุงข้าวก็แพงราคาถึงเกวียนละ ๔๐ บาท ๕๐ บาท ข้าวสารถังละ ๑ บาท ๑ เฟื้องบ้าง ๑ บาทบ้าง ภายหลังมาข้าวถูกแล้ว โปรดให้ช่วยชาวลคร ชาวตะลุง ชาวสงขลา ที่กองทัพพาเข้ามาคิดราคาข้าวและค่าตัวให้แก่มูลนาย ให้ไปตั้งอยู่บ้านสนามกระบือ เรียกว่าไพร่หลวงเกณฑ์บุญ หัดเป็นช่างปูนช่างศิลามีมาจนทุกวันนี้

สร้างป้อมพิฆาตข้าศึก

ในปีมะโรงนั้นโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรรังสรรค์ ไปทำป้อมที่เมืองสมุทรสงครามขึ้นอีกป้อม ๑ ชื่อป้อมพิฆาตข้าศึก เจ้ากรมป้อมชื่อหลวงลมัยแม้นมือฝรั่ง ปลัดกรมชื่อ ขุนถมังแม่นปืน

ทูตอเมริกาเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

ในปีมะโรงนั้นเมื่อณวันศุกรเดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ[๑] เปรสิเดนต์เมืองอเมริกาแต่งให้ แอศแมนรอเบอรต[๒] เป็นทูตถืออักษรสาสน์เข้ามาเป็นทางพระราชไมตรี กำปั่นใหญ่

---

๑. วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒. คือ *Edmund Robert*

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทอดอยู่นอกสันดอนเข้ามาไม่ได้ แอศแมนรอเบอรต มีหนังสือเข้ามาถึงท่านเจ้าพระยาพระคลัง ขอเรือออกไปรับหนังสือและทูตเข้ามาณกรุงเทพมหานคร เจ้าพระยาพระคลังจัดเรือสำปั้นรบไล่สลัด ผูกปืนหน้าเรือปืนท้ายเรือ มีธงทวนไพร่สวมเสื้อแดงหมวกแดง ๒ ลำ ให้หลวงกัปตันกับกรมการเมืองสมุทรปราการออกไปรับหนังสือกับทูต เรือได้ล่องจากกรุงเทพมหานครเมื่อเดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] ครั้นณวันอังคารเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมง แอศแมนรอเบอรตขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร ให้ขึ้นพักอยู่ตึกรับแขกเมืองหน้าวัดประยูรวงศ์ นาย ๑๑ คนใช้ ๑๒ รวม ๒๓ คน ครั้นณเดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] แอศแมนรอเบอรต ได้เอาหนังสือเปรสิเดนต์มายื่นต่อท่านเจ้าพระยาพระคลัง ครั้นณเดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ แอศแมนรอเบอรตประชุมพร้อมกันที่บ้านเจ้าพระยาพระคลัง ทำหนังสือสัญญาทางค้าขายตกลงเป็นข้อสัญญา ๒๐ ข้อ ณเดือน ๔ แรม ๑๓ ค่ำ แอศแมนรอเบอรตได้เข้าเฝ้า เสด็จออกรับใหญ่ณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ลุศักราช ๑๑๙๕[๓] ปีมะเส็งเบ็ญจศก เป็นปีที่ ๑๐ การพระเมรุมาศกรมพระราชวังบวรเสา ๑๘ วาแล้วเสร็จ ให้เชิญ

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒. จันทร์ที่ ๔ มีนาคม ๓. พ.ศ. ๒๓๗๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระศพแห่ออกไปสู่พระเมรุณเดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล มีการมหรสพ ๕ วัน ๕ คืน ครั้นณเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ พระราชทานเพลิงแล้วสมโภชพระอัฏฐิ ๒ วัน ๒ คืน เป็นคำรพ ๗ วัน ๗ คืนเสร็จแล้วได้แห่พระอัฏฐิเข้าสู่พระบวรราชวัง

ฝ่ายแอศแมนรอเบอรตได้ดูแห่พระศพแล้ว รุ่งขึ้นเดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] กราบถวายบังคมลากลับออกไปทูตเข้ามาครั้งนั้น เปรสิเดนต์จัดสิ่งของให้เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย คือกระเช้าเงินรีเฟืองคู่ ๑ กลมเฟือง ๒ คู่ นาฬิกาพกทองคำคู่ ๑ แพรหนังไก่สีดำ ๒๐ พับ แพรเลียนสีตากุ้ง ๖๐ พับ ฝ่ายกรุงเทพมหานครก็โปรดให้จัดของตอบแทนไป คือ งาช้าง ๕ ลำหาบหนัก ๒ หาบ ดีบุกบริสุทธิ์หนัก ๑๐ หาบ รงหนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒๕ ชั่ง น้ำตาลกรวดหนัก ๕ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๒๐ หาบ พริกไทยหนัก ๑๐ หาบ เร่วหนัก ๒ หาบ ครั่งหนัก ๕ หาบ ฝางหนัก ๑๐ หาบ

พระยาลิงาทูลเกล้า ฯ ถวายหนังสือ

ครั้นถึงณวันพุธเดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ[๓] พระยาลิงามีหนังสือเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฉะบับ ๑

---

๑. อังคารที่ ๒ เมษายน ๒. พุธที่ ๓ เมษายน ๓. พุธที่ ๑๑ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย ชานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ใจความว่า หนังสือสัจสุจริตอภัยมิใช่สรรเสริญซึ่งมิได้ขาดนั้น แต่ข้าพเจ้าศรีปตุกายังดิประตวน ระตานมุหมันเสาะซึ่งว่าราชการเมืองลิงาและเมืองเรียว บรรดาแขวงเมืองลิงาเมืองเรียว กราบถวายบังคมมาใต้บังคับสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสากรุงไทย ซึ่งได้ปกครองเมืองขึ้นทั้งปวง ด้วยข้าพเจ้าแจ้งว่าทุกข์น้องข้าพเจ้าประตวนตรังกานูตนกูอุมานั้นวิวาทกับน้ามัน ยังดิประตวนตนกุมาโสก็เป็นน้าข้าพเจ้าเหมือนกัน ยังดิประตวนตนกูอุมาไปยังเมืองลิงาแจ้งว่าด้วยยังดิประตวนตนกุมาโสนั้นกระทำเนื้อตัว จึงเป็นขาดทุนนัก เสียเข้าของเสียเกียรติยศและที่อยู่ เมื่อข้าพเจ้าได้ฟังข่าวน้องข้าพเจ้า ๆ ก็เอ็นดูแก่น้องข้าพเจ้านัก ข้าพเจ้าก็รวบรวมแต่บรรดาคนไพร่พร้อมทั้งเครื่องศาสาตราวุธ ภายหลังข้าพเจ้าคิดว่าเมืองตรังกานูเป็นของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสา ถ้าข้าพเจ้ายกไปณเมืองตรังกานู ก็จะเสียเขตต์แดนกรุงไทย เพราะบรรดาไพร่ข้าพเจ้า จึงข้าพเจ้าหายกไปตรังกานูไม่ จะเป็นที่ขัดเคืองสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสา เพราะมัน และข้าพเจ้าจึงมิได้คิดตามมันแล้วแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสา จึงคิดการด้วยยังดิประตวนตรังกานูตนกูอุมานั้น ครั้งบิดาและปู่อยู่ใต้บังคับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสาแต่ก่อนมา น้อง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ข้าพเจ้า บัดนี้มันวิวาทกับน้ำมัน ขอสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสาได้โปรดบรรดาการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเหนือน้องข้าพเจ้ากับน้าข้าพเจ้าจึ่งข้าพเจ้าไว้อายัติ ร้อยโปรดพันโปรดแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรายามหาปะสาคิดปกแผ่ด้วยเมตตาเหนือน้องข้าพเจ้ายังดีประตวนตรังกานูตนกูอุมา ความเท่านี้ไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นของถวาย จัดได้หอก ๒ เล่ม ปืนคาบศิลาบอก ๑ ไม่สมควรเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ทำหนังสือในเมืองลิงา ณวันศุกรเดือน ๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีศักราช ๑๒๔๙[๑]

นี้กล่าวไว้เพื่อจะให้รู้สำนวนแขกเล่น

การจลาจลในเมืองญวน

ฝ่ายทางเมืองบัตบอง เมืองนครเสียมราษฐ์ เมืองจันทบุรี เมืองตราษ แต่งให้ขุนหมื่นไปสืบราชการ และจีนที่อยู่เมืองไซ่ง่อน เมืองล่องโห้ หนีเข้ามาให้การต้องกันกับหนังสือบอกว่าที่เมืองไซ่ง่อน องต๋ากุนมาสำเร็จราชการอยู่ตายลง เจ้าเวียดนามขัดเคืององต๋ากุนมานานแล้ว แต่ไม่รู้ที่จะทำประการใด ด้วยเป็นคนเก่าเดิมขององเชียงสือพระราชบิดา ครั้นองต๋ากุนตาย ก็ให้ข้าหลวงออกไปขุดศพองต๋ากุนขึ้นทำโทษ ประจานต่าง ๆ เหมือนทำโทษคนเป็น

---

๑ สงสัยในตัวเลขว่าคงผิด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขุนนางเก่าขององต๋ากุน ชื่อองภอเบโคย องลันเบีย องภองาย องบงบาง เป็นผู้ใหญ่อยู่ในเมืองไซ่ง่อน มีการกตัญญูต่อองต๋ากุน ชักชวนสมัครพรรคพวกจับข้าหลวงกับเจ้าเมืองไซ่ง่อนองภอจันปลัดเมืองฆ่าเสีย แล้วฝังศพองต๋ากุนไว้ดังเก่า จัดการบ้านเมืองเป็นกบฏขึ้นเมื่อณเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำ องภอเบโคยเข้าอยู่ในเมืองไซ่ง่อน ตั้งตัวขึ้นเป็นงอยโซย องภอเบโคยจึงตั้งองบงบางให้เป็นเสียนหอง ตั้งโกบาให้เป็นลันบิน ตั้งขุนนางเมืองไซ่ง่อนซึ่งเข้าเกลี้ยกล่อมด้วย ๔ คนให้เป็นองตงกุน เป็นองต๋ากุน เป็นองเตียนกุน เป็นองโหกุน ให้องจันเบีย เป็นองเฮากุน ธรรมเนียมเมืองญวนที่เมืองเว้นั้นขุนนางผู้ใหญ่มีอยู่ ๕ คือ องต๋ากุน ๑ องตงกุน ๑ องเตียนกุน ๑ องโหกุน ๑ องเฮากุน ๑ แต่องต๋ากุนนั้นมาเป็นข้าหลวงผู้สำเร็จราชการอยู่เมืองไซ่ง่อน องภอเบโคย องบงบางจึงให้โกบา องตงกุน องต๋ากุน องเตียนกุน องโหกุน ที่ตั้งแต่งกันขึ้น ให้ยกลงมาตีเมืองสมิถ่อ เมืองล่องโห้ เมืองสะแดก เมืองโจฎก เมืองบันทายมาศได้ เจ้าเมืองหนีไป ตีเมืองล่องโห้จับเจ้าเมืองได้ส่งขึ้นไปเมืองไซ่ง่อน องภอเบโคยฆ่าเสีย ตีเมืองโจฎกได้ เจ้าเมืองโจฎกหนีไปอยู่ในแดนเมืองเขมร ตีเมืองบันทายมาศได้ จับเจ้าเมืองบันทายมาศฆ่าเสีย พวก

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จีนตั้วเหี่ยซึ่งอยู่ในเมืองบันทายมาศเห็นบ้านเมืองวุ่นวายขึ้น ก็เข้าซ้ำเติมเอา

ฝ่ายโกบา องตงกุน องเตียนกุน องต๋ากุน องโหกุน กลับทัพขึ้นไปเมืองโจฎก จึ่งคิดกลับใจปรึกษากันว่า องภอเบโคยเป็นคนชาติสกุลต่ำหาควรที่จะเป็นเจ้านายไม่ เราช่วยกันตีเอาเมืองไซ่ง่อนตัดศีร์ษะองภอเบโคยองบงบางไปถวายเจ้าเวียดนาม จะได้เป็นความชอบ จึ่งจะสมควรที่เราเป็นขุนนางซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน โกบา องตงกุน องเตียนกุน องต๋ากุน องโหกุน ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึ่งให้หลานเจ้าเมืองโจฎกไปตามเจ้าเมืองโจฎกกลับมาคิดราชการด้วยกัน เจ้าเมืองโจฎกกลับมาถึงเมืองแล้ว เจ้าเมืองโจฎกกับโกบา องตงกุน องเตียนกุน องต๋ากุน องโหกุน จึ่งเกลี้ยกล่อมญวนเมืองบันทายมาศ เมืองโจฎก ได้คน ๗,๐๐๐เศษ จะยกไปรบเมืองไซ่ง่อน องภอเบโคย องบงบางรู้ จึ่งให้กวาดสะเบียงอาหารเครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยกะสุนดินดำไว้ในเมือง ให้ชำระโกบา องตงกุน องเตียนกุน องต๋ากุน องโหกุน ซึ่งยังตกค้างอยู่ที่เมืองไซ่ง่อนฆ่าเสียเป็นคน ๖๗๐ เศษ ฆ่ามารดาองตงกุนเอาศีร์ษะผ่าออก ๔ ซีก แล้วเอาขี้ผึ้งบันห่อศีร์ษะเข้า เขียนฉลากปิดไปว่าเมื่อเล็กองตงกุนดินนมแม่ เดี๋ยวนี้ใหญ่ขึ้นกินเนื้อแม่ แล้ว

ดาวน์โหลดจากระบบคลังปัญญาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Digitized by Thammasat University Library

ให้ญวนเอาศีร์ษะไปให้องตงกุน ๆ ให้ฆ่าญวนซึ่งเอาศีร์ษะไปให้นั้นเสีย แล้วเจ้าเมืองโจฎก โกบา องตงกุน องเตียนกุน องต๋ากุน องโหกุน ยกขึ้นไปเมืองไซ่ง่อน

ครั้นณเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] องภอเบโกย องบงบาง ยกออกมารบกันนอกเมือง เว้นวัน ๑-๒ วันรบกันครั้ง ๑ ผู้คนล้มตายทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นอันมาก ตั้งรบกันตั้งแต่ณเดือน ๘ แรม ๓ ค่ำ[๒] มาจนเดือน ๑๑ จึนญวนตายประมาณ ๑๐,๐๐๐ เศษ

เจ้าเวียดนามทราบหนังสือบอกแล้ว จึงให้องเตียนกุนเป็นแม่ทัพ องทำตานดายท่านเป็นข้าหลวงกำกับทัพยกลงมา พวกภอเบโกยทั้ง ๖ คนที่กลับใจเข้าด้วยเจ้าเวียดนามก็เข้าหาแม่ทัพเมืองเว้ เข้าล้อมเมืองไซ่ง่อนไว้ แต่จะหักเอามิได้ ก็ล้อมไว้ให้อดสะเบียงอาหาร

โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาบดินทรเดชา และเจ้าพระยาพระคลังไปรบญวน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขัดเคืองญวนอยู่ จึงทรงพระราชดำริว่า ครั้งองค์จันทร์เป็นกบฏหนีไป ญวนก็รับไว้ อนุเป็นกบฏหนีไป ญวนก็รับไว้ แล้วกลับแต่ง

---

๑. อังคารที่ ๒๔ กันยายน ๒. พฤหัสบดีที่ ๔ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขุนนางพาอนุมาตั้งบ้านตั้งเมืองอย่างเก่า ทำเหมือนเมืองเขมรเหมือนกัน มีแต่คิดเกียจกันเขตต์แดนฝ่ายไทย ข่มขี่ยกตัวขึ้นเป็นดีกวองเด่ ให้องเลโบมีหนังสือมาว่า ให้ที่กรุงลงชื่อไปในพระราชสาส์นว่าพระเจ้ากรุงเวียดนามดีกวองเด่ ฝ่ายที่กรุงเห็นแก่ทางไมตรีก็ทำให้ตามชอบใจ ภายหลังก็ให้เลโบมีหนังสือมาอีกว่า ให้เอาตราหลวงสำหรับแผ่นดินประทับสำเนาพระราชสาส์นออกไป ด้วยยกตัวขึ้นเป็นใหญ่ดังนี้ จะเป็นไมตรีกันไปอย่างไรได้ จึงให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นแม่ทัพบกคุมไพร่พลทั้งในกรุงและหัวเมือง ๔๐,๐๐๐ ยกไปตีเมืองเขมร โปรดให้องค์อิ่มองค์ด้วงไปด้วย แล้วให้ไปช่วยพวกกบฏให้ถึงเมืองไซ่ง่อน ให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหมเป็นแม่ทัพเรือรบมีชื่อคุมไพร่พล ๑๐,๐๐๐ ยกไปตีเมืองบันทายมาศ ให้เข้าทางคลองจุดใหม่ไปบรรจบทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมืองไซ่ง่อน ให้พระมหาเทพ (บุ๊อม) พระราชรินทร์ (ขำ) ขึ้นไปตีเมืองแง่อานคือเมืองล่าน้ำซึ่งขึ้นแก่ญวน ให้เกณฑ์คนหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกไปเป็นไพร่พลทหารด้วย

กองทัพได้ยกจากกรุงเทพมหานครณวันเสาร์เดือนอ้ายขึ้น ๑๒ ค่ำ[๑] วันเดียวกันทั้ง ๓ ทัพ รุ่งขึ้นณวันอาทิตย์เดือน

---

๑. วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายจิตรกร บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อ้ายขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] เกิดแผ่นดินไหว ๆ ครั้งนั้นมากกว่าเดือน ๑๐ กรุงเทพมหานครก็ขาดทางพระราชไมตรีกับญวนตั้งแต่นั้นมา แล้วทรงพระราชดำริว่าเมืองหัวพันทั้งหกที่ขึ้นแก่ญวนใกล้เมืองหลวงพระบาง ยังไม่มีกองทัพไปตี จึงสั่งให้กรมมหาดไทยมีตราขึ้นไปเกณฑ์ทัพเมืองแพร่หัวเมืองไทยฝ่ายเหนือด้วย ให้ได้ ๔,๐๐๐ โปรดให้เจ้าพระยาธรรมา (สมบุญ) เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปพร้อมกันกับเจ้าเมืองหลวงพระบาง ถึงเมืองหลวงพระบางณเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ[๒] ปีมะเส็งเบ็ญจศก พักคอยกองทัพหัวเมืองอยู่

ฝ่ายทัพเรือเจ้าพระยาพระคลังยกไปตีเมืองบันทายมาศสู้รบกันอยู่วัน ๑ ญวนก็ลงเรือหนีไปเมืองโจฎก กองทัพก็ข้ามไปทางคลองขุดใหม่ไปตีเมืองโจฎก ได้รบกันอยู่ ๒ วันกับคืน ๑ พวกไทยลุยบึงเข้าไปทางหลังเมืองได้ ญวนเห็นดังนั้นก็พากันอพยพลงเรือหนีไป ทัพไทยได้เมืองโจฎกขึ้นตั้งอยู่

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชายกลงไปถึงเมืองเขมร องค์จันทร์ไม่สู้รบ อพยพครอบครัวลงเรือหนีไปเมืองไซ่ง่อน จึงแบ่งกองทัพให้อยู่เป็นเพื่อนองค์อิ่ม องค์ด้วง ตั้งเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมรอยู่ที่เมืองพนมเปิ๊ญ

๑. วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒. อาทิตย์ที่ ๒ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/02/2564

เจ้าพระยาบดินทรเดชายกลงไปจะข้ามลำแม่น้ำโขง ที่เมืองบาพนม เดินบกไปเมืองไซ่ง่อน ครั้นรู้ข่าวว่าเจ้าพระยาพระคลังตั้งอยู่ที่เมืองโจฎก ก็ยกไพร่พลลงไปปรึกษาราชการกันที่เมืองโจฎก เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงปรึกษาเจ้าพระยาพระคลังว่า ทางลำแม่น้ำจะลงไปเมืองไซ่ง่อนเป็น ๒ แควอยู่ด้วยลำแม่น้ำโขงลงมาถึงทะเลสาปเมืองเขมรแล้ว แยกออกที่บาพนมเป็น ๒ แคว ๆ ข้างซ้ายมือลงไปเมืองสะแดกล่องให้ออกปากน้ำเมืองไซ่ง่อน และทางนั้นตื้น ฤดูนี้เรือใหญ่ไปไม่ได้ แควข้างขวามือลงไปเมืองโจฎกแล้วแยกเป็น ๒ แควไปออกปากน้ำเมืองปาสัก ลำ ๑ แยกไปออกปากน้ำเมืองสมิถ่อ ก็แผ่นดินในระวางแม่น้ำทั้ง ๒ แควขนาบนั้นมีคลองเล็ก ๆ ลัดไปได้หลายตำบล เรือใหญ่เดินไม่ได้ เดินได้แต่คลองวามะนาวคลองเดียว ด้วยคลองโตเท่าแม่น้ำใหญ่ เกาะที่นั่นจึงเรียกว่าเกาะแตง แต่เป็นหน้าที่ของท่าน ก็ต้องเดินบกตัดไปทางบาพนมไปตีเมืองไซ่ง่อนแต่เดี๋ยวนี้มาพบเจ้าคุณเข้าแล้วจะทิ้งเสียก็ไม่ได้ ด้วยเจ้าคุณยังไม่เคยทัพศึก ก็จะต้องไปทางเรือด้วยช่วยกัน แต่ทางบกนั้นจะให้แต่เจ้าพระยานครราชสีมา พระยาราชนิกูล พระยาสีหราชเดโช พระยาพิไชยสงคราม และพวกทัพเมืองเหนือไปก็ได้ เจ้าพระยาพระคลังเห็นชอบด้วย เจ้า

ดาวน์โหลดเมื่อวันที่ 20 มี.ค. 2564

พระยาพระคลังจึ่งเรียนเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า ครัวญวนจับไว้ได้มากแต่ชายฉกรรจ์ ๘๐ คนเศษ การข้างหน้ายังมีต่อไปมากอยู่ จะจำไว้ที่เมืองโจฎกก็ไม่ไว้ใจ จะส่งเข้าไปกรุง เรือใหญ่ก็ไม่มี มีแต่เรือรบจะทำประการใดดี เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึ่งว่า เจ้าคุณกลัวบาปอยู่ก็ไว้ธุระดิฉัน จึ่งเรียกพระสุรินทรามาตย์มาสั่งว่า อ้ายญวนผู้ชายฉกรรจ์มีอยู่เท่าไรให้แจกเหล้าไปสำเร็จโทษเสียให้หมด แต่ครอบครัวของมันนั้นให้กวาดส่งลงไปเมืองบันทายมาศเสียให้สิ้น

กองทัพไทยกับกองทัพญวนเข้าสู้รบกัน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึ่งแต่งให้พระยาราชนิกูล (เสือ) เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอิน) คุมกองทัพหัวเมืองเหนือและเมืองนครราชสีมา รวมเป็นคน ๗,๐๐๐ เศษ ยกข้ามไปทางบาพนม เดินตรงไปช่วยเมืองไซ่ง่อน เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้เรือชะเลยเมืองเขมร กับเจ้าพระยาพระคลังรวมทัพกันไปทางเรือ ให้เจ้าพระยาพลเทพเป็นทัพหน้าล่วงไปก่อนไปตามลำน้ำโจฎกเลียวคลองวามะนาว พอพบทัพองทำตานองจันเบียมาตั้งรับอยู่ค่ายด่านปากคลองข้างใต้ เมื่อณเดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๑] ได้สู้รบกันอยู่วัน ๑ ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาทัพเจ้าพระยาพระคลังลงไปทันก็เข้าระดมยิงทัพญวน ญวน

๑. อังคารที่ ๒๑ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก็สู้รบอยู่ เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้พวกทัพบกซึ่งขี่เรือเล็ก ขึ้นตั้งค่ายบกประชิดค่ายญวนทั้ง๒ ฟาก ญวนก็เข้าตีแตกไป แล้วทัพเรือฝ่ายไทยก็เข้ารุกไล่ยิง ทัพเรือญวนน้อยตัวกว่าก็ล่าถอยไปตั้งรับอยู่ปากคลองข้างเหนือทางจะลงไปเมืองสะแดก ที่นั้นเป็นค่ายเก่า ญวนมาตั้งรับทัพพระเจ้าหลานเธอ กรมหลวงเทพหริรักษ์ แต่ก่อน ญวนซ่อมแซมไว้เป็นค่ายด่านไม้รื้อถอนเสีย การครั้งนี้ญวนได้อาศัยค่ายนั้นมั่นอยู่

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง เห็นทัพญวนล่าถอยไป แล้วก็จัดให้พระยาณรงคฤทธิโกษา พระยาวิเศษสงครามไปปิดปากคลององเจืองไว้ จะมิให้ญวนเอาเรือรบลัดตัดหลังมาได้ แล้วให้บาดหลวงเปโทไปด้วยพระยาวิเศษสงคราม เกลี้ยกล่อมญวนเข้ารีต ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในคลององเจือง ประมาณ ๓๐๐ เศษ ยอมสมัครเข้าเกลี้ยกล่อมด้วยสิ้นทั้งบ้าน แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา สั่งให้เอาตัวปลัดยกกระบัตรเมืองสระบุรีซึ่งทิ้งค่ายแตกหนีญวนไปกับหัวหมื่นตำรวจกรมนอกซ้ายนาย๑ เป็นเชื้อสายของท่านอยู่ด้วย เมื่อเวลารบกับญวนอยู่นั้น ลงเรือช่วงไปแอบหางเสืออยู่ท้ายเรือรบ ท่านไปเห็นเข้า สั่งให้จับเอาตัวมาให้เอาไปประหารชีวิตทั้งปลัดยกกระบัตรเมืองสระบุรีทั้ง ๓ คนด้วยกัน แล้วก็ยกตามญวนลงไปถึงปากคลองวามะนาว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานอยู่ม หมดอายุ 06/08/2564

ตั้งประชิดกันอยู่ ให้กองทัพออกจับญวนมาได้คน ๑ ถามให้การว่า องเตียนกุนให้องทำตานดายท่านกับองจันเบียคุมคน ๓,๐๐๐ เป็นแม่ทัพมาแทนตัวๆ นั้นล้อมเมืองไซ่ง่อนอยู่ ครั้นเวลาค่ำญวนก็ปล่อยแพไฟลงมาเป็นอันมาก ปรารถนาจะเผาทัพเรือ ก็ไม่ได้ไหม้แต่สักลำ ๑ เพราะญวนทำการไม่ถูก ปล่อยแพลงมาเหมือนอย่างลอยกะทงเล่น ก็ลอยเป็นทิวไปตามสายน้ำ ไม่ได้ถูกเรือแต่สักลำ ๑

ครั้นณเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลังปรึกษากันว่า ญวนตั้งค่ายบก เอาเรือทอดกั้นขวางแม่น้ำไว้ จะต้องตีหักลงไปให้พร้อมกันทั้งทัพบกทัพเรือ ญวนจึงจะไม่ช่วยกันได้ ครั้นปรึกษากันแล้วจึงสั่งให้นายทัพนายกองเตรียมการไว้ให้เสร็จ ครั้นณเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ[๒] เวลา ๓ ยาม เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็คุมทัพบกเข้าปล้นค่ายญวน เจ้าพระยาบดินทรเดชาต้อนคนลุยขวากหนามเข้าไปจนถึงเสาค่ายญวน ๆ ก็จุดพลุขึ้นรอบค่าย สว่างเห็นตัวกันถนัด ญวนก็วางปืนใหญ่ปืนคาบศิลาระดมมาต้องทัพไทยล้มตายเป็นอันมาก จะปีนค่ายเข้าไปมิได้

ฝ่ายทัพเรือ เจ้าพระยาพระคลังก็เข้าตีทัพเรือญวนพร้อมกัน ญวนก็ยิงปืนสู้รบเป็นสามารถ นายทัพนายกอง

---

๑. อังคารที่ ๒๗ มกราคม ๒. พุธที่ ๒๙ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายไทยก็ถอนสมอลงไป เรือพระยาอภัยโนฤทธิ์ (บุนนาค) ลำ ๑ เรือพระอนุรักษโยธา ลำ ๑ แต่เรือพระยาท้ายน้ำ ลำ ๑ นั้น ถอนสมอขึ้นแล้วเข้าไปแอบตลิ่งอยู่ เรือพระยาอภัยโนฤทธิ์ เรือพระอนุรักษโยธานั้นแจวลงไป ไม่เห็นเรือข้างหลังตามไปก็ถอยหลังมาเสีย เจ้าพระยาพระคลังก็ลงเรือแง่ทรายพลแจว ๒๐ เที่ยวไล่เรือรบให้ถอนสมอลงไปโดยเร็ว คนในลำเรือถอนสมอขึ้นแล้ว ก็ไปไล่ลำอื่นต่อไป ครั้นท่านห่างไปแล้วก็ปล่อยสมอลงไปเสียดังเก่า เรือเจ้าพระยาพลเทพ พระยาราชวังสัน พระยาเพ็ชรบุรี ว่าแต่ที่เป็นผู้ใหญ่ พระยาพระหลวงเป็นนายลำอื่นอีกก็มีเป็นอันมาก แต่เห็นผู้ใหญ่ไม่ลงไป ก็ถอนสมอไม่ขึ้นเสียทั้งนั้น ถอนขึ้นมาที่ ๑ ก็ปล่อยลงไปเสียที่ ๑ ถ้าเห็นเรือไปเร่งรัด ก็ทำเป็นถอนสมอนั้นไม่ขึ้น ญวนเห็นว่าทัพเรือไม่ลงไปแล้ว ก็เอาเรือมาระดมกันขึ้นไปช่วยค่ายบก

เจ้าพระยาบดินทรเดชาซึ่งเข้าตีค่ายญวนเหลือกำลัง ผู้คนก็ล้มตายลงมาก ก็สั่งให้ล่าถอยออกมา เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลังปรึกษากันว่า นายทัพนายกองไม่กลัวแม่ทัพใหญ่ดังนี้ จะทำการศึกสงครามไปที่ไหนได้ ให้เอาตัวผู้ที่ขลาดมาฆ่าเสียให้สิ้น เอาผู้น้อยที่กล้าแข็งแรงตั้งขึ้น เอาเครื่องยศให้แก่มัน ยกเข้าตีอีก

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้ง ๑ เจ้าพระยาพระคลังจึ่งว่า ซึ่งโปรดดังนี้ก็ชอบอยู่ แต่ท่านเหล่านี้เป็นผู้ใหญ่ ๆ ที่กินพานทองก็หลายนาย จะฆ่าเสียเห็นจะไม่ได้ จะเกิดภัยขึ้นข้างหน้า เดี๋ยวนี้สะเบียงอาหารกระสุนดินดำก็น้อยลง แล้วก็เป็นเทศกาลฤดูเดือน ๔ น้ำน้อย การทำไปไม่ตลอดโทษก็มี จะกลับก็ยากถ้าจะรับสั่งเอาโทษตามอัยยการศึกเหมือนอย่างทำแก่ท่านเหล่านี้ก็ตายเปล่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า ถ้าอย่างนั้นก็ได้แต่ล่าถอยอย่างเดียว ปรึกษาตกลงแล้ว ครั้นณเดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ[๑] ก็ถอนคนค่ายบกลงเรือแง่ทรายชะเลยมาก่อน แล้วเรือรบมีชื่อก็ล่าตามมาต่อภายหลัง ถอนสมอขึ้นได้โดยเร็ว ญวนเข้ารีดอยู่ในคลององเจืองก็ลงเรือแง่บันล่องอพยพตามกองทัพมาสิ้น ทัพบกขึ้นรักษาอยู่เมืองโจฎก ทัพเรือก็ผ่อนกันเข้าคลองขุดมาเมืองบันทายมาศก่อน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลังยังอยู่ที่เมืองโจฎก ครั้นรุ่งขึ้นณเดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ[๒] เห็นทัพเรือญวนยกตามมาทอดอยู่ใต้เมืองโจฎก เรือค่าย ๑๕ ลำ เรือแง่โอเรือแง่ทราย ๓๐ ทอดห่างเมืองอยู่ประมาณ ๒๐ เส้น ครั้นรุ่งขึ้นแรม ๑๑ ค่ำเวลาเช้าโมง ๑ ญวนก็ยกเข้าตีเมืองโจฎก คนประจำหน้าที่ก็วางปืนป้อมและกำแพงเชิงเทิน

---

๑. ศุกรที่ ๓๑ มกราคม ๒. จันทร์ที่ ๓ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ระดมยิงไป ญวนก็มิได้ท้อถอย แจวผ่านหน้าเมืองขึ้นมาเหมือนไม่มีปืนยิง ด้วยกลองแม่ทัพยังตีเร่งอยู่ถอยไม่ได้ ขึ้นมาเหนือเมืองจึงเอาเรือจอดเข้าที่ตลิ่ง หมายจะขึ้นบกยกเข้าหักเอาเมือง พวกกองทัพก็เอาปืนตับคาบศิลาไปนั่งยิงที่ตลิ่งถูกญวนตายเป็นอันมาก เรือแม่ทัพเห็นดังนั้นก็ตีกลองให้ล่าถอย พวกญวนจึงได้เอาขอนลูกกลิ้งๆไปตามแคมนอกให้เรือเอียงตะแคงขึ้นรับลูกปืน ลอยเรือลงไปถึงเรือแม่ทัพญวนแล้ว

ฝ่ายพวกทัพเรือเข้าคลองมาถึงกลางย่าน น้ำน้อยพอครือท้องเรือชิงแย่งกันจะไปก่อน เรือก็อัดกันเข้าไปไม่ได้ เจ้าพระยาพระคลังทราบแล้ว จึงสั่งให้กองช้างไปชักลากเรือจนตกลึกหมดแล้ว ก็ให้ช้างเดินบกมาทางเมืองกำปอด

อ้ายเขมรกำเริบขึ้นก็เข้าฆ่าพวกกองช้างเสีย ตีชิงเอาช้างไปได้สิ้น

ญวนถอยทัพจากเมืองโจฎก

ฝ่ายเจ้าพระยาพระคลัง ครั้นญวนเข้ามาตีเมืองโจฎกไม่ได้ ญวนถอยลงไปแล้ว ก็ลงเรือเร็วตามเรือใหญ่ ออกมาพักอยู่เมืองบันทายมาศ ให้เรือเร็วไว้คอยสืบราชการอยู่เป็นเพื่อนกัน ๒ ลำ ภายหลังเจ้าพระยาบดินทรเดชา บอกให้เรือเร็วมาแจ้งราชการว่า ณวันเดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ[๑] อ้าย

๑. พฤหัสบดีที่ ๖ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ญวนยกเข้ามาตีเมืองโจฎกอีกครั้ง ๑ ก็ถูกปืนยับเยินไปอีก เจ้าพระยาบดินทรเดชาจะล่าถอยไปเมืองเขมร จะเอาปืนใหญ่ของญวนอุดชะนวนลงน้ำเสียให้หมด เจ้าพระยาพระคลังแจ้งดังนั้นแล้ว ก็กวาดครอบครัวเมืองบันทายมาศ เมืองกำปอด เมืองกะพงโสมได้บ้างเล็กน้อย ก็ยกเข้ามาพักอยู่เมืองจันทบุรี และญวนเข้ารีดที่ซุ่มซ่อนอยู่เมืองโจฎกรู้ว่าพวกเข้ารีดคลององเจืองสมัครมาหมด ก็ออกหากองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ก็เอาเรือชะเลยให้พวกเข้ารีดเข้ามา ครั้นถึงกรุงเทพพระมหานคร ก็โปรดให้ไปอยู่ที่เหนือบ้านเขมรเข้ารีดริมวัดส้มเกลี้ยง โปรดให้สักว่าญวนสวามิภักดิ์

เขมรเป็นกบฏ

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกกองทัพกลับไปเมืองเขมรเดินไปตามทาง อ้ายเขมรก็ออกลอบฆ่าพวกกองทัพที่บอบช้ำเลื่อยล้าอยู่เสียเป็นอันมาก เจ้าพระยาบดินทรเดชาโกรธก็ให้หยุดกองทัพลงไว้ เที่ยวค้นป่าได้ครอบครัวเขมรก็คลอกเสียสิ้น แล้วไปพักอยู่เมืองเชิงกะชุม ได้ข่าวว่าเขมรเป็นกบฏขึ้นทุกเมือง ฆ่าพวกกองทัพที่รักษาเมืองอยู่นั้นตายเป็นอันมาก จึงแต่งให้คนถือหนังสือไปถึงองค์อิน องค์ด้วง พระพรหมบริรักษ์ พระยาราชโยธา หลวงราชเสนา พระยาอภัยภูเบศร ที่เมืองพนมเปิ้ง ว่าให้รื้อกำแพงเมือง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แล้วให้กวาดครอบครัวขึ้นมาเสียเถิด ครั้นแม่ทัพนายกองแจ้งดังนั้นแล้ว ก็รื้อกำแพงเมืองกวาดครัวแขกจีนเขมรมาถึงค่ายกะพงหลวง พวกครัวแขกจีนเขมรกำเริบขึ้นได้สู้รบกับกองทัพ พาครัวของตัวหนีไปได้ กองทัพกันเอาครัวจีนเข้ามาได้ ๕๐๐ เศษ ลงมาเมืองบัตบองส่งเข้ามาณกรุง ก็โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ณเมืองนครชัยศรี แล้วพระยาราชโยธา พระยาอภัยภูเบศร นายทัพนายกองจึงถอยมาตั้งอยู่เมืองโปริสาท

ครั้นณวันเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ[๑] เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงถอยมาจากเมืองเชิงกะชุม มาอยู่ที่เมืองโปริสาท แล้วพระยาพิษณุโลก พระยามหาธิราช เจ้าเมืองเชิงกะชุมกวาดครอบครัวตามมาเป็นคน ๒,๐๖๙ คน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาอยู่ที่เมืองโปริสาทแจ้งว่า ช้างพลายสีประหลาดขององค์จันทร์ช้าง ๑ เมื่อองค์จันทร์จะหนีไป ให้ปล่อยเสียที่ป่าหลังเมืองพนมเปิญ จึงบนบานให้เขมรไปเที่ยวค้นหาได้มา ไปพักอยู่ที่เมืองบัตบอง ช้างนั้นสีก้านสัตตบุษย์ จักษุขนเหมือนช้างเผือก

ฝ่ายพระยาราชนิกูล เจ้าพระยานครราชสีมา ยกไปเกือบจะถึงเมืองไซ่ง่อน เห็นพวกเขมรญวนกำเริบขึ้น เข้า

---

๑. เสาร์ ที่ ๑๕ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มาลอบฆ่าพวกกองทัพเนือง ๆ ก็จับเขมรได้ไล่เลียงได้ความว่า ทัพบกทัพเรือล่าถอยไปแล้ว พระยาราชนิกูลแม่ทัพนายกองจึงปรึกษากันว่าได้ข่าวดังนี้ก็เห็นจะจริง ด้วยกิริยาเขมรผิดประหลาดกว่าเมื่อแรกยกมา ก็ถอยล่าลงมาถึงแม่น้ำโขง เรือที่ข้ามไปนั้นก็หายไปสิ้น พระยาพิไชยสงครามชื่อเพ็ชร์ เป็นผู้ฉลาดในการช่างต่าง ๆ จึงคิดทำแพผูกติดกันตีแตะตาดหลังแพออกไป แล้วทอดสมอเป็นระยะ ๆ จนถึงฝั่งฟากโน้น เหมือนขึงทุ่นข้ามแม่น้ำจึงข้ามคน ช้างม้าโคกระบือนั้นจูงเลียบแพมาในน้ำ ขึ้นถึงฝั่งพร้อมกัน

กองทัพไทยเข้าตั้งในเมืองบัตบอง

ฝ่ายพระยานครสวรรค์คุมทัพ ๑,๐๐๐ มิได้สามัคคีรสด้วยเจ้าพระยานครราชสีมา พระยาราชนิกูล พระยานครสวรรค์ไม่ช่วยทำแพ ก็พาคนในกองทัพของตัวเดินเลียบแม่น้ำโขงจะไปข้ามที่เมืองลาว ญวนเขมรก็ตามไปทัน ได้สู้รบกัน ญวนเขมรฆ่าเสียสิ้น

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงแต่งคนไปสืบทัพเจ้าพระยานครราชสีมา พระยาราชนิกูล ได้ความว่าข้ามฟากโขงมาได้แล้ว ญวนเขมรก็ตีตัดทัพ ได้สู้รบกับญวนเขมรล่าถอยไป ทัพเจ้าพระยานครราชสีมายกมาตั้งอยู่พรหมศก ทัพพระยาราชนิกูล พระยาจ่านเสนายบดี พระยาพิไชยสงคราม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยกมาตั้งอยู่บ้านอินกุมาร แขวงเมืองกะพงสวาย แต่ทัพพระยาสีหราชเดโชหายไป สืบยังหาทราบความไม่ เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าจะตั้งอยู่เมืองโปริสาท ขัดสนด้วยสะเบียงอาหาร จึงกวาดครอบครัวเมืองลงมาตั้งอยู่เมืองบัตบอง แต่ครัวนั้นหนีเข้าอยู่ในป่าระนามมาก ได้มาแต่น้อย แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา มีหนังสือไปถึงพระยาราชนิกูล เจ้าพระยานครราชสีมา ให้เร่งคิดอ่านกวาดครอบครัว แขวงเมืองสะโทงเมืองกะพงสวาย และเมืองรายทางขึ้นไปไว้ที่เมืองนครราชสีมา เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ ให้ได้ในฤดูฝนนี้

ลุศักราช ๑๑๙๖[๑] ปีมะเมียฉศก เป็นปีที่ ๑๑ ฝ่ายอะเตียนกุนแจ้งว่ากองทัพไทยเลิกกลับมาหมดแล้ว ก็ให้องค์จันทร์เบยีคุมไพร่ญวน ๑,๐๐๐ พานักองค์จันทร์มาตั้งอยู่เมืองพนมเปิ๊ญก่อน ตั้วนั้นก็ยกขึ้นไปล้อมเมืองไซ่ง่อนอยู่

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ส่งช้างองค์จันทร์เข้ามาถึงกรุงณวันศุกรเดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ[๒] โปรดให้ทำขวัญสมโภชแล้วขึ้นระวางเป็น พระยามงคลหัสดิน คชินทรสีดำ สัตตบุษย์ กัมพุชพ่ายแพ้ภินิหาร สู่สมภารสมโพธิ อโยพยาพาหนะนารถ วรวิลาศเลิศฟ้า

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๗ ๒. วันศุกรที่ ๔ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายพระมหาเทพ พระราชรินทร์ ยกขึ้นไป พระมหาเทพ ไปตั้งอยู่เมืองนครพนม พระราชรินทร์ไปตั้งอยู่เมืองหนองคาย พระมหาเทพมีใบบอกลงมาว่า จะไปตีเมืองลำน้ำ ยกกองทัพไปถึงด่านกือเหิบเป็นทางช่องแคบ เดินกองทัพลงไปมิได้ จึงไปตีได้เมืองมหาชัย เมืองพอง เมืองพลาน เมืองชุมพร แต่เมื่อเดือน ๓ ข้างขึ้น ปีมะเส็งเบญจศก นั้นแล้ว กวาดได้ครอบครัวข้ามฟากมาคน ๖,๐๐๐ เศษ ส่งมาเมืองนครราชสีมา แต่ณวันเดือน ๔ ปีมะเส็งเบญจศก ขึ้น ๕ ค่ำ ๖ ค่ำแล้ว

ฝ่ายพระราชรินทร์บอกลงมาว่า พระราชรินทร์กับพระปทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคาย พระพิทักษเขตต์ขัณฑ์ นายทัพนายกองยกขึ้นไปบ้านโพธิ์งาม ได้แต่งให้คนไปสืบราชการเมืองพวนได้ความว่า ญวนมาอยู่รักษาเมืองพวน ๕๐๐ คน ญวนกับเพี้ยเมืองแสนคุมไพร่ ๒๐๐ คนมารักษาเมืองเชียงดี พระราชรินทร์จึงมีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมเมืองเชียงขวาง เมืองเชียงขวางให้พันลูกท้าวมาบอกว่าญวนมาอยู่ ๕๐๐ คน คุมอุปฮาดไปอยู่เมืองสุย ๑๐๐ คน เจ้าเมืองเชียงขวางออกมาอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์และจัดทัพไว้ ๑,๐๐๐ คน ช่วยกันระดมฆ่าฟันญวนตาย ๓๐๐ เศษ จับเป็นได้ ๔๑ คน

๑. วันที่ ๑๑-๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายทัพเจ้าพระยาธรรมา (สมบุญ) มีบอกลงมาว่า ได้ยกขึ้นไปถึงเมืองหลวงพระบางพักคอยกองทัพอยู่ เมื่อณวันเดือน ๓ ข้างแรม เดือน ๔ ข้างขึ้น กองทัพเมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองแพร่ ยกขึ้นไปถึง เจ้าเมืองหลวงพระบางจัดให้อุปราชแสนท้าวเพี้ย ลาวมีชื่อ คุมกองทัพเมืองหลวงพระบาง ๒,๐๐๐ คนเข้ามาบรรจบกองทัพ ครั้นณเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็งเบ็ญจศก[๑] ได้ยกกองทัพออกจากเมืองหลวงพระบางขึ้นไปถึงเมืองแถง

ครั้นณวันเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเมียฉศก[๒] พระยาสวรรคโลก หลวงมหาใจภักดี พระพิจิตร หลวงมหาดไทย หลวงสุภาวดี เมืองพิษณุโลก พระแก้ว พระวังขวา เมืองแพร่ เจ้าอุปราช พระยาเชียงเหนือ พระยาเมืองแผน เมืองหลวงพระบาง นายทัพนายกองบอกส่งตัว เจ้าอุปราช เจ้าโงน เจ้าด้วง เมืองพวน ลงมาถึงเมืองหลวงพระบาง ใจความว่า พระยาสวรรคโลก นายทัพนายกองไทยลาวยกจากเมืองหลวงพระบางขึ้นไปถึงด่านหลวงแต่ณวันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ[๓] ยังอีกวันหนึ่งจะถึงด่านน่าตือ พระยาสวรรคโลก

---

๑. พ.ศ. ๒๓๗๖ ๒. พ.ศ. ๒๓๗๗

๓. อังคารที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าราชบุตร พระยาเชียงเหนือ เมืองหลวงพระบาง นายทัพนายกองปรึกษาพร้อมกัน ให้พระยาเมืองแผนซึ่งขึ้นกับเมืองหลวงพระบาง มีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองพวนว่ากองทัพกรุงยกขึ้นไปเป็นอันมาก พระยาเมืองแผนกลัวว่าเมืองพวนจะเสียบ้านเมืองครอบครัวไพร่พลแล้ว อย่าให้เจ้าเมืองพวนสู้รบกรุงเทพมหานครเลย ให้เจ้าเมืองสวามิภักดิ์เป็นข้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยดีเถิด แล้วเมืองพวนกับเมืองหลวงพระบางจะได้เป็นบ้านพี่เมืองน้องกันสืบไป

เจ้าเมืองพวนยอมสวามิภักดิ์

ฝ่ายเจ้าเมืองพวน เจ้าอุปราช มีหนังสือตอบพระยาเมืองแผนมาว่า ซึ่งพระยาเมืองแผนมีหนังสือมานั้น ข้าทั้งปวงมีความยินดีหาที่สุดมิได้ แล้วว่าพระราชรินทร์และเจ้าเมืองหนองคาย ก็ได้มีหนังสือมาเกลี้ยกล่อมด้วยฉะบับหนึ่ง เจ้าเมืองพวนทราบความแล้ว ได้ให้พันแสนบุตรพระยาเชียงดีมารับกองทัพพระราชรินทร์ทางท่าข้ามช้าง แล้วแต่งให้เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตรุ เจ้าโงน เจ้าด้วง ออกมาคอยรับกองทัพพระยาสวรรคโลก เจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบาง ณบ้านซวด พระยาสวรรคโลกได้แจ้งหนังสือเจ้าเมืองพวนแล้ว นายทัพนายกองยกไปทางด่านท่าตือ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าเมืองพวนรับรองกองทัพไทย

ครั้นณวันเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ[๑] พบเจ้าเมืองสุยนายไพร่ ๑๓ คนบอกว่า เจ้าเมืองพวนใช้ให้ออกมาคอยรับกองทัพเข้าไปในเมืองพวนแล้ว เจ้าเมืองสุยก็นำกองทัพเข้าไปถึงบ้านสอด เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร ท้าวเพี้ยเมืองพวนกลัวพระยาสวรรคโลกและนายทัพนายกองจะไม่ไว้ใจ จึงให้เก็บเครื่องศาสตราอาวุธมาส่งให้พระยาสวรรคโลกที่บ้านสอดแล้วแจ้งความว่า เจ้าเมืองพวนให้มาคอยรับท่าน และว่าญวนมาตั้งค่ายอยู่ที่เมืองสุย ๑๐๐ คน ขอให้ท่านรีบยกไปตีเสียโดยเร็ว

กองทัพได้ยกไปตีค่ายญวนณเมืองสุยแตกไปแล้ว จะเข้าไปตีค่ายญวนณเมืองพวน ครั้นเวลากลางวันนายทัพนายกองยกติดตามขึ้นไปทันญวนซึ่งแตกหนีไปรับอยู่ที่น้ำงึมญวนต่อสู้รบกันกับกองทัพ ๆ เอาปืนยิงและฟันแทงญวนตาย ๔๗ คน ยังเหลือญวนอยู่อีก ๕๓ คนแตกหนีไป กองทัพลาวพวนเมืองก่าง เมืองสุย ติดตามญวนต่อไป ครั้นเวลาเย็นกองทัพพระยาสุโขทัยยกขึ้นไปถึงพร้อมกันที่เมืองสุย ครั้นเวลาค่ำเจ้าเมืองพวนมีหนังสือมาถึงเจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เจ้าโงน เมืองก่าง เมืองสุย ใจความว่า เจ้าเมืองพวน

---

๑. ศุกรที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ท้าวเพี้ย ได้รับกองทัพพระราชรินทร์เข้าไปในเมืองพวน แต่ณวันเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ[๑] ปีมะเส็งเบ็ญจศก ครั้นเวลา ๓ ยามเศษ เจ้าเมืองพวนรับกองทัพพระราชรินทร์เข้าล้อมจับองตุพ องญวน ซึ่งรักษาอยู่ในเมืองพวน นายไพร่ ๔๐๐ คน พวกลาวเมืองพวนจับฆ่าเสียสิ้นแล้ว แต่ญวน ๑๐๐ คนซึ่งไปตั้งค่ายรับรักษาอยู่ณเมืองสุยนั้น เจ้าเมืองพวนก็ได้มีหนังสือมาบอกให้เจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร เจ้าโงน เจ้าด้วง เมืองก่าง เมืองสุย พร้อมกันจับฆ่าเสียให้สิ้น

พระยาสวรรคโลกจัดให้หลวงนาเมืองสวรรคโลก เจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบาง แต่งให้พระยาเมืองแผน เมืองหลวงพระบาง พระเมืองแก้ว เมืองแพร่ให้พระวังขวาเมืองแพร่คุมเอาตัว เจ้าอุปราช เจ้าโงน เจ้าด้วง มาส่งเจ้าเมืองหลวงพระบาง แจ้งราชการต่อเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพใหญ่ แต่ตัวเจ้าราชบุตรเมืองพวนนั้น พระยาสวรรคโลกเอาตัวนำกองทัพขึ้นไปเมืองพวน แล้วเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพใหญ่ให้นายทัพนายกองทั้งปวงเร่งรีบยกขึ้นไปตีแต่บรรดาเมืองหัวพันห้าทั้งหกให้สิ้นเชิง แต่ตัวเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางนั้น ให้กลับขึ้นไปรวบรวมครอบครัว แล้วเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพกับเจ้าเมืองหลวงพระบาง แต่งให้ท้าวคำสุก

---

๑. วันศุกรที่ ๒๘ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ท้าวคำมงคล เมืองหลวงพระบางกับไพร่ ๑๕ คนพาเจ้าโงน เจ้าด้วงและคำให้การเจ้าอุปราช กับทองคำก้อนหนัก ๑๓ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ของเจ้าอุปราชเมืองพวนลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

พระยาอภัยภูเบศรถึงอสัญญกรรม

ฝ่ายราชการข้างเมืองเขมร รับสั่งให้มีตราออกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า พระยาอภัยภูเบศรเจ้าเมืองบัตบองถึงอสัญญกรรมแล้ว จะตั้งแต่งกรมการผู้ใหญ่ขึ้นเป็นเจ้าเมืองก็จะได้ แต่ทรงเห็นว่า นักองค์อิ่ม นักองค์ด้วงเป็นเชื้อสายเจ้านายเขมรอยู่ที่นั้นแล้ว ก็ควรจะยกย่องขึ้นให้เป็นผู้ว่าราชการเมืองต่อไป จะได้เป็นที่นับถือพวกเขมร โปรดให้นักองค์อิ่มเป็นผู้ว่าราชการเมืองบัตบอง นักองค์ด้วงไปว่าราชการเมืองมงคลบุรี พระยาราชนิกูล เจ้าพระยานครราชสีมา กวาดครอบครัวเขมรเอาไปไว้บ้านเมืองฝ่ายเรา แล้วก็ให้เจ้าพระยานครราชสีมากลับไปบ้านเมือง เจ้าพระยาบดินทรเดชากับพระยาราชนิกูลให้เข้าไปแจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานคร แล้วมีตราให้หาเจ้าพระยาพระคลังเข้ามาปรึกษาราชการ เจ้าพระยาพระคลังเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กรมหลวงเสนีบริรักษ์สิ้นพระชนม์

ฝ่ายที่กรุงเทพพระมหานครนั้น กรมหลวงเสนีบริรักษ์ประชวรสิ้นพระชนม์ณวันเสาร์เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ[๑] โปรดให้ทำเมรุผ้าขาวที่วัดอมรินทราราม แล้วณวันเดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ[๒] ได้ชักพระศพไปสู่พระเมรุ ณวันเดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ[๓] พระราชทานเพลิง

แต่งคนขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกหัวพันห้าทั้งหก

ฝ่ายเจ้าพระยาธรรมาแต่งคนขึ้นไปเกลี้ยกล่อมพวกหัวพันห้าทั้งหก ก็รับว่าจะมาสวามิภักดิ์ เจ้าพระยาธรรมาอยู่จนเข้าฤดูฝน และป่วยลงก็เลิกทัพกลับลงมาณกรุงเทพ ฯ ครั้นหายป่วยแล้วเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพก็เข้ามาเฝ้ากราบทูลพระกรุณาว่า กองทัพยกขึ้นไปตีได้เมืองพวนแล้ว นายทัพนายกองกับกองทัพเมืองหลวงพระบางยกขึ้นไปจะตีเมืองหัวพันห้าทั้งหก ได้ความว่า เจ้าเมืองท้าวเพี้ยไพร่พลเมืองหัวพันห้าทั้งหก อพยพครอบครัวหนีไปจากบ้านเมือง จึงแต่งให้เพี้ยศรีอรรคหาตปากเหือง ซึ่งเคยเป็นล่ามเมืองหัวพันห้าทั้งหกมาแต่ก่อน ให้ขึ้นไปสืบข่าวพวกหัวพันห้าทั้งหก เพี้ย

๑. วันที่ ๗ มิถุนายน ๒. อังคารที่ ๒๑ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๓. พฤหัสบดีที่ ๒๓ ตุลาคม

ศรีอรรคหาตมีหนังสือลงมาถึงนายทัพนายกองว่า เพียศรีอรรคหาตขึ้นไปถึงเมืองเหียม เจ้าเมืองเหียม เมืองห้อ เมืองชำเหนือ เมืองชำใต้ เมืองซวน เมืองโสย เมืองเชียงฆอ แต่งท้าวเพียมาหาเพียศรีอรรคหาต ว่าเจ้าเมืองท้าวเพียเมืองหัวพันห้าทั้งหก คิดพร้อมใจกันจะสวามิภักดิ์กลับคืนมาเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพพระมหานครเหมือนแต่ก่อน เจ้าเมืองท้าวเพียทั้งปวงจะแต่งคนลงมาหาเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพณเมืองหลวงพระบาง นายทัพนายกองจึงงดกองทัพไว้หาได้ยกขึ้นไปตีเมืองหัวพันห้าทั้งหกไม่ พอเข้าฤดูฝนกองทัพจึงเลิกกลับลงมากรุงเทพพระมหานคร

เกณฑ์ต่อเรือบ้อมอย่างญวน

แล้วจึงมีรับสั่งว่าจะถูกหลอกลวงพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกเสียดอกกระมัง ถ้าเป็นดังนั้นก็จะเสียพระเกียรติยศ จึงโปรดให้เจ้าพระยาธรรมายกกองทัพกลับขึ้นไปใหม่ เจ้าพระยาธรรมาได้ยกขึ้นไปเมื่อเดือน ๑ แล้วทรงพระราชดำริถึงการพระนครไม่ไว้พระทัย กลัวญวนจะยกเข้ามาตอบแทนบ้าง จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กอง ขอแรงข้าราชการ เจ้สัว เจ้าภาษีนายอากรต่อเรือบ้อมอย่างญวนขึ้น ๘๐ ลำ ครั้นเรือแล้ว เอาไว้ที่กรุง ๔๐ ลำ ไปขุดอู่ทำร่มไว้ที่คลองสารหงส์ จ่ายไปรักษาหัวเมืองชายทะเล ๔๐ ลำ พระราชทานเงินค่าเรือลำละ ๒๐ ชั่ง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาพระคลัง
เป็นแม่กองสร้างเมืองจันทบุรีและวัดโยธานิมิตร

ครั้นการเรือแล้ว เมื่อเดือน ๑ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่กองไปสร้างเมืองจันทบุรี เจ้าพระยาพระคลังให้รื้อกำแพงเมืองเก่าเสีย เพราะด้วยอยู่ลึกเข้าไปนักไม่เป็นที่รับรองข้าศึก จึงสร้างเมืองใหม่ขึ้นเนินวงด้วยบ้านราษฎรอยู่ลึกเข้าไปข้างหลังเมือง เป็นที่ป้องกันครอบครัวพลเมืองได้แล้วจึงสร้างวัดขึ้นสำหรับเมืองวัด ๑ ชื่อวัดโยธานิมิตร แล้วให้จมื่นราชามาตย์ ชื่อขำ ไปทำป้อมที่แหลมด่านปากน้ำป้อม ๑ ชื่อป้อมภัยพินาศ ที่เขาแหลมสิงห์ป้อมเก่าทำเสียใหม่ป้อม ๑ ชื่อป้อมพิฆาตปัจจามิตร แล้วโปรดให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถ ชื่อช่วง ต่อกำปั่นขึ้นลำ ๑ ปากกว้าง ๑๐ ศอกเป็นตัวอย่าง เจ้าหมื่นไวยวรนารถ (ช่วง) นำเข้ามาถวาย พระราชทานชื่อว่า แกล้วกลางสมุทร แล้วโปรดให้กลับไปต่อใหม่อีกลำ ๑ ปากกว้าง ๔ วา พระราชทานชื่อว่า ระบิลบัวแก้ว

สร้างป้อมเมืองฉะเชิงเทราและป้อมคงกระพัน

ฝ่ายที่กรุง โปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศรไปสร้างป้อมกำแพงที่เมืองฉะเชิงเทราขึ้นอีกตำบล ๑ ที่เมืองสมุทรปราการนั้นก็โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2568

กรมหมื่นเสพสุนทร กรมหมื่นณรงคหริรักษ์ เป็นแม่กองไปรักษาเมืองสมุทรปราการ ทำการที่ยังค้างอยู่ต่อไป ได้ทำกำแพงเชิงเทินขึ้นโอบหลังมาปลายปีกกา แล้วขุดคูล้อมกำแพงด้านหลังเมือง ที่ปากคลองบางปลากดนั้นก็สร้างป้อมขึ้นอีกป้อม ๑ ชื่อป้อมคงกระพัน เป็นทางเข้ามาปากน้ำสาขลาได้

องเตียงกุนจับองกอเบโคยกับพรรคพวกได้

ฝ่ายองเตียนกุนไปล้อมองกอเบโคยพวกกบฏที่เมืองไซ่ง่อนจนถึง ๙ เดือน พวกกบฏเมืองไซ่ง่อนอดอาหารจึงได้แตกหนีออกมาหากองทัพ แต่องกอเบโคยกับพรรคพวกที่เป็นกบฏนั้นจับได้ตัวให้ส่งไปเมืองเว้ เจ้าเวียดนามให้ฆ่าเสีย องเตียนกุนจึงยกทัพมาตั้งอยู่เมืองพนมเปิญ แล้วก็แต่งให้ญวนบ้าง เขมรนุ่งห่มเป็นญวนบ้าง ไปช่วยรักษาเมืองใหญ่ ๆ ที่ทางทัพไทยจะลงไปได้ คือเมืองโปริสาท เมืองสะโทง เมืองกะพงสวาย ทุก ๆ เมือง ด้วยเข้าใจว่าไทยจะยกทัพไปตีเมืองเขมรอีก

องค์จันทร์ถึงพิลาลัย

ครั้นณวันเดือน ๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] องค์จันทร์ป่วยเป็นไข้พิษถึงแก่พิลาลัย อายุได้ ๔๔ ปี เมื่อได้เป็นเจ้าเมืองเขมร

---

๑ ศุกรที่ ๙ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อายุได้ ๑๖ ปี อยู่ในสมบัติ ๒๘ ปี องค์จันทร์ไม่มีบุตรชาย มีแต่บุตรหญิง ๔ คน ชื่อนักองค์แบน นักองค์มี นักองค์เภา นักองค์สงวน ญวนยกเจ้าผู้หญิงทั้ง ๓ คนขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน องค์แบนเป็นบุตรผู้ใหญ่ มารดาชื่อนักเทศ เป็นน้องสาวพระองค์แก้ว พระองค์แก้วกับนักเทศตกเข้ามาอยู่เมื่อองค์จันทร์หนีไปเมืองญวน ครั้นญวนตั้งเจ้าผู้หญิงขึ้นเป็นเจ้า ญวนก็อยู่กำกับว่าราชการด้วย เจ้ากรุงเวียดนามคิดจะเอาเมืองเขมรเป็นสิทธิ์ของตัวจึงมีหนังสือลับมาถึงองเตียนกุน ให้ว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมพระยาเขมรผู้ใหญ่ว่าเมืองเขมรมีแต่เจ้าผู้หญิง จะว่าราชการให้ยืดยาวไปไม่ได้ พระเจ้ากรุงเวียดนามจะให้พระราชบุตรมาเสกด้วยนักองค์แบนจะให้ครองเมืองเขมรต่อไป พระยาเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อยแจ้งดังนั้นก็อ้อนวอนองเตียนกุนว่า เขมรกับญวนผิดชาติต่างภาษากันแล้วก็เป็นเมืองน้อย ไม่คู่ควรจะเสกด้วยเมืองใหญ่ พวกเขมรไม่ยอมให้เจ้านายผู้หญิงเป็นภรรยาเจ้านายฝ่ายญวน องเตียนกุนเห็นว่าพระยาเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อยพูดจาขึ้นขัดแข็งแรง ก็เกรงอยู่ว่าจะหักหาญเอา เขมรก็จะเป็นกบฏขึ้น จะระงับลงยาก ก็สงบความอยู่

พระยาเขมรขอเข้ามาพึ่งพระบรมเดชานุภาพ

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาแต่งคนให้ไปสืบราชการที่เมืองโปริสาท ได้ความว่าองค์จันทร์ตายแน่แล้ว พระยว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เขมรผู้ใหญ่ผู้น้อยก็สอดหนังสือลับมาว่า จะขอเข้ามาเป็นข้าพึ่งพระบารมีบรมเดชานุภาพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่สมัครเป็นข้าญวน จึ่งบอกเข้ามาณกรุง ขอเสนาบดีผู้ใหญ่ออกไปช่วยคิดราชการที่เมืองบัตบอง ได้ทรงทราบแล้วดำรัสว่า เมืองเขมรคราวนี้จะเป็นทายนะ องค์จันทร์ก็ยังหนุ่มอยู่ มาตายเสียในระหว่างทัพศึกดังนี้ เป็นที่น่าหนาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาคิดเอาเมืองเขมรคืนมาขึ้นกับกรุงให้ได้เหมือนอย่างแต่ก่อน ถ้าไม่ได้ดังนั้นก็ให้กระทำเมืองเขมรเป็นป่า เอาผู้คนมาใส่บ้านเมืองเสียให้ได้ ซึ่งจะให้เสนาบดีผู้ใดดีกว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชาไปก็ไม่มีตัวแล้ว จึ่งโปรดให้พระยาราชสุภาวดี (โต) ออกไปเป็นผู้ส่งลำเลียงสะเบียงอาหารมิให้ขัดสน พระยาราชสุภาวดีไปตั้งอยู่ที่เมืองกระบินทร์บ้าง เมืองปราจีนบ้าง ได้ส่งข้าวเกลือออกไปเมืองบัตบองเนือง ๆ

ขุนตระเวนนาเวศกับพวกถูกญวนจับได้

ฝ่ายจมื่นมนเทียรพิทักษ์ จมื่นมหาดเล็ก ซึ่งตั้งอยู่ที่เกาะกงแต่งให้ขุนตระเวนนาเวศ นายเพ็ง กับจีน ๑๓ คน ลงไปสืบราชการเมืองบันทายมาศ พบเรือตระเวนญวน ๆ จับไปได้ไปส่งที่เมืองบันทายมาศ องตุมผู้ให้ถามก็สารภาพว่า จมื่นมหาดเล็กให้ลงมาลาดตระเวนสืบราชการ องตุมผู

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถามว่าเมื่อเข้าจับได้สู้รบหรือไม่ ขุนตระเวนนาเวศว่าไม่ได้สู้รบ ยอมให้จับโดยดี องตุมผูถามพวกเรือตระเวนญวนว่าไทยได้สอดเครื่องหรือไม่ พวกเรือตระเวนญวนว่าไม่ได้สอดและไม่ได้สู้รบ แล้วองตุมผูบังคับให้เอาตัวไปจำไว้ บอกขึ้นไปเมืองเว้

เจ้าพระยาพระคลังให้ล่ามแปลหนังสือขององตุมผู

พระเจ้ากรุงเวียดนามมินมางมีหนังสือรับสั่งมาว่า เขาไม่ได้สู้รบให้ปล่อยไป ให้คืนทรัพย์สิ่งของเขาไปเสียให้หมด องตุมผูก็ให้ชำระเอาทรัพย์สิ่งของและเรือ มอบให้ขุนตระเวนนาเวศกลับเข้ามา องตุมผูมีหนังสือมาถึงเจ้าพระยาพระคลังมอบให้ขุนตระเวนนาเวศมาด้วยฉะบับ ๑ ขุนตระเวนนาเวศเข้ามาถึงเมืองจันทบุรีนำเอาหนังสือมาส่ง เจ้าพระยาพระคลังให้ล่ามญวนที่เมืองจันทบุรีแปลออกมีความในหนังสือว่า ญวนคิดถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งเสด็จสวรรคตแล้วนั้น ได้ช่วยทะนุบำรุงพระเจ้ากรุงเวียดนามยาลองมาจนได้เป็นเจ้าแผ่นดินญวน ๆ ไม่สู้รบ เมื่อญวนทิ้งเมืองบันทายมาศเสียไปตั้งอยู่เมืองโจฎก ครั้นกองทัพกรุงยกไปถึงเมืองโจฎก ก็ทิ้งเมืองโจฎกเสีย ไปตั้งอยู่ที่ปากคลองวามะนาว กองทัพกรุงไปถึงปากคลองวามะนาวก็ทิ้งคลองวามะนาวเสีย มาตั้งอยู่ค่ายเจียนทราย ไทยเรียกว่าเกาะแตง แม่ทัพนายกองญวนเห็นว่าถอยหนีให้ถึง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๓ ครั้งแล้วจึงได้สู้รบ ไทยก็ถอยไปเอง ถ้าพระเจ้ากรุงเวียดนามมินมางยังมีใจคิดพยาบาทอยู่ เมื่อขณะกองทัพญวนชะนะได้ท่วงที มีไพร่ทหารอยู่ถึงสิบหมื่น มีเรือรบอยู่ถึง ๑,๐๐๐ ลำ ตีกระหนาบไปทั้งบกทั้งเรือพร้อมกัน จะไม่ได้ชัยชะนะหรือ ญวนถือรับสั่งพระเจ้าเวียดนามยาลองอยู่ จึงไม่ได้ไล่ตาม ด้วยพระเจ้าเวียดนามยาลองมีรับสั่งประกาศไว้ให้รู้ทั่วกันทั้งบกทั้งเรือ ให้รักษาแต่เขตต์แดนไว้อย่าให้ก่อเหตุนอกเขตต์แดนออกไป บอกกล่าวไว้เป็นคุณชั่วพันปี เพราะฉะนี้ญวนจึงไม่ทำอะไรแก่ไทย

ครั้นพิเคราะห์ดูความข้อนี้เห็นจะไม่จริง ที่เมืองบันทายมาศ เมืองโจฎก คลองวามะนาว ญวนก็สู้รบเป็นสามารถทุกแห่ง การที่ถอยทิ้งเมืองไปนั้นก็เพราะผู้คนมีน้อยเกณฑ์ไปล้อมพวกกบฏเมืองไซ่ง่อนอยู่เป็นอันมาก สู้ไม่ได้จึงได้ทิ้งเมืองบันทายมาศ เมืองโจฎก ปากคลองวามะนาวเสีย ครั้นกองทัพล่าถอยมา ญวนก็ตามตีลงมาที่เมืองโจฎกได้รบกันถึง ๒ ครั้ง

ได้พระยามงคลนาคินทร์ช้างพลายเมืองนครราชสีมา

ฝ่ายที่กรุงเทพพระมหานคร กรมการเมืองนครราชสีมาบอกลงมาว่า ได้ช้างพลายช้าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว เดิมก็เป็นช้างดำตามธรรมเนียม ครั้นใช้สอยมาหลายปี

ดาวน์โหลดเพื่อการศึกษาเท่านั้น ห้ามนำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า หมดอายุ 08/12/2568

ก็ลอกขาวออกไปทั่วทั้งตัว แต่จักษุ เล็บ ขน หาง เหมือนช้างดำตามธรรมเนียม ขนตัวเปลื้องขาวออกไปตามสีเนื้อ รับสั่งให้ส่งลงมาถึงกรุงณวันพฤหัสบดีเดือน ๓ แรม ๙ ค่ำ ได้ทอดพระเนตรโปรดว่าสีขาวเหมือนผ้าขาวบริสุทธิ์ทั้งตัว ข้ดอยู่แต่จักษุ เล็บ ขน หาง ไม่เป็นอย่างสีตัว ถ้าจะว่าตามโบราณช้างเผือกงาดำก็มี นี่จะเป็นช้างเผือกหางดำจะไม่ได้หรือ ครั้งนั้นผู้ใดจะกราบทูลว่า กลิ่นตัวเหม็นคาวเป็นช้างโรคก็ไม่ได้ โปรดให้สมโภชที่โรงหน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ แล้วพระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระยามงคลนาคินทรอินทรไอยราวัณ พรรณสีสังข์สารเศวต กมเลศรังสฤษดิ์อิศรรังรักษ์ จักรกฤษณราชรังสรรค์ มหันตมหาวัฒนาคุณวิบุลยลักษณเลิศฟ้า ครั้นอยู่มาช้างนั้นก็ป่วยล้มเสีย

ซ่อมพระอุโบสถและสร้างพระเจดีย์ในวัดพระเชตุพน

การพระอุโบสถวัดพระเชตุพนนั้นทำใหม่ มาถึงณวันจันทร์เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ยกเครื่องบนขึ้น ผนังทะลายพังทับคนตาย ๕๐ คน ลำบากเป็นหลายคน เป็นเหตุด้วยพระอุโบสถใหญ่เสารายในเล็กไม่มีเสาแก่น หนักตัวเข้าจึงได้ทอดลงมา โปรดให้ทำใหม่ ใส่เสาแก่นก็มั่นคงดี จึงทรงพระราชดำริว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑. เสาร์ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒. อังคารที่ ๑๗ มีนาคม

ในรัชชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาพระเจดีย์ในวัดพระเชตุพน องค์ ๑ สูง ๒๐ วา ๒ ศอก บรรจุพระศรีสรรเพ็ชญ์ซึ่งได้มาแต่กรุงเก่า ที่พะม่าเอาเพลิงสุมเอาทองคำหุ้มนั้น ยังเหลือแต่ทองเหลืองชำรุดปรุไปทั้งพระองค์ จะแก้ไขก็ไม่ได้ จึงเชิญเข้าบรรจุไว้ พระราชทานชื่อว่า พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชุดาญาณ หุ้มด้วยดีบุก จะก่อสร้างขึ้นถวายในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชเจ้าไว้องค์ ๑ และเป็นส่วนในแผ่นดินปัตยุบันนี้องค์ ๑ เรียงกันเป็นแถวไป จึงโปรดให้ช่างทำต่อองค์กลางข้างเหนือขึ้นองค์ ๑ ประดับกระเบื้องขาวอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราช พระราชทานชื่อว่า พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมกรกนิธาน[๑] องค์กลางของพระบาทสมเด็จพระบรมอัยยกาธิราช ให้ประดับด้วยกระเบื้องเขียว องค์ข้างใต้ให้ประดับด้วยกระเบื้องเหลืองอุทิศเป็นส่วนในพระองค์ พระราชทานชื่อพระมหาเจดีย์มุนีบัตตปริกขาร

พระยาราชนิกูลยกทัพไปรักษาเมืองอุบล เมืองจำปาศักดิ์

ลุศักราช ๑๑๙๗ ปีมะแมสัปตศก[๒] เป็นปีที่ ๑๒ ฝ่ายพระยาบำเรอภักดิ์ หลวงราชมานู อยู่ช่วยเจ้าเมืองจำปาศักดิ์

---

๑. ในธรรมเนียมนามภาค ๑ ว่า "พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมนิธาน"

๒. ปีที่ ๒๓ ฝ่าย

ดาวน์โหลดไฟล์กระบวนการ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

คิดราชการ ครั้นองเตียนกุนให้องญวนกับสมเด็จเจ้าพระยา และพระยาสุภาธิราชไปตั้งอยู่เมืองกะพงสวาย ได้ทรงทราบแล้วเห็นว่าพระยาบำเรอภักดิ์อยู่ผู้คนน้อย จึงให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองเหนือชั้นในให้พระยาราชนิกูล ๑,๐๐๐ ไปรักษาเมืองอุบล เมืองจำปาศักดิ์ พระยาราชนิกูลยกไปถึงแล้ว ก็บอกลงมาว่า นายทัพนายกองได้ยกไปถึงเมืองอุบลราชธานี ได้เร่งรัดให้พระพรหม ราชวงศ์ อุปฮาด ท้าวเพี้ย เมืองอุบลทำค่ายเสาไม้แก่น ยาว ๓๗ เส้น กว้าง ๔ เส้น สูง ๗ ศอก มีป้อม ๗ ป้อม มีหอรบทุกประตู และให้ปลูกฉางข้าวฉาง ๑ ตีกดินโรงปืน ไว้สำหรับเมืองแล้ว พระยาราชนิกูล นายทัพนายกองยกไปถึงเมืองจำปาศักดิ์ พระยาบำเรอภักดิ์ หลวงราชมานู แจ้งความว่า เมืองค์จันทร์ยังอยู่ พระยารามเดโชมีหนังสือบอกไปถึงเจ้าองค์จันทร์ณเมืองพนมเปิญว่าครัวเขมรหนีไปอยู่ในเขตต์แดนลาวเป็นอันมาก เจ้าองค์จันทร์จึงใช้ให้สมเด็จเจ้าพระยา พระยาสุภาธิราช คุมไพร่พล ๒,๕๐๐ คนมารักษาอยู่เมืองกะพงสวาย สนองน้อยกับไกรแบนนั้น สมเด็จเจ้าพระยาและพระยาสุภาธิราชใช้ให้คุมไพร่ ๕๐๐ คน มาตั้งอยู่บ้านสะโทงกับไกรบิง พระยาราชนิกูลเห็นว่าสมเด็จเจ้าพระยาและพระยาสุภาธิราชมีไพร่พลมามากไม่ไว้ใจ เห็นว่าเมืองจำปาศักดิ์ไม่มั่นคง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ชำรุดทรุดโทรมมาก จึงทำค่ายเสาไม้แก่นขึ้นใหม่ ยาว ๓๑ เส้น กว้าง ๕ เส้น ๑๐ วา สูง ๗ ศอก ป้อม ๖ ป้อม มีหอรบทุกประตู ให้ปลูกฉางข้าว ๗ หลัง โรงปืนตีกดินขึ้นไว้สำหรับเมือง

พระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์

ฝ่ายที่กรุงเทพพระมหานคร พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าลักขณาประชวรไข้บ่วงสิ้นพระชนม์ เมื่อณวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ[๑] พระชนม์คิดตามอายุโหรา ๒๒ ปี ๓ เดือน

ครั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชา พระยาราชนิกูลมอบบ้านเมืองให้นักองค์อิ่ม นักองค์ด้วง เสร็จแล้วก็เข้ามาเฝ้า ครั้นมาถึงวันพุธเดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ[๒] เวลา ๒ ทุ่มเศษ เกิดแผ่นดินไหวอีกครั้ง ๑

ปรึกษาเรื่องจัดหัวเมืองพันห้าทั้งหก

ฝ่ายเจ้าพระยาธรรมา ยกขึ้นไปถึงเมืองพิชัย พบท้าวคำอ่อนพาพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกลงมาถึงเมืองพิชัย เจ้าพระยาธรรมาเห็นว่าเป็นผู้น้อย จึงพาเอาตัวกลับขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง ครั้นถึงเมืองหลวงพระบาง เจ้าพระยาธรรมา

---

๑. วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒. วันที่ ๒๖ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แม่ทัพ เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช นายทัพนายกอง ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า เมืองหัวพันห้าทั้งหกเหล่านี้ แต่ก่อนเป็นเมืองขึ้นกับเมืองเวียงจันท์ เป็นหัวเมืองปลายเขตต์แดน ข้าขอบขัณฑเสมากรุงเทพพระมหานคร หาได้เป็นเมืองขึ้นเมืองออกญวนไม่ อนุเป็นกบฏต่อกรุงเทพพระมหานครหนีไปพึ่งญวน อนุเอาเมืองหัวพันห้าทั้งหกไปยกให้ขึ้นกับญวนเหมือนกับเมืองพวน ญวนจึงครอบงำเอาเมืองพวน เมืองหัวพันห้าทั้งหกเหล่านี้ไว้ ครั้นกองทัพยกขึ้นไปปราบปรามเมืองพวน เมืองหัวพันห้าทั้งหกกลัวกองทัพจึงคิดอ่านกันกลับใจจะมาขึ้นกับเมืองหลวงพระบาง เป็นข้าขอบขัณฑเสมาตามเดิม ครั้นจะให้กองทัพยกไปตีเมืองหัวพันห้าทั้งหก บ้านเล็กเมืองน้อยเหล่านี้ก็จะยับเยินเสียเปล่า จึงให้เพียศรีอรรคหาดพาพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกที่มาให้กลับไปบอกให้เจ้าเมืองกรมการผู้ใหญ่มาหาจึงจะรับเพียศรีอรรคหาดไปแล้วพาเจ้าเมืองเหียมกับปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซวน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพียมีชื่อจึงพากันลงมาหาเจ้าพระยาธรรมาเจ้าเมืองหลวงพระบางแจ้งความว่า เจ้าเมืองท้าวเพียเมืองหัวพันห้าทั้งหก ปรึกษาพร้อมกันทุกเมือง จะสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑเสมาจะทำราชการสนองพระเดชพระคุณขึ้นกับเมืองหลวงพระบาง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมืองชำใต้ เมืองโสย เมืองเชียงค้อ จะจัดกันให้ตามมาภายหลัง เจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพจึงให้พาตัวเจ้าเมืองเหียมกับปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซวน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ยมีชื่อ ลงมาแจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานคร จึงให้ถามเจ้าเมืองเหียม ปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซวน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ให้การว่า แต่ก่อนเมืองหัวเมือง เมืองชำเหนือ เมืองเชียงค้อ เมืองโสย เมืองชำใต้ เมืองซวน เมืองเหียม กับหัวเมืองขึ้น ๔๑ เมือง เป็นเมืองขึ้นกับเมืองเวียงจันท์มาแต่เดิม หาได้ขึ้นกับญวนไม่ ครั้นเมื่ออนุคิดประทุษฐร้ายต่อกรุงเทพพระมหานคร สู้รบกองทัพมิได้ อนุแตกหนีไปเมืองญวน อนุจึงเอาเมืองหัวพันห้าทั้งหกไปยกให้ขึ้นกับเมืองญวน ญวนจึงแต่งขุนนางมาจัดการบ้านเมือง ให้เมืองหัวพันห้าทั้งหกขึ้นกับเมืองซือเง เมืองซือแทง เจ้าเมือง ท้าวเพี้ย พวกหัวพันห้าทั้งหกหามีที่พึ่งไม่ กลัวญวนจึงต้องเสียส่วยให้แก่ญวนต่อมา

เมื่อปีมะเส็งเบ็ญจศก กองทัพกรุงเทพพระมหานครยกขึ้นไปตี เมืองพวนกลัวกองทัพจะไปตีบ้านเมืองหัวพันห้าทั้งหก เจ้าเมืองท้าวเพี้ย เมืองหัวพันห้าทั้งหก คิดพร้อมกันสวามิภักดิ์กลับคืนมาเป็นข้าขอบขัณฑเสมากรุงเทพพระมหานครฝ่ายเดียว ไม่ขึ้นกับญวน จะขอทำราชการขึ้นกับเมือง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หลวงพระบาง จะได้พึ่งพระบารมีพระบรมโพธิสมการสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว บ้านเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไปเหมือนแต่ก่อน จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แล้วดำรัสว่า เมืองหัวพันห้าทั้งหกเหล่านี้ เป็นแต่ช่วงเมืองกึ่งเมืองอยู่ปลายเขตต์แดน หาได้ร่วมคิดเป็นกบฏกับอนุไม่ ไปพึ่งเมืองญวนก็เพราะอนุชักนำเอาไป บัดนี้เมืองหัวพันห้าทั้งหกไม่คิดขัดแข็ง กลัวกองทัพจะย่ำยีบ้านเมือง ปรึกษากันกลับใจมาสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑเสมาเหมือนแต่ก่อน อ่อนน้อมโดยดี เจ้าเมืองเหียมกับปลัดเมืองท้าวเพี้ย ก็ได้ลงมาถึงกรุงเทพพระมหานคร ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานุสัตย์แล้ว ก็ต้องงดกองทัพซึ่งจะไปตีเมืองหัวพันห้าทั้งหกไว้ ดูใจพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกไปก่อน เมื่อพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกสวามิภักดิ์จงรักภักดีโดยสุจริต บ้านเมืองก็จะได้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป เมื่อพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกไม่มีความสัตย์สุจริตกลับขึ้นแข็งบ้านเมือง ไม่ทำตามอย่างธรรมเนียม เมืองหัวพันห้าทั้งหกเหล่านี้ มันก็หาพ้นมือทะแกล้วทหารกองทัพฝ่ายเราไม่ ซึ่งเมืองหัวพันห้าทั้งหกทำราชการขึ้นกับเมืองหลวงพระบางนั้น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เมืองหัวพันห้าทั้งหกทำราชการขึ้นกับเมืองหลวงพระบางตามสมัคร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จึ่งให้ท้าวคำอ่อน ท้าวเล็ก ท้าวพัน พาพวกหัวพันห้าทั้งหก กลับขึ้นไป มีตราบังคับขึ้นไปว่า ให้แต่งคนไปสืบสวนดูพวกเมืองหัวพันห้าทั้งหกเหล่านี้ มันแตกร้าวจากฝ่ายเราไปหลายปี เพิ่งจะกลับใจมาสวามิภักดิ์โดยกลัวกองทัพ จะเป็นการโดยสุจริตหรือจะคิดเป็นใจ ๑ ใจ ๒ ประการใดก็ยังไม่รู้ ถึงมาตรว่ามันจะสวามิภักดิ์จริง มันยังไม่สนิทกับเมืองหลวงพระบาง จึ่งให้เกณฑ์กองทัพเมืองหัวพันห้าทั้งหกมาสมทบทัพเจ้าเมืองหลวงพระบาง ไปตีเมืองพวน ถ้ามันสวามิภักดิ์โดยจริง มันก็จะยกมาตามกะเกณฑ์ไป ถ้ามันไม่ไว้ใจฝ่ายเรา กลัวว่าเราจะลวงจับเจ้าเมืองและไพร่ประกันไว้ มันจะคิดไปโดยกลัวต่าง ๆ จะไม่ยกกองทัพมาเหมือนว่ากล่าวไป ความก็จะเป็นที่สงสัยเคลือบแคลง ก็เห็นมันจะไม่สมัครโดยแท้ ให้คิดเกลี้ยกล่อมเมืองที่ยังไม่ได้มาให้ลงไปเฝ้าให้สิ้นเชิง ถ้าการผันแปรไปอย่างใด จะได้มีตราขึ้นมาต่อภายหลัง

องเตียนกุนเตรียมฝึกซ้อมทหารญวนทหารเขมร

ในปีมะแมสัปตศกนั้น เมื่อณวันเดือนอ้ายขึ้น ๑ ค่ำ[๑] เจ้าเวียดนามมีหนังสือมาถึงองเตียนกุนว่า เมืองเขมรทั้งปวงก็ได้เป็นบ้านเมืองของญวนเสร็จแล้ว ให้องเตียนกุนเกณฑ์

---

๑. เดือนที่ ๒๑ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ญวนเขมรรักษาบ้านเมืองเขตต์แดนไว้ให้มั่นคง ถ้ารักษาบ้านเมืองเขมรไว้ได้ดีแล้ว จะให้องเตียนกุนเป็นใหญ่ในเมืองเขมร องเตียนกุนจึงมีหนังสือไปถึงองอานภู และเจ้าเมืองกรมการทั้งปวงให้รักษาเขตต์แดนบ้านเมืองให้มั่นคงอย่าให้เสียไปได้ ถ้าบ้านเมืองเสียไปจะเอาโทษถึงตาย องเตียนกุนก็ตั้งฝึกหัดทหารญวนเขมรอยู่ที่เมืองพนมเปิ๊ญ จึงทำกฎหมายสำหรับทัพแจกไปทุกกองทุกหัวเมืองว่า กอง๑ ไพร่๕๐๐คน แล้วให้มีจันเกอติ๊ดเบียนคน๑ พอเกอคน๑ ถ้ามีการศึกสงครามให้ไพร่ถือปืน๒๐๐คน ถือทวน๒๐๐คน ตัวนายคุมไพร่ ๑๐ คน ถือธงสำหรับทัพ ไพร่ยังเหลืออยู่ ๑๐๐ คน จ่ายใช้สอยในกำลังหมวด ๑๐ คน หามกลอง ๒ คน ถือม้าฟ่อบ้าง กั้นร่มจันเกอบ้าง กั้นร่มพอเกอบ้าง ให้ฟังเสียงกลอง เสียงม้าฟ่อ สังเกตดูธงใหญ่ จะให้ทำอย่างไรก็ให้ทำตามสัญญา ถ้าไพร่กลัวข้าศึกให้นายห้าสิบฆ่าเสีย ถ้านายห้าสิบกลัวให้จันเกอพอเกอฆ่าเสีย ถ้าได้รบนายถูกอาวุธป่วยเจ็บหรือตาย ให้บ่าวที่แข็งแรงเข้าแทนนาย ถ้าจันเกอพอเกอป่วยหรือตายในระหว่างศึก ก็ให้องโดยองกายผู้ใดมีสติปัญญาก็ให้ตั้งขึ้นเป็นจันเกอ หรือพอเกอคน๑ ถ้าไม่ทำตามบังคับนี้โทษถึงตาย ไพร่ตายมากน้อยเท่าไรเสียงกลองยังไม่ให้ถอย ถอยออกมาโทษถึงตาย นายกอง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก็ดี จันเกอก็ดี พอเกอก็ดี ไพร่หนีไปไม่บอกแม่กองใหญ่ โทษถึงตาย ถ้าพวกไทยกองทัพยังตกอยู่บ้านใดเมืองใด ก็ให้เขมรสืบจับเอาตัวส่งไปให้แม่ทัพใหญ่จนสิ้น อย่าให้เหลืออยู่แต่สักคน ๑ ได้

ครั้นมาถึงณวันศุกรเดือน ๓ ในปีมะแมนั้น นักองค์ด้วงมีแม่นางคน ๑ ชื่อนักแป้น เป็นบุตรพระยาสุภาธิบดี มีครรภ์สมภพบุตรชายคน ๑ ชื่อนักองค์ราชาวดี

งานพระศพพระองค์เจ้าลักขณา

ฝ่ายที่กรุงในเดือน ๔ การพระเมรุพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าลักขณาเสร็จแล้ว ณวันศุกรเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ[๑] ได้เชิญพระศพออกสู่พระเมรุ มีงานมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ณวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ได้พระราชทานเพลิง

ได้พระบรมไกรสรช้างพลายกระ

ลุศักราช ๑๑๙๘ ปีวอกอัฐศก เป็นปีที่ ๑๓ เมื่อณวันจันทร์เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ[๒] พระยาราชนิกูลนำช้างพลายกระลงมาถวายช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็นพระบรมไกรสร กุญชรชาติอำนวยพงศ์ มงคลคช ยศอนันตมหันตคุณ วิบุลยลักษณเลิศฟ้า

---

๑. วันที่ ๔ มีนาคม ๒. วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมื่อแก่ตัวลงเอาผ้าปกหลังเสีย แล้วแลดูแต่ไกลเหมือนช้างเผือก

ทูตอเมริกันเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา

ครั้นถึงณวันอังคารเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ เปรสิเดนต์อเมริกัน ให้นายแอสแมนรอเบอรตเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา เข้ามาถึงสันดอน มีหนังสือเข้ามาถึงท่านเจ้าพระยาพระคลังไปรับ ขอเรือลงไปรับ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลทรงทราบแล้วรับสั่งว่า เจ้าพระยาพระคลังออกไปทำเมืองจันทบุรีไม่อยู่ ให้พระยาศรีพิพัฒน์จัดเรือรบของเจ้าพระยานครลำ ๑ เรือสำปั้นรบไล่สลัด ๓ ลำ ให้หลวงสุรสาครไปรับ

ทูตอเมริกันพักที่ตึกหน้าบ้านพระยาราชสุภาวดี

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ[๑] แอสแมนรอเบอรตขึ้นมาถึงกรุงเทพพระมหานคร และที่ตึกหน้าวัดประยูรวงศ์นั้น หันแกรเช่าอยู่เสียแล้ว จึงโปรดให้ไปพักอยู่ที่ตึกหน้าบ้านพระยาราชสุภาวดี จำนวนคน นาย ๒๒ ไพร่ ๑๗ รวม ๓๙ คน

ครั้นณวันศุกรเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ ได้ประชุมกันประทับตราเปลี่ยนหนังสือสัญญาที่ทิมดาบคดหน้าพระมหาปราสาท

---

๑ วันที่ ๑๐ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้นณวันเสาร์เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] แอศแมนรอเบอรต ได้เข้าเฝ้า เสด็จออกเป็นการรับใหญ่ณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ทูตอเมริกันกลับ

ครั้นณวันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ แอศแมนรอเบอรต กราบถวายบังคมลากลับไป และแอศแมนรอเบอรตเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญาครั้งนั้น เปรสิเดนต์จัดสิ่งของเข้ามาถวาย คือพระแสงฝักทองลายจำหลักด้ามทอง สันเป็นรูปช้างกระบังเป็นนก๒องค์ ธงรูปอย่างอเมริกันแพรต่วนมีคันยอดกาหลั่ยทองมีภู่ห้อย ทำด้วยทองย่นคัน ๑ เสื้อสักกระหลาดสีน้ำเงินสีดำสีม่วง ๓ สำรับ เสื้อกั๊กชั้นใน ๒ หมวกฝรั่งขนนกดอกไม้บัก ๑ เสื้อกางเกงทหารเลว ๑๐ สำรับ เครื่องแต่งตัวผู้หญิงอย่างฝรั่ง ๓ สำรับ ผ้านำกิงใหญ่ ๒๐๐ เล็ก ๖๐๐ รวม ๘๐๐ พับ ตะเกียงกิ่งระย้าแก้วก้านแก้วเจียระไน ๙ คู่ เจียมอย่างอเมริกัน ๓ ม้วน แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดสิ่งของตอบแทนไป คือดีบุกหนัก ๖๐ หาบ รงหนัก ๑๐ หาบ งาช้างหนัก ๑๐ หาบ พริกไทยหนัก ๒๐๐ หาบ น้ำตาลทรายหนัก ๓๐๐ หาบ

---

๑. วันที่ ๑๖ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาพระคลัง ไปทำเมืองจันทบุรีเสร็จแล้วเข้ามาเฝ้า ถึงกรุงเทพพระมหานครเมื่อณวันเดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ[๑] แล้วโปรดให้พระอนุรักษโยธากลับออกไปต่อกำปั่นที่เมืองจันทบุรีอีกลำ ๑ ปากกว้าง ๔ วา ๒ ศอก พระราชทานชื่อว่าวิทยาคม

สมเด็จพระพันวัสสาสวรรคต

ครั้นมาถึงณวันอังคารเดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ[๒] เวลาเช้า ๔ โมง สมเด็จพระพันวัสสาประชวรพระโรคชราสวรรคตในวันนั้น พระองค์ประสูติเมื่อณวันอาทิตย์เดือน ๑๐ แรม ๑๒ ค่ำ ปีกุนนพศก ศักราช ๑๑๒๙[๓] พระชนม์ได้ ๗๐ พรรษา

ฉลองวัดประยูรวงศ์

ครั้นมาถึงณวันศุกรเดือนยี่ขึ้น ๗ ค่ำ[๔] เจ้าพระยาพระคลังมีการฉลองวัดประยูรวงศ์ พระสงฆ์ในวัดได้ปืนเปรียมกระสุน ๕ นิ้วชำรุด หูพะเนียงหัก ทิ้งอยู่ในวัดกะบอก ๑ เอามาทำไฟพะเนียงจุดในวันแรก พระเจ้าของผู้ทำเข้าไปจุดเอง ปืนแตกกระจายออกไปถูกพระเจ้าของตายกับที่รูป ๑ ถูกขุนชัยนายอำเภอและศิษย์วัด แม่ครัวและลาว

---

๑. อังคารที่ ๑๙ เมษายน ๒. วันที่ ๑๘ ตุลาคม

๓. พ.ศ. ๒๓๑๐ ๔. วันที่ ๑๓ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตักน้ำตายอยู่กับที่ ๗ คน ที่ป่วยเจ็บหามไปรักษากันหลายคน เวลาเมื่อจุดนั้นหามีผู้ใดรู้ไม่ ด้วยคนไปดูดอกไม้กลข้างหน้าอุโบสถและดอกไม้อื่น ๆ เสียเป็นอันมาก ถ้าคนรู้พากันมาดูแล้ว ก็เห็นจะตายอยู่ที่นั่นมากกว่ามาก ที่หลุมปืนพะเนียงนั้นอยู่ข้างหอกลองทิศตะวันออก ปืนนั้นแตกตีแปลงเป็นหลุมไป กว้างประมาณ ๔ ศอก เหล็กปืนที่แตกไม่ได้มีอยู่ที่หลุมแต่สักชิ้น ๑ ที่ชิ้นใหญ่ ๆ นั้นไปตกที่สะพานหน้าวัดราชบูรณะบ้าง ตกที่ตลาดบ้านพระยาศรีพิพัฒน์บ้าง หลังบ้านพระยาราชสุภาวดีบ้าง ปากคลองหลอดบ้าง แต่หาถูกผู้คนเป็นอันตรายไม่

ข้าหลวงออกไปทำบัญชีเขมรป่าดง ๓๑ เมือง

ทรงพระราชดำริถึงลาวฝ่ายตะวันออกเขมรป่าดง ยังไม่ได้จำนวนบัญชีชายฉกรรจ์เป็นแน่ว่ามากน้อยเท่าใด จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปทำบัญชีเขมรป่าดง เมืองขุขันธ์ เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองศีร์ษะเกษ เมืองเดชอุดม เมืองนครจำปาศักดิ์ เมืองอุบล เมืองสุวรรณภูมิ เมืองยโสธร เมืองศรีทันดอน เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองอัตปือ รวม ๑๓ เมือง ให้พระมหาเทพ (บ้อม) ซึ่งเป็นพระยามหาอำมาตย์ พระพิเรนทรเทพ (ขำ) ขึ้นไปชำระบัญชีคนเก่าและคนที่ข้ามมาใหม่ พระยามหาอำมาตย์ชำระ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตัวเลขเมืองนครพนม บ้านท่าอุเทน เมืองสกลนคร เมืองไชยบุรี เมืองกาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เมืองมุกดาหาร เมืองเขมราฐ เมืองคงเจียม เมืองสะเมียะ เมืองสาลวัน เมืองคำทองใหญ่ รวม ๑๒ เมือง พระพิเรนทรเทพชำระเลข เมืองหนองคาย เมืองหนองหาร เมืองขอนแก่น เมืองชนบท เมืองภูเวียง เมืองปากเหือง รวม ๖ เมือง

เจ้าพระยาบดินทรเดชา พระยามหาอำมาตย์ พระพิเรนทรเทพได้ยกไปเมื่อณเดือน ๒ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑]

ในปีนั้นหมื่นราชากลกรณ์ จับได้ช้างพลายสีทองแดง ตาขาวเล็บขนหูยาวสีเหลือง เรียกว่าขลุมประเจียด ลูกโขลงที่บ้านเหล่า ช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๓ นิ้ว นำเข้ามาถึงกรุงเทพพระมหานคร ณวันอังคารเดือน ๒ แรม ๒ ค่ำ[๒] พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็นพระบรมกุญชร บวรขลุมประเจียด เกียรติคุณวิบุลยยศ คชอัคนีพงศ์ มงคลลักษณเลิศฟ้า

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างป้อมกำแพงเมืองบัตบอง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกออกไปถึงเมืองบัตบอง ณวันเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ[๓] แล้วบอกเข้ามาว่า ค่ายเมืองบัตบอง

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๒ มกราคม ๒. จันทร์ที่ ๒๓ มกราคม

๓. ศุกรที่ ๑๐ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทำไว้แต่ก่อนยาว ๒๓ เส้น ๑๐ วา กว้าง ๑๐ เส้น ชำรุดหัก พังไปเป็นอันมาก ที่หน้าเมืองเก่าถึงฤดูน้ำฤดูฝนหน้าตลิ่งพัง จะขอทำอิฐเผาปูนก่อป้อมกำแพงสร้างเมืองขึ้นไปข้างเหนือ น้ำที่เจ้าองค์อิ่มตั้งอยู่ เป็นที่ดอนน้ำไม่ท่วมตลิ่งไม่พัง ขอตัวอย่างป้อมกำแพงออกไป ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ก็โปรดอนุญาตยอมให้ทำขึ้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงกะเกณฑ์เลขหัวเมืองทำอิฐเผาปูนตระเตรียมไว้

ฝ่ายที่กรุงเทพพระมหานคร เมื่อณวันเดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] พระประทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคาย บอกลงมาว่า พระลครบ้านพร้าวชักเอาไพร่เมืองหนองคาย เมืองหนองหาร ครัวเวียง ครัวพวน ไปถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นอันมาก พระพิเรนทรเทพ ข้าหลวงขึ้นไปชำระบัญชีคนก็ไม่รู้ที่จะทำอย่างไรได้ โปรดให้มีตราตอบขึ้นไปถึงพระพิเรนทรเทพ พระประทุมเทวาว่า พระลครเอาครัวลาวเมืองหนองคาย เมืองหนองหาร ครัวพวน ครัวเวียง ไปให้เป็นข้าเจ้าต่างกรมทั้งนี้ให้ชำระดู ถ้าได้ความจริงแล้ว พระลครล่วงพระราชอาชญามีโทษมากอยู่ รายหนึ่งขุนประเสริฐเมืองภูเขียว ไปเกลี้ยกล่อมชักชวนเลขเมืองสุวรรณภูมิ เมืองเขมราฐไปถวายไว้ในกรมเหมือน

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๒ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อย่างนี้ ก็ได้ให้ลูกขุนปรึกษาโทษ ลูกขุนปรึกษาว่าผิดเป็นมหันตโทษให้ประหารชีวิตเสีย ก็ได้ส่งตัวขุนประเสริฐขึ้นมาให้เจ้าเมืองสุวรรณภูมิประหารชีวิตเสียแล้ว ตัวพระลครนั้นก็ให้พระพิเรนทรเทพริบราชบาตร แล้วให้ทำโทษให้เหมือนกันกับขุนประเสริฐ การที่เก็บความขึ้นมากล่าวไว้ดังนี้มีความปรารถนาให้เจ้าและขุนนางต่อไปภายหน้ารู้ไว้จะได้ไม่คิดตั้งซ่องสุมผู้คนหาผลประโยชน์

ลุศักราช ๑๑๔๙[๑] ปีกาญจนพศก เป็นปีที่ ๑๔ เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ยกไปเมืองขุขันธ์ แต่งให้ข้าหลวงแยกย้ายกันไปทำบัญชีไพร่หัวเมือง ให้ได้จำนวนชายฉกรรจ์ไว้ให้แน่นอน พระยามหาอำมาตย์ พระพิเรนทรเทพ ก็ไปทำบัญชีในหน้าที่ของตัว ได้บัญชีคนครั้งนั้นทั้ง ๓ กอง เป็นคน ๘๐,๐๐๐ เศษ แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา กลับมาทำป้อมกำแพงเมืองบัตบองยาวตามลำน้ำ ๑๓ เส้น สกัดขึ้นไปบนบก ๑๖ เส้น มีป้อม ๖ ป้อม

งานพระบรมศพสมเด็จพระพันวัสสา

ฝ่ายที่กรุงเทพพระมหานคร ณวันศุกรเดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ[๒] การพระเมรุสมเด็จพระวัสสาที่ท้องสนามหลวงทำเสร็จแล้ว ได้เชิญพระบรมศพสมเด็จพระพันวัสสาออกจากพระ

---

๑. พ.ศ. ๒๓๔๐ ๒. วันที่ ๑๕ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชวังเดิม ข้ามฟากมาขึ้นท่าวัดพระเชตุพน ขึ้นพระยานุมาศมาขึ้นพระมหาพิชัยราชรถ แต่รถอื่นยกเสียมีแต่รถพระเท่านั้น รูปสัตว์ก็มีแต่ ๑๐ คู่ แห่ไปสู่พระเมรุแล้วเชิญขึ้นสู่พระเบ็ญจา ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะพระครูฐานานุกรมเปรียญอธิการสงฆ์เป็นอันมาก ได้ทำการมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ถวายพระเพลิง ณวันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ได้แจงพระรูปลอยพระอังคารเก็บพระอัฏฐิไว้ในพระโกศทองคำ ทำการสมโภชอีกวัน ๑ รวม ๔ วัน ๔ คืน ครั้นรุ่งขึ้นแห่พระอัฏฐิลงเรือเอกชัยที่ท่าพระมาสู่พระราชวังเดิม

ครั้นณวันอังคารเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ได้แห่ศพเจ้าคุณวังหลวง แต่บ้านท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาธิบดี ขึ้นท่าวัดพระเชตุพน แห่ไปสู่พระเมรุ ได้ถวายไตรบริกขารแก่พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญสงฆ์อันดับเป็นอันมาก มีการมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ พระราชทานเพลิง รุ่งขึ้นวันศุกรเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ได้เชิญอัฏฐิกลับมาบ้าน เจ้า

---

๑. อังคารที่ ๑๘ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

คุณวังหลวงนั้น เกิดเมื่อปีวอกอัฐศกศักราช ๑๑๓๘[๑] ปี เมื่อสิ้นชีพก็ปีวอกอัฐศก อายุได้ ๖๐ ปี

ครั้นมาถึงณวันเสาร์เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ[๒] อสนีบาตลง ๑๑ แห่ง

เสด็จก่อพระฤกษ์พระโตวัดกัลยาณมิตร

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๓] เสด็จก่อพระฤกษ์พระโตวัดกัลยาณมิตร ในปีนั้นเกิดผู้ร้ายปล้นชุกชุมมาก โปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง กับพระมหาเทพพระมหามนตรี เป็นแม่กองกำกับตำรวจทั้งวังหน้าวังหลวงชำระบ้าง แยกย้ายกันไปเที่ยวจับบ้าง จึงโปรดให้จมื่นราชามาตย์ออกไปจับข้างเมืองสมุทรสงคราม ได้ผู้ร้ายปล้นและย่องเบาเข้ามา ๓๐ คนเศษ

สมเด็จพระศรีสุลาลัยสวรรคต

ในปีประกานั้น สมเด็จพระพันปีหลวงซึ่งเป็นกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย ทรงพระประชวรไข้พิษสวรรคต เมื่อณวันอังคารเดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ[๔] เวลา ๓ ยาม ประสูติณวันจันทร์เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีขาลโทศก ศักราช ๑๑๓๒[๕]

---

๑. พ.ศ. ๒๓๑๙ ๒. วันที่ ๒๙ เมษายน ๓. วันที่ ๑๘ พฤษภาคม
๔. วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๕. พ.ศ. ๒๓๑๓

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระชนม์ได้ ๖๘ พรรษา ได้เชิญพระบรมศพขึ้นประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

องค์ด้วงเที่ยวเกลี้ยกล่อมชาวเมือง

ฝ่ายข้างเมืองบัตบอง เมื่อณวันศุกร์เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ[๑] พระยาณรงควิชัย หลวงอนุรักษภูเบศร พระศรีผาวังข้าหลวงองค์อิ่ม พระยาปลัด พระยกกระบัตร พระยาศาสตราฤทธิรงค์ พระภักดีบริรักษ์ บอกเข้ามาว่า องค์ด้วงกับพระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล ร่วมคิดกันให้อ้ายโพกเขมรคนสนิทเที่ยวเกลี้ยกล่อมชาวบ้านชาวเมืองบัตบองจะกวาดเอาครอบครัวหนีไปเมืองพนมเป็ญ ครั้นจะจับตัวอ้ายโพกมาชำระไต่ถามอ้ายโพกไม่อยู่ องค์ด้วงใช้ไปเมืองระสือ แล้วพระยาปลัดมาแจ้งความว่า องค์ด้วงได้พรรคพวกพร้อมแล้ว ณวันพฤหัสบดีเดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ จะทำการกำเริบขึ้น หลวงอนุรักษภูเบศร พระศรีผาวัง องค์อิ่ม พระยาปลัด พระภักดีบริรักษ์ พระยกกระบัตร พร้อมกันให้คนไปหาตัวองค์ด้วงกับพระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล ๔ นายมาถาม ให้การว่า ได้ร่วมคิดกันกับพระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพล และกรมการเล็กน้อยณเมืองบัตบองเป็นอันมาก เว้นเสียแต่พวกองค์อิ่มจะทำร้ายแก่องค์อิ่มก่อน ด้วยโกรธว่าองค์อิ่มนั้นนับถือ

---

๑. วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เชื่อคำปลัดแก้ว หานับถือองค์ด้วงผู้น้องไม่ ถ้าข้าหลวงจะยกไปช่วยองค์อิ่มจึงจะรบข้าหลวงต่อภายหลัง จึ่งให้พระพลคุมตัวองค์ด้วง พระมหาดไทยไว้

องค์ด้วงถูกคุมตัวลงมากรุงเทพฯ

ครั้นณวันพุธเดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ พระยามโนไมตรีเจ้าเมืองระสือ ยกกองทัพเข้ามา หาได้มีหนังสือบอกล่วงหน้าเข้ามาไม่ ให้ถามพระยามโนไมตรีว่า ทิ้งหน้าที่ด่านทางเข้ามาด้วยเหตุอย่างไร พระยามโนไมตรีรับว่าองค์ด้วงมีหนังสือไปว่าองค์ด้วงคิดจะหนีไปเมืองพนมเป็ญ จึ่งได้เข้ามาฟังราชการดู จึ่งให้คุมตัวพระยามโนไมตรีไว้ แล้วถามองค์ด้วงก็รับสารภาพว่าได้มีหนังสือให้พระยามโนไมตรีเข้ามาจริง แต่ที่จะคิดทำร้ายนายทัพนายกองกรุงเทพพระมหานครนั้นหามิได้ เดชะพระบารมีได้รู้ความเสียก่อน จึ่งได้ระงับลง หาไม่ก็จะเกิดการใหญ่รบพุ่งฆ่าฟันกัน ครั้นจะชำระที่เมืองบัตบองก็กลัวจะฟุ้งเฟื่องไป จึ่งให้หลวงวิชิตราชา พระยามหาธิราช พระเมือง หลวงอินทรเสนากับไพร่ ๑๐๐ คนเศษคุมตัวองค์ด้วง พระพิทักษบดินทร์ พระมหาดไทย พระพลหลานพระพิทักษบดินทร์ หลวงอนุรักษ์มนตรีบุตรพระพิทักษบดินทร์ เข้ามาแจ้งราชการณกรุงเทพพระมหานคร ครั้น

---

๑. วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ได้ทรงทราบหนังสือบอกแล้ว โปรดให้ถามองค์ด้วงให้การใจความว่า เมื่อญวนกวาดเอาเจ้านายผู้หญิงและครอบครัวองค์จันทร์ลงไปไว้เมืองไซ่ง่อนแล้ว เขมรไม่มีเจ้านายระส่ำระสายไม่สมัครด้วยญวน พ้าทะละหะจึ่งให้คนสนิทชื่อตั้งเค้าสุกคน ๑ เล็ดลอดมาหาองค์ด้วง แจ้งว่าพ้าทะละหะได้ข่าวว่า องเตียนกุนมีหนังสือลับมาถึงองค์อิ่มให้หนีลงไป องเตียนกุนจะยกแผ่นดินให้ ฝ่ายพ้าทะละหะไม่ชอบใจ ถ้าองค์ด้วงรับเป็นเจ้าแผ่นดินเขมร พ้าทะละหะจะไปช่วยคิดการให้องค์ด้วง องค์ด้วงจึ่งตอบไปว่า บ้านเมืองของปู่และบิดาต่อ ๆ มาก็อยากจะได้อยู่ แต่กลัวญวนจะไม่เลี้ยง ภายหลังพ้าทะละหะให้ตั้งเค้าสุกกลับมาบอกว่า พระยาพระเขมรทั้งปวงนิยมยินดีพร้อมใจกันเป็นอันมากแล้ว ถ้าองค์ด้วงหนีลงไปเมื่อไร พระยาพระเขมรก็จะช่วยกันสู้รบต่อญวนให้แพ้จงได้ องค์ด้วงจึ่งได้คิดการที่จะหนีไป ได้ทรงทราบดังนั้นแล้วรับสั่งให้พระยามหาเทพ (ปาน) เอาตัวองค์ด้วงกับพวกพ้องไปจำไว้ที่ทิม

ภายหลังมาเจ้าพระยาบดินทรเดชาไม่อยู่ออกไปราชการแล้วพระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) จึ่งกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า นักองค์ด้วงต้องรับพระราชอาชญาจำอยู่ที่ทิมได้ความลำบากนัก กลัวนักองค์ด้วงจะมีความ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โพมน้สตรอนใจตาย จะขอรับพระราชทานนักองค์ด้วงคุมตัวไว้ที่บ้าน จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานนักองค์ด้วงให้พระยาศรีสหเทพรับนักองค์ด้วงคุมไว้ที่เรือน ขุนจำนงอักษร (กลิ่น) ส่งกับข้าวของกินเลี้ยงนักองค์ด้วงอยู่มิได้อนาทร

การฉลองวัดหนัง

ครั้นมาถึงเดือน ๑ โปรดให้ทำการฉลองวัดหนัง ซึ่งเป็นวัดของกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยสถาปนาไว้ ยังหาได้ฉลองไม่ ครั้นณวันเสาร์เดือน ๑ ขึ้น ๕ ค่ำ[๑] พระสงฆ์ไปรับไตรจีวรสดับปกรณ์ที่พระมหาปราสาท รุ่งขึ้นณวันอาทิตย์เดือน ๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ตั้งสวดมนต์เย็นฉันเช้าที่วัดหนัง ๓ วัน มีการมหกรรมฉลอง ๓ วัน แล้วทรงทำพระสังคายนาที่พระมหาปราสาท พระสงฆ์ ๑๐๐ รูปถวายไตรจีวรเครื่องบริกขารพร้อม ตั้งต้นกัลปพฤกษ์ทรงโปรยทานที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ตั้งแต่เดือน ๑ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ทั้งสลากราคาเพียง ๑๐ ตำลึง ทองเฟื้อง ๑ เงิน ๒ สลึง เงิน ๑ สลึง แหวนทองแหวนนาก รวมกันสิ้นพระราชทรัพย์ในกรมเป็นอันมาก การฉลองมีหนังมีดอกไม้เพลิง ๗ วัน ๗ คืน เสร็จการ

---

๑. วันที่ ๒ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๑ แรมค่ำ ๑[๑] จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ชักพระพุทธรูปหล่อใหม่ หน้าตักกว้าง ๑๐ ศอก ๔ นิ้วไปไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์

ขุดคลองบางขนากและแก้คลองพระโขนง

ครั้นมาถึงเดือน ๒ ขึ้น ๔ ค่ำ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา เป็นแม่กองจ้างจีนขุดคลอง ตั้งแต่หัวหมากไปถึงบางขนาก เป็นทาง ๑,๓๓๗ เส้น ๑๙ วา ๒ ศอก ลึก ๔ ศอก กว้าง ๖ วา ราคาเส้นละ ๗๐ บาท รวมเป็นเงินทั้งค่าต่อไม้ ค่าแก้คลองพระโขนงและค่าขุด รวมเป็นเงิน ๑.๒๐๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึงเฟื้อง ขุดอยู่ถึงปีชวดโทศก ศักราช ๑๒๐๒ จึงสำเร็จ

ครั้นมาถึงณวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ[๒] กรมหลวงเทพพลภักดิ์ประชวรลมสิ้นพระชนม์ พระชนม์ได้ ๕๒ พรรษา กับ ๖ เดือน

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องสร้างเมืองบัตบอง

ครั้นมาถึงเดือน ๔ เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกมาว่าการซึ่งสร้างเมืองบัตบองได้ขุดคูรอบเมือง ถมดินเชิงเทินทำทุ่นต้นโกลน แล่นสายโซ่ไว้สำหรับขึงข้ามแม่น้ำไว้ที่หน้าป้อมแห่ง ๑ แล้วปลูกศาลเจ้าหลักเมือง ฉางข้าว ตึกดิน

---

๑. วันพุธที่ ๑๓ ธันวาคม ๒. วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทำวังให้นักองค์อิ่มก่อกำแพงรอบ ครั้นณเดือน* ขึ้น ๙ ค่ำ ได้ตั้งพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ ผังอาถรรพ์หลักเมืองอัญเชิญเทพดาสถิตย์หลักเมือง สมโภชเวียนเทียนทำตามตำราจดหมายซึ่งโปรดออกไปทุกประการแล้ว กับว่าพระพิทักษบดินทร์ พระนรินทรโยธา พระมหาดไทย พระพล คบคิดกันกับองค์ด้วง ส่งออกไปชำระนั้น ได้เอาตัวนายทัพนายกองพระเขมรมาสืบถามได้ความว่า อ้ายโพกเข้ารับใช้สอยองค์ด้วง เที่ยวชักชวนพระยามโนไมตรี พระภักดีบริรักษ์ ชำระได้ความจริงจะทำโทษอ้ายโพกตามกฎหมาย แต่พระพิทักษบดินทร์ พระนรินทรโยธา พระมหาดไทย พระพล ชำระได้ความว่า มีผู้มากล่าวโทษองค์ด้วงว่าคิดไม่ชอบก็รู้อยู่แล้ว กลับไปนับถือคบหากันมีความผิด โทษนั้นแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

ลุศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๑๕ โปรดให้มีตราตอบออกไปว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างป้อมกำแพงเมืองแล้วเสร็จในปีหนึ่ง ก็เป็นเกียรติยศแก่แผ่นดินสืบไป แต่ความพระพิทักษบดินทร์ พระนรินทรโยธา พระมหาดไทย ชำระได้ความก็เป็นแต่คนประจบประแจงมีความผิดอยู่ ครั้นจะเอาโทษคนเหล่านั้นก็เป็นบุตรหลานเจ้าพระยา

---

* ในต้นฉบับไม่มีให้ ๑. พ.ศ. ๒๓๗๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อภัยภูเบศร เป็นข้าหลวงเดิมคนเก่ามีความชอบมาก ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ภาคทัณฑ์โทษไว้ครั้ง ๑ ก่อน ราชการญวนเขมรสงบอยู่ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็ให้กลับเข้าไปแจ้งราชการณกรุงเทพมหานคร

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ทราบท้องตราแล้ว กลับเข้ามาถึงกรุงในเดือน ๖ ทันการพระศพกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย

งานพระบรมศพกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การพระเมรุกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยนั้น พระเมรุขนาดใหญ่เสาเส้น ๑ พระเบ็ญจาหุ้มเงินแล้วเสร็จ กำหนดจะได้ชักพระบรมศพกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยแล้ว แต่จะฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามเสียก่อน ณวันศุกรเดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ[๑] ได้เชิญพระบรมอัฏฐิและพระอัฏฐิไปประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถวายไตรแพรดอกพุดตาล ผ้ากราบปักอักษรว่า ฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระสงฆ์ราชาคณะ พระครู เปรียญ ฐานานุกรมเพียงพระปลัด สวดพระพุทธมนต์และฉันในพระอุโบสถ ๓ วัน ถวายเครื่องบริกขารอย่างประณีต แต่การ

๑. เสาร์ที่ ๒๑ มษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฉลองนั้นมีแต่ดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ครั้นณเดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] เชิญพระอัฏฐิกลับ

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ[๒] ได้แห่พระบรมธาตุเข้าสู่พระเมรุ มีงานสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้นรุ่งขึ้นณวันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ พระสงฆ์ฉันแล้วแห่พระบรมธาตุกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง รุ่งขึ้นณวันจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ เวลาย่ำรุ่ง ได้เชิญพระบรมศพขึ้นยานุมาศแห่ลงไปแต่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขึ้นมหาพิชัยราชรถที่หน้าวัดพระเชตุพน ตั้งกระบวนแห่อย่างใหญ่ มีรูปสัตว์ต่าง ๆ ไปสู่พระเมรุ เชิญพระโกศเข้าทางประตูด้านบุริมทิศ เวียนพระเมรุ ๓ รอบแล้ว เชิญขึ้นสู่พระเบญจาเงินสลักลายประดับพลอยเหมือนพระเบญจาทอง ในพระเมรุทองฝ่ายใต้เศวตฉัตรมีเครื่องสูงพร้อม มีเครื่องประดับชั้นพระเบญจาทำด้วยทองบ้าง เงินบ้าง พระสงฆ์สวดอภิธรรม และถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ในกรุงและนอกกรุงและหัวเมือง เวลาเช้าเสด็จออกปฏิบัติพระสงฆ์ราชาคณะ ๘๐ รูป พระสงฆ์ทำภัตตกิจแล้วก็สดับปกรณ์ แล้วเสด็จไปประทับที่พระที่นั่งทรงธรรม มีธรรมเทศนาโพธิปักขิยธรรม แบ่งเป็นองค์

---

๑. อังคารที่ ๒๕ เมษายน ๒. วันที่ ๒๖ เมษายน

๓. วันที่ ๓๐ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ละ ๔ กัณฑ์ จบธรรมเทศนาแล้วก็เสด็จกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงก็เสด็จออกสู่พระเมรุ จุดเครื่องนมัสการธรรม สักการบูชาเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปประทับพลับพลามวย จึงโปรดให้ทิ้งทานผลกัลปพฤกษ์ และมีการมหรสพสมโภชถ้วนครบ ๗ วัน ๗ คืน

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] เวลาบ่าย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน เสนาบดีมุขมนตรีกับหัวเมืองประเทศราชใหญ่น้อยพร้อมกัน ได้กราบถวายบังคมถวายพระเพลิง ครั้นรุ่งขึ้นณวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เก็บพระบรมอัฏฐิ เข้าประดิษฐานในพระโกศทองคำกุดั่นประดับพลอย มีการสมโภชพระบรมอัฏฐิ ๓ วัน ๓ คืน เป็นคำรบ ๑๐ วัน ๑๐ คืน ครั้นณเดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ[๒] เวลาเช้าได้เชิญพระบรมอัฏฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

ในเดือน ๖ นั้น พระเทพกุญชรเจ็บ ไม่รับหญ้ารับน้ำมาหลายเวลา ถึงณวันเสาร์เดือน ๖ แรม ๔ ค่ำใกล้รุ่งก็ล้มคิดตั้งแต่ได้มา อยู่มาได้ ๓๘ ปี

งานพระศพกรมหลวงเทพพลภักดิ์

ครั้นณวันพุธเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ[๓] ได้แห่พระศพกรมหลวงเทพพลภักดิ์ ตั้งกระบวนแห่ไปเข้าพระเมรุใหญ่ท้องสนามหลวง ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานา

---

๑. วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒. พฤหัสบดีที่ ๑๐ พฤษภาคม ๓. ศุกรที่ ๑๗ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นุกรม เปรียญอันดับสดับปกรณ์ มีการมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้นณเดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ[๑] พระราชทานเพลิง

ครั้นมาถึงเดือน ๘ อ้ายพลายอีทรัพย์ ทาสพระศรีภักดี บุตรพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาธิบดี ทำเรื่องราวยื่นต่อเจ้าพระยาธรรมาว่า พระศรีภักดีรักใคร่กับเจ้าจอมอิ่มบุตรพระยามหาเทพ (ปาน) พระศรีภักดีให้อีทรัพย์กับหนูทาสคน ๑ เข้าไปพูดจาแทะโลมเจ้าจอมอิ่ม ๆ ก็ยอมว่าจะไม่ทำราชการแล้ว จะคิดเดินออกไปอยู่กับบิดาเสียก่อน แล้วจึงให้ไปสู่ขอต่อภายหลัง เจ้าจอมอิ่มกับพระศรีภักดีรักใคร่กันให้ข้าวของกัน พระสำราญราชหฤทัย (อ้าว) นั้นรู้เห็นเป็นใจด้วย จะช่วยสู่ขอต่อพระยามหาเทพให้ ครั้นความกราบทูลทราบแล้ว โปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศเป็นตุลาการ ชำระพิจารณาได้ความจริงว่า เป็นแต่ให้หนังสือเพลงยาวและข้าวของเท่านั้น หญิงกับชายก็ไม่ได้พบพูดจากันในที่ใดตำบลใด จึงโปรดให้ลูกขุนปรึกษาโทษ ลูกขุนเชิญบทพระกฤษฎีกาปรึกษาโทษว่า ชายใดบังอาจสมรักด้วยนางใน ก็ให้ประหารชีวิตเสียทั้งชายทั้งหญิง พระสำราญราชหฤทัยก็เป็นพนักงานกรมวัง การทั้งนี้ก็เป็นในพระราชฐานรู้แล้วก็นิ่งเสีย กลับเข้าด้วยคนผิดต้องประหารชีวิตเสียด้วย

---

๑. จันทร์ที่ ๒๑ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยายน้อยของอิ่มคน ๑ กับอีหนูทาสพระศรีภักดีคน ๑ เป็นคนชักสื่อ นายพักนายอ่อนพี่เลี้ยงพระศรีภักดีรู้ความแล้วก็นิ่งเสียมิได้ห้ามปรามเห็นชอบไปตามกัน หมอยังเป็นหมอดูและหมอเสน่ห์ โกหกเที่ยวหากิน มาดูพระศรีภักดีว่าคงได้การสำเร็จตามความปรารถนาก็มีความผิด ขอให้เอาคนทั้ง ๘ ไปประหารชีวิตเสีย แล้วริบราชบาตรเป็นหลวงให้สิ้นอย่าให้ผู้ใดดูเยี่ยงอย่างต่อไป ก็โปรดให้เอาตามคำลูกขุนปรึกษา ครั้นณวันเดือน ๙ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] ก็เอาคนโทษไปประหารชีวิตเสียที่สำเหร่

สร้างป้อมกำแพงเมืองนครเสียมราฐ

ในปีจอนั้นโปรดให้ชำระยกฝีนใหญ่ ทั้งในกรุงและหัวเมืองแล้ว ทรงพระราชดำริว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาทำเมืองบัตบองแล้วกลับเข้ามากรุง ราชการข้างเมืองเขมรก็ยังมีอยู่จะไว้ใจมิได้ จึงรับสั่งให้พระยาราชสุภาวดีเป็นแม่ทัพออกไปฟังราชการพักทัพอยู่พลางก่อน แต่เมืองนครเสียมราฐยังมิได้ทำป้อมกำแพงเหมือนเมืองบัตบอง จึงโปรดให้พระยาราชสุภาวดีเป็นแม่กองทำเมืองนครเสียมราฐด้วย คุมทัพกรุงและกองรามัญเป็นคน ๒,๘๘๓ คน ทั้งคนหัวเมืองเป็นคน ๑๐,๐๐๐ คน พระยาราชสุภาวดีได้ยกจากกรุงณวัน

---

๑ จันทร์ ที่ ๒๓ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พฤหัสบดีเดือน ๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] ไปถึงเมืองนครเสียมราฐ ได้จัดการทำอิฐเผาปูนลงมือทำป้อมกำแพงเมืองนครเสียมราฐ ยาวตามลำน้ำ ๑๒ เส้น สกัดขึ้นไปบนบก ๑๐ เส้น ทำทุ่นทิ้งสายโซ่ไว้ด้วย แต่ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ[๒]

เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีสิ้นพระชนม์

ในเดือน ๔ ปีจอนั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ทรงพระประชวรพระโรคโบราณมานานแล้ว ครั้นณวันเสาร์เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ[๓] สิ้นพระชนม์ พระชมมายุได้ ๔๐ พรรษา ๘ เดือน ๑๘ วัน โปรดให้ทำการพระเมรุที่ท้องสนามหลวง เจ้าพนักงานได้จับการทำพระเมรุอยู่

แขกสลัดยกเข้าตีเมืองตรังเมืองไทรบุรี

ฝ่ายเมืองไทร ตนกูมหะหมัดสหัสหลานตนกูปะแงรัน ซึ่งเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี กับตนกูมหะหมัดอาเกบหนีไปเป็นสลัดอยู่ในทะเล เกลี้ยกล่อมผู้คนได้มากแล้วก็จะยกเข้าตีเมืองตรัง ได้ให้วันลี[✣] อยู่รักษาแล้วก็ยกมาตีเอาเมืองไทร พระภักดีบริรักษ์ซึ่งเป็นพระยาไทรบุรี พระเสนานุชิตผู้น้องบุตรเจ้าพระยานครอยู่รักษาเมือง เห็นว่าพลเมืองเป็นแขกจะอยู่รักษามิได้ ก็ล่าถอยมาอยู่เมืองพัทลุงบอกเข้ามา

---

๑. วันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒. ศุกรที่ ๒๒ กุมภาพันธ์

๓. วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ✣ หวันมาลี

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้งนั้นเจ้าพระยานครเข้ามาอยู่ณกรุง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบหนังสือบอกแล้ว รับสั่งให้เจ้าพระยานครออกไปโดยเร็ว มีตราเกณฑ์ให้พระยาวิชิตภักดีศรีพิไชยสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองไชยา คุมคน ๑,๐๐๐ ไปรักษาเมืองพังงา เจ้าพระยานครไปถึงเมืองก็เกณฑ์คนเมืองนคร เมืองพัทลุง ให้พระยาไทรบุรี พระเสนานุชิต พระวิชิตสรไกร ยกลงไปตีเมืองไทรคืน แล้วทรงพระราชดำริว่า แขกเมืองไทรเป็นกบฏขึ้นครั้งไร แขกเมืองขึ้นเมืองสงขลาก็พลอยเป็นกบฏขึ้นด้วย จะไว้ใจมิได้ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา จางวางพระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพ เจ้าพระยายมราชเป็นทัพหน้ายกออกไปช่วยเมืองไทร

มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนอังกฤษนำอักษรสาสน์เข้ามา

เมื่อกำลังจัดกองทัพอยู่นั้น มิสเตอร์ฤทธิ์สชอน[๑] อังกฤษถืออักษรสาสน์เจ้าเมืองบังกลาเข้ามาทางบก เจ้าเมืองเมาะตำเลิมให้เจ้าเมืองตกรานคุมมอญพะม่าเป็นพาหนะเข้ามาด้วย ๑๐๐ คน เดินมาทางเมืองกาญจนบุรี มาหาพระยาราชบุรี ๆ จะจัดเรือส่งเข้ามาก็ไม่ยอม แล้วเดินมาเมืองนครไชยศรี

---

๑. คือมิสเตอร์ริดซัน ถือหนังสือของบริษัทอิสต์อินเดียเข้ามาขอทำสัญญาซื้อช้าง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พักอยู่ศาลากลาง จะข้ามแม่น้ำเมืองนครไชยศรีเข้ามากรุงเทพมหานคร พระนครไชยศรี[๑] ตอบว่าทางช้างเดินไปไม่ได้ ทางนั้นเป็นพลุเป็นหลุมเป็นร่องสวนทั้งนั้น มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนว่าพวกมอญว่าไปได้ พระนครไชยศรีตอบอีกว่าเดินไปได้แต่คนเดินเท้า ถ้าจะเอาช้างเข้าไปถึงกรุงก็ต้องเดินอ้อมไปถึงกรุงเก่าจึงจะไปได้ ถ้ามิสเตอร์ฤทธิ์สชอนจะเข้าไปทางนี้ให้ได้ ช้างจะไปติดหล่มอย่างไร จะโทษแก่ข้าพเจ้าไม่ได้ ถ้าจะไปทางเรือ ข้าพเจ้าจะจัดส่งเข้าไปให้ถึงมิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ยอม

จัดที่พักให้มิสเตอร์ฤทธิ์สชอน

ความเรื่องนี้ พระนครไชยศรีตัดเสียไม่ให้เข้ามาทางบกได้นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดนัก มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนเข้ามาถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๓ ข้างแรม ให้อาศัยอยู่กับหันแตรที่ตึกหน้าวัดประยูรวงศ์ ปลูกแต่โรงให้พวกมอญพะม่าอยู่ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนได้ไปหาท่านเจ้าพระยาพระคลังสำแดงหนังสือสำหรับตัวและอักษรสาสน์เจ้าเมืองบังกลา ซึ่งมีมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายว่า ที่เมืองมอญเมืองพะม่าเกิดความไข้ โคกระบือล้มเสียเป็นอันมาก จนไม่มีโคกระบือจะทำนา เจ้าเมืองบังกลาขอให้ลูกค้าซื้อโคกระบือออกไป

---

๑. ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ ว่าเป็น "พระยา"

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จะได้ทำไร่นา ข้อ ๑ ว่าราษฎรอยู่ในบังคับอังกฤษ ซื้อช้างม้าโคกระบือในแขวงเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำพูน เจ้าของช้างม้าโคกระบือรับเงินไว้แล้วก็ไม่ให้ช้างม้าโคกระบือไป ท่านเจ้าพระยาพระคลังตอบว่า ที่แผ่นดินสยามช้างม้าโคกระบือเป็นกำลังราชการแผ่นดินและศึกสงครามมีมาได้อาศัย จะปล่อยให้ลูกค้าซื้อออกไปแล้ว บ้านเมืองก็จะร่วงโรยเสียถอยกำลังไป และที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำพูนนั้นเงินทองเกี่ยวข้องกันอย่างไรก็จะให้ข้าหลวงขึ้นไปชำระคืนให้แก่เจ้าของ มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ยอม

โปรดให้มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนเฝ้า และถวายบรรณาการ

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ[๑] มิสเตอร์ฤทธิ์สชอนได้เข้าเฝ้าออกใหญ่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ถวายเครื่องราชบรรณาการ คือถ้ำมองทำด้วยกระดาษ เขียนเป็นแผนที่เมืองลอนดอน หีบเพลงยาว ๑ ศอก กว้าง ๙ นิ้ว สูง ๗ นิ้ว หีบ ๑ ขวดปักดอกไม้กะเบื้องลายเขียนทองคู่ ๑ ขวดรูปพะโองกะเบื้องลายเขียนทองคู่ ๑ ขวดกะเบื้องสี่เหลี่ยมมีจุกลายเขียนทองคู่ ๑ ขวดแก้วรูปมงกุฎเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ขวด ๑ ขวดแก้วเจียระไนมีจุกรูปสูงคู่ ๑ ขวดแก้วพิมพ์

---

๑. จันทร์ ที่ ๑๘ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

รูปค่อมคู่ ๑ ขวดแก้วเจียระไนพิมพ์เล็กคู่ ๑ ขวดแก้วเจียระไนเป็นตะเกียงคู่ ๑ พรมวิลาศกว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้ว ยาว ๔ ศอก ๑๐ นิ้วม้วน ๑ พรมวิลาศยาว ๓ วา กว้าง ๘ ศอก ม้วน ๑ พรมวิลาศยาว ๗ ศอก กว้าง ๑ ศอก ๖ นิ้วม้วน ๑ แล้วเอาของไปถวาย กรมหลวงรักษรณเรศ ไปกำนัน เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง ของหลวงพระราชทานตอบแทน ช้างพลายสูง ๕ ศอกเศษมีเครื่องพร้อม ๑ สัปประคับถักลวดเขียนลายรดน้ำมีหมอนหนังเบาะหนัง ๑ กูบสานเชิงงอนทารัก ๑ ของ้าวเล่ม ๑ เครื่องช้างหุ้มปีศตูสำรับ ๑ กรมหลวงรักษรณเรศ ตอบแทนช้างพลายสูง ๔ ศอกเศษช้าง ๑ เจ้าพระยาบดินทรเดชาตอบแทนช้างพลายสูง ๔ ศอกเศษช้าง ๑ เจ้าพระยาพระคลังตอบแทนช้างพลายสูง ๔ ศอกเศษช้าง ๑ แล้วมิสเตอร์ฤทธิ์สชอนก็ถวายบังคมลากลับไป เดินตัดไปทางเมืองสุพรรณบุรี ไปออกด่านอุทัยธานี ครั้นมิสเตอร์ฤทธิ์สชอนกลับไปแล้ว

ท่านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ เจ้าพระยายมราช (บุนนาค) ได้กราบถวายบังคมลายกไป เมื่อณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ[๑] พระยาศรีพิพัฒน์ไปด้วยเรือพระที่นั่งอมรแมนสรรค์ ปากกว้าง ๓ วา ซึ่งเจ้าพระยานครทำถวาย เป็นเรือ

---

๑. ศุกร์ที่ ๑๕ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ปากปลาท้ายกำปั่น ทำหมดจดงดงามถึง ๗ ปีจึงแล้ว กับเรือรบมีชื่อนายทัพนายกอง ๔๘ ลำ เป็นคนกรุงเทพมหานคร ๔,๖๓๐ คน

พระยาสุเรนทรราชเสนาเชิญศุภอักษรไปเชียงใหม่

ลุศักราช ๑๒๐๑[๑] ปีกุนเอกศก เป็นปีที่ ๑๖ ณวันเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ[๒] โปรดให้พระยาสุเรนทรราชเสนานายพลพ่ายมหาดเล็กเป็นข้าหลวง เชิญศุภอักษรขึ้นไปถึงพระยาเชียงใหม่ พระยาละคร พระยาลำพูน ให้ชำระเงินคืนให้แก่ลูกค้าพวกอังกฤษ

แผ่นดินไหว

ครั้นมาถึงวันศุกรเดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ[๓] เกิดแผ่นดินไหวเมื่อเวลา ๘ ทุ่ม คนตื่นตกใจทั้งแผ่นดิน ไม่รู้ว่าเป็นเหตุอย่างไร ที่อยู่เรือนก็เหมือนจะทะลาย ที่อยู่แพก็โยนไปมาเหมือนถูกคลื่น น้ำในลำแม่น้ำก็เทไปฟากข้างโน้นแล้วเทมาฟากข้างนี้ เปรียบเหมือนคนกลอกน้ำในลำเรือฉันใดก็เหมือนกันเช่นนั้น ต่อรุ่งสว่างขึ้นจึงรู้ว่าแผ่นดินไหว ไหวครั้งนั้นเป็นอัศจรรย์นัก สืบได้ข่าวที่เมืองพะม่าก็ไหว แผ่นดินแยกด้วยพร้อมกัน แต่ที่กรุงเทพมหานครนี้ไหวไปสิ้นอยู่เพียง

---

๑. พ.ศ. ๒๓๘๒ ๒. จันทร์ที่ ๑๗ มีนาคม ๓. วันที่ ๒๒ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ลำแม่น้ำบางปะกง ฝั่งข้างตะวันตก ฝั่งข้างตะวันออก ข้างเมืองพนัศนิคม เมืองชลบุรีไม่ได้ไหว

บอกพระยาราชสุภาวดีเรื่องสร้างนครเสียมราฐ

ครั้นมาถึงณวันเดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑] พระยาราชสุภาวดีบอกมาว่า การที่ทำป้อมกำแพงเมืองนครเสียมราฐแล้วไป ๔ ส่วน ยังอีกส่วน ๑ ครั้นเดือน ๕ ข้างแรม ป้อมกำแพงก็จะแล้วเสร็จ ยังให้ขุดคูรอบเอามูลดินถมเชิงเทินอยู่ พระยาราชสุภาวดีให้ไปสืบราชการทางเมืองเขมรอยู่ ถ้าว่างสงบไม่มีราชการประการใดแล้ว กำหนดพระยาราชสุภาวดีจะได้กลับเข้ามาเฝ้าแจ้งราชการณกรุงเทพ ฯ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ[๒] จะให้พระยาสีหราชเดโชอยู่คอยฟังราชการที่เมืองนครเสียมราฐก่อน พระพรหมบริรักษ์ พระอัคเนษรนั้น จะให้อยู่จัดแจงดูนายด้าน นายงาน เจ้าเมือง กรมการ ขุดคูถมป้อมกำแพงเมืองให้เสร็จแล้วในเดือน ๖ สิ้นเดือน

งานพระศพสมเด็จเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

ฝ่ายที่กรุง การพระเมรุเสร็จแล้ว ครั้นณวันเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ[๓] ได้ชักพระศพสมเด็จเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีกับพระศพพระองค์เจ้าธิดาออกสู่พระเมรุ เชิญพระศพ

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒. อาทิตย์ที่ ๗ เมษายน

๓. พุธที่ ๓ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ประดิษฐานบนพระเบ็ญจา มีการมหรสพ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเป็นอันมาก ครั้นณวันเดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเพลิงแล้วสมโภชพระอัฏฐิอีกวัน ๑ คืน ๑ เป็นคำรบ ๔ วัน ๔ คืน

ครั้นณวันเดือน ๖ ข้างขึ้น โปรดให้จมื่นราชามาตย์ จมื่นรักษพิมาน หลวงนายเสน่ห์รักษา ไปชำระฝิ่นหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ตั้งแต่เมืองปราณตลอดไปถึงเมืองลคร ฝ่ายฟากข้างตะวันตก ตั้งแต่เมืองตะกั่วป่าตลอดไปถึงเมืองฉลาง ได้ฝิ่นดิบ ๓,๗๐๐ เศษ ฝิ่นสุก ๒ หาบเศษ ส่งเข้ามาเผาเสียที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์[๑]

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดี ซึ่งออกไปทำเมืองนครเสียมราฐเสร็จแล้ว ก็กลับเข้ามาเฝ้าถึงกรุงเมื่อเดือน ๖

พระยากลันตันกับพระยาบาโงยวิวาทกัน

ฝ่ายท่านพระยาศรีพิพัฒน์ เจ้าพระยายมราช นายทัพนายกองยกออกไปถึงเมืองสงขลา เมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้นตั้งทัพอยู่เมืองสงขลา แจ้งว่าพระยาไทรบุรี พระเสนานุชิต พระวิชิตสรไกร ตีเมืองไทรได้แต่ณวันเดือน ๔ แรม

---

๑. ในครั้งนี้ได้ โปรดให้เอากลักฝิ่นมาหล่อพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในการเปรียญวัดสุทัศน์ ๒. อาทิตย์ ที่ ๒๑ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๖ ค่ำ ปีจอสัมฤทธิศกแล้ว พอพระยากลันตันมีหนังสือมาถึงท่านพระยาศรีพิพัฒน์ฉะบับ ๑ ใจความว่า ตนกูปะสาคบคิดกับพระยาบาโงยต่วนหลงมหะหมัด กับพวกบุตรต่วนมุกดา เข้ากัน ๔ พวกคุมไพร่ ๕,๐๐๐ เศษ ตนกูปะสากับบุตร ๕ คน ตั้งค่ายอยู่ฟากแม่น้ำใหญ่ล้อมพระยากลันตันไว้ด้าน ๑ ต่วนหลงมหะหมัดกับบุตรต่วนมุกดาขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ด้านเหนือน้ำพวก ๑ พระยาบาโงยตั้งอยู่ที่ละโมพวก ๑ พระยากลันตันจึงให้พระยามุกดาตนกูศรีอินตรายกขึ้นไปสู้รบด้วยต่วนหลงมหะหมัด รายามุกดาตนกูศรีอินตราสู้รบไม่ได้ ก็ล่าถอยลงมาตั้งอยู่คลองสะตำ แล้วพระยากลันตันให้ต่วนหลงสาและนิมัตขึ้นไปต้านทานพระยาบาโงยที่บ้านละโม พวกพระยาบาโงยล้อมไว้ ขอให้ยกกองทัพไปช่วยโดยเร็ว ถ้าช้าไปก็เห็นจะเสียเมือง

พระยาศรีพิพัฒน์มีตราให้หาเจ้าเมืองแขกซึ่งวิวาทกัน

ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ จึงให้หลวงสรรพเสนี ขุนวิจิตรวาทีล่าม คุมไพร่ ๘๐ คนไปด้วยเรือกำปั่นแกล้วกลางสมุทรลงไปห้ามปรามการวิวาท ให้พระยาเพ็ชรบุรีคุมคน ๑,๐๐๐ ลงไปตั้งอยู่เมืองสายริมเมืองกลันตัน แล้วจึงมีตราให้หาพระยาบาโงยพระยากลันตันตนกูปะสาพี่น้องซึ่งวิวาทกันขึ้นมาเมืองสงขลา ข้อความวิวาทให้ดีกันเสีย พระยาบาโงย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไม่ยอมมา ก็อพยพครอบครัวลงเรือหนีไปอยู่ที่วิสูตรแขวงเมืองตรังกานู พระยากลันตันตนกูปะสาก็บิดพริ้วผัดเพี้ยนไปไม่ขึ้นมา

พระยาศรีพิพัฒน์บังคับให้เลิกรบทั้ง ๒ ฝ่าย

ท่านพระยาศรีพิพัฒน์จึงให้พระยาไชยานอกราชการคุมไพร่พลลงเรือรบเข้าไปทอดอยู่ในแม่น้ำเมืองกลันตัน พระยาไชยาจึงบังคับให้รื้อค่ายเสียทั้ง ๒ ฝ่าย ให้เลิกรบปล่อยผู้คนเสียให้หมด พระยากลันตันตนกูปะสาก็ยอมทำตามพระยาไชยา แล้วพระยาไชยาจึงบังคับให้พระยากลันตันตนกูปะสาขึ้นมาหาท่านพระยาศรีพิพัฒน์ที่เมืองสงขลา พระยากลันตันตนกูปะสาพวกญาติพี่น้องก็ยอมสมัครสมานกันแล้วๆ ทำหนังสือสัญญาให้ไว้ต่อกัน

ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ ก็ให้สบถสาบานตามอย่างแขกดีกันแล้ว พระยากลันตันตนกูปะสาญาติพี่น้องก็ลากลับไป

เจ้าพระยานครถึงอนิจจกรรม

ฝ่ายเจ้าพระยานครป่วยมาแต่กรุง มาถึงเมืองนครจัดกองทัพไปตีเมืองไทร ไข้นั้นก็หนักลง อาการเป็นโรคลมวิงเวียนเชื่อมซึมให้หอบ ครั้นโรคกำเริบขึ้นนิ่งเป็นใบ้ไป เมื่อจะสิ้นใจร้องขึ้นได้ ๓ คำว่า ตะเถ ก็ขาดใจถึงอนิจจกรรม เมื่อณวันเดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] อายุได้ ๖๔ ปี

---

๑. อังคารที่ ๑๔ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตั้งให้ตนกูอาหนุ่มเป็นผู้ว่าราชการเมืองไทร

ฝ่ายท่านพระยาศรีพิพัฒน์ เจ้าพระยายมราช จัดการเมืองกลันตันเรียบร้อยแล้ว ณวันเดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ[๑] จึงได้ยกทัพลงไปจัดการเมืองไทร ถึงเมื่อแรม ๙ ค่ำ แล้วปรึกษาด้วยเจ้าพระยายมราช เห็นว่าเมืองไทรนี้จะให้ไทยอยู่รักษาเห็นจะไม่ได้ บุตรหลานตนกูปะแงรันซึ่งเป็นเจ้าพระยาไทรก็จะคิดกบฏร่ำไป ด้วยไทยกับแขกจะเป็นเจ้านายบังคับบัญชากันไม่ได้ จะให้เจ้าพระยาไทรมาอยู่ก็มีอายุกว่า ๗๐ ปีแล้ว เดี๋ยวนี้ก็หนีไปอยู่เมืองมะละกา หาได้อยู่ที่เกาะหมากไม่ จะต้องให้พวกเจ้าพระยาไทรอยู่รักษาว่ากล่าวจึงจะได้ จึงหาตัวตนกูอาหนุ่มซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าพระยาไทรห่าง ๆ มาตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองไทรไปพลางก่อน ตั้งให้ตนกูอาสันหลานตนกูอาหนุ่มเป็นผู้ช่วยสำเร็จราชการในเมืองไทร ด้วยตนกูอาหนุ่มนั้นชะราแล้ว ตนกูอาสันนั้นพวกแขกก็นับถือมาก แล้วยกเอาที่สตูลขึ้นเป็นเมืองสตูล ให้ตนกูมหะหมัดอาเกบเป็นเจ้าเมือง ให้มาขึ้นเมืองนคร ขอที่บ้านปลิดยกขึ้นเป็นเมืองปลิด ให้ตุหวันเศยอุเซนซึ่งเป็นนายบ้านอยู่ก่อน ให้เป็นเจ้าเมืองขึ้นเมืองนครอีกเมือง ๑ ครั้งนั้นแผ่นดินเมืองไทรแยกเป็นต้นไม้เงินทอง ๓ เมืองออกไป

---

๑. อังคารที่ ๒๗ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาศรีพิพัฒน์สร้างพระเจดีย์บนยอดเขา

ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ เจ้าพระยายมราช จัดการเมืองไทรเรียบร้อยแล้ว ก็ยกทัพกลับมาเมืองสงขลา ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่ยอดเขาเมืองเคียงกันกับพระเจดีย์ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังทำ เมื่อครั้งยกไปปราบปรามเมืองตานีเป็นกบฏ แล้วก็ให้พระยาภักดีบริรักษ์ พระเสนานุชิตไปว่าราชการอยู่เมืองพังงา ให้พระเสน่หามนตรีว่าราชการเมืองนคร ให้ปลัดเมืองพัทลุงบุตรเจ้าพระยาสุรินทรราชา ว่าราชการเมืองพัทลุง ตัวพระยาพัทลุงซึ่งเป็นบุตรผู้ใหญ่เจ้าพระยานคร เป็นคนไม่ชอบกันกับพี่น้อง ให้เอาตัวเข้ามาทำราชการที่กรุงเทพมหานคร

พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์สิ้นพระชนม์

ฝ่ายที่กรุงเมื่อเดือน ๗ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ซึ่งเป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ประชวรไข้บ่วงสิ้นพระชนม์ณวันเสาร์เดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ[๑] พระชนม์ได้ ๒๖ พรรษา กับ ๖ เดือน ๒๔ วัน ครั้นมาถึงณวันพุธเดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ[๒] เวลาบ่าย ๓ โมง ได้เชิญพระบรมสารีริกธาตุเข้าบรรจุในพระเจดีย์วัดพระเชตุพน

---

๑. วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒. พฤหัสบดีที่ ๖ มิถุนายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายท่านพระยาศรีพิพัฒน์จัดการเมืองไทรเมืองกลันตัน และการทั้งปวงเสร็จแล้วก็กลับเข้ามากรุงเทพมหานคร ได้ยกออกจากเมืองสงขลาณวันเดือน ๑๐ แรม ๙ ค่ำ[๑] ถึงปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อณวันเดือน ๑๑ ขึ้น ๘ ค่ำ[๒] แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองสิงคโปร์ ใจความว่า จะขอยกสัญญาบารนีข้อ ๑๓ ว่าด้วยการเมืองไทรนั้นเสีย

นักองค์อิ่มจับกรมการเมืองบัตบองและกวาดครอบครัวหนีไปพนมเปิญ

ฝ่ายข้างเมืองเขมร นักองค์อิ่มได้ความว่า ญวนตั้งองค์แบนเป็นใหญ่ ว่าราชการเมืองเขมรแล้วญวนมากำกับอยู่ ญวนให้พระยาพระเขมรแต่งตัวเป็นญวน เรียกว่าญวนใหม่ ให้ใช้กฎหมายของญวน เขมรไม่ชอบใจพากันระส่ำระสาย นักองค์อิ่มจึงคิดว่า ถ้าตัวได้ลงไปถึง ญวนก็คงจะยกตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเขมร จึงมีหนังสือลับลงไปถึงญวนว่า ตัวสมัครลงไปทำราชการด้วยองญวน ถ้าเคลือบแคลงสงสัยอยู่ จะจับพระยาปลัดพระยายกระบัตรกรมการเมืองบัตบอง และกวาดครอบครัวลงไปให้เห็นความจริง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย ศ่านชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑. พุธที่ ๒ ตุลาคม ๒. พุธที่ ๑๖ ตุลาคม

องญวนก็มีหนังสือขึ้นมาว่าจะชุบเลี้ยง ครั้นณวันเดือน ๑ แรม ๓ ค่ำ[๑] เวลาเช้า องค์อิ่มกับบ่าวไพร่เป็นอันมากพากันไปที่บ้านพระยาปลัด องค์อิ่มถือดาบ ๒ มือ ประตูบ้านพระยาปลัดปิดไว้ องค์อิ่มให้เรียกคนในบ้านพระยาปลัดให้เปิดประตู คนซึ่งเฝ้าประตูไม่เปิด พวกองค์อิ่มเอาปืนยิงคนซึ่งเฝ้าประตูตายคน ๑ ไปถูกผู้หญิงในเรือนพระยาปลัดตายคน ๑ แล้วทะลายประตูเข้าไปในบ้านพระยาปลัด พวกองค์อิ่มเอาปืนยิงเข้าไปในเรือน กระสุนปืนถูกภรรยาน้อยพระยาปลัดตาย ๓ คน พระยาปลัดจับดาบวิ่งออกมาจะสู้กับพวกองค์อิ่ม ภรรยาหลวงพระยาปลัดห้ามไว้ว่าอย่าสู้เขาเลย คนข้างเขามาก ถ้าสู้รบลูกเมียจะตายหมดทั้งเรือน พระยาปลัดก็นั่งวางดาบเสีย องค์อิ่มจึงให้อ้ายแก้วพี่เมียองค์อิ่ม อ้ายรามโยธาตุฝรั่งเข้ารีดขึ้นไปจับตัวพระยาปลัดกับภรรยา ๖-๗ คน ครั้นจับตัวพระยาปลัดได้แล้ว ก็ให้จับตัวพระยายกระบัตร พระภักดีบริรักษ์ พระสาตราธิบดี พระมหาพิมล สมบัติพระคลัง พระบวรนายก หลวงอภัยบุตรพระยาปลัด หลวงภักดีชุมพล หลวงเพ็ชรสงคราม หมื่นภักดี สมบัติพระคลังปลัด คนฝรั่ง เอามาจำไว้ที่บ้านองค์อิ่มกับพระยาปลัดด้วยกัน สมบัติพระคลังนั้นเป็นคน

---

๑. ยังคารที่ ๒๔ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสารวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มั่งมีกว่าขุนนางเขมรทั้งปวง องค์อิ่มก็ริบทรัพย์สิ่งของรูปพรรณไปเสียสิ้น แล้วองค์อิ่มจึงสั่งให้พระหลวงขุนหมื่นไปกวาดครอบครัวเมืองบัตบอง เมืองระสือ ประมาณชายหญิง ๕,๐๐๐–๖,๐๐๐ เศษ ไปทางบกบ้างทางเรือบ้าง ออกจากเมืองบัตบองในวันนั้นเวลาพลบ ครั้นไปถึงเมืองโปริสาท องอ้นผู้จึงให้แยกครอบครัวที่องค์อิ่มกวาดมานั้นแยกไว้เมืองขลุง เมืองคลอง เมืองตะครอ เมืองลาปะเอีย เมืองบริบูรณ์ ตัวองค์อิ่มกับพระยาปลัด พระยายกระบัตร พระยานราธิราช พระยาโกษา หลวงเสน่ห์นายก กับครอบครัวองค์อิ่ม ๓๐๐ เศษ องอ้นผู้ให้องเดชโปพาลงไปณะเมืองพนมเปิญ เมื่อณวันเดือน ๑ แรม ๑๒ ค่ำ[๑]

ใบบอกกรมการเมืองบัตบอง

ฝ่ายกรมการที่เมืองบัตบองที่เหลืออยู่ มีหนังสือบอกเข้ามาว่า องค์อิ่มหนีอพยพครอบครัวเมืองบัตบองไปเป็นอันมาก ครั้นได้ทรงทราบแล้ว ก็เร่งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชารีบออกไป เจ้าพระยาบดินทรเดชายกไปเมืองบัตบอง เมื่อณวันเดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๒]

ผูกพัทธสีมาพระอุโบสถวัดพระเชตุพน

ครั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชายกออกไปแล้ว ทรงพระราชดำริว่า พระอุโบสถวัดพระเชตุพนทำขึ้นแล้ว พระอุ

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒ มกราคม ๒. ศุกร์ที่ ๑๗ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โบสถใหญ่กว่าของเดิม ต้องผูกพัทธสีมาใหม่ ได้ฤกษ์เดือน๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ตั้งการสวดพระพุทธมนต์ตั้งแต่ณวันเดือน ๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ พระสงฆ์ ๑๐๐ รูปทั้งสวดทั้งฉัน ณวันเดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำได้เติมพระเข้าอีก ๒๐๐ รูป รวมพระสงฆ์ ๓๐๐ รูป เวลาบ่ายได้สวดพระพุทธมนต์จบแล้ว ให้ผูกพัทธสีมาในเวลาค่ำวันนั้น

เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปจัดการเมืองบัตบอง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปอยู่ที่เมืองบัตบอง จึ่งได้ตรวจผู้คนสะเบียงอาหารแล้วมีใบบอกเข้ามาว่า ได้ให้ทำบัญชีตรวจครัวองค์อิ่มกวาดไป พระยา ๓ พระ ๑๓ หลวง ๒๐ ขุนหมื่น ๑๓๑ กำนัน ๑๔ รวม ๑๘๑ ครัว ครัวพลเมืองนับหลังเรือนได้ ๕๐๓ เมืองระสือ ๓๑๖ เรือน เป็นจำนวนสำมะโนครัวมากน้อยเท่าใดยังไม่แจ้ง แต่ประมาณดูไพร่ยังอยู่สัก ๒ ส่วน องค์อิ่มกวาดไปสักส่วน ๑ ที่ยังอยู่ พระยา ๑ พระ ๔ หลวง ๑๑ ขุนหมื่น ๔๘ รวม ๑๑๔ คน สะเบียงอาหารขัดสนนัก จะเกณฑ์ทัพหัวเมืองมามากก็ไม่ได้ ด้วยไม่มีข้าวจะให้กิน

ครั้นณวันเดือน ๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ[๑] หลวงรักษาเทพ หลวงหัสนัยณรงค์ คุมกองทัพเมืองขุขันธ์ ๑,๕๐๐ คน เมืองสุรินทร์

---

๑. อาทิตย์ที่ ๑๙ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑,๐๐๐ คน เมืองสังขะ ๕๐๐ คน เมืองศีรีษะเกษ ๑,๐๐๐ คน เมืองเดชอุดม ๓๐๐ คน รวม ๔,๓๐๐ คน มาถึงเมืองบัตบองจึงจัดให้พระพรหมบริรักษ์ พระรามณรงค์ พระยาประจิม คุมกองทัพไปรักษาเมืองระสือ พระพิเรนทรเทพ พระพรหมสุรินทร์คุมกองทัพไปรักษาค่ายกะพงพระ ให้พระยาราชนิกูล พระยาอภัยสงคราม คุมกองทัพไปรักษาเมืองนครเสียมราฐ แต่หลวงอินทรคชลักษณ์ พระยาราชนายก พระพล หลวงสุรเสนา คุมไพร่ประมาณ ๔๐๐ คน เรือรบต่อใหม่ ๕ ลำ ออกทะเลสาปไปลาดตระเวนตั้งแต่พัทโลงแขวงเมืองโปริสาท ห่างปากน้ำโปริสาททางครึ่งวัน เจ้าพระยาบดินทรเดชานั้นอยู่ที่เมืองบัตบองจัดการบ้านเมืองถ่ายสะเบียงอาหารเข้าไว้ในเมือง

พระสงฆ์ลังกาเข้ามากรุงเทพมหานคร

ลุศักราช ๑๒๐๒[๑] ปีชวดโทศก เป็นปีที่ ๑๗ ในเดือน ๕ ข้างขึ้น พระยาสงขลาพาพระสงฆ์ชาวลังกาชื่อกักกุสนธ์รูป ๑ กับคฤหัสถ์ศิษย์ชื่อกรามยุแกวนบันดะคน ๑ เข้ามากรุงเทพมหานครเข้าเฝ้ากราบทูลว่า พระยาพัทลุงบอกส่งมาเมืองสงขลา พระสงฆ์แจ้งความว่า จะใคร่เข้ามานมัสการพระ

---

๑. พ.ศ. ๒๓๘๓

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจดียฐานและฟังข่าวคราวพระบวรพุทธศาสนาในสยามประเทศนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบแล้ว โปรดให้ไปอยู่วัดบวรนิเวศ จึงทรงพระราชดำริว่า พระสงฆ์ลังกาเข้ามาแต่ก่อนก็ได้ข่าวคราวศาสนาบ้าง ครั้งนี้ก็หายไปนานแล้วไม่ได้ข่าวคราวเลย การศาสนาจะดีร้ายประการใดหารู้แจ้งถนัดไม่ ภิกษุองค์นี้เล่าจะเป็นคนมีศีลอัชฌาสัยบริสุทธิ์หรือจะมีความเศร้าหมองประการใด อยู่ในทวีปของตนมิได้จึงได้เข้ามาก็ไม่รู้ชัด แต่ทว่าปฏิญาณว่าเป็นภิกษุแล้ว ยังมิเห็นความผิด ก็ควรอนุเคราะห์ไปตามธรรมเนียมเหมือนอย่างพระลังกามาแต่ก่อน จึงดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานไต่ถามลัทธิข้อปฏิบัติ ภิกษุสิงหลก็ให้การข้อพระวินัยสิกขาบทถูกต้องอยู่และข้อปฏิบัติเล็กน้อยถูกกันกับพระสงฆ์ธรรมยุติกาซึ่งอยู่ในวัดบวรนิเวศ พระกักกุสนธ์ภิกษุกับกรามยุเกวนบันดะจึงแจ้งว่า ภิกษุชาวลังกา ๓ รูปกับสามเณรรูป ๑ คฤหัสถ์ ๒ คนมาด้วยกัน ยังตกค้างอยู่ที่เมืองเกาะหมาก จะใคร่เข้ามากรุงเทพมหานคร ยังไม่มีพาหนะซึ่งจะเข้ามา จะขอพึ่งพระบารมีให้พวกนั้นได้เข้ามาถึงพร้อมกัน เจ้าพนักงานจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ แล้วโปรดให้ไปอยู่ณวัดบวรนิเวศ พระราชทานนิตยภัตรเดือนละ๓ตำลึง แล้วรับสั่งให้เสนาบดีมีท้องตราออกไปให้พระยา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บริรักษภูธร เจ้าเมืองพังงา จัดเรือออกไปรับพระสงฆ์ลังกาเข้ามา

ครั้นมาถึงเดือน ๗ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช นำพระเสลี่ยงถม พระแท่นถม เข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย

ครั้นมาถึงเดือน ๘ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑] องเตียนกุนว่ามีหนังสือเจ้าเวียดนามมาว่า พระองค์แก้วใช้ให้หลวงเมืองชื่อเค้าเข้าไปหาองค์แบ้นจะพาหนีมาเมืองไทย ให้องเตียนกุนจำองค์แบ้นไว้ณค่ายเมืองพนมเปิญ ให้ส่งตัวองค์มี องค์เภา องค์สงวน ลงไปเมืองไซ่ง่อน องเตียนกุนก็ส่งเจ้าผู้หญิง ๓ คนกับนักโอฐมารดาองค์จันทร์ นักรศมารดาองค์อิ่ม และครอบครัวองค์อิ่มลงไปเมื่อเดือน ๘ ขึ้น ๙ ค่ำ ตัวองค์แบ้นนั้นจำไว้ณค่าย ภายหลังศูนย์ไป สืบได้ความว่าญวนเอาใส่เรือลงไปฆ่าเสียที่เมืองลองโห้ ความที่ฆ่าองค์แบ้นนั้นพระเขมรจึงไม่รู้

ครั้นณเดือน ๙ แรม ๑ ค่ำ[๒] องเตียนกุนว่า เจ้าเวียดนามมีหนังสือมาว่าจะทำนั้นบั้นซือ ให้พระยาพระเขมรผู้ใหญ่ขึ้นไปให้หมด องเตียนกุนได้ส่งไปแต่พ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพระยา พระยากลาโหม พระยาสุภาธิราชขึ้นไป แต่พระยาพระเขมรนอกนั้นสงสัยอยู่ว่าญวนจะทำร้ายเป็นแน่ ไม่มีผู้ใดยอมลงไป

---

๑. พุธที่ ๘ กรกฎาคม ๒. ศุกร์ที่ ๑๔ สิงหาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้นณเดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ พระยาพระเขมรกำเริบขึ้น จับญวนลูกค้าและญวนกองทัพที่น้อยตัวกว่ามาฆ่าเสียบ้าง ส่งมาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาบ้าง

เจ้าเมืองโปริสาทพาครอบครัวมาหาเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครั้นณเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ[๑] พระยาสังขโลกเจ้าเมืองโปริสาท พาครอบครัวเดินบกเข้ามาหาเจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาบดินทรเดชาถามพระยาสังขโลกว่าได้ความเดือดร้อนเป็นประการใด จึงพาครอบครัวหนีเข้ามาณเมืองบัตบอง พระยาสังขโลกกราบเรียนว่า องค์อิ่มพาครอบครัวหนีออกไปถึงเมืองโปริสาท องอันผู้ให้ญวน ๓๐๐ คนลงไปส่งองค์อิ่มณเมืองพนมเปิญ องอันผู้หาไว้ใจพระยาสังขโลกและพระยาพระเขมรไม่ คุมเชิงอยู่ แล้วเกณฑ์ใช้ราษฎรกดขี่ได้ความเดือดร้อนนัก พระยาสังขโลกรู้ว่าองค์อิ่มไปเมืองพนมเปิญ องเตียนกุนหาได้ยกย่องขึ้นเป็นเจ้าไม่ ให้ส่งไปเมืองไซ่ง่อนพร้อมด้วยกรมการผู้ใหญ่เมืองบัตบอง แล้วได้ยินว่าญวนให้ฆ่ากรมการผู้น้อยเมืองบัตบองเสียที่เมืองพนมเปิญ ๑๐ คน องค์อิ่มและพระยาปลัดกรมการผู้ใหญ่นั้น เจ้าเวียดนามให้ส่งขึ้นไปจำไว้ที่เมืองเว้ พระยาสังขโลกไม่มีที่พึ่ง จึงเข้ามาขอพึ่งพระบารมี

---

๑. ศุกร์ที่ ๑๑ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมื่อพระยาสังขโลกเข้ามานั้น ได้พูดจาชักชวนพระยาพระเขมรราษฎรคิดอ่านสมัครจะเข้ามาเป็นหลายนาย แต่มาหาทันพระยาสังขโลกไม่ จะตามเข้ามาครั้งหลัง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชาถามพระยาสังขโลกว่า เมืองขึ้นกับเมืองเขมรผู้ใดเป็นเจ้าเมือง พระยาสังขโลกกราบเรียนว่า ข้างตะวันออก เมืองนครวัด พระยาลครเป็นเจ้าเมือง เมืองกะพงสวายพระยาเดโชเป็นเจ้าเมือง เมืองไพร่กะดี พระยามนตรีเสน่หาเป็นเจ้าเมือง เมืองโคกแสะ พระยาแสนท้องฟ้าเป็นเจ้าเมือง เมืองเชิงไพร พระยาเพ็ชรเดโชเป็นเจ้าเมือง เมืองกะพงเสียมราฐ พระยามนตรีเสน่หาเป็นเจ้าเมือง เมืองสตึงตรอง พระยาราชาโชเป็นเจ้าเมือง เมืองสัมบูรณ์ พระยาธรรมาเป็นเจ้าเมือง เมืองสมบุก พระราชาเสน่หาเป็นเจ้าเมือง เมืองทโบงขมุม พระยาวรชุนเป็นเจ้าเมือง เมืองศรีสุนทร พระยามนตรีสงครามเป็นเจ้าเมือง เมืองไพรแวง พระยานราธิบดีเป็นเจ้าเมือง เมืองบาพนม พระยาธรมาเดโชเป็นเจ้าเมือง เมืองสวายพาบ พระยาสงครามธิบดีเป็นเจ้าเมือง เมืองลำดวนพระยาฦๅจักรีเป็นเจ้าเมือง รวม ๑๗ เมือง ข้างตะวันตก เมืองอุดงฦๅไชย พระยามโนไมตรีเป็นเจ้าเมือง เมืองโปริสาทพระยาสังขโลกเป็นเจ้าเมือง เมืองตะครอ พระยาชำนะสงครามเป็น

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าเมือง เมืองตรอง พระยาเสนาราชสงครามเป็นเจ้าเมือง เมืองขลุง พระยายศเดโชเป็นเจ้าเมือง เมืองบริบูรณ์ พระยาเสนาธิบดีเป็นเจ้าเมือง เมืองลาปะเอีย พระยาเสน่ห์ธิบดีเป็นเจ้าเมือง เมืองละแวก พระยาเสน่ห์เสนาเป็นเจ้าเมือง เมืองสำโรงทอง พระยาอุทัยธิราชเป็นเจ้าเมือง เมืองพนมเปิญ พระยาราชาไมตรีเป็นเจ้าเมือง เมืองบาที พระยาวงษาอันชิตเป็นเจ้าเมือง เมืองไพรกะบาท พระยาไชโยธาเป็นเจ้าเมือง เมืองกะพงโสม พระยาราชาเสน่หาเป็นเจ้าเมือง เมืองกำปอด พระยาเสนาอันชิตเป็นเจ้าเมือง เมืองพุทไธมาศ พระยาโยธาธิบดีเป็นเจ้าเมือง เมืองเชิงกระชุม พระยาพิษณุโลกเป็นเจ้าเมือง เมืองบ่าสัก พระยาอธิกวงศาเป็นเจ้าเมือง รวมทั้งตะวันตกตะวันออก ๓๒ คน และเมืองขึ้นกับเมืองใหญ่ ก็ยังมีอยู่เป็นหลายเมือง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้พระมหาดไทยพาพระยาสังขโลกออกไปตามพระยาณรงควิชัย พระอัคเนษร พระนรินทรโยธา ซึ่งอยู่ณเมืองระสือ ให้คิดราชการเกลี้ยกล่อมครัวที่จะสามิภักดิ์เข้ามา

ฝ่ายองอันผู้ซึ่งรักษาเมืองโปริสาท เห็นว่าพระยาสังขโลกหนีแล้ว จึงตั้งให้พระยาพิบูลย์มาเป็นเจ้าเมืองโปริสาท พระยาพิบูลย์ไม่สมัครพาครอบครัวหนีไปอยู่ป่า แล้วญวน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตั้งพระยาสุริวงศ์ขึ้นมาแต่เมืองพนมเปิญให้เป็นเจ้าเมืองโปริสาท พระยาสุริวงศ์เจ้าเมืองโปริสาทใหม่ไม่เต็มใจ หนีญวนไปเข้าหาพระยาพิบูลย์เจ้าเมืองโปริสาทคนก่อนคิดอ่านกัน พระยาพิบูลย์ พระยาสุริวงศ์ ก็ไปเข้าด้วยพระยากุเชนทรนายกจะยกมารบญวนที่เมืองโปริสาท องเตียนกุนจึงให้องเดดกยกกองทัพมาช่วยอีก

บอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องจัดการทัพไว้ต่อสู้ญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็บอกเข้ามามีใจความว่า พระยาพระเขมรแต่งคนมาแจ้งว่า จะขอนักองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้านาย แล้วว่าองเตียนกุนจะยกมาตีเมืองบัตบอง เมืองนครเสียมราฐในเดือน ๑๒ ฤดูน้ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชาไม่ไว้ใจแก่ราชการจึงเกณฑ์กองทัพเมืองสุรินทร์นายไพร่๒,๔๐๐ เมืองสังขะนายไพร่ ๕๐๐ ให้ยกลงมารักษาเมืองนครเสียมราฐ เมืองสุวรรณภูมินายไพร่ ๒,๖๐๐ เมืองยโสธรนายไพร่ ๑,๕๐๐ เมืองร้อยเอ็ดนายไพร่ ๒,๐๐๐ คน เมืองขอนแก่นนายไพร่ ๔๐๐ เมืองนครราชสีมา ๒,๐๐๐ ให้ไปรักษาเมืองบัตบอง ปากน้ำตึกโชเมืองมงคลบุรี แต่เขมรป่าดงเมืองขุขันธ์ ๔,๐๐๐ คน เมืองศีร์ษะเกษ ๓,๓๐๐ เมืองป่าสัก ๒,๕๐๐ เมืองศรีทันดร ๑,๐๐๐ เมืองแสนปาง ๘๐๐ เมืองเชียงแตง ๖๐๐ เมืองเดชอุดม ๑,๕๐๐ เมือง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตั้งพระยาสุริวงศ์ขึ้นมาแต่เมืองพนมเปิญให้เป็นเจ้าเมืองโปริสาท พระยาสุริวงศ์เจ้าเมืองโปริสาทใหม่ไม่เต็มใจ หนีญวนไปเข้าหาพระยาพิบูลย์เจ้าเมืองโปริสาทคนก่อนคิดอ่านกัน พระยาพิบูลย์ พระยาสุริวงศ์ ก็ไปเข้าด้วยพระยากุเชนทรนายกจะยกมารบญวนที่เมืองโปริสาท องเตียนกุนจึงให้องเดดกยกกองทัพมาช่วยอีก

บอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องจัดการทัพไว้ต่อสู้ญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็บอกเข้ามามีใจความว่า พระยาพระเขมรแต่งคนมาแจ้งว่า จะขอนักองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้านาย แล้วว่าองเตียนกุนจะยกมาตีเมืองบัตบอง เมืองนครเสียมราฐในเดือน ๑๒ ฤดูน้ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชาไม่ไว้ใจแก่ราชการจึงเกณฑ์กองทัพเมืองสุรินทร์นายไพร่๒,๔๐๐ เมืองสังขะนายไพร่ ๕๐๐ ให้ยกลงมารักษาเมืองนครเสียมราฐ เมืองสุวรรณภูมินายไพร่ ๒,๖๐๐ เมืองยโสธรนายไพร่ ๑,๕๐๐ เมืองร้อยเอ็ดนายไพร่ ๒,๐๐๐ คน เมืองขอนแก่นนายไพร่ ๔๐๐ เมืองนครราชสีมา ๒,๐๐๐ ให้ไปรักษาเมืองบัตบอง ปากน้ำตึกโชเมืองมงคลบุรี แต่เขมรป่าดงเมืองขุขันธ์ ๔,๐๐๐ คน เมืองศีร์ษะเกษ ๓,๓๐๐ เมืองป่าสัก ๒,๕๐๐ เมืองศรีทันดร ๑,๐๐๐ เมืองแสนปาง ๘๐๐ เมืองเชียงแตง ๖๐๐ เมืองเดชอุดม ๑,๕๐๐ เมือง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไทรบุรี ๓๐๐ รวม ๑๔,๐๐๐ คน ให้เตรียมไว้ กับพวกลาว เมืองอุบล ๔,๓๐๐ เมืองเขมราฐ ๑,๗๐๐ เมืองมุกดาหาร ๑,๑๐๐ เมืองนครพนม ๑,๐๐๐ เมืองขึ้นเมืองนครพนม๕๐๐ เมืองสกลนคร ๑,๓๐๐ เมืองกาฬสินธุ์ ๙๐๐ เมืองหนองหาร ๖๐๐ เมืองหนองคาย ๑,๕๐๐ รวม ๑๒,๕๐๐ คน ให้เตรียมไว้อีกพวก ๑ มีราชการเมื่อไร จะได้เอาตัวไปโดยเร็ว

ความเรื่องนี้กล่าวไว้เพื่อจะให้ท่านทั้งหลาย รู้ประมาณผู้คนบ้านเมืองฝ่ายเรา เมืองใดจะเป็นเมืองใหญ่เมืองน้อย กำลังผู้คนมีเท่าไร

แต่กองทัพกรุงขอจมื่นสรรเพธรภักดี กองรามัญ ๓,๐๐๐ คน กับนายทัพนายกองหัวเมืองที่เคยใช้สอย ที่กรุงเก่า เมืองอ่างทอง เมืองพรหม เมืองอินทร์ เมืองชัยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองสิงห์ เมืองสรรค์ เมืองอุทัยธานี เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสระบุรี เมืองลพบุรี เมืองวิเชียร เมืองเพ็ชรบูรณ์ เมืองฉะเชิงเทรา ลาวท่าสาน เมืองนครนายก กับข้าราชการที่เคยออกไปครั้งก่อนกลับเข้ามา ขอให้ออกไปณเดือน ๑๑ ข้างขึ้น กับขอปืนจ่ารง ๒๐ กะบอก นอกจากเตรียมไว้ที่เมืองปราจีน ปืนคาบศิลา ๑๐,๐๐๐ กะบอก ปืนหามแล่น ๒๐๐ กะบอก กระสุนดินดำศิลาปากนกสำหรับปืนด้วย ราชการเป็นที่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จะได้ทำแก่ญวนเมืองไปริสาททาง ๑ เมืองสะโทงทาง ๑ พระยาภักดีเดโช เขมรทางเมืองกะพงสวายทาง ๑

กับว่าเมื่อเดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ นั้น เขมรกำเริบขึ้นฆ่าญวนทุกบ้านทุกเมือง แล้วเจ้าเมืองตะบงขมุม เมืองศรีสุนทร เมืองไพรแวง เมืองลำดวน เมืองสวายพาบ กับพวกแขกบ้านดงดำริพร้อมกันยกไปรบฆ่าญวน ดงดำริตายสิ้น แล้วฆ่าญวนที่เกาะระตลอดไปถึงบ้านเปี่ยมจอ แล้วพระยาวังตุม พระยาราชาเดช พระยาราชไมตรี อ้ายนก อ้ายอินทรวิชัย คุมทัพญวนทัพแขกทัพเขมร๑,๐๐๐ คน มารบกับเจ้าเมืองสำโรงทอง ๆ ก็ได้ตีกองทัพญวนเขมรแตกหนีไป ฆ่าญวนตายเป็นอันมาก แล้วอ้ายเหียบตัง องเวียนไว้ คุมไพร่ญวนแขก ๑,๐๐๐ คน เรือรบ ๒๐ ลำมารบกับพระยาทิพบ้านฉนวน ได้สู้รบกับญวนแตกหนีไป พระยาทิพบ้านฉนวนไล่ติดตามไปถึงบ้านแขกชวาคลองหลวง เผาบ้านเรือนแขกเสีย พระยาราชเดชกวาดครอบครัวเมืองพนมเป็ญตะวันตกตะวันออก เลือกเอาแต่ชายฉกรรจ์ได้ ๓,๐๐๐ ไปตั้งอยู่ข้างทางเจียนสวาย แล้วยกไปตีค่ายญวนโรงดำริ ฆ่าญวนตายได้เรือแงโอ ๗ ลำ ปืนใหญ่ ๕๐ กะบอก ปืนคาบศิลา ๗๐ กะบอก พระยาทิพตีญวนที่เมืองบ่าสักแตกได้เรือแงโอ ๗ ลำ ปืนใหญ่น้อยเป็นอันมาก พระยาโยธา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เสนาแม่กองเมืองกำปอด พระยาภิมุขวงศากับพระยาพระเขมรยกไปรบญวนที่ตำหนักจังเวอ ฆ่าญวนตายเป็นอันมาก ครั้นณเดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ[๑] พระยาโยธาเสนาซ้ายคุมไพร่ ๑๐๐ คนตั้งอยู่คลองลำภู ได้ยกมารบญวนฆ่าญวนตาย ๕๐ คน เก็บได้ปืน ๑๓ กะบอก เดือน ๑๐ แรม ๘ ค่ำ[๒] พระยามโนราชาสงคราม (สุด) คุมกองทัพไปตีค่ายญวนที่วันลงกบฏฆ่าญวนตาย ๔๘ คน แล้วณวันเดือน ๑๐ แรม ๑๐ ค่ำ[๓] พระยามโนราชาสงคราม (สุด) พระมนตรีเสน่หา พระยามโนราชากลาภาษ (เภา) พร้อมกันยกไปตีค่ายพระยาสุริวงศ์ (เมียด) พระยาพิษณุโลกและค่ายญวนตั้งอยู่ที่เมืองตรังแตก แล้วไล่ติดตามไปถึงกะพงปรงใหญ่ จับได้ตัวพระยาพิษณุโลก ฆ่าญวนตายครึ่ง ๑ หนีไปได้ครึ่ง ๑ แล้วเอาตัวพระยาพิษณุโลกมาไว้ไกรเชิง แล้วยกไปตีค่ายกะพงเกษ ฆ่าญวนตาย ๒ คน แล้วยกไปตีค่ายกะพงบาย ฆ่าญวนตาย ๑๕ คน พระยาโยธาเสนา (เตียง) ยกไปรบกับญวนที่ตำหนักจังเวอ ฆ่าญวนตาย ๕๐ คน พระยาเชตคุมไพร่ ๖๐๐ คน ยกมาล้อมจับเจ้าเมืองกะพงเสียมกับญวนที่รักษาเมือง ฆ่าเสีย ๓๐ คน

---

๑. ศุกร์ที่ ๑๘ กันยายน ๒. เสาร์ที่ ๑๙ กันยายน

๓. จันทร์ที่ ๒๑ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาบันสันเจ้าเมืองเชิงป่า ฆ่าญวนซึ่งรักษาเมืองเชิงป่าตาย ๕๐ คน เขมรพร้อมใจกันจับญวนฆ่าเสียทุกบ้านทุกเมือง จนชั้นแต่ไพร่พลเมืองมันก็คุมกันเข้าหมวดละ ๒๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง เห็นญวนเข้าที่ใดน้อยตัวกว่าก็ฆ่าเสีย ญวนก็คับแคบเข้าต้องรักษาตัวอยู่ในค่าย องเดดกองอันผู้เมืองโปริสาทก็ถอนเอาญวนที่รักษาอยู่ตามค่ายตะมองชุดค่ายตะพานจัน ค่ายตะโล เป็นคน ๑,๗๐๐ คน มารวมอยู่ในเมืองโปริสาทถึง ๒,๐๐๐ คนเศษ และครัวที่องค์อิ่มกวาดไปก็หนีกลับมาเมืองบัตบองได้หมด

ความเรื่องนี้กล่าวไว้ เพื่อให้ท่านทั้งหลายเห็นความว่าเขมรกำเริบขึ้นเช่นนี้ เหลือที่นายทัพนายกองจะปราบปรามอย่าว่าแต่ญวนเลย ถึงกองทัพไทยเมื่อยกไปปีมะเส็งเบ็ญจศก ก็ถูกเขมรซ้ำเติมฆ่าฟันกองทัพไทยเหมือนกันเช่นนี้

ทัพไทยตีค่ายกะพงทมและค่ายญวนเมืองชี่แครง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา ครั้นนายทัพนายกองมาถึงพร้อมกันแล้ว ณวันเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] จัดให้พระยาราชนิกูล พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ นายทัพนายกอง คุมไพร่ลาว ๒,๐๐๐ คนเขมรป่าดง ๑๑,๐๐๐ คน

---

๑. เสาร์ที่ ๗ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

รวม ๑๓,๐๐๐ คน ยกไปเมืองสะโทง เมืองกะพงสวาย ไปช่วยพระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวายตีค่ายกะพงทมและตีค่ายญวนเมืองชีแครง รวมทั้งพวกพระยาเดโชเป็นคน ๑๕,๐๐๐ เข้าล้อมค่ายญวนเมืองชีแครงตีแตกไป นายทัพนายกองก็ตั้งอยู่ที่เมืองชีแครง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา ก็จัดกองทัพให้พระพิเรนทรเทพคุมทัพกรุงเทพมหานคร ๑๗๖ คน ลาวหัวเมือง ๒,๖๑๒ คน รวม ๒,๗๘๘ คน ยกไปเมืองโปริสาทเมื่อเดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ[๑] ให้พรหมบริรักษ์คุมกองทัพกรุง ๒๐๕ คน กับเจ้าพระยานครราชสีมาลาวหัวเมือง ๒,๔๔๕ คน รวม ๒,๖๕๐ คนกอง ๑ ยกไปเมื่อณวันเดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ[๒]

พระยาพระเขมรมีหนังสือมาขอองค์ด้วง

ครั้นรุ่งขึ้นเดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ยกตามไปเป็นจำนวนคนกรุง ๕๒๐ คน ลาวเขมรหัวเมือง ๓,๐๐๐ คน รวม ๓,๕๒๐ คน รวม ๓ ทัพเป็นคน ๙,๐๐๐ เศษ ยกลงไปถึงเมืองโปริสาท เดือน ๑ ขึ้น ๔ ค่ำ[๓] พระยาพระเขมรหัวเมืองทั้งปวงมีหนังสือบอกข้อราชการ

---

๑. จันทร์ที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒. ศุกร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน

๓. เสาร์ที่ ๒๘ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑๘ ฉะบับ มาขอองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้า เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็บอกส่งต้นหนังสือเข้ามาณกรุงเทพมหานคร แล้วก็ให้ตั้งค่ายประชิดเข้าไปใกล้ค่ายญวนทั้ง ๔ ด้าน ห่างค่ายญวนอยู่ประมาณ ๓๐ เส้น ด้วยที่นั้นยังเป็นน้ำเป็นโคลนอยู่ ญวนนายไพร่ประมาณ ๘๐๐–๙๐๐ คน ออกมารบนอกค่าย พระพิเรนทรเทพ พระพรหมบริรักษ์ พระยาประจิมบุรี นายทัพนายกองได้สู้รบ

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ระดมตีทัพญวน

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จัดให้พระอัคเนษร หลวงสิทธิ พระอินทรธิบาล พระศรีผาวัง กับกองทัพเจ้าพระยานครราชสีมา นายไพร่ ๔,๐๐๐ คน ไปช่วยระดมตีญวน ได้สู้รบกันแต่เวลาเที่ยงจนบ่าย ๕ โมงเศษ ญวนตายประมาณ ๖๐ คน บ่วยเจ็บเป็นอันมาก ญวนกลับเข้าค่าย ยิงปืนใหญ่เล็กโต้ตอบกันจนเพลาพลบค่ำ ไพร่ไทยลาวเขมรตาย ๖ คน บ่วยเจ็บ ๑๙ คน ครั้นน้ำแห้งลงแล้วสั่งให้นายทัพนายกองตั้งค่ายประชิดเข้าไปห่างค่ายญวนอยู่ ๑๑ เส้น ๑๒ เส้น ให้พูนดินเป็นป้อมสูงขึ้นพ้นเสาค่ายญวน ๕ ศอก ๔ ป้อม ชักปืนกาขุดสนามเพลาะถึงกันแล้วเอาปืนใหญ่กระสุน ๓ นิ้ว ๔ นิ้วขึ้นยิงป้อม ๆ ละ ๓ กะบอก ปรากฏไปในค่ายญวน ๓ วัน ถูกญวนในค่ายใหญ่ค่ายปีกกาตายประมาณ ๕๐ เศษ บ่วย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ็บเป็นอันมาก ญวนขุดหลุมอยู่ เจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงให้เอาค่ายตับล้อมประชิดเข้าไปอีกชั้น ๑ ห่างค่ายญวน ๓ เส้น ชักปีกกาถึงกันรอบค่ายญวน ๆ ยิงปืนสู้รบอยู่แต่ในค่าย ๕ วัน ๖ วัน พอพระยาสังขโลก พระยาอุทัยธิราช เจ้าเมืองสำโรงทองส่งญวนกองทัพเมืองพนมเปิญ ซึ่งเขมรลาดตระเวนจับได้ส่งมาณค่ายโปริสาท ๘ คน ถามญวนได้ความว่าองเตียนกุนยกทัพไปตีพระยาราชนิกูลเมืองชีแครงแตกไปแล้ว ๆ องเตียนกุนจะยกมาช่วยองเดดกที่เมืองโปริสาท

เจ้าพระยาบดินทรเดชาปรึกษาเรื่องการทัพญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงปรึกษาด้วยเจ้าพระยานครราชสีมานายทัพนายกองทั้งปวงว่า การซึ่งจะทำศึกกับญวนต่อไปครั้งนี้เห็นจะไม่สำเร็จ ด้วยกำลังญวนยังมากนัก แล้วสะเบียงอาหารฝ่ายเราก็ขัดสนจะกินไปได้สัก ๘ วัน ๑๐ วัน องเตียนกุนก็ไปตีทัพพระยาราชนิกูลแตกแล้ว บัดนี้ก็ได้ความว่าจะมาช่วยเมืองโปริสาท ถ้ายกมาจริงดังว่า เราก็จะต้องศึกกระหนาบ จะหักเอาโดยกำลังกองทัพเห็นจะไม่ได้ จะต้องผ่อนปรนทำไมตรีไว้ดูสักครั้ง ๑ เจ้าพระยานครราชสีมานายทัพนายกองก็เห็นด้วย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงสั่งให้พระนรินทรโยธาทำหนังสือให้ญวน ๘ คนถือไปว่า ถ้าองญวนไม่สู้รบให้ออกมาอ่อนน้อมโดยดีจะปล่อยไป ญวนในค่ายรู้หนังสือแล้วยกธงผ้าขาวปักขึ้นแล้วองเดดกองอันผู้แม่ทัพให้องภอลันบิน องกวานยาเธอออกมาแจ้งความกับนายทัพนายกองว่า เดิมหารู้ว่าทัพใหญ่ยกออกมาไม่ จึงสู้รบ ครั้งนี้รู้ว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพยกมาถึงแล้วไม่สู้รบ จะขอลาไปบ้านเมือง

ญวนยอมทำไมตรี

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้องญวนกลับไปบอกองอันผู้องเดดกแม่ทัพว่าให้ออกมาพูดจาทำหนังสือสัญญาเสียก่อน ครั้นแล้วองเดดก องอันผู้ องภอลันบินนายทัพนายกองออกมาคำนับรับผิดเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า ได้สู้รบกับกองทัพหน้านั้นโทษองญวนผู้ใหญ่ผู้น้อยผิดนักหนาแล้ว ซึ่งให้ชีวิตไว้ไม่ฆ่าฟันปล่อยให้กลับไปครั้งนี้พระคุณหาที่สุดมิได้

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงว่า ให้ทำหนังสือสัญญาเสียก่อนจึงจะปล่อยไป พวกญวนจึงลากลับเข้าไปในค่ายทำหนังสือสัญญาประทับตรา ๑๒ ดวง ใจความในสัญญาว่าพวกข้าพเจ้ามีชื่อในหนังสือนี้ จะขอเลิกทัพไปรวบรวมกันณเมืองโจฎก แล้วจะมีหนังสือไปถึงองนายทัพนายกองญวนที่ยังตั้งรบพุ่งอยู่กับพระยาพระเขมรหัวเมืองทั้งปวง ให้ถอยเลิกทัพกลับคืนไปบ้านเมือง แล้วจะได้มีหนังสือไป

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กราบทูลพระเจ้ากรุงเวียดนาม ขอให้มีพระราชสาสน์แต่งทูตเข้ามาณกรุงเทพมหานคร เป็นทางพระราชไมตรีเหมือนอย่างแต่ก่อน

เจ้าพระยาบดินทรเดชามีหนังสือถึงเสนาบดีเมืองเว้

เจ้าพระยาบดินทรเดชา เห็นว่าองเดดกองอันผู้พูดเกินตัวนักเห็นไม่จริง แต่ก็ออกปากว่าจะปล่อยให้เขาไปแล้ว ก็จะปล่อยไปเอาเกียรติยศไว้สักคราว ๑ จึงสั่งให้ทำหนังสือไปถึงเสนาบดีเมืองเว้ฉะบับ ๑ ใจความว่า นายทัพนายกองญวนทำข่มเหงจับเอาเจ้านายและขุนนางเขมรไปทำโทษบ้างฆ่าเสียบ้างเป็นอันมาก เขมรได้ความเดือดร้อนนักขอให้ยกกองทัพกรุงออกมาช่วยดับร้อนของราษฎร จึงทรงพระราชดำริว่า เมืองเขมรก็เป็นข้าขอบขัณฑสีมามาแต่โบราณ จึงให้เราคุมทัพออกมาช่วยเขมร บัดนี้องเดดกองอันผู้นายทัพนายกองเมืองโปริสาทยอมไม่สู้รบ จะขอไปตั้งอยู่เมืองโจฎก แล้วจะบอกไปถึงองญวนผู้ใหญ่ที่รักษาเมืองพนมเปิญให้เลิกถอยไป จะมีหนังสือขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าเวียดนามให้แต่งพระราชสาสน์เข้าไปณกรุงเทพมหานคร ขอเป็นทางพระราชไมตรีเหมือนอย่างแต่ก่อนนั้น ฝ่ายเราผู้เป็นแม่ทัพ เห็นว่าทางพระราชไมตรีจะได้ติดต่อกันเข้าอีกก็เป็นการมงคล จึงได้ปล่อยญวนที่รักษาเมือง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โพธิสัตว์ทั้งชายหญิง ๒,๓๐๐ คนไป องเดดกนายทัพนายกอง รับหนังสือแล้วก็ลาไป

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดการส่งขุนนางญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงให้พระนรินทรโยธา พระยาราชนายก คุมไพร่เขมร ๑,๐๐๐ คน ช้างพลาย ๓๐ ช้าง ไปส่งองเดดกองภอลันบินญวนนายไพร่ ๑,๕๐๐ คน ให้พระยากุเชนทรเสนา สนองโส หลวงวงศากุเชนทร นายไพร่ ๑๐๐ คน นำองอันผู้นายไพร่ครอบครัวญวน ๘๐๐ คน ไปทางเรือบรรจบกันณท่ากะพงฉนัง แต่ณวันเดือน ๒ ขึ้น ๘ ค่ำ[๑]

เจ้าพระยาบดินทรเดชา จะรอฟังราชการอยู่ที่เมืองโปริสาท ก็ขัดสนด้วยสะเบียงอาหาร จึงสั่งให้พระยาสังขโลกคนเก่าคุมไพร่ ๕๐๐ คนอยู่รักษาเมืองโปริสาท เจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงถอยเข้ามาตั้งฟังราชการอยู่ณเมืองบัตบอง

องเตียนกุนโกรธองเดดก

ฝ่ายองเดดก องอันผู้ กลับไปหาองเตียนกุน เล่าความให้องเตียนกุนฟังว่า ยอมเลิกทัพทำหนังสือสัญญาให้ไว้กับเจ้าพระยาบดินทรเดชา องเตียนกุนโกรธว่าเอา

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๓๑ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แผ่นดินเมืองเวียดนามไปยกให้ไทยเสีย องเดดกว่าการนี้ก็แจ้งอยู่แล้ว ได้ปรึกษากันเห็นว่า ถ้าจะสู้รบ ตัวก็จะตาย ไพร่พลก็จะตายมาก ถ้ายอมเสียดังนี้ก็คงจะตายแต่ตัวนายเท่านั้น คิดว่าเอาชีวิตไพร่พลของเจ้านายไว้สักครั้ง ๑ โทษผิดแล้วแต่จะโปรด องเตียนกุนก็ทำหนังสือบอกส่งต้นหนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาและหนังสือสัญญาขึ้นไปเมืองเว้

ญวนให้พระสงฆ์ถือหนังสือไปหาพระยาพระเขมร

ฝ่ายเจ้าเวียดนามทราบความว่าเขมรกำเริบขึ้น จึ่งให้องตาเตียงกุนคุมไพร่พล ๓,๕๐๐ คน ยกลงมาเมืองพนมเปิญ องตาเตียงกุนจึ่งให้พระสงฆ์ถือหนังสือไปหาพระยาพระเขมรทั้งปวง ใจความว่า เจ้าเวียดนามให้ถามพระยาพระเขมรดูว่าโกรธกันอย่างไร จึ่งพากันเป็นกบฏขึ้นทุกบ้านทุกเมือง นายทัพนายกองญวนเบียดเบียฬข่มเหงอย่างไรหรือ ให้พระยาพระเขมรมาหา ได้ความแล้วก็จะได้บอกขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าเวียดนาม พระยาพระเขมรก็ไม่มีผู้ใดไปหาสักคน ๑

องตาเตียงกุนยกมาถึงเมืองพนมเปิญ เมื่อเดือน ๓ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] องเตียนกุนรู้ก็ยกไปตั้งค่ายอยู่เมืองกะพงทม

---

๑. เสาร์ที่ ๒๓ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

องตาเตียงกุนมีหนังสือหาองเตียนกุนมาที่เมืองพนมเปิญว่า เจ้าเวียดนามมีรับสั่งให้มาคาดโทษ องเตียนกุนก็ไม่ไป ว่าไม่มีหนังสือรับสั่งมาถึงตัวด้วย

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาก็บอกเข้ามาว่า ได้รบญวนที่เมืองโปริสาท ญวนไม่สู้ ได้ปล่อยไปเสีย ฝ่ายพระยาราชนิกูล พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ตั้งอยู่เมืองชีแครง องเตียนกุนยกเข้าไปตี ไพร่พลในกองทัพเป็นแต่ลาวเขมรป่าดงทั้งนั้น ไทยน้อยตัว พอได้ยินเสียงกลองรบญวนสนั่นใกล้กระชั้นเข้ามา มันก็ทิ้งค่ายเสีย พากันหนีเข้าป่าไปเหมือนไก่เถื่อน นายทัพนายกองจะกดไว้ก็ไม่อยู่ พระยาราชนิกูลเห็นน้อยตัว จะสู้ญวนไม่ได้ ก็ทิ้งค่ายเสียล่าหนีเข้าป่าไปบ้าง องเตียนกุนได้ชัยชนะแล้วก็ยกมาช่วยองเดดกเมืองโปริสาท พอเจ้าพระยาบดินทรเดชาปล่อยองเดดกไป จึงมิได้ยกขึ้นมาเมืองโปริสาท

พระสงฆ์ลังกาเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ

ฝ่ายที่กรุง พระยาบริรักษภูธรเจ้าเมืองพังงา ส่งพระสงฆ์ลังกาเข้ามาถึงกรุง พระสัทธาดิศ พระกักกุสนธ์ พระวิปัสสี พระเรวัต พระสังฆรักขิต ๕ รูป กับคฤหัสถ์ ๔ คน เข้ามาถึงกรุงในเดือน ๑๐ ข้างแรม รับสั่งโปรดให้ไปอยู่วัดบวรนิเวศกับพระกักกุสนธ์ด้วยกัน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บุญชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครั้นณวันพุธเดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ[๑] เวลาเช้า ๓ โมง เกิดแผ่นดินไหว

พระยากลันตันกับพระยาบาโงยวิวาทกันอีก

ฝ่ายที่เมืองกลันตันนั้น พระยากลันตัน พระยาบาโงย ตนกูปะสา ก็เกิดวิวาทกันขึ้นอีก จึงโปรดให้พระยาวิชิตณรงค์กับกรมการเมืองนคร ลงกำปั่นวิทยาคมไปเอาตัวพระยาบาโงย ตนกูปะสา เข้ามาณกรุง โปรดให้พระยาบาโงยไปอยู่ณเมืองนคร ตนกูปะสาไปครองเมืองตานี แล้วจึงทรงพระราชดำริว่า ที่เมืองเขมรความที่จององค์ด้วงเข้ามาก็เห็นจะจริง พระยาพระเขมรผู้ใหญ่ก็แต่งให้คนเข้ามารับองค์ด้วงออกไป จึงโปรดให้ปรึกษาท่านเสนาบดี ๆ ก็เห็นพร้อมด้วยพระกระแสพระราชดำริ จึงได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาสีหราชเดโช พระยาสิทธิสงคราม หลวงเทเพนทร พานักองค์ด้วงออกไปส่งเจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคพระองค์ด้วง มาลาเสาสะเทิ้น ๑ เสื้อทรงประพาศ ๑ เสื้อจีบเอว ๑ เสื้ออย่างน้อย ๑ เข็มขาบ ๓ เสื้อแพร ๕ พานทองกลม ๑ เต้าน้ำ ๑ กะโถน ๑ ขันถมใหญ่ ๑ โต๊ะเงิน ๒ กลดคันยาว ๓ กลดคันสั้น ๒ เครื่องนุ่งห่มภาชนะใช้สอย

---

๑. วันที่ ๑๔ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครบทุกสิ่ง กับพระพุทธรูปแก้วผลึก หน้าตัก ๕ นิ้ว ทรงเครื่องทองคำองค์ ๑ ผ้าไตรบริกขารพร้อมสิ้นสำรับ แล้วพระราชทานสิ่งของออกไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา แจกจ่ายให้พระยาพระเขมรที่เข้ามาสามิภักดิ์ คนโทมังกรี ๑๐ รัดประคดหนามขนุน ๒๐ สาย เสื้อเข้มขาบอัตลัด เสื้อแพรกระบวนจีนสีต่าง ๆ ๑๐๐ ตัว เงินตรา ๑๐๐ ชั่ง

พระองค์ด้วงครองเมืองบัตบอง

พระยาสีหราชเดโช พระองค์ด้วงได้ยกไป เมื่อเดือน ๒ แรม ๗ ค่ำ[๑] พร้อมด้วยพระยาวิบูลยราช พระยาพระเขมร ๗ นายที่เข้ามารับพระองค์ด้วง ก็ได้รับพระราชทานเงินตราเสื้อผ้าด้วย ไปถึงเมืองบัตบองเมื่อเดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๒] เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้พักอยู่เมืองบัตบองก่อน ได้มีหนังสือประกาศไปให้พระยาพระเขมรรู้ทั่วกันว่า ซึ่งขอพระองค์ด้วงออกมาเป็นเจ้านาย บัดนี้ก็โปรดให้ออกมาอยู่ที่เมืองบัตบองแล้ว ให้พระยาพระเขมรทั้งปวงเข้ามารับน้ำพระพิพัฒน์พระองค์ด้วง แล้วจะได้กลับไปทำราชการสู้รบกับญวน ที่ติดรบพุ่งอยู่ก็ให้แต่งบุตรหลานเข้ามาแทนตัว

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๔ มกราคม ๒. พุธที่ ๓ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาบดินทรเดชา

ขอเจ้าพระยายมราชออกไปช่วยราชการ

ฝ่ายพระยาราชนิกูลซึ่งแตกญวนไปตั้งอยู่เมืองกะพงสวาย จัดให้พระยาเสนาราชภุเชนทรอยู่รักษาเมืองสะโทง ให้พระวงศาบ่าเทศอยู่รักษาเมืองชีแครง พระยาราชนิกูล พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ถอยมาตั้งอยู่ด่านพนมศกแขวงเมืองนครเสียมราฐ แล้วบอกข้อราชการมาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ๆ ไม่ไว้ใจแก่ราชการ ให้พระยาณรงควิไชย พระพรหมบริรักษ์ พระอินทรธิบาล ไปจัดทัพชักคนในกองทัพพระยาราชนิกูล ให้พระยานุภาพไตรภพเจ้าเมืองนครเสียมราฐไปรักษาเมืองสะโทง แต่ตัวพระยาราชนิกูล พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ให้หากลับมาเมืองบัตบอง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่าเจ้าพระยานครราชสีมาป่วยกลับไปเมืองนครราชสีมาแล้ว ไม่มีผู้ใดช่วยคิดราชการ ขอเจ้าพระยายมราชออกไป ข้อ ๑ ว่าโปรดจะให้ตั้งเมืองโปริสาทเป็นเมืองใหญ่ให้พระองค์ด้วงอยู่นั้น เมืองโปริสาทค่ายคูก็ชำรุดทรุดโทรมน้ำก็ท่วมจะต้องทำมากอยู่ เดือน ๒ เดือน ๓ นี้สะเบียงอาหารก็ขัดสน ขอให้งดรอไว้ก่อน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายนายเสาทนายองค์อิ่มซึ่งไปด้วยองค์อิ่มถึงเมืองเว้ เห็นญวนจำองค์อิ่มกับพระยาปลัดไว้ ก็หนีกลับลงมาเข้าหาองค์ด้วง แจ้งว่าเมื่อเดือน ๕ ปีชวด มีกำปั่นฝรั่งเศส ๓ ลำ ตัวนายชื่อกำมะโดลาเปี้ยเข้ายิงป้อมปากน้ำแล้วก็ไป นายเสาได้สืบถามว่าเป็นเหตุอย่างไรฝรั่งเศสจึงได้มายิง พวกญวนที่พูดเขมรได้ เล่าความว่า แต่ก่อนเจ้าเวียดนามให้ฆ่าพระสังฆราชบาดหลวงฝรั่งเศสเสียเป็นหลายคน ฝรั่งเศสมาต่อว่าแล้วจะขอทำสัญญา เจ้าเวียดนามไม่ยอมทำสัญญา ฝรั่งเศสขัดใจก็ยิงเอาป้อมเรือรบกำปั่นของเจ้าเวียดนามซึ่งทอดอยู่ในอ่าวนั้น แตกเสียหายเป็นอันมาก แล้วก็กลับไป

ในปีชวดนั้นพระองค์ด้วงเกิดบุตรชายด้วยแม่นาง ๑ ชื่อนักเภา เป็นบุตรพระมนตรีธิราชคน ๑ ให้ชื่อองค์ศรีสวัสดิ์

เจ้าเวียดนามมินมางทิวงคต

ครั้นมาถึงณวันเดือน ๓ แรม ๑ ค่ำ[๑] เจ้าเวียดนามมินมางเสวยสุราเข้าไปเหลือขนาดทิวงคต เจ้ามินมางเกิดเมื่อปีกุนตรีศก อายุ ๓๐ ปี ได้ราชสมบัติในปีมะโรงโทศก เสวยราชสมบัติได้ ๒๑ ปี พระชนมายุได้ ๕๑ ปี

---

๑. อาทิตย์ที่ ๗ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจาก TUDC โดย นส.ชลิตา ชูช่วย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เตืองคำสือมีนคงได้เป็นเจ้าเวียดนาม

ครั้นณวันเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ[๑] วันดี ขุนนางจึงยกเตืองคำสือมีนคง ราชบุตร อายุ ๑๖ ปี เป็นเจ้าแผ่นดินตั้งยิหัวว่าเทียวตรืองเกียนอานเป็นอาว์ เป็นน้องชายร่วมชนนีของเจ้าเวียดนามมินมาง ได้เป็นผู้สำเร็จราชการช่วยการแผ่นดิน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาส่งญวนมากรุงเทพ ฯ

ในเดือน ๓ นั้น ที่ค่ายองเตียนกุนเกิดไข้บ่วงขึ้น พวกญวนในค่ายก็หนีออกมาหาพวกเขมร ๑๓๔ คน พระองค์แก้วส่งมาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมืองบัตบอง เจ้าพระยาบดินทรเดชาส่งเข้ามากรุงเทพมหานคร โปรดให้สักข้อมือว่ากองอาสารบญวน พระราชทานให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ใช้สอย ครั้นในภายหลังญวนในค่ายพนมเปิ๊ญหนีมาอีก ๒๐๐ คน เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้จมื่นมนเทียรพิทักษ์คุมเข้ามาเมื่อเดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ[๒] พร้อมกับช้างพังสีประหลาด ซึ่งจับได้ที่ป่าแขวงเมืองสำโรงทอง สูง ๔ ศอก มาถึงกรุงณวันเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ[๓] โปรดให้ขึ้นระวางชื่อ พังหงษาสวรรค์ แต่ญวนนั้นก็ส่งให้ไปอยู่กับพวกก่อน

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒. พุธที่ ๒๔ กุมภาพันธ์

๓. อังคารที่ ๙ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หนังสือองเกรินตาเตืองกุนถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ฝ่ายองเกรินตาเตืองกุนตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปิ๊ญ มีหนังสือตอบให้องอันยาง องอันเบียน กับไพร่ ๑๒๐ คน ถือมาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมืองบัตบองเมื่อณเดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] ให้แปลออกมีความว่า หนังสือองเกรินตาเตืองกุนขุนนางกรุงเวียดนามมาสำเร็จราชการอยู่เมืองพนมเปิ๊ญ มายังเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก อัครมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ ขุนนางแม่ทัพใหญ่กรุงเทพมหานครได้แจ้ง ด้วยกรุงเวียดนามกับกรุงเทพมหานคร แต่ก่อนเป็นไมตรีสนิทดีกันมาหามีร้าวฉานสิ่งใดไม่ เพราะแต่ก่อนด้วยการเมืองเวียงจันท์ คนกรุงเทพมหานครฆ่าคนใช้กรุงเวียดนาม ๆ มีราชสาสน์มาต่อว่า กรุงเทพมหานครมีราชสาสน์ไปถึงกรุงเวียดนาม ขอโทษคนที่ฆ่าญวนที่เมืองเวียงจันท์ครั้ง ๑ กรุงเวียดนามคิดทางพระราชไมตรีก็งดไว้ ทางพระราชไมตรีก็เสมออยู่ตามเดิม เมื่อครั้งอ้ายกอเบโคยเป็นกบฏเมืองไซ่ง่อน กรุงเทพมหานครยกกองทัพใหญ่ออกไปตีเมืองพนมเปิ๊ญ แล้วยกกองทัพล่วงเขตต์แดนออกไปถึงเมืองโจฎก เมืองบันทายมาศ เมืองยางพาน กรุงเวียดนามทราบความว่ากองทัพกรุงเทพมหานครยกล่วง

---

๑. ศักราชที่ ๒๘ ปีมะเมีย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เขตต์แดนลงไป กรุงเวียดนามจึ่งให้ขุนนางคุมกองทัพมาป้องกันรักษาเขตต์แดนไว้ กองทัพกรุงก็ยกกลับไป กองทัพกรุงเวียดนามก็หายกติดตามไม่ รักษาเขตต์แดนเมืองโปริสาทเมืองกะพงสวายไว้ หาได้เกินเขตต์แดนกรุงไทยเข้ามาจนก้าว ๑ ไม่ เมื่อปีวอกอัฐศก อ้ายด้วงมีหนังสือลับออกไปจะขอกลับมาหากรุงเวียดนาม จะคิดอ่านกบฏต่อกรุงเทพมหานคร เมื่อปีกุนเอกศก อ้ายอิ่มกวาดครอบครัวกรุงเทพมหานครหนีไปหากรุงเวียดนาม แล้วอ้ายอิ่มว่า เมืองบัตบองทุกวันนี้ผู้คนเบาบาง ถ้าจะไปตีเอาเมืองบัตบองก็จะได้โดยง่าย เขมรมันว่าอย่างนี้ กรุงเวียดนามเห็นแก่ทางไมตรีที่สนิทกันมาแต่ก่อน หาเชื่อฟังพวกอ้ายเขมรไม่ ถ้าฟังคำอ้ายเขมรก็เป็นข้อพยาบาทกันต่อไป เขมรทั้งนั้นก็ได้พึ่งกรุงเวียดนามมาช้านาน กรุงเวียดนามมีใจโอบอ้อมป้องกันให้อยู่เย็นเป็นสุขหามีเหตุการณ์สิ่งใดไม่ องค์จันทร์ตาย องค์จันทร์หามีบุตรชายสืบวงศ์ต่อไปไม่ กรุงเวียดนามจึ่งตั้งให้องค์แบ้นบุตรหญิงเป็นเจ้าเมืองเขมร องค์มี องค์เภา องค์สงวน ผู้น้องทั้ง ๓ คน ก็ตั้งให้เป็นเวียนกุนเจ้ารองกันลงมา องค์แบ้นมีหนังสือลับไปถึงเจ้าอ้ายผู้น้า จะให้อ้ายมาผู้ร้ายมาทำศึกกับญวน จะได้พาองค์แบ้นหนีตามมารดามา องค์แบ้นคิดการดังนี้ผิดด้วยอย่างธรรมเนียม จึ่งได้ทำโทษ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แต่องค์เแบ้นคนเดียว แต่องค์มี องค์เภา องค์สงวน หามีโทษผิดสิ่งใดไม่ ถ้าจะให้อยู่ที่เมืองเขมรต่อไป จะมีคนมายยงเหมือนอย่างองค์เแบ้น จึงย้ายให้ไปอยู่เสียที่เมืองอื่นให้พ้นกัน จะได้อยู่ดีไม่มีความผิด บรรดาขุนนางผู้ใหญ่เมืองเขมร กรุงเวียดนามก็ได้ตั้งให้เป็นขุนนางญวน ทั้งไพร่บ้านพลเมืองก็เมตตาโอบอ้อมให้อยู่เย็นเป็นสุข เจ้าเวียดนามมีความเมตตาแก่พวกเขมรมากมายยิ่งนัก หาได้ทรงคิดว่าขุนนางเขมรจะมีคนทรยศอยู่บ้าง บัดนี้พากันมาเกลี้ยกล่อมพวกเขมรให้คิดกบฏ ที่ยอมเข้าด้วยก็มี ที่ไม่ยอมเข้าด้วยก็มี ที่ไม่ยอมเข้าด้วยก็กดขี่ข่มเหงชักพาไปตามกัน การดังนี้ญวนจะนิ่งเสียก็ไม่ได้ กรุงเวียดนามจึงเกณฑ์กองทัพมาปราบปราม ถ้าพวกเขมรรู้สึกโทษตัวผิดกลับเข้ามาสามิภักดิ์รับผิด กรุงเวียดนามก็ยกโทษให้ไพร่บ้านพลเมืองกลับเข้าอยู่ตามภูมิลำเนา ทำมาหากินตามเดิม หาอยากฆ่าฟันพวกเขมรไม่ การทั้งนี้โดยจีกก็รู้อยู่สิ้น โดยจีกยกกองทัพไปเมืองโปริสาท ได้ว่ากล่าวจะเป็นไมตรีกันโบ่นจีกก็ได้บอกข้อความขึ้นไปกราบทูลเจ้าเวียดนามให้ทราบ บัดนี้เจ้ากรุงเวียดนามมีรับสั่งว่า สองพระนครจะเป็นไมตรีก็เป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทั้งสิ้นเป็นการใหญ่ บัดนี้กรุงเทพมหานครคิดจะเป็นไมตรีก่อน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสารวัช บานชยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก็ต้องมีราชสาสน์มาก่อน เขตต์แดนของผู้ใดก็ต่างคนต่างรักษาแต่ในเขตต์แดน อย่าล่วงเกินปลายเขตต์ปลายแดน อย่าล่วงเกินปลายเขตต์ปลายแดนให้เกิดความกรุงเวียดนามรับสั่งมาดังนี้ พระทัยเจ้าเวียดนามก็จะคิดเป็นไมตรีอยู่ จึงมีหนังสือบอกมาให้โดยจึกแจ้งความ ก็เห็นว่าโดยจึกได้กราบทูลดึกพึดเวืองแล้ว คงจะมีราชสาสน์มา โปนจึกได้กราบทูลดึกวางเด่เมื่อใด ก็คงจะมีราชสาสน์ตอบมาโดยทางไมตรี จะได้อยู่เย็นเป็นสุขยืดยาวไป ถ้ากรุงเทพมหานคร จะมีพระราชสาสน์ไปเมื่อใด จะไปทางไหนก็ให้โดยจึกมีหนังสือบอกไปให้โปนจึกรู้ก่อน จะได้คิดอ่านจัดการให้สมควรตามอย่างธรรมเนียมแล้ว เมื่อก่อนโดยจึกมีหนังสือมาว่า องเดดก องเกวียน องอันผู้ องลันบิน องเทืองเบือน ๕ คน ได้ทำหนังสือสัญญาว่า จะพาบรรดากองทัพญวนที่ตั้งอยู่ที่เมืองเขมรทุกทางให้กลับไปรวมกันที่เมืองโจฎกนั้น ราชการเมืองเขมรเป็นราชการของโปนจึกได้ว่ากล่าว การจึงสิทธิ์ขาดอยู่แต่ผู้เดียว องเดดก องเกวียน องอันผู้ องลันบิน องเทืองเบือน ๕ คนเป็นแต่ขุนนางผู้น้อย ความซึ่งสัญญาไว้นั้นไม่สิทธิ์ขาดทำผิดอยู่หาถูกต้องตามกฎหมายเมืองญวนไม่ บัดนี้องเดดก องเกวียน องอันผู้ องลันบิน องเทืองเบือน ๕ คน ซึ่งทำหนังสือ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สัญญานั้น ก็ลงโทษเสียแล้ว ความซึ่งทำหนังสือสัญญาไว้นั้น จะเชื่อถือเอาไม่ได้ ให้โดยจึกตริตรองดูก็คงจะแจ้งความ

หนังสือมาณวันเดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ[๑] ปีชวดโทศก

คำอธิบายชื่อในหนังสือองเกรินตาเตืองกุน

คำที่ว่าดึกพัดเวือง คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

โดยจึกนั้น คือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา

โปนจึกนั้น คือ องตาเตียงกุน

อ้ายมานั้น คือ องค์แก้ว

อ้ายด้วง อ้ายอิ่ม นั้น คือ องค์ด้วง องค์อิ่ม

เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็มิได้ตอบไป ให้ส่งต้นหนังสือญวนเข้ามาณกรุงเทพมหานคร

ฝ่ายที่เมืองเว้นั้นผลัดเปลี่ยนเจ้าแผ่นดินใหม่ มีตราให้หาองตาเตียงกุนกลับขึ้นไป ให้องเตียนกุนอยู่รักษาราชการแทนไปตามเดิม

ใบบอกพระยาเสนาภูเบศรเรื่องรบกับทัพญวน

ฝ่ายพระยาเสนาภูเบศรบอกมาถึงเจ้าพระยาบดินเดชาว่า พระยาเสนาภูเบศรไปตั้งค่ายรักษาอยู่เมืองบาพี เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ[๒] ญวนยกทัพมาประมาณ ๓,๐๐๐ คน เข้าตีค่าย

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒. อังคารที่ ๒๓ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาพระเขมร พระยาพระเขมรเห็นญวนมากกว่าก็หนีเข้าป่าหาครอบครัว พระยาเสนาภูเบศรก็ถอยเข้ามาตั้งอยู่เมืองโปริสาท ญวนก็ยกตามเข้ามาตีค่ายปีกกานอกเมืองโปริสาท พวกเขมรได้สู้รบกันอยู่ แล้วว่าองเตียนกุนยกพลลงมาจากค่ายกะพงทมเมื่อเดือน ๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๑] มาอยู่เมืองพนมเปิญด้วยองตาเตียงกุน คนทั้ง ๒ ทัพประมาณ ๒๐,๐๐๐

เจ้าพระยาบดินทรเดชาสร้างเมืองให้พระองค์ด้วง

เจ้าพระยาบดินทรเดชาแจ้งดังนั้น จึงคิดว่าองเตียนกุนยกมาสมทบกันที่เมืองพนมเปิญ จะคิดการใหญ่อย่างไรจะไว้ใจไม่ได้ ครั้นณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] ก็พาพระองค์ด้วงยกไปเมืองโพธิสัตว์ ญวนรู้ดังนั้นก็ไม่อาจตีล่วงเข้ามาได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงเกณฑ์คนตัดไม้แก่นทำเมืองให้พระองค์ด้วงอยู่ที่ปะไท้เสียดเหนือเมืองโปริสาทเป็นที่ดอน ได้ลงมือปักเสาค่ายณเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ[๓] กว้าง ๑๐ เส้น ยาว ๑๒ เส้น

---

๑. ศุกรที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒. เสารที่ ๖ มีนาคม

๓. พฤหัสบดีที่ ๑๘ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระมหาสงครามไปกวาดครอบครัวเวียงจันท์

เมื่อเดือน ๔ นั้น ทรงพระราชดำริว่า ฟากของตะวันออก พระมหาเทพ พระราชรินทร์ ไปกวาดครัวหัวเมืองขึ้นแก่เมืองเวียงจันท์ ยังหาได้มาสิ้นเชิงไม่ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าอุปราชบุตรหลานและพระมหาสงครามยกขึ้นไป มีตราไปถึงพระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธรให้เกณฑ์คนหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกไปเกลี้ยกล่อมและกวาดครอบครัวมาเสียให้หมด

ลุศักราช ๑๒๐๓[๑] ปีฉลูตรีศก เป็นปีที่ ๑๘ เมื่อเดือน ๕ พระยาเศวตกุญชรเจ็บ ไม่รับหญ้ารับน้ำมาหลายเวลา ถึงวันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ[๒] ล้มเสีย เมื่อล้มสูง ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว คิดตั้งแต่วันจับได้มาจนวันล้ม ๓๐ ปี

ตนกูอับดุลลาเป็นพระยาไทรบุรี

ฝ่ายเจ้าพระยาไทรตั้งอยู่เมืองมละกาแจ้งว่า โปรดยกเมืองไทรให้แก่ตนกูอาหนุ่มแล้วก็ดีใจ จึงมาที่เมืองไทรแต่งให้ตนกูอับดุลลาบุตรชายคนใหญ่ ถือหนังสือเข้ามาเมืองนครศรีธรรมราชขอเมืองไทรคืน พระยาเสน่หามนตรีผู้ว่าราชการเมืองก็พาตนกูอับดุลลาเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท โปรด

---

๑. พ.ศ. ๒๓๘๔ ๒. วันที่ ๘ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตั้งให้ตนกูอับดุลลาเป็นพระยาไทรบุรี ขอที่บ้านกะบังปาสู ยกขึ้นเป็นเมืองกะบังปาสู ให้ตนกูอาหนุ่มเป็นเจ้าเมือง ทำต้นไม้ทองเงินถวายเหมือนอย่างเมืองไทร เจ้าพระยาไทรก็ได้อยู่บ้านเมือง การเมืองไทรก็ได้เรียบร้อยแต่นั้นมา

พระองค์ด้วงพาไพร่พลไปตั้งอยู่ที่เมืองอุดงฎาชัย

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งทำเมืองโปริสาทอยู่ แต่งให้คนไปสืบราชการได้ความว่าองตาเตียงกุนเป็นเตียนกุนชิดกัน มีหนังสือเข้าไปขอเจ้าหญิงและนักมารดาองค์จันทร์อยู่ที่ไซ่ง่อน ตัวองค์อิ่ม ฟ้าทะละหะ พระยาพระเขมรซึ่งจำไว้ที่เมืองเว้ขอให้ส่งลงมาด้วย เจ้าพระยาบดินทรเดชาแจ้งดังนั้นจึงคิดว่า ถ้าญวนเอาเจ้าหญิงและองค์อิ่มมาเชิดชูตั้งเป็นเจ้านายแย่งกันขึ้นดังนี้ พระยาพระเขมรที่นับถือองค์อิ่มและเจ้าหญิงก็จะไปเข้าฝ่ายญวน ความที่คิดไว้ก็จะไม่สำเร็จ พระองค์ด้วงก็อยู่ที่เมืองโปริสาทลึกเข้ามานัก จึงปรึกษาพระองค์ด้วงจะให้ไปตั้งอยู่เมืองบันทายเพ็ชร์ เขมรจะได้เห็นตัว เชื่อถือว่าเป็นพระองค์ด้วงแน่แล้ว จะได้นิยมเข้ามาหาพระองค์ด้วง ๆ ก็เห็นชอบด้วย เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้พระพรหมบริรักษ์ พระรามพิไชย พระณรงคฤทธินายทัพนายกองคุมเขมรป่าดงและลาว ๕,๐๐๐ กับเขมรซึ่งมาอยู่รักษาพระองค์ด้วง ตัวนาย ๘๙ คน ไพร่ ๔๐๐ คน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยกลงไปจากเมืองโปริสาทณเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑] ครั้นเดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ[๒] ไปถึงเมืองบันทายเพ็ชร์ จึงให้ตั้งเมืองอยู่ที่อุดงฤๅไชย ที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศรตั้งอยู่แต่ก่อน ห่างเมืองบันทายเพ็ชร์ ๕๐ เส้น

ฝ่ายเจ้าเมืองไซ่ง่อนให้ส่งเจ้าหญิงทั้ง ๓ องค์ และนักมารดามาถึงเมืองพนมเปิญเมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ[๓] องค์เตียนกุนปลูกเรือนให้อยู่หมู่ ๑ แล้วเอาตราขององค์จันทร์กับพระขรรค์สำหรับแผ่นดินเล่ม ๑ มอบให้องค์มี ให้องค์มีตั้งฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพระยาจักรี พระยากลาโหม พระยาราชเดชะ พระยาพระเขมร ผู้ใหญ่ผู้น้อยขึ้นเต็มตามตำแหน่ง แล้วให้ทำหนังสือเขมรเป็นหนังสือเจ้าผู้หญิงไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมร ราษฎรทุกบ้านทุกเมืองก็ไม่มีผู้ใดมาสามิภักดิ์

พระองค์ด้วงตั้งแต่งขุนนางแล้วส่งไปรักษาเขตต์แดน

ฝ่ายพระองค์ด้วง ก็ตั้งแต่งพระยาพระเขมรที่สมัครด้วยพระองค์ด้วงขึ้นตามตำแหน่งบ้าง ตำแหน่งที่ขุนนางที่ ๑ เป็น ๒ ฝ่ายออกไป พระพรหมบริรักษ์ พระองค์ด้วง จึงปรึกษากัน ให้นายทัพนายกองพระยาพระเขมรไปรักษาเขตต์

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒๙ เมษายน ๒. พฤหัสบดีที่ ๖ พฤษภาคม

๓. อังคารที่ ๒๗ เมษายน

ตามโพลงพิจารณ์ระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แดนทางท่าระกำแห่ง ๑ ดงโสลกแห่ง ๑ จะเรามุกคำแห่ง ๑ จีกองแห่ง ๑ ให้พระยาเสนาราชกุเชนทร พระภักดีสุนทร อยู่รักษาเมืองกะพงเสียม เมืองเชิงไพร ให้พระยาเดโชภักดี พระยามนตรีเสน่หาอยู่รักษาเมืองบาราย กองทัพพระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ ตั้งอยู่บ้านอินทรกุมาร ช่วยพระยาเดโชป้องกันครอบครัวรักษาเขตต์แดนบ้านเมือง ให้พระยานุภาพไตรภพ จมื่นสรรเพธภักดี นายทัพนายกองมาตั้งรักษาเมืองสะโทง เมืองชีแครง ให้พระยาพระเขมรคุมไพร่ไปช่วยป้องกันรักษาเมืองกำปอด เมืองกะพงโสม ให้พระยาวิบูลยราชคุมคน ๑,๐๐๐ ให้ปิดทำนบคลองขุดใหม่ปรารถนาไม่ให้ญวนเอาเรือบรรทุกสะเบียงอาหารมาส่งกันได้ ญวนเมืองโจฎกก็ยกมาตีพระยาวิบูลยราชแตกไป แล้วทลายทำนบเสีย

ทัพเขมรรบกับทัพญวน

ฝ่ายเจ้าผู้หญิง ๓ องค์กับนักมารดาองค์จันทร์ มีหนังสือมาถึงพระองค์ด้วง ให้แต่งพระยาพระเขมรไปรับ จะหนีมาอยู่ด้วย พระยาพระเขมรก็ขันรับอาสาจะไปรับพามาให้ได้ พอพระยาวังตุมซึ่งเข้าอยู่กับญวนรู้ความก็เข้ากระซิบบอกองเตียนกุน ๆ ก็ให้คนระวังพิทักษ์รักษาแข็งแรงขึ้น พวกเขมรข้างพระองค์ด้วงก็ตั้งกองอยู่ ๑ กอง กองละ ๑,๐๐๐ บ้าง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๖๐๐ บ้าง ๕๐๐ บ้าง เหมือนกองโจรซุ่มซ่อนอยู่ในป่าดง ถ้าเห็นญวนยกมาน้อยก็เข้าสู้รบฆ่าเสียบ้าง จับเป็นบ้าง ถ้าญวนมามากกว่าก็หลบหนีเข้าป่าหนีไป ถ้าญวนติดตามก็ยิงด้วยหน้าไม้และปืนถูกญวนล้มตายดังนี้เป็นอันมาก ที่จับเป็นมาส่งพระองค์ด้วง ๆ ก็ให้รางวัลแก่ผู้จับ ถ้าจับได้มากก็ถึง ๑ ตำลึง ถ้าจับได้น้อยก็ให้ ๑ บาท ได้ญวนชายหญิงส่งเข้ามาถวายตั้งแต่ปีชวดมาถึงปีมะแม ได้ญวนกว่า ๒,๐๐๐ โปรดให้ส่งไปเมืองกาญจนบุรีบ้าง ส่งไปเมืองเหนือบ้าง ถ้าเป็นญวนเข้ารีต ก็ให้ไปอยู่ด้วยกันกับญวนเข้ามาครั้งปีมะเส็ง ฝ่ายนายทัพนายกองเขมรที่เป็นกองใหญ่ก็เที่ยวตีหัวเมืองใหญ่ๆที่ญวนตั้งรักษาอยู่ ได้รบกันเนืองๆ แพ้บ้างชะนะบ้าง ญวนกหย่อนกำลังลงทุกที

คำให้การของมองสวยตองเรื่องการเมืองพะม่า

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร พระยาเพ็ชร์บุรีส่งมองสวยตองซึ่งเป็นเชื้อวงศ์เจ้าอังวะหนีเข้ามาถึงเมื่อเดือน ๘ โปรดให้ถามให้การว่ามองสวยตองเป็นพวกจักจาแมง ๆ กับแสรกแมงวิวาทกัน แสรกแมงจับจักจาแมงพรรคพวกฆ่าเสีย มองสวยตองจึงได้หนีไปอยู่เมืองยักไข่ แล้วหนีมาอยู่เมืองเมาะตำเลิม แล้วหนีเข้ามาอยู่เมืองเพ็ชร์บุรี และเมื่อปีเถาะเอกศก ลุศักราช ๑๑๘๑[๑] ปีนั้นเจ้าอังวะปะดุงประชวรก็ถึง

๑. พ.ศ. ๒๓๖๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทิวงคต จักกายแมงซึ่งเป็นที่อินแซะ มหาอุปราชเป็นบุตรของอินแซะคนก่อน เป็นหลานเจ้าปะดุงได้เป็นเจ้าอังวะแทน จึงให้จับอาชื่อตะแคงปรอน ๑ ตะแคงตองอู ๑ มูมิตตะแคง ๑ มูปะแยตะแคง ๑ ตะแคงเลิงอะแมง ๑ ปะเยืองเตงแมง ๑ ปะเยียตซาแมง ๑ เสียงแคงตะแคง ๑ เข้ากัน ๘ องค์ บุตรเจ้าอังวะปะดุง ต่างมารดากับอินแซะไปจำไว้ได้ประมาณ ๗-๘ วัน จึงสั่งให้เอาเจ้าอาว์ทั้ง ๘ องค์ไปสำเร็จโทษ แต่พี่น้องบุตรหลานของเจ้าอังวะปะดุงนอกจาก ๘ องค์ และบุตรหลานอินแซะจักกายแมงหาได้ฆ่าฟันผู้ใดไม่ ดีอยู่สิ้น จักกายแมงเป็นเจ้าอังวะได้ประมาณ ๓ เดือนเศษ ยกจากเมืองอำมะระบุระไปอยู่เมืองรัตนบุระอังวะเก่า ไกลกับเมืองอำมะระบุระทางประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ พี่น้องบุตรหลานทั้งปวงก็ยกไปอยู่เมืองรัตนบุระอังวะ เมื่อจักกายแมงเป็นเจ้าอังวะ ตั้งมองโอพี่ภรรยาให้เป็นที่แมงสากี ว่าราชการสิทธิ์ขาดในเมืองอังวะ แสรกแมงน้องเจ้าอังวะโกรธว่าแมงสากีคนนี้เป็นแต่บุตรปะเยิดเปรียญถอมขุนนางตำแหน่งที่กรมเมือง เอามาตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไม่สมควร แล้วว่าเจ้าอังวะเสียสติคุ้มดีคุ้มร้าย ว่าราชการก็ฟั่นเฟือนหาเป็นปกติเหมือนแต่ก่อนไม่ แสรกแมงขึ้นไปเฝ้าเจ้าอังวะ ๆ บางวันตรัสด้วยดีเป็นปกติเรียบ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ร้อย บางวันก็ตรัสฟั่นเฟือนไม่เป็นปกติ แต่เจ้าอังวะให้แมงสากีว่าราชการสิทธิ์ขาดอยู่ประมาณปีเศษ แมงสากีหากลัวเกรงแสรกแมงไม่ แสรกแมงคิดจะจับแมงสากีฆ่าเสีย แมงสากีรู้ตัวเมื่อเดือน ๔ ปีวอกอัฐศก แสรกแมงไปเฝ้าเจ้าอังวะแล้วมาบ้าน จึงใช้ให้คนไปหาตัวแมงสากีมาหาแสรกแมงที่บ้าน แมงสากีไม่มา กลับว่าแสรกแมงจะว่าสิ่งไรก็ให้แสรกแมงมาหาแมงสากีเถิด แสรกแมงโกรธ จึงเรียกบ่าวไพร่เป็นอันมากจะไปจับแมงสากี ๆ รู้ตัวก็เรียกผู้คนไว้ที่บ้านพร้อม พวกแสรกแมงไปถึงบ้านแมงสากี ๆ กับพวกแสรกแมงได้สู้รบกัน พวกแสรกแมงพากันกลับไป แสรกแมงจึงพาบุตรภรรยาบ่าวไพร่ชายหญิงประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ หนีจากเมืองรัตนบุระอังวะไปอยู่เมืองเดิมปอง ไกลกับเมืองอังวะทาง ๕ คืน แสรกแมงจึงให้มองกายาอูถือหนังสือลงมาถึงเจ้าอังวะว่าแสรกแมงหาได้คิดร้ายต่อเจ้าอังวะไม่ แมงสากีคิดจะจับแสรกแมง ๆ จึงหนีไปอยู่เมืองเดิมปอง เจ้าอังวะหาว่าสิ่งไรไม่ มองกายาอูก็กลับไป มองกายาอูกลับไปได้ประมาณ ๗ วัน ๘ วัน ในเดือน ๕ ปีระกานพศก แมงสากีให้มองกำปอ มองกะเยือง อูเตืองวุน มองกะยอยันปะแยง แมงจาคุมไพร่ประมาณ ๕,๐๐๐ เศษ ยกไปรบกับแสรกแมงที่เมืองเดิมปองประมาณเดือนเศษ คนพวก

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แมงสาก็ซึ่งยกไปรบกับแสรกแมง ถูกอาวุธล้มตายเป็นอันมาก สู้แสรกแมงไม่ได้ก็ล่าถอยกลับไปเมืองอังวะ แสรกแมงรวบรวมผู้คนได้มาก เมื่อเดือน ๗ ข้างขึ้น ก็ยกลงมาเมืองอังวะ คนที่อยู่นอกเมืองอังวะก็เข้ากับแสรกแมงสิ้น แสรกแมงยกมาตั้งอยู่ที่เมืองจักแกงใกล้เมืองอังวะทางครึ่งวัน เมืองจักแกงอยู่ฟากน้ำเมืองอังวะ แสรกแมงเกณฑ์คนให้เข้าล้อมเมืองอังวะประมาณ ๕๐,๐๐๐ เศษ ล้อมอยู่ ๓ วัน กองทัพในเมืองอังวะหาออกสู้รบไม่ เจ้าอังวะจึงให้พระราชาคณะชื่อสามาเบินชันยาตอ กับพระราชาคณะอีก ๓ รูปออกไปถามแสรกแมงว่า ยกลงมาล้อมเมืองอังวะทั้งนี้จะปรารถนาสิ่งไร เจ้าอังวะจะยอมให้ทุกสิ่ง พระราชาคณะ ๔ รูปก็กลับมาแจ้งราชการแก่เจ้าเมืองอังวะว่า แสรกแมงหาต้องการสิ่งไรไม่ จะขอแต่แมงสาก็ผู้เดียว เจ้าอังวะกลัวแสรกแมงจึงให้เกียวุ่นแมงดี ปะแยยิงวุ่นแมงดี จักจาวุนกีนะยะแนวุนกีขุนนางผู้ใหญ่จับแมงสาก็จำ แล้วให้คนคุมออกไปส่งให้แสรกแมง แล้วเจ้าอังวะให้ขุนนางผู้ใหญ่ ๔ นาย กับมองสวยตองคุมเอาสิ่งของบรรทุกเรือข้ามไปส่งให้แสรกแมงที่เมืองจักแกง แล้วสั่งให้บอกว่าเจ้าอังวะมอบเมืองให้แสรกแมงแล้ว อย่าให้แสรกแมงทำอันตรายแก่เจ้าอังวะเลย แสรกแมงตั้งอยู่เมืองจักแกงได้ประมาณ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เดือนเศษ แสรกแมงจึ่งพาเจ้าอังวะกับบุตรภรรยายกมาจากเมืองจักแกง ไปตั้งอยู่เมืองตรอกมอง ไกลกับเมืองรัตนบุระอังวะทาง ๕ คืน บุตรหลานทั้งปวง ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ตามเจ้าอังวะขึ้นไปสิ้น แสรกแมงตั้งอยู่เมืองตรอกมองประมาณ ๔ เดือนเศษ เกิดความไข้ผู้คนล้มตายเป็นอันมากเมื่อณเดือน ๑ ปีระกานพศก แสรกแมงจึ่งพาเจ้าอังวะกลับมาอยู่เมืองอำมะระบุระ หาไปอยู่เมืองรัตนบุระอังวะสร้างใหม่ไม่ บุตรหลานและขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยก็พากันกลับลงมา แสรกแมงมาอยู่ที่เมืองอำมะระบุระได้ประมาณ ๕ เดือนเศษ กะเอาจักกายแมงที่เป็นเจ้าอังวะผู้พี่ขังเสีย เมื่อณเดือน ๖ ปีจอสัมฤทธิศก จักจาแมงให้เรียกมองสวยตองไปที่บ้านจักจาแมง ๆ จึ่งว่าจักจาแมงจะคิดจับแสรกแมงฆ่าเสีย จะเอาบ้านเมืองคืนให้กับจักกายแมงเจ้าอังวะให้คนทั้งปวงช่วยคิดรวบรวมผู้คน ได้มากน้อยเท่าใดก็ให้ทำบัญชีตามจำนวน

ครั้นณวันเดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ[๑] จักจาแมงกับมองสวยตองสาบานตัวกันที่บ้านจักจาแมง กำหนดกันว่าเดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ให้พร้อมกัน ให้เข้าล้อมเรือนอำมะระบุระจับแสรกแมงฆ่าเสีย ยังหาถึงวันกำหนดนัดไม่ ณวันเดือน ๖

---

๑ ศกรที่ ๗ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แรม ๔ ค่ำ[๑] เพลาประมาณ ๔ ทุ่มเศษ พวกจักจาแมง ๒ คน วิ่งมาบอกมองสวยตองว่า แสรกแมงให้บุตรคุมไพร่ประมาณ ๕,๐๐๐ เศษถืออาวุธครบมือ เข้าล้อมบ้านจักจาแมง พวกแสรกแมงยิงปืนคาบศิลา ๔ นัด ๕ นัดแล้ว พากันเข้าในบ้านฟันแทงพวกจักจาแมงตายประมาณ ๑๐๐ เศษ แล้วจับจักจาแมงกับพรรค พวกไพร่ฆ่าเสีย มองสวยตองรู้ความดังนั้นก็หนีมา

โปรดให้มองสวยตองไปอยู่คอกกระบือ ภายหลังถูกจำคุก

จึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มองสวยตองลงไปอยู่บ้านพะม่าคอกกระบือ มองสวยตองจึ่งสร้างพระเจดีย์ขึ้นองค์ ๑ พวกพะม่าและมอญพากันนิยมยินดีนับถือมองสวยตองมากว่าเป็นเจ้านายพะม่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบความแล้ว ก็รับสั่งให้เอาตัวมองสวยตองไปจำไว้ณคุก

องค์อิ่มทำหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมร

ครั้นมาถึงณเดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ[๒] เจ้าเมืองไซ่ง่อนส่งองค์อิ่มลงมาถึงเมืองพนมเปิ๊ญ องเตียนกุนปลูกเรือนหลัง ๑ ให้อยู่ด้วยเจ้าหญิงเรียกว่าสำนักตาแก้ว องเตียนกุนจึ่งให้

---

๑. ปาทิตย์ที่ ๙ พฤษภาคม ๒. พุธที่ ๖ กุมภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

องค์อิ่มทำหนังสือให้คนไปเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมรทุกแห่งทุกตำบล คนผู้ถือหนังสือก็ไม่มีผู้ใดกลับมาสักคน

กองทัพญวนขัดสนสะเบียงอาหาร

ในเดือน ๑๑ นั้นเกิดความไข้ขึ้นที่กองทัพญวน เป็นโรคบิดบ้าง ไข้จับบ้าง ให้ฟกบวมเปื่อยพังบ้าง เสียไพร่พลเป็นอันมาก สะเบียงอาหารขัดสนนัก ราคาข้าวสารถัง ๑ คิดเป็นเงินไทยถังละ ๕ บาท เกลือถังละ ๒ บาท อดด้วยกันทั้งญวนทั้งเขมร แต่เขมรอยู่ที่กว้างก็เที่ยวหาหน่อไม้และมันกลอยกินได้ ญวนจะไปเที่ยวหากินบ้างเขมรก็ฆ่าเสีย องเตียนกุนจึงบอกขึ้นไปทูลเจ้าเวียดนาม เจ้าเวียดนามตอบมาว่า ให้พาองค์อิ่มและเจ้าหญิงไปตั้งอยู่เมืองโจฎก

องเตียนกุนกินยาตาย

ครั้นณเดือน ๑๒ องเตียนกุนจึงให้รื้อค่ายที่จะโรยจังวาและค่ายที่กะพงทมนั้น กวาดครัวจีนเขมรแขกที่อยู่ในอำนาจจนสิ้นเชิงได้ประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ ให้ทำแพบรรทุกช้างไป แพละ๒ช้างบ้าง๓ช้างบ้าง เป็นช้าง๒๘ช้าง ม้า ๑๐๐ เศษ โคกระบือก็บรรทุกแพล่องลงไปเหมือนกัน แล้วให้เรือรบป้องกันลงไปส่งที่เมืองโจฎก ครั้นณเดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] เวลา๒ ยาม องเตียนกุนก็พาองค์อิ่มและเจ้าผู้หญิง

---

๑. อังคารที่ ๙ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยกทัพล่องลงไปเมืองโจฎก องเตียนกุนเสียใจว่าได้รับอาสาต่อเจ้าเวียดนามว่า จะคิดเอาเมืองเขมรให้เป็นสิทธิ์แก่ญวนให้จงได้ ครั้นการไม่สมคะเนก็ต้องตำหนิคาดโทษ ได้ความอายแก่เพื่อนขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย อยู่ที่เมืองโจฎกได้๒วันก็กินยาตายเสีย

ครั้งนั้นองทำตาน องตาโด ได้เป็นใหญ่ จึงให้องดกโปกับนักองค์อิ่มคุมญวน ๕,๐๐๐ คนลงไปตีเมืองปาสักเมืองพัดพัง พระยาทิศวงศาเจ้าเมืองปาสักเห็นจะสู้รบไม่ได้ก็ยอมเข้าด้วยนักองค์อิ่ม แล้วนักองค์อิ่มก็มาตั้งอยู่ณเมืองโจฎกบ้านเดียวกันกับเจ้าหลานผู้หญิง

ครั้งนั้นเขมรฝ่ายใต้ เมืองตรังเกรยกราษ เมืองตึกเขมาเมืองประมวลสอ เมืองอุมอ เมืองมัจรุก เมืองปาสัก เมืองพระตะพัง เป็นขององค์อิ่ม เขมรฝ่ายเหนือเป็นขององค์ด้วง

เจ้าเวียดนามจึงให้ถอดฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพระยาพระยากลาโหม พระยาสุภาธิราช ที่เอาตัวขึ้นไปจำไว้เมืองเว้ให้พ้นโทษ พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากแล้วให้มาช่วยราชการด้วยนักองค์อิ่ม ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพระยา พระยากลาโหม พระยาสุภาธิราช ก็รับอาสาว่าจะมาคิดเอาเมืองเขมรถวายคืนด้วยอุบายให้จงได้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC เพื่อการศึกษา บานชื่อผู้ใช้ หมดอายุ 06/06/2564

ท้องตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

เจ้าพระยาบดินทรเดชาแจ้งว่า องเตียนกุนยกเลิกไปแล้วก็ยกลงไปถึงเมืองอุดงฎาชัย เมื่อณเดือน ๑ แรม ๔ ค่ำ[๑] เห็นท้องค์ด้วงตั้งอยู่ไม่ชอบกล จึ่งเกณฑ์คนไปถางที่พระยาฎาริมน้ำใหญ่ข้างตะวันออก ไปแต่เมืองบันทายเพ็ชร์ทางประมาณ๕๐เส้นเศษ ห่างเมืองพนมเปิญอยู่ประมาณ๑,๕๐๐ เส้น เป็นชัยภูมิดีพอจะเป็นเมืองใหญ่ได้ แล้วภายหลังเห็นว่า เมืองพนมเปิญเป็นทางร่วมพอจะพึ่งราชการได้ ทั้งตะวันตกตะวันออกเหนือใต้ได้โดยเร็ว จึ่งพาพระองค์ด้วงยกไปเมืองพนมเปิญ เมื่อณเดือน ๒ ขึ้น ๖ ค่ำ[๒] จึ่งบอกข้อราชการเข้ามากราบบังคมทูล ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วให้มีตราโปรดออกไปว่า องเตียนกุนกับนายทัพนายกองก็เลิกไปจากเมืองเขมรหมดแล้ว เมืองเขมรก็เป็นสิทธิ์อยู่แก่พระองค์ด้วง ถ้าคิดถมคลองขุดใหม่เสียก่อนอย่าให้อ้ายญวนกลับคืนมารื้อเลิกถอนเป็นคลองได้อีก ญวนขึ้นรักษาเมืองบันทายมาศอยู่นั้น ก็จะขาดกระเด็นออกฝ่ายเราจะทำแก่เมืองบันทายมาศ และเมืองโจฎกได้ถนัด ถ้าเมืองบันทายมาศตั้งไม่ได้ ญวนเมืองโจฎกก็จะหวาดหวั่นเข้า เขมรได้ทีก็จะมีน้ำใจทำญวนกล้าแข็งขึ้นจะทนอยู่ที่ไหน

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม ๒. เสาร์ที่ ๑๘ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำราญ บานชื่นจิตต์ 06/06/2564

ได้ ซึ่งขอเรือรบไปลาดตระเวนถ่วงหลังไว้ให้ญวนพะว้าพะวังนั้น ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระอนุรักษโยธาเป็นแม่กองคุมกำปั่นแกล้วกลางสมุทร เจ้ากรมปลัดกรมอาสาจามคุมเรือป้อม ๖ ลำ เรือไล่สลัด ๔ ลำ รวม ๑๐ ลำ พลนายไพร่ ๕๕๒ คน สรรพด้วยเครื่องศาตราวุธให้ออกมาบรรจบกับเรือลาดตระเวนเมืองจันทบุรี เมืองตราย ซึ่งลาดตระเวนอยู่ที่เกาะกงแต่ก่อนรวมเป็นเรือ ๑๗ ลำ เรือพระอนุรักษโยธานั้นบรรทุกข้าวสารกล้อง ๕๑ เกวียน เกลือ ๘ เกวียน ๖๐ ถัง กับของกินเล็กน้อยออกมาส่งเจ้าพระยาบดินทรเดชาด้วย จะให้พระอนุรักษโยธาส่งที่เมืองไหน ก็ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชามีหนังสือไปถึงพระอนุรักษโยธาเถิด พระอนุรักษโยธาได้ยกจากกรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] ก่อนหนังสือบอกนี้แล้ว ถ้าเห็นว่าจะถึงยกทัพเรือเป็นทัพใหญ่ออกไปอีกทัพ ๑ ก็จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเกณฑ์ทัพใหญ่ ยกไปช่วยระดมกันทำเสียให้สำเร็จ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ตั้งใจอุตสาหะพากเพียรทำเสียให้เสร็จราชการในปีนี้เถิด จะคิดการเห็นการอย่างไรจะบอกเข้ามา อย่าระวังผิดระวังชอบ กลัวเหลือเกินเลย จะได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจัดการให้ถูกตามใจเจ้าพระยาบดินทรเดชา

---

๑. จันทร์ที่ ๑๑ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้กราบทูลถึงเรื่องถมคลองขุด

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ทราบในท้องตราแล้ว บอกเข้ามากราบทูล ใจความว่า ซึ่งโปรดให้ไปถมคลองขุดนั้น ญวนยังตั้งค่ายรายอยู่ริมคลองถึง ๑๙ ค่าย มีคนรักษาค่ายอยู่ค่ายละ ๑๐๐ บ้าง ๒๐๐ บ้าง แม่ทัพนายกองผู้ใหญ่ที่จะคุมทัพลงไปก็ไม่มีตัว ขอรับพระราชทานแม่ทัพบกจะยกคุมทัพลงไปสักนาย ๑ และแม่ทัพเรือนั้น จะโปรดให้มีแม่ทัพใหญ่ลงไปช่วยตีเมืองบันทายมาศให้ได้แล้ว จะได้มาบรรจบตีค่ายบกญวนตามริมคลองแตกไปแล้ว จะได้ถมคลองขุดได้โดยสะดวก ที่เมืองเขมรเดี๋ยวนี้ข้าวเกลือสะเบียงอาหารขัดสนนัก ถ้าทัพเรือยกออกไป ขอให้บรรทุกข้าวเกลือสะเบียงอาหารไปส่งที่เมืองกำปอด จะได้รับขึ้นไปจ่ายให้ไพร่พล แล้วจะได้ยกไปทำกับญวน

เจ้าอุปราชเกณฑ์ทัพหัวเมืองตีเมืองฟากโขง

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน ๑ นั้นเจ้าอุปราชพระมหาสงครามบอกลงมาว่า ได้เกณฑ์ทัพเมืองนคร เมืองกาฬสินธุ์ เมืองสกลนคร เมืองหนองหาร ๒,๐๐๐ คน ให้เจ้าอุปราชกับท้าวเพี้ยบุตรหลาน ๖ คน ไปทางเมืองเงยทาง ๑ ให้ท้าวเถื่อนบุตรอนุ ท้าวไข่หลานอุปราช กับท้าวเพี้ยคุมทัพเมืองอุเทน เมืองไทรบุรี เมืองสกล เมืองแสน รวม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

คน ๓,๓๐๐ คน ยกไปทางเมืองกะปองทาง ๑ พระประทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคายคุมทัพเมืองหนองคาย เมืองภูเวียง เมืองมุกดาหาร รวมคน ๒,๐๐๐ คน ยกไปทางเมืองรายทาง ๑ ท้าวเหม็น ท้าวแรต บุตรเจ้าอุปราช คุมทัพเมืองเขมราฐ เมืองอุบล เป็นคน ๓,๐๐๐ คน รวม ๔ ทัพเป็น ๑๓,๐๐๐คน จึ่งให้พระมหาสงครามอยู่รักษาเมืองนครพนม เมื่อณวันเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ[๑] ได้ยกข้ามแม่น้ำโขงไปเข้าตีเมืองวัง เมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองเชียงร่ม เมืองผาบัง ไม่สู้รบ หนีเข้าป่าไปสิ้น แต่งคนไปเที่ยวกวาดครอบครัว ก็ถูกปืนและหน้าไม้กองทัพล้มตายหลายคน เกลี้ยกล่อมมาได้บ้าง จับมาได้บ้าง เป็นครัว ๑,๑๗๗ คน ช้าง ๒๐ ช้าง ครั้นจะกวาดต่อไป ครัวก็หนีไปอยู่แดนญวนสิ้น ได้จุดเผาบ้านเรือนเสียหมด ทรงทราบแล้วจึ่งได้มีตราตอบขึ้นไปว่า เจ้าอุปราชบุตรหลานรับอาสาขึ้นไปว่า จะเกลี้ยกล่อมกวาดครัวฟากโขงตะวันออกมาให้สิ้นเชิง ขึ้นไปกะเกณฑ์ผู้คนได้ถึง ๑๐,๐๐๐ เศษ ไปตีครัวได้แต่ ๑,๐๐๐ เศษ ไม่สมควรแก่ทัพใหญ่ ให้รั้งรออยู่ทำเป็นการปี ถ้าครัวออกมาตั้งบ้านเรือนทำไร่นาให้คอยจับให้สิ้นเชิง อย่าให้ตั้งติดเป็นทางสะเบียงอาหารญวนอยู่ได้

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒๑ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สมเด็จเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่ทัพเรือ

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงมีใบบอกเข้ามาว่า จะโปรดให้ส่งสะเบียงอาหารที่เมืองกำปอด ก็จะแต่งให้นายทัพนายกองมารับขึ้นไป และการที่ว่าจะไปถมคลองขุดนั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาป่วยเป็นไข้จับ ให้คลื่นเหียนอาเจียนแน่นเหน้าอก รับพระราชทานอาหารได้วันละ ๑ ช้อน ๒ ช้อน ขอเจ้าพระยายมราชออกไปจะได้คุมทัพใหญ่ แล้วจะให้พระองค์ด้วง พระพรหมบริรักษ์ไปด้วย ได้ทรงทราบจึงได้โปรดให้เจ้าพระยายมราชยกออกไปถึงเมืองพนมเปิญ เมื่อณเดือน ๓ ข้างขึ้น ได้มีตราให้เจ้าพระยายมราชถือออกไปใจความว่า ทัพเรือนั้นจะโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ กับจมื่นไวยวรนารถ เป็นทัพใหญ่ ยกออกไปตีเมืองบันทายมาศไว้ ญวนจะได้พะว้าพะวัง ทัพบกจึงจะได้ถมคลองได้สะดวก กำหนดทัพเรือจะได้ยกไป ณวันจันทร์เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๑] เป็นแน่ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นแม่ทัพใหญ่ ให้จมื่นไวยวรนารถ เป็นแม่ทัพหน้า ไปด้วยเรือกำปั่นเทพโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑. วันที่ ๒๔ มกราคม

ทรงกำปั่นพุทธอำนาจ นายทัพนายกองไปเรือกำปั่นราชฤทธิ วิทยาคม อุดมเดช เรือป้อมปักหลั่น มัจฉาณุ บรรทุกข้าวสาร ๖๐๐ เกวียน เกลือ ๑๕๐ เกวียน ไปส่งที่เมืองกำปอด ให้จ่ายขึ้นไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาพวกทัพบกด้วย ให้พระยาอภัยพิพิธคุมทัพหัวเมืองตะวันออก ๕ หัวเมือง เป็นคน ๓,๐๐๐ เข้ากระบวนทัพหลวง เป็นคน ๕,๐๐๐ เศษ ทัพหลวงได้ยกไปเมื่อณวันจันทร์เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ

เจ้าพระยายมราชคุมกองทัพไปตั้งค่ายที่เขาเชิงกะชุม

ฝ่ายทัพบก เจ้าพระยาบดินทรเดชาจัดให้เจ้าพระยายมราช พระองค์ด้วง พระพรหมบริรักษ์ นายทัพนายกองคุมคนไทยเขมรลาวโคราชเขมรป่าดงรวม ๑๑,๙๐๐ คน ยกลงไปคลองขุดใหม่ ได้ตั้งค่ายครัวที่เขาเชิงกะชุมเรียงกันไป ๑๐ ค่าย ห่างค่ายญวนประมาณ ๖๐ เส้น แล้วให้ทำค่ายตับตั้งประชิดเข้าไปหาค่ายพระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาเทพ หลวงฤทธิเดช จมื่นอินทรเสนาค่าย ๑ พระยาพิไชยสงคราม พระองค์แก้ว พระยานครเสียมราฐ พระยาเสนาราชภูเชนทร ค่าย ๑ พระพรหมบริรักษ์ พระกำแหงมหิมา เมืองกระบินทร์ ค่าย ๑ พระนรินทรโยธา พระยามหาเสนาค่าย ๑ พระยายกกระบัตรเมืองนครราชสีมาค่าย ๑ ให้พูนดินทำเป็นป้อมขึ้นทุกค่าย เมื่อขณะตั้งค่ายกับพูนสนามเพลาะทำป้อมอยู่นั้น

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ญวนยิงปืนใหญ่กราดไว้ ทำอยู่ตั้งแต่เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] จนถึงเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำจึงแล้ว ได้เอาปืนขึ้นป้อมยิงไปในค่ายญวน ๆ ก็ยิงโต้ตอบกันอยู่เสมอทุกวัน

กองทัพเรือไทยเผาค่ายญวน

ฝ่ายทัพเรือเสด็จออกไปถึงเมืองจันทบุรีแล้ว ได้จัดให้พระยาอภัยพิพิธ พระยาราชวังสัน พระยาพิไชยรณฤทธิ พระอนุรักษโยธา พระราชรินทร์ ยกล่วงหน้าลงไปก่อน ถึงช่องกระบือณเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ[๒] พบเรือลาดตระเวนญวน ๗ ลำ ได้สู้รบยิงกัน เรือรบราชตระเวนถอยหนีไปเมืองบันทายมาศ พระยาพิไชยรณฤทธิ พระยาราชวังสัน พระอนุรักษโยธา ไปตีค่ายเกาะโดด ไม่เห็นมีผู้คน มีแต่รูปหุ่น ๓๐๐ เศษ จึงเผาค่ายเสีย พระยาอภัยพิพิธ พระราชรินทร์ ลงเรือปักหลั่นมัจฉาณุ ไปส่งข้าวสารส่งเกลือที่เมืองกำปอด ทัพหลวงก็เสด็จตามไปทอดสมออยู่ที่เกาะกะทะคว่ำ อ้ายญวนกองตระเวน ๗ ลำ ไปถึงเมืองบันทายมาศ ก็บอกแก่องตุมผู ๆ ก็บอกไปถึงเมืองโจฎก องตาโดก็ให้กองทัพมาช่วยรักษาเมืองบันทายมาศ และรักษาค่ายรายทางคลองขุดด้วย

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๗ มีนาคม ๒. อาทิตย์ที่ ๓๐ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายทัพเรือจึงรับสั่งให้จมื่นไวยวรนารถ จัดนายทัพนายกองเข้าตีเมืองบันทายมาศ ให้พระยาอภัยพิพิธ พระราชรินทร์ พระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี คุมทัพเมืองจันทบุรี เมืองตราษ เมืองระยอง ๖๐๐ คน พระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาอันชิต เจ้าเมืองกำปอดคุมเขมร ๒,๐๐๐ เศษ เข้าตีค่ายญวนที่เขาโกนธมแตกณเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ [๑] ได้เผาค่ายเสีย เอาปืนใหญ่ขึ้นยอดเขายิงเข้าไปในเมืองบันทายมาศ

จมื่นไวยวรนารถให้ยกทัพเรือทัพบกเข้าประชิดค่ายญวน

ฝ่ายทัพเรือ จมื่นไวยวรนารถจัดให้พระยาราชวังสัน คุมทัพเรือยกเข้ามาประชิดป้อมปากน้ำเมืองบันทายมาศ จัดให้พระยาพิไชยรณฤทธิ พระอนุรักษโยธา พระนเรนทรโกษา ยกขึ้นไปประชิดค่ายปีกกาญวนห่างหอลำผี แต่ณเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ระดมยิงปืนรบกับญวนพร้อมกันทั้งทัพบกทัพเรือ จมื่นไวยวรนารถเห็นว่าทัพบกทัพเรือรบญวนอยู่ถึง ๖ วัน ๗ วัน ญวนก็ยังยิงปืนโต้ตอบอยู่เสมอ จึงให้เจ้าเมืองเปียมนายไพร่ ๒๐๐ คน ไทยกำกับยกข้ามไปขึ้นบก ติดทางเขาการายโดงอีกทาง ๑ เรือรบฝ่ายญวนจอดรายอยู่ในลำคลอง ๓๐๐–๔๐๐ ลำ แล้วเรือ

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๑๐ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เหล่านั้นถอยไป ยังอยู่ประมาณ ๒๐ ลำ ๓๐ ลำ แล้วกองพระยาอุทัยธรรมราชจับได้ญวนมาคน ๑ ได้ถามญวนให้การว่า เจ้าเมืองบันทายมาศมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองไซ่ง่อน ขอกองทัพเมืองไซ่ง่อนมาช่วยให้ทันท่วงที พระยาอุทัยธรรมราชจึงนำข้อความนี้เรียนจมื่นไวยวรนารถ ๆ ได้ทราบแล้ว จึงถอยเรือไปเฝ้า

ในปีนั้น นักขำบุตรพระยาธรมาเดโช มีครรภ์ด้วยพระองค์ด้วง สมภพบุตรชายคน ๑ ชื่อว่าองค์วัดถา

หนังสือบอกจมื่นไวยวรนารถ

ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาเรื่องถอยทัพเรือ

ลุศักราช ๑๒๐๔[๑] ปีขาลจัตวาศก เป็นปีที่ ๑๙ จมื่นไวยวรนารถ กลับเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ที่เกาะกะทะคว่ำ มีรับสั่งให้บอกข้อราชการไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ได้รู้ความว่าจะต้องล่าถอยไป

ครั้นณวันจันทร์เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ[๒] จมื่นไวยวรนารถได้ทำหนังสือบอกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาใจความว่า ด้วยข้าพเจ้าบอกขึ้นมาแต่ก่อนว่า ได้ถอยกองทัพพระยาพิไชยรณฤทธิ พระอนุรักษโยธา ซึ่งขึ้นไปทำทางบกทางหอ

---

๑. พ.ศ. ๒๓๘๕ ๒. วันที่ ๒๘ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ลำผีถอนปืนถอนคนลงมาประจำเรือ เข้าไปหนุนกองทัพพระยาราชวังสัน ปิดปากน้ำเมืองบันทายมาศให้แน่นหนาขึ้น ญวนยกมาจะได้สู้รบเต็มมือ แจ้งอยู่ในหนังสือบอกนั้นแล้ว บัดนี้พระยาราชวังสัน พระยาพิไชยรณฤทธิ์ พระพรหมธิบาล พระอนุรักษโยธา พระนเรนทรโกษา พระอินทรอาษา พระปลัดเมืองสมุทรปราการทอดอยู่ที่แหลมหอลำผี ข้าพเจ้ากลับเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ปรึกษาราชการ ข้าพเจ้ามาถึงเกาะกะทะคว่ำที่เสด็จประทับอยู่ ณเดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] เวลา ๒ ยามเศษ รับสั่งว่าการซึ่งจะทำเมืองบันทายมาศ อ้ายญวนก็เพิ่มเติมมารักษาบ้านเมืองมั่นคง การเป็นปลายมรสุมสิ้นที่อยู่แล้ว เดี๋ยวนี้ลมตะวันตกก็พัดกล้าขึ้น จะรั้งรออยู่ช้านักเรือรบเรือไล่ของหลวงก็ออกมามาก จะยับเยินเสียด้วยคลื่นลม จะเสด็จกลับเข้าไปคอยท่าเรือนายทัพนายกองอยู่เมืองกะพงโสม ให้ข้าพเจ้าจัดส่งข้าวส่งเกลือที่เมืองกำปอดก่อน เมื่อลมตะวันตกพัดกล้าหนักมา เรือรบเรือไล่จะทอดทุ่นอยู่มิได้ จึงให้นายทัพนายกองเลิกถอยกองทัพตามเสด็จเข้าไป ครั้นณเดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ[๒] เวลาเช้ามืด สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เสด็จกลับเข้าไปด้วยเรือกำปั่น

---

๑. อังคารที่ ๒๒ มีนาคม ๒. พฤหัสบดีที่ ๗ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

วิทยาคม เรือรบไล่เรือค่าย ข้าในกรมก็ตามเสด็จเข้าไปสิ้น และเมื่อณเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ข้าพเจ้าให้ขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมพระราชวังบวรสถานมงคล เข้าไปเมืองกำปอด ขึ้นไปสืบทัพพระยาอภัยพิพิธ ขุนอักษรสมบัติ เสมียนตราใช้คนมาแจ้งความว่า พระยาอภัยพิพิธถอยมาตั้งอยู่ค่ายลำภู ให้พระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี พระทุกขราษฎร์ไพร่ ๕๐๐ คน อยู่รักษาค่ายเขาลกสอ ให้พระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาอันชิต เจ้าเมืองกำปอดคุมเขมร ๑,๒๐๐ คน ตั้งอยู่เขาเมรี ค่ายโกนทมของอ้ายญวนนั้น พระยาโสรัชชะ ออกญาเสนาอันชิต เขมรเผาเสียแล้ว ครั้นณเดือน ๕ แรม ๑ ค่ำ ข้าพเจ้ากับพระยาราชวังสันกลับออกมาว่า กองทัพเรือทอดปิดปากน้ำเมืองบันทายมาศ อยู่ที่แหลมหอลำผี ครั้นณเดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ลมสลาตันตะวันตกพัดกล้าคลื่นใหญ่ เรือรบทอดอยู่ไม่ได้ จึงแล่นก้าวออกมาบังลมอยู่ที่เกาะสี่ เกาะห้า ลมตะวันตกก็ยิ่งพัดกล้าเป็นพายุฝนมาจนเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ที่เกาะสี่ เกาะห้าไม่มีบ่อน้ำจืดรับประทาน จึงถอยกองทัพออกมาทอดบังลมอยู่ที่เกาะโดดตรงหน้าเมืองบันทายมาศ เป็นที่มีน้ำจืด และการซึ่งถอยกองทัพออกมาให้ห่างเมืองบันทายมาศ เพราะ

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๒๔ มีนาคม ๒. เสาร์ที่ ๒๖ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เหตุคลื่นลมพัดดังนี้ พระราชอาชญามิพ้นเกล้าพ้นกระหม่อม แต่เดี๋ยวนี้ยังเป็นต้นมรสุมลมสลาตันตะวันตกอยู่ ลมตะวันตกยังพัดไม่ยืนประตู เมื่อแปรเป็นลมสำเภาเมื่อไรก็จะกลับเข้าไปตีเมืองบันทายมาศอีก ให้อ้ายญวนพะว้าพะวัง อย่าให้ถอยกองทัพขึ้นไปช่วยกันรักษาคลองขุด คงจะให้กองทัพเจ้าพระยายมราช พระพรหมบริรักษ์ กระทำสู้รบกับญวน ถมคลองขุดให้ถนัด เมื่อลมตะวันตกพัดยืนประตูเข้าแล้ว การทัพเจ้าพระยายมราช พระพรหมบริรักษ์ ยังทำไม่สำเร็จ เรือรบทนคลื่นลมอยู่มิได้จะถอยเข้าพักอยู่ในคลองเมืองกำปอด ปากคลองน้ำตื้น น้ำขึ้นมาลึก ๒ ศอกคืบเศษ เรือรบเข้าไม่ได้จะถอยแอบบังอยู่ที่เกาะโดด การจะอยู่ช้าเรือรบจะชำรุดลง ที่จะอาศัยซ่อมแซมก็ไม่มี ข้าพเจ้าปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า กองทัพยกออกมาครั้งนี้การไม่สำเร็จจะเลิกถอนกองทัพเข้าไป พระราชอาชญาไม่พ้นเกล้าพ้นกระหม่อม ถ้าการไม่สำเร็จจวนมรสุมลมตะวันตกพัดกล้าขึ้นแล้ว ขอรับพระราชทานถอยกองทัพเข้ามายังซ่อมแซมเรือรบเรือไล่อยู่ที่เมืองจันทบุรี เมื่อสิ้นเทศกาลลมตะวันตกแล้ว จะนัดหมายยกกองทัพออกมาทำการกลองพระเดชพระคุณให้สำเร็จให้จงได้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กองทัพไทยแตกที่เมืองโจฎก

ฝ่ายญวนที่เมืองบันทายมาศเห็นกองทัพเลิกไปหมดแล้ว ก็ยกไปช่วยทัพโจฎก สมทบกันเข้าตีทัพเจ้าพระยายมราช และพระพรหมบริรักษ์ พระองค์ด้วง ซึ่งตั้งค่ายประชิดอยู่ ณเดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ [๑] เวลาเช้ามืดรบกันอยู่จนสว่าง ทัพไทยแตก ทัพแตกครั้งนั้นเสียพระยาอภัยสงครามคน ๑ เสียพระองค์แก้วเขมรคน ๑ พระยาพระเขมรก็เสียหลายนาย เสียนายแสงมหาดเล็ก บุตรเจ้าพระยายมราชคน ๑ ตัวเจ้าพระยายมราชนั้นถูกปืนที่หน้าอก กระสุนปืนหุ้มดุมเสื้อห้อยอยู่จึงรู้ว่าถูกปืน หลวงรักษาเทพ เจ้ากรมพระตำรวจสนมซ้ายในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หูขาดมาทั้ง ๒ ข้าง ประคำทองที่คล้องคอก็หายไปด้วย หลวงรักษาเทพแก้ตัวว่าหนีไม่พ้นก็ลงนอนอยู่กับศพ ญวนคิดว่าตายก็ถอดเอาประคำทองที่คล้องคอ ตัดแต่ใบหูไป

ความเรื่องนี้ถ้าจะมีคำถามเข้ามาว่า ทำไมญวนจึงไม่ตัดเอาศีร์ษะไปเอาบำเหน็จความชอบ

แก้ว่า ศีรษะแกล้านไม่มีผมจะถือหิ้วไป ถ้าดังนั้นจะแก้เอาเสื้อและผ้าที่ตัวห่อเอาศีร์ษะไปไม่ได้หรือ ตอบว่าไม่ถึงที่ตายอย่าง ๑ หรือญวนจับได้จะตัดใบหูปล่อยมา

---

๑. ศกร์ที่ ๗ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ประจานก็ไม่รู้ คำที่ว่าทำตายนั้นไม่จริง ทัพแตกครั้งนั้นญวนก็ไม่ติดตาม ถ้าติดตามซ้ำเติมแล้วก็เห็นจะตายมาก

ฝ่ายองเตียนเลือกแม่ทัพโจฎกตีทัพไทยแตกไป ได้ปืนเครื่องศาตราวุธ ตรวจได้ปืนคาบศิลา ๑๐๕ กระบอก ปืนกระสุนดิน ๔ นิ้ว ๕ นิ้ว ๘ กระบอก ปืนทามแล่น ๑๐ กระบอก ดาบยาวเล่ม ๑ พร้าประกับเล่ม ๑ ไปอวดกับองค์อิ่มที่เมืองโจฎก แล้วบอกองค์อิ่มว่า นายทัพไทยตาย ขุนนางตาย ๗ คน ไพร่ตาย ๒๐๐ เศษ กองทัพญวนตาย องโดย ๒ ไพร่ ๑๐๐ เศษ ช้างถูกปืนตายช้าง ๑

ฝ่ายเจ้าพระยายมราช พระองค์ดัว พระพรหมบริรักษ์ แตกไปถึงเมืองพนมเปิญ

ลำเลียงข้าวเกลือส่งเมืองกำปอด

เมื่อเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ[๑] เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกข้อราชการเข้ามา จมื่นไวยวรนารถอยู่กำกับ พระยาอภัยพิพิธ พระราชรินทร์ ส่งข้าวเกลือที่เมืองกำปอด ขนลำเลียงด้วยเรือเล็กส่งขึ้นไป ได้ข้าวสาร ๒๘๘ เกวียน ๒๘ ถัง ข้าวตัง ๑๖๗ ถัง เกลือ ๗๗ เกวียน ๒ ถัง ผ้าเม็ดงา ผ้าเขียวคราม ๔,๗๘๐ ผืน ครั้นจะส่งข้าวเกลือต่อไปอีกให้สิ้นจำนวนเห็นจะช้านัก ก็เลิกกลับเข้ามาเมืองจันทบุรี แล้วก็ตาม

---

๑. เสาร์ที่ ๓๐ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เข้ามา ณกรุงเทพมหานคร การที่มีพระราชประสงค์ที่จะให้ถมคลองขุดนั้นก็เป็นอันไม่สำเร็จ

เกิดจีนตั้วเหี่ยขึ้นที่เมืองนครชัยศรีและสาครบุรี

ครั้นมาถึงณเดือน ๖ ข้างขึ้น เกิดตั้วเหี่ยขึ้นที่เมืองนครชัยศรีและแขวงเมืองสาครบุรี ๓ พวก ๆ ๑ อ้ายจีนคิมพวก ๑ อ้ายจีนเอี๋ย พวก ๑ อ้ายจีนเปียว ซึ่งเป็นที่ขุนวิจิตรภักดี นายอำเภอเมืองสาครบุรี มีผู้คนเข้าตั้วเหี่ยด้วยประมาณพวกละ ๑,๐๐๐ เศษ จึงโปรดให้พระสมบัติวานิชหลวงเทพภักดี กับหัวหมื่นตำรวจออกไปจับอ้ายจีนคิมกับจีนเปียวซึ่งเป็นขุนวิจิตรภักดีเข้ามา โปรดให้ลงพระราชอาชญาจำคุกไว้ แต่จีนเอี๋ยนั้นหนีไปได้ และพวกจีนตั้วเหี่ยก็กำเริบขึ้นเป็นโจรผู้ร้ายปล้นเรือนตีเรือลูกค้าเป็นหลายรายได้ชำระยกใหญ่ครั้งนั้นก็คราวหนึ่ง

เจ้าพระยาบดินทรเดชา

ให้เจ้าพระยายมราชคุมคนไปสร้างเมืองที่อุดงฤๅไชย

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปิ๊ญ ขัดสนด้วยสะเบียงอาหารคิดจะกลับเข้ามาอยู่ที่เมืองอุดงฤๅไชย แต่เห็นว่าที่เมืองพนมเปิ๊ญนั้นจะทิ้งเสียมิได้ กลัวญวนจะยกทัพเรือขึ้นมาตั้งอยู่อีก จึงให้รื้อค่ายญวนตึกเก๋งโรงปืนโรงเรือ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ของญวนเสีย แล้วตั้งค่ายใหม่หันหน้าลงไปข้างแม่น้ำอีก ๔ ค่าย ที่โพธิ์พระบาท บ้านองค์จันทร์ ทำขึ้น ๒ ค่าย เกณฑ์ให้ลาวนครราชสีมา ๕,๐๐๐ เขมร ๓,๐๐๐ รักษาอยู่ ครั้นณเดือน ๗ ให้เจ้าพระยายมราชนายทัพนายกองที่แตกญวนมาคุมคน ๓,๐๐๐ คนไปทำเมืองให้พระองค์ด้วงที่อุดงฦๅไชย ที่นั้นเรียกว่าคลองพระยาฦๅ ยาว ๑๔ เส้น กว้าง ๑๑ เส้น พูนดินขึ้นเป็นป้อม ๖ ป้อม

ทรงกริ้วเจ้าพระยายมราชและนายทัพนายกอง

ครั้นมาถึงเดือน ๘ เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่าที่เมืองเขมรไม่ได้ทำไร่นามาถึง๒ปีแล้ว ขัดสนด้วยสะเบียงอาหาร ราษฎรและพระภิกษุสามเณรพากันออกไปตั้งอยู่ในป่าหาหน่อไม้มันกลอยรับประทาน คนในกองทัพก็อดอยากซวดโซล้มตายลง ๑,๐๐๐ เศษ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้ข้าหลวงขึ้นไปซื้อข้าวแขวงเมืองลาวยังไม่กลับมา มีความเป็นหลายประการ จึงโปรดให้ตอบไปว่า ได้ทรงคะเนการทราบอยู่แล้วว่าไพร่พลจะอดอยากด้วยตรากตรำมาหลายปี ทัพเรือยกไปเมืองบันทายมาศ ก็ได้พระราชทานข้าวสาร ๘๘๓ เกวียน ๕๕ ถัง เกลือ ๑๖๐ เกวียน ๕๐ ถัง ให้ออกไปส่งที่เมืองกำปอด กองทัพเรือส่งข้าวเกลือเข้าไปที่เมืองกำปอดก็หาได้ครึ่งไม่ พาเอาข้าวเกลือกลับคืนเข้าไปกรุงเทพ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มหานคร แล้วแก้ตัวว่าไม่มีเรือเล็กจะลำเลียงเข้าไปในปาก น้ำเมืองกำปอด การที่ยกลงไปก็ไม่ได้นัดหมายให้พร้อมกัน ไปทำก็ไม่เป็นราชการได้ ตื่นข่าวคราวเลิกถอนเสียก่อน กองทัพบกยังเข้าประชิดติดพันอยู่ ฝ่ายทัพบกไพร่พลก็มี มาก จะคิดอ่านรีบรัดกระทำแก่ญวนประการใดก็ไม่ทำ ตั้ง เก้อ ๆ อยู่ไม่เป็นการ เหมือนจะคอยแตกคอยวิ่งเล่นสนุก ไม่ระวังรักษาตัวหมิ่นประมาทต่อการศึกสงคราม เจ้าพระยา ยมราชเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ทั้งอายุก็มากแล้ว เขาก็ว่าตระกูล สุริยวงศ์เป็นข้าหลวงเดิม ไม่รู้เท่าทันกับอุบายความคิดญวน จนกองทัพญวนยกมาไม่รู้ตัวจึ่งเสียทีกับญวนจนยับเยิน ถ้า ไม่มีความประมาทรู้เท่าทันชั้นเชิงญวน อยู่แล้ว ถึงญวนจะ ยกมามากสักเท่าใด ๆ ก็ดี กองทัพอยู่ในค่ายได้เปรียบญวน ปืนใหญ่ปืนน้อยก็มี ถึงญวนจะมีอิทธิฤทธิ์เหมือนรี้พล ขุนแผนกเอาเถิด อ้ายญวนก็คงจะล้มตายด้วยเครื่องศาตรา วุธพอ ๆ อยู่ นี่พากันเสียทีอ้ายญวนยับเยิน ครั้งนี้จะให้ไป ส่งข้าวที่เมืองกำปอด ไปมายากะลำบากจะไม่เป็นการงาน ทรงเข็ดสติปัญญานายทัพนายกองเสียแล้ว ถ้าได้ส่งแต่ เพียงเมืองกะพงโสมค่อยไกล ๆ กลิ่นอุจจาระปัสสาวะญวน เข้ามา พอจะกดขี่ให้เอาข้าวเกลือออกไปส่ง ลองดูตาม บุญตามกรรมอีกสักครั้งหนึ่ง บัดนี้ได้ส่งสำเนาหนังสือพระยา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อภัยพิพิธวิจิตรพันธุพงศาปัญญาโกงโหงพราย กระต่ายผลุด✣ แม่ทัพเรือหัวเมืองออกมาให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ดูสติปัญญาด้วย

เจ้าเวียดนามให้เกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมร

ฝ่ายพ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพระยา พระยากลาโหม ซึ่งรับอาสาเจ้าเวียดนามมานั้น ก็พาองค์อิ่มลงมาตั้งอยู่ที่ค่ายกะพงกระสัง แล้วก็นำหนังสือมาเกลี้ยกล่อมพระยาพระเขมรที่เป็นพวกพ้องถึง ๑๒ ฉะบับ พระยาพระเขมรก็เก็บเอาหนังสือนั้นมาให้พระองค์ด้วงหมด หามีผู้ใดไปเข้าด้วยไม่ แล้วก็กลับไปตั้งอยู่ที่เมืองโจฎกดังเก่า

ในเดือน ๘ นั้น กองลาดตระเวนเมืองไทรโยก เมืองอุทัยธานี เมืองตาก ออกไปสืบราชการเมืองเมาะตำเลิม กลับเข้ามาได้ความว่า ที่เมืองอังวะหัวเมืองขึ้นกับเมืองอังวะเกิดไข้ป่วงผู้คนล้มตายมาก ไข้นั้นเป็นมาถึงเมืองเมาะตำเลิม อังกฤษเจ้าเมืองเมาะตำเลิมก็หนีไปอยู่ที่เมืองบังกลา เจ้าอังวะว่าจะลงมาหล่อระฆังที่เมืองย่างกุ้งก็ไม่ได้มา

ครั้นมาถึงณวันศุกรเดือน ๙ แรม ๑๒ ค่ำ[๒] เสด็จพระราชดำเนินไปก่อพระฤกษ์พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

✣ เป็นข้อความที่เขียนด้วยกำลังกริ้ว จึงได้มีถ้อยคำสนุกสนานเช่นนี้

๒. วันที่ ๒ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ณวันศุกรเดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ[๑] เวลาเที่ยง พระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุดับศูนย์

ดาวหางขึ้น

ในเดือน ๑๐ ปีขาลนั้นเกิดดาวหางขึ้นทิศตะวันตก พอเวลาพลบเห็นเป็นลำใหญ่ตั้งแต่อากาศลงมาถึงพื้นแผ่นดิน คนทั้งหลายพากันตกใจด้วยไม่เคยพบไม่เคยเห็นว่าเป็นอะไร ครั้นหลายวันไปหางนั้นสั้นขึ้นไปทุกที ส่องกล้องดูเห็นเม็ดดาวที่ต้นหาง เม็ดดาวอยู่ข้างหรดีหางไปข้างทิศทักษิณ จึงได้รู้ว่าเป็นดาวหาง ดาวนั้นเดินห่างพระอาทิตย์ออกไป หางสั้นเข้าไปทีละน้อยประมาณเดือนเศษคงอยู่แต่ดวงดาวเท่านั้น ฝรั่งเขาเรียกว่าดาวไฟ เกิดขึ้นเมื่อใดฝนมักจะแล้ง

บอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ[๒] เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่า ให้เขมรลงไปสืบราชการที่เมืองไพรกะบาท ต่อแดนเมืองโจฎก นายโสม นายมา นายหงส์ กลับเข้ามาถึงเมืองอุดงฎาไชยแจ้งว่า ลงไปถึงคลองบึงเป็นใต้ค่ายกะพงกระสังฝั่งตะวันออก เห็นญวนมาเรือออกจากตลาดหน้าเมืองโจฎก พายมา ๒ คน นายมา นายโสม นายหงส์ รู้จักชื่อ ชื่ออ้ายทุง อ้ายเกอ ได้เรียกเข้ามา

---

๑. วันที่ ๒๓ กันยายน ๒. วันที่ ๒๓ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พูดกัน นายโสม นายมา นายหงส์ ถามว่าองค์อิ่มป่วยหายแล้วหรือยัง อ้ายทุง อ้ายเกอ บอกว่าหายแล้ว เมื่อพ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพระยา พระยากลาโหม ขึ้นมาณค่ายจะโรยตามา องค์อิ่มก็มาด้วย แล้วอ้ายทุงอ้ายเกอบอกว่าองจันลันบินคุมไพร่เมืองบินเตรา ๓,๐๐๐ แล้วเกณฑ์คนหัวเมืองแถบนี้ได้อีก ๗,๐๐๐ รวมเป็นคน ๑๐,๐๐๐ มาถึงเมืองโจฎกณเดือน ๓ ว่าจะยกลงมาตีเมืองเขมรให้แก่องค์อิ่ม แล้วเจ้าเมืองเวียดนามเกณฑ์ทัพเมืองเว้ลงมาเพิ่มอีกเป็นอันมาก มาถึงเมืองไซ่ง่อนแล้ว พอเกิดไข้ป่วงขึ้น พวกกองทัพที่มาอยู่เมืองโจฎก กองทัพอยู่เมืองไซ่ง่อน นายทัพนายกองไพร่พลล้มตายเป็นอันมาก กองทัพญวนก็รั้งรออยู่ฝ่ายที่เมืองเว้เกิดกบฏที่เมืองตังเกี๋ยขึ้น เจ้าเวียดนามมีหนังสือลงมาว่า ให้ถอนกองทัพที่ยกลงมานั้นกลับไป การที่ญวนจะทำแก่เมืองเขมรให้แก่องค์อิ่มนั้นสงบอยู่

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร พระภิกษุลังกาเข้ามาอยู่ได้ไปนมัสการพระเจดีย์ฐานสำคัญในกรุงเทพมหานคร นอกกรุงเทพมหานครทั่วแล้ว หาโอกาสที่จะทูลลาก็ไม่ได้ รอมาถึง๒ปี

มีพระราชปฏิสันถารกับพระสงฆ์ลังกา

ครั้นเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินที่วัดบวรนิเวศ

---

๑. อาทิตย์ที่ ๓๐ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระสงฆ์ลังกาได้ไปอยู่ในที่ประชุมพร้อมกันด้วย มีพระราชปฏิสันถารปราศรัยไต่ถามพระสงฆ์ลังกาโดยสมควร พระสงฆ์ลังกาก็ถวายพระพรว่า จะขอพึ่งพระบารมีให้ได้กลับไปโดยสะดวก จึ่งทรงพระราชดำริว่า จะให้พระภิกษุโดยสารเรือลูกค้าไปก็จะไม่สบายเพราะเป็นลัทธิต่างกัน ถ้าได้ไปกับกำปั่นกรุงเทพมหานครเห็นจะได้ความสุขสมควร อนึ่งเล่าข่าวคราวพระพุทธศาสนาในเกาะลังกาก็นานแล้ว หาได้ทรงสดับไม่ ถ้าหากว่าพระพุทธศาสนายังปกติดีอยู่ พระสงฆ์ข้างโน้นจะมา พระสงฆ์ข้างนี้จะไปให้เป็นสมณไมตรี รู้ข่าวดีร้ายถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะสมควรหนักหนา จึ่งดำรัสว่า พระลังกาจะกลับไปก็ไปเถิดให้ไปกับกำปั่นหลวงชื่อจินดาดวงแก้ว ซึ่งจะไปจำหน่ายสินค้าเมืองบำบาย อนึ่งพระสงฆ์ไทยองค์ใดที่มีสัทธาจะไปนมัสการพระเจดีย์และสืบข่าวพระพุทธศาสนาบ้าง ก็ให้ไปโดยปรารถนา แล้วให้ยืมหนังสือพระไตรปิฎกต่าง ๆ ที่ไม่มีในกรุงเทพมหานครเข้ามาด้วย จะได้จำลองลอกขึ้นไว้สำหรับแผ่นดิน

เจ้าเมืองสิงคโปร์ตอบหนังสือเจ้าพระยาพระคลัง

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำนั้น มิสเตอร์บอน้ำเจ้าเมืองสิงคโปร์ ฝากหนังสือแขกมาถึงเจ้าพระยาพระคลังฉะบับ ๑ ใจความว่า ได้รับหนังสือของท่านฉะบับ ๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ลงวันพฤหัสบดีเดือน ๒ แรม ๑๑ ค่ำ[๑] ปีฉลูตรีศก ความในหนังสือนั้นว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าเมืองไทรคนเก่ากลับคืนมารักษาเมืองไทรตามเดิม แล้วท่านขอยกหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ ว่าด้วยการเมืองไทรเสียข้อ ๑ ข้าพเจ้าได้ฝากหนังสือไปถึงเจ้าเมืองบังกลาแล้ว เจ้าเมืองบังกลาสั่งให้ข้าพเจ้าทำหนังสือมาถึงท่านว่า ที่จะยกหนังสือสัญญาข้อ ๑๓ นั้นก็ให้ยกเสีย แต่ให้มีความแทนข้อ ๑๓ ลงใหม่ว่าอังกฤษสัญญากับไทยว่าอังกฤษไม่อยากได้เมืองไทรและจะไม่ยกไปตีเมืองไทร แล้วสัญญาว่าจะไม่ให้พวกเจ้าเมืองไทรเก่า ซึ่งเป็นคนร้ายทำวุ่นวายในเมืองไทรและเมืองอื่นๆ ที่ขึ้นแก่เมืองไทยต่อไปได้ จะไม่ให้อาศัยอยู่ที่เมืองเกาะหมาก เมืองเประ เมืองสะลางอ และเมืองพะม่าซึ่งเป็นของอังกฤษแห่งใด ๆ คิดจะจัดให้ไปเสียเมืองอื่นที่ไกล ๆ ถ้าอังกฤษไม่ให้ไปอยู่เมืองอื่นเหมือนอย่างสัญญานี้ ให้ไทยเรียกภาษีข้าวเปลือกข้าวสารตามเดิม ข้าพเจ้าได้บอกไปถึงเจ้าเมืองบังกลา ๆ ก็เห็นชอบด้วยแล้ว ซึ่งโปรดให้เจ้าเมืองไทรเก่ากลับไปอยู่เมืองไทรนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีนัก หนังสือลงเดือนออกโตเบอร์ คฤศตศักราช ๑๘๔๒ ตรงกับเดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ[๒] ปีขาลจัตวาศก

---

๑. วันที่ ๒๑ มกราคม ๒. จันทร์ที่ ๑๐ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระสงฆ์ไทยออกไปเมืองลังกา

พระที่จะไปเมืองลังกานั้น โปรดให้มีสมณสาสน์ไปด้วย ครั้นแต่งสมณสาสน์และจัดเรือกำปั่นจินดาดวงแก้วบรรทุกสินค้าเสร็จแล้วก็ล่องลงไป พระสงฆ์ไทยธรรมยุตติกาที่จะออกไปเมืองลังกานั้น คือ พระพุทธญาณ ๑ พระอมร (เกิด) ๑ พระสุภูติ (สังข์) ๑ พระคำภีร์ ๑ พระพุทธวีระ ๑ กับพระสงฆ์ลังกา ๕ รูป รวม ๑๐ รูป ได้เข้าไปถวายพระพรลาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จึงทรงถวายไทยธรรมไตรจีวรบริกขารแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูปโดยสมควร แล้วพระราชทานธูปเทียนต้นไม้ทองเงิน ออกไปบูชาพระทันตธาตุด้วยและคฤหัสถ์ชาวลังกาได้พระราชทานเสื้อผ้าเงินตราทุกคน ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๒ ขึ้น ๑ ค่ำ พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ไวยาวัจจกร ๕ คนพร้อมกันไปลงเรือจินดาดวงแก้วที่นอกสันดอนใช้ใบไปในปีนั้น

ชำระพระสงฆ์ประพฤติอนาจาร

เมื่อณเดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ เกิดชำระความพระสงฆ์ที่ประพฤติอนาจารมีควร ได้ตัวชำระสึกเสียก็มากประมาณ ๕๐๐ เศษ ที่หนีไปก็มาก พระราชาคณะเป็นปาราชิกก็หลายรูป

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ในเดือน ๔ นั้น การเมรุผ้าขาวสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) เสร็จแล้ว ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] ชักศพไปเข้าเมรุ ณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำพระราชทานเพลิง

พระสงฆ์ออกไปส่งพระลังกากลับถึงกรุงเทพ ฯ

ลุศักราช ๑๒๐๕[๒] ปีเถาะเบญจศก เป็นปีที่ ๒๐ ในเดือน ๖ ข้างขึ้น พระสงฆ์ธรรมยุตติกาออกไปส่งพระลังกากลับเข้ามาถึงกรุง ยืมหนังสือพระไตรปิฎกเข้ามาได้ ๔๐ คัมภีร์ ในเดือน ๖ นั้นตั้งพระวันรัต (นาค) วัดราชบูรณะเป็นสมเด็จพระสังฆราช

ครั้นมาถึงเดือน ๗ เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่าองค์มีกับนักมารดาองค์ด้วง มีหนังสือมาถึงพระองค์ด้วงใจความว่า เมื่อณวันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ[๓] ปีขาลจัตวาศกองค์อิ่มป่วยถึงแก่พิราลัยในวันนั้น อายุได้ ๔๘ ปี นักมารดาหามีที่พึ่งไม่ ฉันใดมารดากับบุตรและญาติพี่น้องจะได้พบปะเห็นหน้ากัน เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้จับญวน จับจีน จับเขมรในเขตต์แดนญวนมาสืบราชการ ราชการอื่นก็สงบอยู่ได้ความแต่ว่าพ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพระยา พระยากลาโหมที่รับอาสาเจ้าเวียดนามมานั้น ยังไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมพระยา

๑. เสาร์ที่ ๑๑ มีนาคม ๒. พ.ศ. ๒๓๔๑ ๓. เสาร์ที่ ๒๕ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระเขมรอยู่ที่บาพนม ข้าพระพุทธเจ้ากับพระองค์ด้วงปรึกษากันว่า ไพร่พลกองทัพญวนอยู่รักษาทุกวันนี้ก็น้อยเบาบาง เป็นท่วงทีควรจะกระทำได้ ครั้นจะยกไพร่พลในกองทัพจู่โจมไปกระทำกับญวนในฤดูเดือน ๗ เดือน ๘ นี้ ก็ขัดสนด้วยสะเบียงอาหาร

ณวันเสาร์เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ[๑] เจ้าพระยาบดินทรเดชาถวายช้างพลายเล็บครบเข้ามาช้าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑๑ นิ้ว พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมนัขะนาเคนทรวเรนทรดุรงค์ฤทธิ์ พงศ์พิษณุรังสรรค์ อนันตคุณพรุณศาสตรวิลาศลักษณเลิศฟ้า

เจ้าพระยาบดินทรเดชาขอเข้ามาแจ้งราชการณกรุงเทพฯ

เมื่อเดือน ๓ ปีเถาะนั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่า ที่เมืองญวนเกิดความไข้ตั้งแต่ปีขาลมาถึงปีเถาะก็ยังไม่สงบ ผู้คนล้มตายมาก ไร่นาก็ไม่ได้ทำ ข้าวก็แพงคิดเป็นถังไทยถังละ ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ราชการเมืองญวนสงบอยู่ จึงให้ตั้งค่ายเมืองตะบงขมุม ค่ายโรงดำริ ๕ ค่าย ที่โพธิ์พระอินทร์ค่าย ๑ ให้หลวงพิพิธเสนา พระวิชิตสงคราม พระยาพลเทพ พระยาพระเขมร คุมไพร่ลาวเขมรไปอยู่รักษาค่ายทั้ง ๖ ค่าย เจ้าพระยาบดินทรเดชาจะขอเข้ามาแจ้ง

---

๑. วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชการณกรุงเทพมหานครสักครั้ง ๑ จะให้พระพรหมบริรักษ์ นายทัพนายกองอยู่เป็นเพื่อนพระองค์ด้วง

ท้องตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ในเดือน ๔ มีตราโปรดออกไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า ซึ่งจะขอเข้าไปแจ้งราชการณกรุงเทพมหานครสักครั้ง ๑ นั้น ก็ทรงระลึกถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาอยู่ ถ้าเห็นว่าไม่มีราชการแล้วก็ให้เข้าไปเถิด ถ้าเห็นว่าญวนจะมากระทำกับเมืองเขมรอีก จะรื้อถอนผู้คนไม่ได้ ก็ให้รั้งรอฟังราชการอยู่ก่อน เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ทราบท้องตราดังนั้นแล้วก็มิได้เข้ามา

ฝ่ายที่เมืองญวนเมื่อเดือน ๔ นั้น กำมะโดเลเวกมาด้วยเรือรบฝรั่งเศส ชื่อเฮรออิน มาทอดที่อ่าวตุรนแล้วไปขอเอาตัวบาดหลวงฝรั่งเศส ๕ คน ซึ่งเจ้าเวียดนามให้เอาตัวจำคุกไว้ประมาณ ๒ ปี ญวนได้ส่งตัวบาดหลวงให้กำมะโดเลเวก ๆ ก็พาบาดหลวงไปเมืองสิงคโปร์

ในปีเถาะนั้น ข้าวแพงฝนแล้ง ทำนาได้แต่เล็กน้อย ก็สมดังนักปราชญ์เขาว่า ฝนแล้งเพราะดาวหาง

เพลิงไหม้พระมหามนเทียร

ลุศักราช ๑๒๐๖[๑] ปีมะโรงฉศก เป็นปีที่ ๒๑ เมื่อณวันพฤหัสบดีเดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ[๒] เวลา ๕ ทุ่มเศษ ฝน

---

๑. พ.ศ. ๒๓๘๗ . วันที่ ๒ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตกหนักอสนีบาตตกถูกหน้ามุขห้องเครื่อง หลังพระมหามนเทียร เปลวไฟนั้นพุ่งออกมาทั้งหน้าบัน เวลานั้นเสด็จออกขุนนางว่าราชการอยู่ ข้าราชการพร้อมกันช่วยกันดับเพลิง ตักน้ำฝนที่กลางชลาลึกเพียงเข่าส่งขึ้นไปบ้าง โกยเอาโคลนที่อ่างบัวส่งขึ้นไปทางบันไดที่ขึ้นเพดาน เก็บครุที่เรือนเจ้าจอมจนหมด ช่วยกันทั้งผู้หญิงผู้ชาย ดับลงได้เมื่อเวลา ๗ ทุ่มเศษ ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ได้เห็นเพลิงติดสว่างขึ้นก่อน รีบร้อนเสด็จมาเข้าในพระบรมมหาราชวังเป็นแม่กองดับเพลิง

ได้ช้างสำคัญ ๓ ช้าง

ในปีนั้น หลวงคชศักดิ์จับได้ช้างพลายลูกโขลงช้าง ๑ สีทองแดง สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว ส่งลงมาถึงกรุงณวันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ[๑] พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมไอยเรศ สีสุริเยศยอแสง ดามพแสงกมเลศฤทธิ์ สิทธิมงคลคุณวิบุลยยศ คชวิลาศลักษณเลิศฟ้า ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลงชื่อใหม่ว่า พระบรมไอยเรศวิเศษสรรพางค์ ศรีสุริยสายัณห์ยอแสง ดามพแสดงกุมภเรศฤทธิ์ ประสิทธิมงคลคุณวิบุลยยศ คชวิลาศรัตนเลิศฟ้า

---

๑. วันที่ ๒๒ มิถุนายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) ถวายช้างพลายสีเขียวเหมือนครามแห้ง งาขาวข้างหนึ่ง สูง ๕ ศอก ๖ นิ้ว ถึงกรุงณวันศุกร เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๑] ขึ้นระวางชื่อ พระบรมสังขทันต์ ฉวีวรรณนิลขจิต พงศ์พิษณุรังรักษ์ ประเสริฐศักดิ์ระบือบุญ อนันตคุณภิญโญยศ มงคลคชเลิศฟ้า

ครั้นณวันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] เจ้าพระยาพระคลังถวายช้างพลายพนมกรช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว งาขึ้นขวาปลายงาขึ้นทับกัน ขึ้นระวางเป็น พระบรมคชลักษณ์ศักดิสารจุมปราสาท ชาติรัตกัมพล มงคลสรรพอนันตคุณศรีสุนทรเลิศฟ้า

ข้าวแพง

ในเดือน ๑๐ ปีมะโรงนั้น ข้าวแพงราคาเกวียนละ ๑ ชั่ง ข้าวสารถังละ ๖ สลึง ๗ สลึง เพราะข้าวเก่าหมด แต่แพงมากอยู่ประมาณ ๕ วัน พอได้ข้าวใหม่ก็ถูกลงเร็วนัก เมื่อณวันอาทิตย์เดือน ๙ ขึ้น ๙ ค่ำ[๓] ข้าวกำลังแพงอยู่นั้น โปรดให้จ่ายข้าวในฉางหลวงออกมาขายให้ราษฎรที่ยากจนถังละ ๑ สลึง กรมหลวงรักษรณเรศเป็นแม่กองขายข้าวให้

---

๑. วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒. วันที่ ๒๘ กรกฎาคม

๓. อาทิตย์ที่ ๑๘ สิงหาคม (ตรงกับขึ้น ๕ ค่ำ)

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถูกนินทามาก ปีมะโรงน้ำมาก ทำนาได้ผลเมล็ดข้าวเป็นอันมาก

พระสงฆ์ไทยไปลังกา

ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ พระสงฆ์ลังกาฝากหนังสือเข้ามาเตือนหนังสือพระไตรปิฎกที่ยืมมาเที่ยวก่อน ๔๐ พระคัมภีร์ได้ทรงทราบแล้ว โปรดให้เจ้าพนักงานจัดเรืออุดมเดช ให้พระสุภูติ ๑ พระสังฆรักขิต ๑ พระปิลินทวัจฉ ๑ พระยัญทัต ๑ พระอาสภ ๑ พระอมร ๑ รวม ๖ รูป สามเณรปันขาระรูป ๑ ออกไปส่งสิทธัตถะสามเณรลังกาที่บวชเป็นพระภิกษุแล้ว ส่งพระไตรปิฎกที่ยืมเข้ามานั้นด้วย และมีสมณสาสน์ขึ้นไปถึงพระสังฆนายก กับธูปเทียนต้นไม้เงินทองไปบูชาพระทันตธาตุด้วย เดือน ๑๒ ข้างแรม พระสงฆ์ธรรมยุตติกากับพระลังการูป ๑ ไวยาวัจจกร ๑๐ คน พร้อมกันไปลงเรืออุดมเดชที่นอกสันดอนใช้ใบไป

เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเรื่องการทัพญวน

ครั้นมาถึงณเดือนอ้ายขึ้น ๗ ค่ำ[๑] เจ้าพระยาบดินทรเดชาบอกเข้ามาว่า พระทุกขราษฎร์ เมืองนครราชสีมา พระยาพล เมืองบัตบอง พระยาวิบูลยราช นายทัพนายกองซึ่งตั้งรักษาด่านมะโรม แต่งให้คนไปสืบราชการที่เมือง

---

๑. จันทร์ที่ ๑๖ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ได้ความว่า ณเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ องใบจันคนใหม่ คุมไพร่ ๑,๕๐๐ คน เรือแงโอ ๘ ลำ มาแต่เมืองโจฎกมาเพิ่มเติมณค่ายเมืองเปียม แล้วสืบได้ความว่าณเดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ องญวนจะมาตีเมืองกำปอด องญวนเกณฑ์ญวนเขมรให้ขนปืนใหญ่กระสุน ๓ นิ้ว ๑๑ กะบอก ปืนคาบศิลา ๓๐๐ กะบอก บรรทุกเรือไว้แล้ว แต่ยังหาได้ยกมาไม่ ครั้นณวันเดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๑] ขุนวิเศษซึ่งไปลาดตระเวนทางด่านกะพงตราด ส่งตัวอ้ายพรม อ้ายทน เขมร ซึ่งญวนใช้ถือหนังสือองตงภู องโสจัน องอันสาด มาถึงพระยาพระเขมรจีนแขกจามทั้งปวงว่า องผู้ใหญ่รับคำสั่งเจ้าเวียดนามให้พาเจ้าหญิงขึ้นมาตั้งที่เมืองพนมเปิ๊ญอีก ถ้าพระยาพระเขมรจีนแขกจามไม่เข้าด้วย จะยกกองทัพมาจับฆ่าเสียให้สิ้น และเรือกองทัพญวนตั้งอยู่ที่แหลมอังโดนแขวงเมืองเปียม ๕ ลำ เจ้าพระยาบดินทรเดชาไม่ไว้ใจแก่ราชการจัดให้พระเมือง พระวันษาพิมล ออกญาสุริยวงศ์ คุมไพร่ ๑๕๐ คนไปช่วยรักษาเมืองกำปอด ให้หลวงมหาดไทยหมื่นชำนิอัตรี ออกญาเสนาบดีคุมไพร่ ๕๐ คนไปช่วยรักษาเมืองเปียม ให้จมื่นสรรเพธภักดีมีหนังสือไปถึงพระยาราชโยธาให้เร่งรัดพระกำแหงมหิมา หลวงภักดีเดช ให้ยกพล

---

๑. อังคารที่ ๑๘ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ในกองทัพที่กลับมาเมืองประจิม เมืองกระบินทร์ เมืองประจันตคาม เมืองวัฒนานคร กลับออกไปเมืองพนมเปิญ แล้วให้จมื่นสรรเพธภักดีเกณฑ์นายไพร่ที่ทำถนนทำทางนั้นออกไปช่วยรักษาหน้าที่เมืองพนมเปิญด้วย

โปรดให้มีตราตอบออกไปว่า ญวนจะส่งเจ้าผู้หญิงมาเมืองพนมเปิญนั้นหาจริงไม่ ญวนคงจะเอาไว้เป็นหุ่นไว้เกลี้ยกล่อมเขมรต่อไป ซึ่งเจ้าพระยาบดินทรเดชาได้จัดให้นายทัพนายกองไปช่วยรักษาเมืองเปียม เมืองกำปอดก่อนคนยังน้อยอยู่ กว่าจะได้ไพร่พลกองทัพที่กลับเข้ามาเมืองประจิม เมืองประจันตคาม เมืองกระบินทรบุรี เมืองวัฒนานครนั้นชอบด้วยราชการ

และในปีมะโรงนั้น นักองค์ด้วงเกิดบุตรชายด้วยแม่นางนักเขียว บุตรพระยาจักรีคน ๑ ให้ชื่อว่านักองค์สุริยวงศ์

จับจีนชายฝั่นที่ปากน้ำบางปะกง

ฝ่ายที่กรุง ที่แสมดำระหว่างปากน้ำบางปะกงกะบังสองคลองนั้น อ้ายจีนเผียว อ้ายจีนก้วน ตั้งอยู่ในป่าแสมริมชายทะเล ขายฝิ่นก้อนอยู่เป็นนิตย์ พระยามหาเทพให้จมื่นสมุหพิมาน (สมบุญ) ออกไปจับก็แตกหนี อ้ายจีนเผียว อ้ายจีนก้วน เข้ามา ได้ทรงทราบแล้ว จึงดำรัสสั่งให้จมื่นราชามาตย์กับพวกทหารปืนปากน้ำออกไปจับ ได้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สู้รบยิงกันในที่นั้น เวลาน้ำแห้งเป็นเลนออกมาสัก ๓ เส้น จมื่นราชามาตย์ได้ไล่คนให้แยกกันเป็นปีกกาให้พ้นทางปืน ลุยเลนขึ้นไปบนบกได้ไล่ฆ่าฟันพวกจีนแตกหนีไป เห็นอ้ายคนยิงปืนหลักถูกดินลวกตายอยู่ที่ริมปืนคน ๑ ได้ตัวจีนเผี้ยว จีนก้วนตัวนาย กับฝีนเข้ามาถวาย ๓๐ ก้อน

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชา จัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว สืบราชการก็ไม่เห็นญวนยกมาอีก แต่ออกไปอยู่ถึง ๖ ปีแล้ว ก็ให้พระพรหมบริรักษ์ นายทัพนายกองอยู่เป็นเพื่อนพระองค์ด้วง แล้วก็กลับเข้ามาณกรุงเทพมหานคร

ฝ่ายเจ้าอุปราช พระมหาสงคราม ลงมาเฝ้ากราบทูลว่าไปกวาดครัวได้เก่าใหม่เป็นจำนวนคนครัวเมืองวัง ๘๕๒ คน เมืองตะโปน ๕๗๕ คน เมืองนอง ๑๐๓ คน เมืองพิน ๑๒๒ คน เมืองคำมวน ๘๐๖ คน รวมคน ๒,๔๕๘ คน

พระราชทานที่ให้พวกครัวที่กวาดต้อนมาอยู่ตามใจสมัคร

พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธร พระประทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคาย ได้บอกส่งท้าวสิงหนามเจ้าเมืองดำวอ กับท้าวเพี้ยเมืองวัง พระคำก้อนเจ้าเมืองคำเกิด อุปฮาดเมืองคำน้อย ท้าวเพี้ยเมืองพะบาง ท้าวเพี้ยนายครัวลงมาณกรุงเทพมหานคร ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แล้วให้ถามนายครัวว่า ได้ปรึกษา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หารือท้าวเพี้ยครอบครัวพร้อมมูลกันจะตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านใดตำบลใด จะสมัครทำราชการขึ้นกับเมืองใด จะโปรดให้อยู่ตามใจสมัคร นายครัวให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าราชวงศ์เมืองวังกับพวกพ้องท้าวเพี้ยครอบครัว สมัครอยู่บ้านกุจฉินารายน์ ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวโรงกลางเมืองวังกับพวกพ้องท้าวเพี้ยครอบครัว ขอสมัครตั้งอยู่บ้านประขาวพะงา ขึ้นกับเมืองสกลนคร ท้าวลำดวนเจ้าเมืองคำเกิดกับครอบครัว สมัครอยู่บ้านขอนยาง ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ อุปฮาดราชวงศ์เมืองคำม้วนกับพรรคพวกครอบครัว ขอสมัครตั้งอยู่บ้านแซงบาดาล ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวเพี้ยเมืองสูงกับพรรคพวกครอบครัว ขอสมัครตั้งอยู่บ้านกุสุมาลขึ้นกับเมืองสกลนคร ท้าวสายนายครัวเมืองวัง ซึ่งอยู่บ้านบางหวายธาตุพนม กับเจ้าเมืองเชียงรม อุปฮาด ราชวงศ์ท้าวเพี้ยครอบครัว ขอสมัครตั้งครอบครัวอยู่บ้านห้วยศีร์ษะบัว แขวงเมืองนครพนม และครอบครัวขุนป้องพลขันธ์ พระไชยเชษฐาเมืองตะโปน ขอตั้งอยู่เมืองเขมราฐ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกบ้านที่ครัวอยู่ตั้งขึ้นเป็นเมือง แล้วตั้งให้นายครัวเป็นเจ้าเมืองมีชื่อต่าง ๆ กัน แล้วตั้งอุปฮาดราชวงศ์ท้าวเพี้ยไว้สำหรับเมืองพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคตามผู้ใหญ่ผู้น้อยทุกๆเมือง แล้วโปรดให้ตั้งด่านไว้ฟากโขงตะวันออก คอยลาดตระเวน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ระวังสืบสวนว่าญวนจะยกข้ามฟากมากวาดต้อนเอาครอบครัว นั้นคืนกลับไป จะได้ตระเตรียมสู้รบทันท่วงที ให้เจ้าเมืองนครพนมจัดคนข้ามไปตั้งที่บ้านบึง แขวงเมืองนครต่อแดนเมืองมหาไชยตำบล ๑ ให้คำนบุตดีกองอาทมาตตั้งด่านที่เขตต์แดนเมืองแพรกตำบล ๑ ให้ท้าวสายตั้งที่บ้านโพแดนเมืองวังตำบล ๑ ให้เจ้าเมืองเชียงรมตั้งด่านเขตต์แดนเมืองเชียงรมตำบล ๑ ให้พระสุวรรณภักดีเจ้าเมืองท่าขอนยาง พระศรีสุวรรณเจ้าเมืองแซงบาดาลจัดคนไปตั้งด่านบ้านนาหินแขวงเมืองคำเกิด เมืองคำม้วนตำบล ๑ ให้พระธิเบศรวงษาเจ้าเมืองกุจฉินารายน์ ข้ามไปตั้งด่านบ้านนาใต้เมืองวังตำบล ๑ ให้พระยาประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนครจัดคนข้ามไปตั้งด่านเมืองมหาไชยตำบล ๑ ทางนาบำต่อแดนเมืองกวางเบืองตำบล ๑ ให้เจ้าเมืองเขมราฐจัดคนไปตั้งด่านที่เมืองพอง เมืองพิน ตำบล ๑ ให้พระไชยเชษฐาตั้งด่านอยู่เมืองตะโปนตำบล ๑ ให้มาลาดตระเวนบรรจบถึงกันทุกด่าน

พระสงฆ์ไทยกลับจากลังกา

ครั้นเดือน ๔ พระสงฆ์ที่ไปส่งหนังสือเมืองลังกากลับเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร พาพระสงฆ์ชาวลังกาเข้ามาพระสงฆ์สามเณรคฤหัสถ์เข้ามาคราวนั้น ๔๐ คนเศษ กับยืมหนังสือพระไตรปิฎกเข้ามาอีก ๓๐ คัมภีร์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เกิดเหตุกับฮันเตอร์ (พ่อค้า)

ในปีมะโรงปลายปีนั้นมีเหตุเกิดขึ้นด้วยหันเตรอังกฤษ ซึ่งเป็นหลวงอาวุธวิเศษประเทศพาณิช เข้ามาตั้งค้าขายอยู่ที่กรุง เอากำปั่นไฟเข้ามาขายลำ ๑ คิดราคา ๒,๐๐๐ ชั่ง เจ้าพนักงานไม่ซื้อ หันเตรพูดหยาบช้าว่าในหลวงรับสั่ง ถ้าเจ้าพนักงานไม่ซื้อ จะเอาเรือไปผูกไว้ที่หน้าตำหนักน้ำ ทรงทราบก็ขัดเคือง ให้ไล่หันเตรไปเสีย ไม่ให้อยู่ในบ้านเมือง หันเตรออกไปจึงพูดอวดว่า จะออกไปฟ้องต่อคอเวอนเมนต์อังกฤษ จะให้กำปั่นรบเข้ามาชำระความ

เตรียมการป้องกันอังกฤษ

เพราะฉะนั้นจึงโปรดให้กรมหลวงรักษรณเรศรไปทำเมืองนครเขื่อนขันธ์ เสริมป้อมมหาสังหาร ป้อมเพ็ชร์หึงขึ้นอีกชั้น ๑ ทำปีกกาขึ้นที่หน้าเมืองอีก ๒ ตำบล ชื่อว่าปีกกาวงเดือน ที่เมืองสมุทรปราการโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม ลงไปทำปีกกาขึ้นอีก ๒ ฟากแม่น้ำ ต่อปีกกาป้อมนาคราชลงไป ชื่อว่าปีกกาพับสมุทร ป้อมผีเสื้อสมุทรนั้นให้รื้อบนเสียชั้น ๑ ตั้งใบเสมาปีกกาออกไป ๒ ข้าง ทำทุ่นปักหลักต้นโกลนและแล่นสายโซ่ข้ามแม่น้ำที่หลังป้อมผีเสื้อสมุทร ข้ามมาถึงปากคลองด้าน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝั่งตะวันออก แล้วถมศิลาที่แหลมพ้าผ่ารั้วกะลาวนอีก๕กอง ไว้ช่องเรือแต่พอเดิน เรียกว่าโขลนทวาร

ลุศักราช ๑๒๐๗[๑] ปีมะเส็งสัปตศก เป็นปีที่ ๒๒ เจ้าราชวงศ์เชียงใหม่ นำช้างพลายเล็บรอบเท้า เล็บข้างหน้าห่างกันตามธรรมเนียม แต่ข้างหลังนั้นห่างกัน ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ลงมาถวายช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๒ นิ้ว ถึงกรุงเทพฯ ณวันศุกร เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ[๒] พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมนขาคเชนทร์

หัวเมืองตะวันตกเกิดจีนตั้วเหี่ย

ฝ่ายข้างเมืองตะวันตก พวกจีนคบคิดกันเป็นตั้วเหี่ย แล้วเป็นสลัดตีเรือลูกค้าตั้งแต่เมืองปราณตลอดไปถึงเมืองหลังสวน จนไม่มีเรือแล่นไปมา พระบริรักษภูธรเจ้าเมืองพังงาบอกข้อราชการเข้ามา หลวงภากร ขุนวิเศษ (แบ้น) นายเรือนายไพร่ ๗ คน ออกจากเมืองไชยาแล่นมาถึงเกาะจานเมื่อณเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ[๓] ปีมะโรงฉศก พบเรืออ้ายจีนสลัดเข้าตีได้เวลาพลบ เก็บได้ทรัพย์สิ่งของ จะฆ่าคนเสียให้สิ้น เหลือแต่ขุนวิเศษว่ายน้ำเกาะไม้เข้ามาได้ถึงฝั่ง เพราะเป็นเวลากลางคืน อ้ายจีนสลัดไม่เห็น เดิน

---

๑. พ.ศ. ๒๓๘๘ ๒. วันที่ ๑๑ เมษายน

๓. พฤหัสบดีที่ ๑๙ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บกเข้ามาเมืองปราณ ๆ ส่งมาเมืองเพ็ชรบุรี กรมการเมืองเพ็ชรบุรีบอกเข้ามาถึงกรุงเมื่อเดือน๕ เจ้าพนักงานกราบบังคมทูล ทรงทราบแล้ว โปรดให้สืบลูกค้าได้ความว่า อ้ายจีนชังบุญไหหลำบ้านตากแดด แขวงเมืองชุมพร เป็นตั้วเหี่ยใหญ่คน ๑ อ้ายจีนก๊กเส็งไหหลำ บ้านท่าตะเภา เป็นตั้วเหี่ยใหญ่คน ๑ อ้ายจีนหน่ายฮกเกี้ยน บ้านท่ายาง เป็นยี่เหี่ย อ้ายจีนเงาแคะ บ้านท่ายาง เป็นซาเหี่ย อ้ายจีนผังฮกเกี้ยน บ้านท่ายาง เป็นเฉาเหี่ย อ้ายจีนจุ้ยฮกเกี้ยน เป็นเสมียน อ้ายจีนใต้หมาเก๊า บ้านศีร์ษะกรุด เป็นอังษา อ้ายจีนเสียงยงไหหลำ เป็นซินแส อ้ายจีนอ๋องโปย จีนสำฉายหมาเก๊ามาแต่เกาะหมาก เป็นซินแสใหญ่ ขุนพัฒน์กวาง เป็นแซ่เตียว เป็นตั้วเหี่ยอยู่เมืองกำเนิดนพคุณ จีนฮีแต้จิ๋ว เป็นตั้วเหี่ยอยู่ที่บ่อทอง หลวงจีนต่นนายอากรเตาสุรา เป็นตั้วเหี่ยอยู่ที่บ้านดอน จีนสีหมาเก๊า เป็นตั้วเหี่ยอยู่ที่เมืองนคร เที่ยวชักชวนจีนฮกเกี้ยน จีนไหหลำ จีนแต้จิ๋ว หมาเก๊า มาเข้าเป็นพวกตั้วเหี่ยเป็นอันมาก เที่ยวตีลูกค้าฆ่าคนตายเป็นหลายลำ

จับจีนตั้วเหี่ยได้

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จมื่นราชามาตย์ลงกำปั่นแกล้วกลางสมุทรไปชำระที่เมืองประทิว เมืองชุมพร

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมืองไชยา จมื่นสมุหพิมาน (แพ) คุมกองอาสาตามออกไปชำระเมืองบางตะพาน คลองวาน เมืองกำเนิดนพคุณ เมืองท่าทอง เมืองนครนั้นให้พระยานครชำระ จมื่นราชามาตย์ จมื่นสมุหพิมาน ได้กราบถวายบังคมลาออกไป เมื่อณวันศุกร เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ[๑] จมื่นราชามาตย์จับจีนผู้ร้ายได้รูปพรรณสิ่งของสำคัญ คือ พิมเสน น้ำมันจันทน์พรรณผ้าหลายอย่าง ส่งพวกนายตั้วเหี่ยกับจีนสลัดเข้ามาเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมาสลัดในท้องทะเลฝ่ายตะวันตกสงบลง

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร เมื่อณเดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ[๒] แล้วพระยาน่านถวายช้างพังเล็บครบช้าง ๑ ลงมาถึงกรุงเทพมหานครณวันเสาร์เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ[๓] พระราชทานชื่อขึ้นระวางว่า พระบรมนาเคนทรนขา

จับขุนนางเขมรที่เป็นกบฏได้ ๑๑ คน

ฝ่ายที่เมืองเขมร เมื่อเดือน ๖ พระยาจักรี (มี) กับพระยาพระเขมร ๑๗ คน รวม ๑๘ คน คบคิดกันเป็นกบฏ มีหนังสือลับไปถึงญวน ขอให้ญวนยกทัพพาเจ้าหญิงขึ้นมา พระยาพระเขมรจะพากันกำเริบขึ้น กำจัดพวกกองทัพไทย

---

๑. วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒. เสาร์ที่ ๑๐ พฤษภาคม

๓. อังคารที่ ๑๓ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

และพระองค์ด้วงเสีย พระองค์ด้วง พระพรหมบริรักษ์ พระยาณรงควิไชย พระนรินทรโยธา ซึ่งเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้อยู่ช่วยพระองค์ด้วงอยู่รักษาเมือง จับได้หนังสือลับที่เขมรมีไปถึงญวน ๆ มีตอบมาเป็นหลายฉะบับ มีรายชื่อพระยาพระเขมรเป็นแน่แล้ว ก็ให้จับได้พระยาจักรี พระยาเสนากุเชนทร (นพ) พระยาโกษาสงคราม (มุม) พระยาเสนาพิพัฒน์ (โสม) พระยาโสรไทย (โสม) พระยาศรีนครธรรมราช (มก) พระยาวงษาธิบดี (ศรี) พระยากุเชนทรเสนา (โปด) พระยามนตรีนุชิต (โตด) มโนศุกร์กะลาภาศเสว ๑๑* คนมาถาม ให้การรับเป็นสัตย์ แต่อ้ายศรีสุคนธ์ (เตียง) อ้ายสีทิพวัง (เก่า) อ้ายกลาภาศ (มง) หลบหนีไปอยู่ในป่า อ้ายวราชรส อ้ายสนองไชย อ้ายแสนไชย (มัน) อ้ายพระคลัง (ศุข) รู้ด้วย หนีไปหาญวนๆ ได้ยกขึ้นมาตั้งค่ายอยู่ค่ายเปียมปะเตียง ๒.๐๐๐ คน ค่ายยายไทย ๑.๐๐๐ คน

ญวนยกทัพเรือมารบเขมร

ครั้นแจ้งว่าไทยรู้ตัวจับพวกกบฏได้ ตระเตรียมการที่จะสู้รบพรักพร้อมอยู่ ความลับเสียไปแล้ว ญวนก็สงบทัพอยู่มิได้ยกขึ้นมา พระองค์ด้วง พระพรหมบริรักษ์ พระยา

---

* พงศาวดารกรุงกัมพูชา ๒๖๐ ว่า "๑๒ คน"

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ณรงควิชัย จึงบอกเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร แล้วขอประหารชีวิตพวกกบฏเสีย ครั้นถึงเดือน ๘ มีบอกซ้ำเข้ามาอีกว่า เมื่อเดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] เวลาเช้าทัพเรือญวนใหญ่น้อย ๘๐ ลำ แจวเข้ามาสู้รบกับกองทัพเขมรที่แพรกสนนใจคลองโพลัก เขมรได้สู้รบญวนแต่เช้าจนเพล เขมรแตกไป ครั้นณเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ[๒] ญวนยกทัพเรือใหญ่น้อย ๑๒๐ ลำ ไพร่ ๓,๐๐๐ คน ขึ้นมาตีค่ายกะพงตะแบกได้แล้วองตาเตียงกุน องตาโด ยกทัพขึ้นมา เรือ ๑๗๐ ลำ คนประมาณ ๖,๐๐๐ เศษ ขึ้นมาตั้งอยู่ที่ค่ายโพธิ์พระบาท ค่ายโพธิ์พระบาทนั้นเป็นที่อยู่ขององค์จันทร์ แล้วนายทัพนายกองจับญวนเขมรที่มาสืบราชการได้ ซักถามได้ความว่าองตาเตียงกุนแม่ทัพ ให้เขมรขึ้นมาทำแผนที่เมืองอุดงฤๅไชยลงไปดูแล้วจะตีก็จะแตกดอก ฤดูน้ำจะตีเมืองใหญ่ชั้นนอกให้ยับเยินเสียก่อน จะไม่ได้มาช่วยกันได้ ได้ทรงทราบความใบบอกทั้ง ๒ ฉะบับแล้ว ทรงพระราชดำริว่า เขมรที่เป็นกบฏก็รู้ถึงกัน นี่หากว่าจับได้ไส้ศึกเสียก่อน ถ้าจับไม่ได้ก็จะรักษาตัวยาก ญวนคิดการครั้งนี้เป็นการใหญ่อยู่ แต่กำลังพระองค์ด้วงและนายทัพนายกองที่ให้อยู่เป็นเพื่อน จะสู้กับญวนนั้นเห็นจะต้านทานญวนไม่ได้

---

๑. ศุกรที่ ๔ กรกฎาคม ๒. ศุกรที่ ๑๑ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาบดินทรเดชายกทัพไปเมืองอุดงฤๅไชย

จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาบดินทรเดชายกออกไปก่อน ได้ยกไปเมื่อเดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ[๑] ให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองซึ่งเคยกันกับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ให้เร่งตามออกไป ให้พระยาราชสุภาวดีออกไปตั้งอยู่เมืองกระบินทร์ ส่งสะเบียงอาหารกระสุนดินดำ ให้จมื่นสรรเพธภักดีไปอยู่ท่าสวาย ให้คอยรับสิ่งของต่อ ๆ ขึ้นไปถึงเมืองบัตบอง ๆ จะได้ไปส่งเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่เมืองอุดงฤๅไชย ครั้งนั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยกออกไปถึงเมืองอรัญ เอาปัศตันปืนคาบศิลาไว้ในแอบสาน ด้วยไม้ใส่ถุงวางไว้บนสัประคับข้างตัวท่าน ถูกไฟมูลกล่องตกลง แอบนั้นไหม้ทะลุลงไป ดินก็ลุกขึ้นลวกเอาแขนตั้งแต่ไหล่ตลอดลงไปถึงข้อศอกปอกออกไป เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็แข็งใจลงไปถึงเมืองอุดงฤๅไชย ป่วยรักษาอยู่

ญวนตีค่ายเมืองพนมเปิ๊ญแตก

ครั้นณเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๒] น้ำมาก ญวนเห็นว่าค่ายเมืองพนมเปิ๊ญน้ำท่าท่วมแล้วผู้คนไม่มีที่อาศัย จึงยกทัพเรือเข้ามาล้อมยิงพระยาไชยวิชิต พระยาณรงควิชัย พระพรหมบริรักษ์ นายทัพนายกองรักษาอยู่คน ๕,๐๐๐ ก็แตกยับเยิน

๑. ศุกรที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒. พฤหัสบดีที่ ๑๑ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไป ที่มีเรือก็หนีมาอุดงภาไชย ที่ไม่มีเรือก็ต้องลุยน้ำมา ญวนก็ไล่ฆ่าฟันตายเสียเป็นอันมาก แล้วญวนก็เข้าตั้งอยู่ในค่ายเมืองพนมเปิญบ้าง แยกกันไปอยู่ที่กะพงหลวงบ้าง ค่ายจะโรยจังวา ค่ายเกาะจีนบ้าง

ครั้นมาถึงแรม ๑๐ ค่ำ องตาเตียงกุน องตาโด ให้จงตกเจ้าเมืองโจฎกคุมกองทัพไปตีเมืองอุดงภาไชย จงตกจึงบังคับให้องลันบินซึ่งคุมไพร่ ๑,๐๐๐ คน ตั้งอยู่ท่ากะพงหลวงกับองตนผู้ องเดดก องลันบิน คุมไพร่๒,๐๐๐คน เรือแงทราย เรือแงโอ เรือแงเล ๗๐ ลำ ยกขึ้นไปตามคลองอุดงภาไชย เวลา ๓ ยามเศษ พอรุ่งขึ้นเช้าถึงวัดกัวขึ้นเดินบกไปตามชายป่าทาง ๑ จงตกคุมไพร่ ๒,๐๐๐ ยกไปทาง ๑ หมายจะปล้นเอาค่ายอุดงภาไชยพร้อมกัน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาตีทัพญวนแตกถอยไป

ฝ่ายเจ้าพระบดินทรเดชาจับญวนได้ ถามได้ความว่าถ้าญวนจะยกเข้ามาตีเมืองอุดงภาไชย จึงจัดทัพช้างที่มีอยู่ไว้กับไพร่พล ถ้าญวนยกมาเมื่อไรจะให้ทัพช้างเข้าลุยไล่เอา พอทัพญวนยกเข้ามาถึงชานเมือง เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ไล่กองทัพออกลุยไล่บุกบันเอา ญวนไม่ทันจะตั้งค่ายขุดสนามเพลาะ ทัพช้างก็ถึงตัวเข้าไล่ยิงไล่แทงอลหม่าน ไพร่พลก็อุดหนุนเข้าไป ยิงฟันเป็นตะลุมบอน ทัพญวนก็แตกหนี

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ลงเรือไป ตายในที่รบเป็นอันมาก ครั้นญวนแตกไป เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้นายทัพนายกองไปตั้งค่ายไว้เป็นค่ายด่านที่ปากคลองอุดงฤๅไชย ให้พระยารัตนาวิเศษ (จิตร) เจ้าเมืองสวายอยู่รักษาค่าย ๑ ที่คลองกะพงให้หลวงลบบาดาลอยู่รักษาค่าย ๑ ที่ปากคลองพระยาฤๅได้ตั้งป้อม ๓ ป้อมชักปีกกาถึงกัน จัดให้พระสำแดงฤทธิรงค์ พระณรงคฤทธิเดช พระพิมาย คุมกองทัพเมืองนครราชสีมา ให้หลวงอินทรกชลักษณ์คุมกองทัพเมืองนครเสียมราฐอยู่รักษา แล้วให้พระยาพลเมืองบัตบองคุมกองทัพเมืองบัตบองไปตั้งอยู่แขวงเมืองบาทีริมน้ำทางเมืองโจฎกกอง ๑ ให้พระยาจัตุรงคนรินทรวิชัยคุมกองทัพเมืองขุขันธ์ เมืองลาดปะเอียไปตั้งอยู่แขวงเมืองไพรกระบาทริมน้ำทางเมืองโจฎกกอง ๑ แล้วจัดให้พระยากลาโหม พระยาธรมาเดโช คุมกองทัพพระยาพระเขมรไพร่พลหัวเมืองฝ่ายตะวันออก ไปตั้งคอยตัดรอนเรือลำเลียงญวนไปมาทางลำน้ำเกาะแตง ให้แยกย้ายคนให้หลายทาง ให้พระยาเดโชเจ้าเมืองเมืองกะพงสวายกับไพร่พลซึ่งมารับราชการอยู่ณเมืองอุดงฤๅไชย กลับมาตั้งค่ายที่ลำน้ำสะโทงแขวงเมืองกะพงสวายแห่ง ๑ ให้มั่นคง

พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอับษรสุดาเทพสิ้นพระชนม์

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอับษรสุดาเทพฝ่ายใน ประชวรพระโรค หมอว่าเป็นตรีสันทฆาต

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สิ้นพระชนม์วันศุกรเดือน ๙ แรม ๕ ค่ำ โปรดให้ทำพระเมรุที่ท้องสนามหลวง

ครั้นณวันพุธเดือน ๑๑ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] พระยาสงขลาถวายช้างเล็บครบช้าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว ขึ้นระวางเป็น พระบรมทัศนขา ไอยราลักษณรังสฤษฎิ วิษณุพงศ์มงคลคุณ พรุณศาสตรสายฝน สบสกลเลิศฟ้า

ความอัศจรรย์ของพระยามหาเทพ

ในเดือน ๑๒ ข้างแรมนั้น มีการอัศจรรย์ควรจะกล่าวไว้ด้วย พระยามหาเทพ (ปาน) ทำผ้าป่าจะไปทอดที่วัดบวรมงคล มีนายเวรขุนหมื่นผู้คุมในกรม และขุนนาง เจ๊สัว จุ้นจู๊ ขุนพัฒน์ และชาวแพ มาขออาสารับฎีกาไปทำมากกว่ามากจนเหลือพระในวัด ต้องเอาไปทอดวัดอื่น ๆ ต่อไป ผ้าป่านั้นทำประกวดประขันกันเป็นกระจาด ๓ ชั้นบ้าง ๔ ชั้นบ้าง เป็นยักษ์ใหญ่บ้าง เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ บ้าง เป็นอศุภบ้าง มีเครื่องเล่นสำหรับกระจาดทุกกระจาด จะพรรณนาก็ยืดยาว ลงทุนเจ้าของหนึ่งก็หลายชั่ง ไม่เสียดาย คิดแต่จะให้เจ้าคุณมีความกรุณาอย่าให้ข่มเหงอย่างเดียว เจ้าคุณนั้นกทำยศเหมือนอย่างในหลวง ผูกแพใหญ่ ขึ้นบนเรือที่ปากคลองหน้าบ้านแล้วก็ลงมานั่งอยู่ในแพ มีหม่อม ๆ ละครและ

---

๑. วันที่ ๑ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มะโหรีห่มแพรสีทับทิมลงมาหมอบเฝ้าดูผ้าป่าอยู่หน้าแพ ก็เป็นการเอิกเริกอย่างใหญ่ในแผ่นดินครั้ง ๑ ถึงโดยว่าเจ้าและขุนนางผู้ใหญ่จะทำบ้างก็ไม่ได้เช่นนั้น และเมื่อปีฉลูตรีศกนั้น กรมหมื่นอัปษรสุดาเทพเป็นถึงพระราชบุตรีโปรดปรานมาก คนก็เข้าพึ่งพระบารมีแทบทั้งแผ่นดิน ทำผ้าป่ากระจาดใหญ่ขึ้นที่หน้าพระตำหนักน้ำครั้ง ๑ ก็ยังสู้พระยามหาเทพไม่ได้ พระยามหาเทพทำครั้งนั้น ก็เพื่อจะลองบุญวาสนาว่าตัวกับกรมหมื่นอัปษรสุดาเทพ ผู้คนจะยำเกรงนับถือใครมากกว่ากัน จึงได้คิดทำประกวดประขันขึ้นบ้าง ทำการศพพี่หญิงก็ครั้ง ๑ ทำการศพบุตรหญิงก็ครั้ง ๑ แต่ผู้เอาผ้าและของไปช่วย ขุนนางดูเหมือนจะหมดทั้งแผ่นดิน เจ๊สัว เจ้าภาษี นายอากร จุ้นจู๊ และราษฎร ชาวแพแทบจะหมด ผ้าขาวใช้ในการศพทำบุญให้ทานก็ไม่หมด แต่เหลืออยู่ก็หลายพันพับ ครั้นที่ตัวตายลงบ้าง ก็ไม่มีใครไปช่วย ได้ผ้าขาวไม่ถึงร้อยพับ แต่ชั้นหีบก็ไม่มีผู้ใดคิดต่อให้ บุตภรรยาก็มัวแต่วิวาทจะชิงสมบัติกัน หลวงเสนาวานิชไปอยู่ที่นั่น เห็นว่าไม่มีผู้ใดทำหีบ ก็ไปเรียกบ่าวไพร่ของตัวมาช่วยต่อหีบขึ้น จึงได้ไว้ศพ อันนี้ก็เป็นที่น่าสังเวชอย่างหนึ่ง เมื่อมีชีวิตอยู่ผู้คนบ่าวไพร่ทั้งชายหญิงมีใช้อยู่ในบ้านกว่าพัน กล่าวไว้เพื่อจะให้ท่านทั้งหลายสืบไปภายหน้ารู้ไว้ การเบียด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เบียฬข่มเหงคนทั้งปวงให้ได้ความเดือดร้อน เมื่อตนยังปกติมีชีวิตอยู่พอเป็นสุขสบายไปได้ สิ้นชีวิตไปแล้ว ทรัพย์สินเงินทองเครื่องใช้บ่าวทาสก็ผันแปรเป็นอย่างอื่นไป บุตรก็ไม่ได้สืบตระกูล และบ้านเรือนโตใหญ่ก็เป็นป่าหญ้าไปทั้งสิ้น

บอกพระยาเชียงใหม่

ในเดือน ๑๒ พระยาเชียงใหม่ พระยาละคร พระยาลำพูน บอกลงมาว่า แต่งให้ท้าวมหายศ ท้าวมโนกับไพร่ ๑๐ คนไปสืบราชการที่เมืองยางแดง ซึ่งตั้งอยู่ฝ่ายโชงตะวันตก แต่ณวันเดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ[๑] ครั้นณเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] ท้าวมหายศ ท้าวมโนกลับมาแจ้งความว่า ได้ไปถึงพ่อเจ้าเมืองยางแดง พระพ่อว่าณเดือน ๘ กองทัพเจ้าฟ้าเมืองไล่ฆ่า และกองทัพพะม่าชื่อจักกายหลวงโป ๑ กองทัพตะคานโป ๑ กองทัพ ๑๙ เจ้าฟ้าทั้งปวงเป็นคน ๔๐,๐๐๐ ยกเข้าตี แก่โพหลวง แก่โพน้อย ก็แตกเข้าป่าดงหลบหนีกองทัพพะม่าเข้าไปซุ่มซ่อนอยู่ และกองทัพเงี้ยวพะม่าเข้าไปถึงอิวมองซรอง กองทัพพะม่าและเงี้ยวถลำเกินอิวมองซรองเข้าไป เจ้าฟ้าหอคำแดงและเจ้าฟ้าเมือสีปอพวกเงี้ยวเป็นแม่ทัพหน้า ทัพหลวงยกถลำเข้าไปถึงอิวมองซรองแล้ว กองทัพแก่โพหลวง แก่โพน้อย ซึ่ง

---

๑. อาทิตย์ที่ ๖ กรกฎาคม ๒. อาทิตย์ที่ ๑๔ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ซุ่มซ่อนอยู่ ๓,๐๐๐ คนนั้น ก็ตีกองทัพเงี้ยวและพะม่าแตกกระจัดกระจายไป พวกยางแดงก็ฆ่าเจ้าฟ้าหอคำแดง เจ้าฟ้าสีป่อ และเงี้ยวพะม่าตายเป็นอันมาก กองทัพหลวงพะม่าถอยขึ้นไปตั้งอยู่เขาเงินดังเก่า ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ได้รบกัน และที่เมืองยางแดงนั้น เขาเรียกว่ากะเหรี่ยงแดงก็เรียกว่ายางแดงก็เรียก เมืองไม่มีขึ้นแก่ผู้ใดมาแต่โบราณ ด้วยเป็นเขาวงล้อมรอบ มีช่องเขาเข้าออกอยู่ ๒ แห่ง มีนายช่อง ๒ คน คือแก่โพหลวง รักษาทางช่องเขาอยู่ตำบล ๑ แก่โพน้อย รักษาทางช่องเขาอยู่ช่อง ๑ ทางนั้นเป็นช่องแคบ พะม่ายกไปตีหลายครั้งก็เข้าไม่ได้ ที่เขาวงนั้นเป็นหน้าผาทั้งสิ้น จะปีนป่ายขึ้นไปก็ไม่ได้ ทำไร่นาอยู่ในเขาวงไม่ต้องอาศัยสะเบียงอาหารเมืองอื่น อังกฤษไปดูก็ออกปากว่า อย่าว่าแต่ฝีมือพะม่าเลย ฝีมืออังกฤษดีกว่าพะม่าก็ไม่ตีได้

ญวนพูดกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นทางไมตรี

ฝ่ายองญวนซึ่งตั้งอยู่ที่ท่ากะพงหลวง ให้ญวนมาพูดกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นทางไมตรีว่า จะให้พระองค์ด้วงมีหนังสือไปขอนักองค์มารดาและญาติพี่น้อง แล้วญวนจะส่งมาให้อยู่พร้อมมูลกัน เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าเป็นอุบาย ให้เรามีความประมาท ก็นิ่งเสียไม่ตอบ แล้วภายหลังญวนก็มารบกวนว่า ให้เขมรมีหนังสือลงไปกราบทูลพระเจ้า

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำเร็จ บานชัยภูมิ เมื่อวัน 06/06/2564

เวียดนามขอเป็นเมืองขึ้นตามเดิม แล้วเจ้ากรุงเวียดนามก็จะส่งเจ้าผู้หญิงญาติพี่น้องมาอยู่ให้พร้อมมูลกัน ญวนว่าแล้วก็กลับไป ฝ่ายกองทัพญวนที่ตั้งอยู่ที่ท่ากะพงหลวง องญวนแม่ทัพใช้ให้ญวนไปมาหาพระองค์ด้วงอีกหลายครั้ง เตือนจะขอเอาหนังสือ แล้วญวนพูดจาว่า เจ้าเวียดนามให้เลโปขุนนางผู้ใหญ่มีหนังสือมาถึงแม่ทัพญวนว่า เจ้าเวียดนามเทียวตรองค์นี้มีพระทัยกว้างขวาง ยกโทษบรรดาขุนนางพระยาพระเขมร แล้วจะส่งเจ้าผู้หญิงญาติพี่น้องให้พระองค์ด้วงๆ จะได้อยู่พร้อมมูลกัน จะได้ครอบครองเมืองเขมรให้อยู่เย็นเป็นสุข พระองค์ด้วงปรึกษาเจ้าพระยาบดินทรเดชา นายทัพนายกองพร้อมกันว่า ให้พระองค์ด้วงมีหนังสือเป็นอักษรเขมรไปยังองคำทรายดายทาน องคำตานดายทาน ซึ่งสำเร็จราชการอยู่ณเมืองไซ่ง่อน ใจความว่าพระยาพระเขมรทั้งปวงเกิดความวิวาทกับญวนแต่ในปีก่อน พระยาพระเขมรทั้งปวงจึงบอกขอเราออกมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เราออกมาบังคับบัญชา พระยาพระเขมรอาณาประชาราษฎรหัวเมืองทั้งปวง ขอสติปัญญาองทั้ง ๒ ช่วยทะนุบำรุงกราบทูลพระเจ้าเวียดนามให้เราได้พึ่งบุญบารมีพระนครใหญ่ทั้ง ๒ ราษฎรไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า ด้วย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาพระเขมรหัวเมืองทั้งปวงโฉดเขลา หารู้ผิดและชอบไม่ รับประทานโทษเสียเถิด ส่งหนังสือไปให้แม่ทัพญวน

ญวนรื้อค่ายไปตั้งอยู่เมืองพนมเปิ๊ญ

ครั้นณเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๑] องญวนแม่ทัพใช้ให้ห้องเวียนมาหาเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่า องญวนจะรื้อค่ายที่ท่ากะพงหลวง ค่ายเกาะจีน ค่ายปากคลองพระยาฤๅ ถอยลงไปตั้งพึ่งราชการเมืองพนมเปิ๊ญ ครั้นณเดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เจ้าพระยาบดินทรเดชาให้นายทัพนายกองไปตรวจดู เห็นญวนรื้อค่ายจากกะพงหลวง และค่ายเกาะจีน พระยาฤๅ ญวนไปตั้งอยู่เมืองพนมเปิ๊ญพร้อมกันอยู่ ญวนจะคิดราชการประการใดยังหาทราบไม่

งานพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปษรสุดาเทพ

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร การพระเมรุทำเสร็จแล้ว ครั้นณเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ[๒] ได้ชักพระศพพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปษรสุดาเทพ มีการมหรสพและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นอันมาก ครั้นณเดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ พระราชทานเพลิง

โสกันต์พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี

ลุศักราช ๑๒๐๘[๓] ปีมะเมียอัฐศก เป็นปีที่ ๒๓ ในเดือน ๕ นั้น ตั้งการโสกันต์พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้า

---

๑. พฤหัสบดีที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒. ศุกรที่ ๑๓ มีนาคม

๓. พ.ศ. ๒๓๘๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระองค์เจ้าลักขณา เป็นกำพร้ามาแต่ยังทรงพระเยาว์ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับมาเลี้ยงไว้ในพระราชวัง ครั้นทรงพระจำเริญขึ้น ก็ทรงพระเมตตาว่าเป็นเจ้ากำพร้า เมื่อจะโสกันต์นั้น ให้มีการแห่และการละเล่นเหมือนอย่างสมเด็จเจ้าฟ้ากุลทลทิพยวดี แต่ไม่มีเขาไกรลาสและมยุรฉัตร ตั้งสวดพระพุทธมนต์ณเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ[๑] เดือน ๖ ขึ้น ๑-๒ ค่ำ ๓ วัน วันจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ[๒] เป็นวันโสกันต์ ตั้งเบญจาสรงน้ำข้างทิมคดฝ่ายตะวันออก ครั้นสิ้นการโสกันต์แล้ว มาถึงเดือน ๘ กรมขุนกัลยาสุนทรประชวร สิ้นพระชนม์เมื่อเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ[๓] พระชนม์ได้ ๕๗ พรรษา

ครั้นมาถึงณวันเสาร์เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำ เจ้าเชียงใหม่นำช้างพลายสีประลาด สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ลงมาถวายช้าง ๑ ยังไม่ได้ทำขวัญขึ้นระวาง เวลานั้นไข้ช้างล้มมาก จึงโปรดพระราชทานให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร ไปเลี้ยงไว้ที่วัง ในปีนั้นเจ้าเชียงใหม่ส่งช้างพลายดำลงมาถวายอีกช้าง ๑ สูง ๕ ศอก โปรดพระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระบรมศุภราชสมมุติชาติโคบุตร กฤษณทรงครุฑประสาทสรรค์

---

๑. ศุกรที่ ๒๔ เมษายน ๒. วันที่ ๒๗ เมษายน

๓. พุธที่ ๑ กรกฎาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ศรีสุพรรณเนื้อริน วรรณนิลผุดผ่าน สารสวัสดิมงคลคุณ สุนทรลักษณเลิศฟ้า

ญวนให้มีราชสาสน์ไปทูลขอเจ้าหญิงต่อเจ้าเวียดนาม

ฝ่ายที่เมืองอุดงฤๅไชย เมื่อณวันเดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ[๑] ญวนส่งนักรสมารดากับหม่อมกลีบภรรยาพระองค์ด้วง บุตรหญิงคน ๑ ขึ้นมาให้ แต่เจ้าหญิงนั้นญวนยังเอาไว้ที่ค่ายพนมเปิญ ญวนว่าแก่พระองค์ด้วงว่า ให้มีพระราชสาสน์แต่งเครื่องบรรณาการไปทูลขอเจ้าผู้หญิงต่อเจ้าเวียดนามก็จะโปรดให้ พระองค์ด้วงเกรงพระราชอาชญาอยู่ ก็ยังมิรับคำตอบญวน จึ่งพูดว่าจะขอปรึกษาพระยาพระเขมรให้พร้อมกันก่อน ถ้าพระเจ้าเวียดนามจะโปรดให้เมืองเขมรเป็นข้าขอบขัณฑเสมา เหมือนครั้งพระนารายณ์รามาผู้บิดาเราดังนั้นก็จะมีไปได้ ญวนก็ขอครัวแขกครัวญวนที่เขมรจับมาแต่เมืองพระตะพัง เมืองกระมวนสอ เมืองปาสัก ๔๐ คน พระองค์ด้วงตอบว่า คนหาได้อยู่ที่เมืองเขมรไม่ ส่งเข้าไปณกรุงเทพมหานคร จะต้องมีหนังสือเข้าไปถึงท่านเสนาบดีให้กราบทูลขอก่อน ญวนถามว่าเมื่อไรจะรู้ความ พระองค์ด้วงว่าขอผัดไป ๓ เดือน

---

๑. อังคารที่ ๑๓ ตุลาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ชักพระพุทธรูปไปวัดราชนัดดาราม

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร ครั้นมาถึงเดือน ๑ แรม ๑ ค่ำ[๑] โปรดให้ชักพระพุทธรูปสมาธิหน้าตัก ๗ ศอก ไปไว้ณพระอุโบสถวัดราชนัดดาราม ให้บ่าวร้องราษฎรมาชักพระ ราษฎรก็นิยมยินดีพากันมาเป็นอันมาก จึงผูกสายชัก ๔ เส้น ครั้งนั้นเจ้าพระยายมราช (บุนนาค) เคยเป็นตำรวจมาแต่ก่อนก็เข้าช่วยเป็นผู้บัญชาการชักลากนั้นด้วย ขึ้นอยู่บนตะเฆ่ที่องค์พระกับนายงานตำรวจและทนายด้วย ๒ คน ชักพระไปทางถนนเสาชิงช้า ถึงที่จะเลี้ยวออกถนนกำแพงใหญ่ที่นั้นต้องหยุดคัดตะเฆ่เลี้ยวออกให้พ้นที่คู เจ้าพระยายมราชลงมาจากตะเฆ่ดูให้นายงานทำการอยู่ พอพระออกมาถึงถนนใหญ่ได้แล้ว เจ้าพระยายมราชยังดูผูกเชือกอยู่ ยังมิทันจะแล้ว ราษฎรเห็นพระออกมาตรงถนนแล้วได้ยินเสียงม้าล่อก็สำคัญว่าให้ลาก ก็ลากขึ้นพร้อมกัน ตะเฆ่นั้นมาโดยเร็ว เจ้าพระยายมราชมิทันจะกระโดดขึ้นตะเฆ่ ด้วยชะราถึง ๗๐ ปีเศษแล้ว ไม่ว่องไว ได้ยินเสียงเขาโห่เกรียวขึ้นก็วิ่งหลบออกมาข้างถนน พอตะเฆ่มาถึงตัวสะดุดล้มลงตะเฆ่ก็ทับต้นขาขาดข้าง ๑ เพียงตะโพก ทนาย ๒ คนเข้าช่วย ตะเฆ่ก็ทับเอาทนาย ๒ คนนั้นด้วย ตายในที่นั้น

---

๑. ศุกรที่ ๔ รันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยายมราช ๑ กับทนาย ๑ ทนายอีกคน ๑ นั้นไปถึงบ้านอยู่ได้เดือนเศษจึงตาย พวกนายงานทั้งปวงไม่มีใครเป็นอันตราย กระโดดขึ้นตะเฆ่ได้ทันที กว่าจะห้ามกันหยุดก็ช้านาน ต่อพระพ้นศพไปแล้วจึงหยุด

ญวนมาเตือนพระองค์ด้วงให้ส่งญวน ๔๔ คน

ฝ่ายที่เมืองเขมร ครั้นมาถึงเดือน ๒ ญวนก็มาเตือนอีกว่า ถึงกำหนดแล้ว เมื่อไรจะได้คน ๔๔ คน พระองค์ด้วงตอบว่า ผู้ถือหนังสือเข้าไปยังไม่กลับออกมา จะได้หรือไม่ได้ก็ไม่แจ้ง จะต้องให้พระยายมราช พระยาราชมนตรีเข้าไปวิงวอนท่านเสนาบดี ให้กราบทูลขอออกมาให้จงได้ ญวนจึงว่าถ้าดังนั้นแล้วในเดือน ๓ ปีใหม่ข้างญวน ขอให้แต่งทูตถือศุภอักษรคุมเครื่องบรรณาการขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าเวียดนาม ขอโทษพระยาพระเขมรและราษฎรที่ทำผิดมาแต่ก่อนนั้น แล้วให้ยอมเป็นเมืองขึ้นตามอย่างธรรมเนียม เจ้าเวียดนามก็คงจะโปรดยกโทษให้ ถ้าถึงเดือน ๓ ไม่ส่งทูตขึ้นไปแล้ว องญวนผู้ใหญ่ให้เตรียมกองทัพไว้ จะให้ตีเมืองเขมรให้ได้ในคราวนี้

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินทรเดชาแจ้งดังนั้น เห็นว่าทัพญวนยกมาครั้งนี้ไม่เหมือนเมื่อครั้งองเตียนกุน จะตั้งค่ายดูแลด่านทางก็ชอบกล เขมรจะไปจับกุมผู้คนมาสืบสวนราชการ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก็ไม่ได้ ให้ข้าหลวงในกองทัพไปลอบดูลำแม่น้ำ ก็แลเห็นเรือญวนบรรทุกข้าวสะเบียงและคนขึ้นมาส่งที่เมืองพนมเปิญ ๔ เที่ยว เป็นเรือ ๑๙๘ ลำ ทั้งเรือยกมาก่อนประมาณ๒๐๐ เศษ แลดูใจพระยาพระเขมรก็ย่นย่อครั่นคร้ามไปหมดหาเข้มแข็งเหมือนแต่ก่อนไม่ ครั้นจะไม่เป็นไมตรีด้วยก็เห็นว่าพระยาพระเขมรไพร่บ้านพลเมืองคงจะกลับใจไปเสียเพราะความอดอยาก ด้วยเขมรฝ่ายเราได้อาศัยลูกค้าญวนขึ้นมาซื้อขายได้สิ่งของและเกลือรับประทาน ด้วยที่เมืองพนมเปิญญวนก็ให้ตั้งตลาดซื้อขายกันสนุกสนาน เขมรฝ่ายญวนก็เบิกบานมีที่ซื้อขายกินไม่อดอยาก เขมรฝ่ายเราจะไปซื้อกินก็ได้ ญวนก็ไม่ห้ามปรามทำดีสนิทเหมือนพวกเดียวกัน เห็นว่าการจะผันแปรเป็นอื่นไป ก็ให้พระองค์ด้วงรับคำตอบญวนว่า จะแต่งทูตถือศุภอักษรขึ้นไปณเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] เป็นแน่แล้ว ๆ ญวนก็ลาไป

ท้องตราตอบหนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา

พอหลวงสวัสดิ์นคเรศเชิญท้องตราตอบหนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปถึงมีความว่า ญวนยกมาครั้งนี้มาตั้งอยู่เมืองพนมเปิญเป็นอันมาก ใช้คนมาบอกพระองค์ด้วงแต่งทูตไปสารภาพยอมขึ้นกับญวนแล้ว จะส่งเจ้าผู้หญิงญาติพี่

๑. ศุกรที่ ๒๒ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

น้องมาอยู่ให้พร้อมมูลกัน การครั้งนี้เป็นการใหญ่เหลือปัญญาเจ้าพระยาบดินทรเดชา ขอกระแสพระราชดำริจะให้สู้รบหรือจะให้ปราณีประนอมกันเสียให้แล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมว่า ถ้าจะให้คิดไปตามการแล้ว วิสัยญวนไม่มีความสุจริต ยกตนข่มท่าน คิดแต่จะเอารัดเอาเปรียบเสียทุกครั้งทุกที ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขอเอาเมืองบันทายมาศ ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็กันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตัว มาถึงแผ่นดินปัตยุบันนี้ก็กันเอาเขตต์แดนเมืองเวียงจันท์ไป เหลือที่จะอดทน ซึ่งญวนมาชวนพูดเป็นทางไมตรีนั้นเหตุอันใด ญวนสู้รบฝีมือทะแกล้วทหารฝ่ายเราไม่ได้หรือญวนจึงพูดเป็นทางไมตรี คิดให้เห็นความก่อน ที่ญวนให้นักมารดาบุตรภรรยาองค์ด้วงมานั้น ญวนคิดแล้วว่าจะยึดเอานักมารดาบุตรภรรยาพระองค์ด้วงไว้หาต้องการไม่ ต้องเสียข้าวเกลืออีแปะเปล่า ๆ ส่งมาให้เสียดีกว่า ญวนให้มาก็จะให้ผูกพันพระองค์ด้วงเอาไปเป็นของญวน ทั้งจะได้ข้าวได้คุณเป็นทางพูดต่อไป เขมรจะได้เห็นความดีว่าญวนไม่มีความพยาบาท เป็นความคิดใหม่จะล้างความคิดเก่า ด้วยเจ้ามินมางทำกับเขมรยับเยิน เขมรจึงได้แตกร้าวจากญวน ซึ่งญวนว่าให้พระองค์ด้วงแต่งพระยาพระเขมรคุมสิ่งของไป

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ถวายเจ้าเวียดนาม แล้วให้มีหนังสือไปขอเจ้าหลานผู้หญิง ซึ่งตกอยู่กับญวนนั้น ทรงพระราชดำริไม่เห็นว่าญวนจะให้เจ้าหญิงมา ญวนจะเอาไว้แย่งแผ่นดินเขมรเล่นมิดีหรือ ถ้าให้มาก็เหมือนให้เมืองเขมรเสียเหมือนกัน ด้วยญวนได้ผลประโยชน์ในเมืองเขมรเป็นอันมาก โดยความรักเมืองเขมร สู้ลงทุนรอนสะเบียงอาหารรี้พลขึ้นมารักษาติดตามจะเอาเมืองเขมรคืน ไพร่พลล้มตายเสียเป็นอันมาก ญวนก็มีทิฏฐิมานะเสียดายทุนรอน จะให้เจ้าผู้หญิงมาง่าย ๆ ที่ไหน ซึ่งพระองค์ด้วงพูดไปกับญวนว่า จะมีหนังสือเข้ามาขอญวนแขกยังท่านเสนาบดีก่อน ถ้าโปรดก็จะได้ ถ้าไม่ให้ใน ๓ เดือนจึงจะรู้นั้น ถึงกำหนดแล้วญวนก็คงจะลงมาฟังความ ถ้าจะได้พูดจากับญวนต่อไปอีก ก็ให้พระองค์ด้วงพูดว่า พระองค์ด้วงมีหนังสือไปยังท่านเสนาบดีแล้ว ท่านเสนาบดีมีหนังสือออกมาถึงพระองค์ด้วงว่า ถ้าญวนส่งเจ้าผู้หญิงมาให้อยู่กับพระองค์ด้วงพร้อมญาติวงศ์กันแล้ว พระองค์ด้วงได้จัดการบ้านเมืองเขมร ให้ไพร่บ้านพลเมืองได้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนเมื่อพระองค์เองเป็นเจ้าเมืองกัมพูชา ครั้งนั้นอย่าว่าแต่ญวนแขก ๔๔ คนเลย ถึงญวนซึ่งได้ส่งเข้าไปไว้ณกรุงเทพมหานคร มากน้อยเท่าใดก็จะคืนให้ทั้งสิ้น ประการหนึ่งกองทัพขัดสะเบียงอาหารก็ไม่บอกเข้าไปณกรุงเทพมหา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นคร บอกขอไปแต่ที่เมืองจันทบุรี เมืองตราษ จะมีข้าวเกลือมาเลี้ยงกองทัพได้หรือ

เจ้าพระยาบดินทรเดชามีหนังสือถึงองญวน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาทราบท้องตราดังนั้นแล้ว จึงให้พระองค์ด้วงแต่งพระยามหาเทพ พระยาสุภาธิราช พระยาวงศาธิราช หลวงไชยสงคราม ขุนสนิทเสน่หาล่าม ไปหาองญวนผู้ใหญ่ที่ค่ายพนมเปิญโดยเป็นการเยี่ยมเยียน จึงมีหนังสือไปด้วยมีใจความว่า ได้บอกขอญวนแขก ๔๔ คนเข้าไป ท่านเสนาบดีได้กราบทูลรับสั่งว่า ถ้าองญวนช่วยกันทำนุบำรุงเมืองเขมร ซึ่งเป็นเมืองน้อยให้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนครั้งพระองค์เองแล้ว อย่าว่าแต่ ๔๔ คนเลย ถึงจะขอญวนชะเลยที่จับได้ส่งเข้าไป ก็จะพระราชทานให้ทั้งสิ้น แต่ญวนแขกรายนี้ก็ยังไม่มีรับสั่งให้ส่งออกมา ครั้งนี้พระยายมราช พระยาราชมนตรีเข้าไปเฝ้า ถ้าได้คนออกมาเมื่อไรก็จะบอกมาให้แจ้ง

พระองค์ด้วงแต่งทูตให้เชิญศุภอักษรไปเมืองเว้

ครั้นมาถึงเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ[๑] พระองค์ด้วงแต่งให้พระยาราชเดช พระยาบวรนายก พระยาธนาธิบดี เป็นทูตเชิญศุภอักษรเครื่องราชบรรณาการไปเมืองเว้ ช้างพลายสูง

---

๑. ศุกรที่ ๒๒ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๔ ศอก ๑ คืบ ๒ ช้าง งาช้าง ๒ กิ่ง หนัก ๕๐ ชั่ง นอระมาด ๒ ยอด หนัก ๒ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ผลกระวานหนัก ๕๐ ชั่ง ผลเร่วหนัก ๕๐ ชั่ง รงหนัก ๕๐ ชั่ง ขี้ผึ้งหนัก ๕๐ ชั่ง น้ำรัก ๒๐ หม้อ ตามธรรมเนียมอย่างพระนารายณ์รามาธิบดีผู้บิดาทำมาแต่ก่อน องญวนเมืองโจฎกก็ส่งทูตไปเมืองเว้

เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบบังคมทูลเรื่องทัพญวน

ฝ่ายเจ้าพระยาบดินเดชาทำหนังสือบอกให้พระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่า พระยายมราช พระยาราชมนตรีเขมรถือเข้ามาใจความว่า ซึ่งบอกขอข้าวที่เมืองจันทบุรี เมื่อเดือนนั้น ก็เพราะมีกระแสรับสั่งไว้แต่เดิม ครั้นจะบอกขอเข้ามาณกรุงเทพมหานคร ก็เห็นว่าเป็นทางไกลนัก ซึ่งราชการญวนเขมรครั้งนี้สู้รบหักโหมเอาด้วยกำลังนายทัพนายกองทะแกล้วทหาร ก็เห็นว่าคนเก่าที่เคยทำทัพศึกมาด้วยกันก็ล้มตายไปเสียมากแล้ว มีแต่คนใหม่ ๆ ไม่เคยการทัพศึกประการหนึ่งทั้งสะเบียงอาหารก็ไม่พอจ่ายแจกกัน ประการหนึ่งพวกพระยาพระเขมรรู้ว่าญวนขึ้นมาครั้งนี้ก็ตื่นตกใจพากันลงอยู่เรือบ้าง อพยพครอบครัวไปอยู่ป่าบ้าง พระยาพระเขมรผู้ใหญ่เข้าชื่อกันทำเรื่องราวร้องว่า ขอให้เป็นไมตรีกับญวนเสียเถิดเขมรจะได้มีความสุข ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษากับพระองค์ด้วงเห็นว่า ถ้าไม่เป็นไมตรีกับญวนก็คงจะได้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

รบพุ่งกันถึงสาหัส ถ้าเสียท่วงทีก็จะเสียพระเกียรติยศ ทั้งพระยาพระเขมรก็จะดูหมิ่นประมาทได้ ถ้าแต่งพระราชสาสน์ไปอ่อนน้อมโดยดี ญวนไม่ส่งเจ้าผู้หญิงมาให้ตามสัญญาไว้ ก็เป็นคนเสียสัตย์ พระยาพระเขมรทั้งปวงก็คงจะโกรธว่าญวนพูดไม่จริง ก็จะมีน้ำใจสู้รบกับญวน กำลังศึกก็จะแข็งขึ้น ข้าพระพุทธเจ้าก็จะได้ทำการฉลองพระเดชพระคุณได้กนัด เดี๋ยวนี้ญวนก็ชักโยงเอาแต่การพอให้แล้วไปได้ ก็ต้องคิดผันแปรไปตามการ จึงได้ให้พระองค์ด้วงแต่งทูตขึ้นไปเมืองเว้ ญวนแขก๔๔คนนั้นได้รับปากว่าจะให้แก่ญวนแล้วขอรับพระราชทานให้ได้ออกไปด้วย

งานพระศพกรมขุนกัลยาสุนทร

ที่กรุงเทพมหานครในเดือน ๔ นั้น ได้ทำเมรุผ้าขาวกรมขุนกัลยาสุนทร ที่ท้องสนามหลวง ได้ชักพระศพเข้าเมรุเดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ[๑] ได้พระราชทานเพลิงเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ[๒]

พระกระแสรับสั่งตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ลุศักราช ๑๒๐๙[๓] ปีมะแมนพศก เป็นปีที่ ๒๔ พระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่าเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร ได้ทรงทราบหนังสือบอกแล้ว จึงให้มีตราตอบออกไปว่า เจ้าพระยา

---

๑. ศุกรที่ ๕ มีนาคม ๒. อาทิตย์ที่ ๗ มีนาคม ๓. พ.ศ. ๒๓๙๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บดินทรเดชาอยู่ใกล้ เห็นการจะทำได้อย่างไรก็ให้ผ่อนปรนไปตามการเถิด ได้พระราชทานญวนแขกให้พระยาไชยวิชิต พระยายมราช เขมรคุมออกมาแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงให้พระองค์ด้วงส่งญวนแขกไปให้องตาเตียงกุนที่ค่ายพนมเปิญ องตาเตียงกุนก็รับไว้

ราชทูตที่ไปเมืองเว้เฝ้าเจ้าเวียดนาม

ฝ่ายพระยาราชเดช พระยาธนาธิบดี พระยาบวรนายก ซึ่งเชิญศุภอักษรคุมเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปเมืองเว้นั้น เจ้าพนักงานได้พาขึ้นเฝ้าเจ้าเวียดนามครั้ง ๑ ก็ไม่ตรัสปราศรัยด้วยแต่สักคำ ๑ ทูตขึ้นไปแต่ก่อนเคยมีงิ้วให้ดูเป็นธรรมเนียม ครั้งนั้นไม่มีงิ้วให้ดูรับรองทูตตามธรรมเนียม ครั้นเดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๑] องเลโบส่งทูตลงมาเมืองไซ่ง่อน แล้วมีหนังสือมาว่า ทูตจะไปจิ้มก้อง ๓ ปี ครั้ง ๑ ก็ให้ไปส่งเครื่องบรรณาการที่เมืองโจฎกเถิด อย่าให้ขึ้นไปเมืองเว้เลย

เจ้าเวียดนามให้พระองค์ด้วงเป็นเกามันกวัดเวือง[๒]

แล้วให้ขุนนางญวนถือตรามาถึงองตาเตียงกุน ให้ตั้งพระองค์ด้วงเป็นเกามันกวัดเวือง แปลว่า เป็นเจ้าเขมรอยู่

---

๑. อังคารที่ ๓๐ มีนาคม

๒. ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า "เดาบางกวิกเกวิง"

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ก๊ก ๑ แล้วให้ส่งเจ้าผู้หญิงให้พระองค์ด้วงด้วย ทูตกับขุนนางญวนมาถึงเมืองพนมเปิ๊ญ เมื่อเดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ[๑] แล้วพระองค์ด้วงก็ได้รับตราตั้งและเสื้อหมวกสำหรับยศข้างญวน และตราสำหรับประทับราชสาสน์ขึ้นไปเมืองเว้ ๒ ดวง ที่ค่ายองตาเตียงกุน ครั้นเดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ[๒] องตาเตียงกุนก็ส่งองค์มี องค์เภา องค์สงวน ให้พระองค์ด้วง ครั้นเดือน ๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๓] นายทัพนายกองญวนซึ่งอยู่เมืองพนมเปิ๊ญก็เลิกไปหมด การเมืองเขมรก็เป็นอันสำเร็จแต่ครั้งนั้นมา เมืองอุดงฎาไชยก็เปลี่ยนชื่อว่าเมืองอุดงมีไชย แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชา นักองค์ด้วง ก็ส่งพระยาราชเดช พระยาธนาธิบดี ทูตซึ่งไปเมืองเว้ เข้ามาถึงกรุงเทพมหานครในเดือน ๗ นั้น

เจ้าเวียดนามเทียวตรีสิ้นพระชนม์
เจ้ายอมราชบุตรเป็นเจ้าเวียดนามตือดึก

ครั้นภายหลังมีหนังสือเลโปมาถึงนักองค์ด้วงว่า เจ้าเวียดนามเทียวตรีสิ้นพระชนน์เมื่อเดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ[๔]

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒ พฤษภาคม ๒. พฤหัสบดีที่ ๒๐ พฤษภาคม

๓. อังคารที่ ๒๕ พฤษภาคม ๔. ศุกรที่ ๕ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อยู่ในราชสมบัติ ๗ ปี พระชนม์ได้ ๒๓ ปี ขุนนางจึงยกเจ้ายอมราชบุตรขึ้นครองราชสมบัติเมื่อเดือน ๑๒ ขึ้น ๓ ค่ำ[๑] อายุได้ ๗ ขวบ ตั้งยี่ห้อว่าตือดึก ให้พระองค์ด้วงแต่งทูตไปคำนับพระศพและแผ่นดินใหม่ พระองค์ด้วงก็แต่งทูตไปคำนับพระศพตามอย่างธรรมเนียม แล้วทูตกลับมาแจ้งความว่า องเกียนอานซึ่งเป็นปู่น้อย ช่วยว่าราชการแผ่นดินมาแต่ครั้งเจ้าเทียวตรินั้นช่วยว่าราชการต่อไป

พระองค์ด้วงเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชา

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานครเมื่อเดือน ๒ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาเพ็ชรพิไชย (เสือ) กับเจ้าพนักงานทุกตำแหน่ง คุมเครื่องอิสสริยยศสุพรรณบัฏจารึกพระนามออกไปเมืองเขมร ให้เศกนักพระองค์ด้วงพร้อมด้วยเจ้าพระยาบดินทรเดชา เมื่อณวันพฤหัสบดีเดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ[๓] เป็นเจ้าแผ่นดินกัมพูชา ทรงพระนามว่า พระหริรักษ์รามาธิบดี ศรีสุริโยพันธุ ธรรมิกวโรดม บรมศรีอินทรามหาจักรพรรดิราช บรมนาถบรมบพิตร สถิตย์เป็นอิศวรกัมพูชารัตนราช โอภาศชาติวรวงศ์ ดำรงกัมพูชามหาประเทศราชนคร บวรวิวัฒนาดิเรก เอกอัครมหาเขมราธิบดินทร

---

๑. พุธที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒. พุธที่ ๑๙ มกราคม

๓. พุธที่ ๘ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นรินทรวิสุทธิอุดม บรมบพิตร[๑] เจ้ากรุงกัมพูชา ถ้าจะใช้ศุภอักษรเข้ามา ใช้ตราว่าแต่องค์พระหริรักษ์เจ้ากรุงกัมพูชาเท่านั้น องค์พระหริรักษ์จัดเครื่องบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายตามอย่างธรรมเนียมทุกปี คือ ผ้าแพรเขมร ๕๐ ผืน ผ้าขาว ๒๐๐ ผืน ขี้ผึ้งหนักหาบ ๑ ผลเร่วหนักหาบ ๑ ผลกระวานหนักหาบ ๑ ครั่งหนักหาบ ๑ รงหนักหาบ ๑ น้ำรัก ๕๐ กระออม แล้วคิดถึงพระเดชพระคุณจึงจัดเพิ่มเติมขึ้นอีก ผลกระวานหนัก ๕๐ หาบ

เมืองสาครบุรีเกิดจีนตั้วเหี่ย

ในปีนะแมนั้น เมื่อเดือน ๔ พระยามหาเทพใช้ให้จมื่นทิพเสนา (เอี่ยม) ออกไปจับฝิ่นอ้ายจีนเผียวที่ลัดกรุดแขวงเมืองสาครบุรี อ้ายจีนเผียวคนนี้เดิมเข้าฝากตัวเป็นบ่าวพระยามหาเทพ ๆ จับฝิ่นแล้วก็ปล่อยไป เห็นว่ามั่งมี

---

๑ ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า "พระหริรักษ์รามาธิศราธิบดี พระศรีสุริโยพรรณ ธรรมิกวโรดม บรมสุรินทรา มหาจักรพรรดิราช บรมนารถบรมบพิตร สถิตย์เป็นอิศวรยอดรัฐราษฎร์ โอภาษชาติวงษ์ บำรุงกัมพุชามหาอินทปัตนคร บวรอดิเรกอาราช ชัตโยมหาธิบดินทร์ นรินทรวิสุทธิอุดมบรมบพิตร"

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขึ้นแล้วก็จับตัวมาชำระเอาเงินเสียอีก ทำดังนี้หลายครั้งหลายหน อ้ายจีนเผียวผูกใจเจ็บแค้น จึงคบคิดกันเป็นนายตั้วเหี่ยขึ้น ครั้นจมื่นทิพเสนาออกไปจับ ก็สู้รบ จมื่นทิพเสนาเห็นผิดประหลาดก็หนีเข้ามากรุงเทพมหานคร พระยามหาเทพกราบบังคมทูลขึ้น จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลังจัดข้าหลวงออกไปจับอ้ายจีนเผียว เจ้าพระยาพระคลังจึงจัดให้จมื่นราชามาตย์คุมคนออกไป จมื่นราชามาตย์กราบเรียนว่า จับผู้ร้ายและจีนพวกขายยาฝิ่นส่งมาให้ก็เป็นคนมากนักหนาแล้ว เห็นแต่พระยามหาเทพปล่อยเอาเงินกินเสีย ไม่ได้ให้ผลประโยชน์บ้างเลย ครั้งนี้ให้พระยามหาเทพไปเองเถิด เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ตัดสินว่า เขาว่าดังนั้นท่านต้องไปเอง พระยามหาเทพก็รับอาสาออกไป ขอพระยาสวัสดิวารีออกไปด้วย พระยามหาเทพ พระยาสวัสดิวารี ได้ยกออกไปเมื่อณวันอังคารเดือน๔ ขึ้น๑๐ค่ำ[๑] และเรือเก๋งพังที่พระยามหาเทพจะไปนั้นอยู่บนโรงเวลากลางคืนร้องเหมือนเสียงช้างยกไปครั้งนั้นคนประมาณ ๓๐๐ คน แล้วเกณฑ์กรมการเมืองสาครบุรีและราษฎรชาวบ้านไปช่วยอีก รวมกันเป็นคนประมาณ ๕๐๐–๖๐๐ คน คนเหล่านั้นไปเรือสำปั้นเปล่าบ้าง เรือสำปั้นมีประทุน

---

๑. วันที่ ๑๔ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บ้าง เรือเป็ดบ้าง ยกขึ้นไปถึงลัดกรุดเมื่อณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ [๒] ที่นั้นตลิ่งสูงจะขึ้นไปมิได้ พวกอ้ายจีนเผียวเอาปืนมานั่งยิงอยู่ตามตลิ่ง พระยามหาเทพนุ่งจีบออกมายืนอยู่หน้าเก๋งพัง เร่งให้เรือเหล่านั้นเข้าไปห่างไกลอยู่ประมาณ ๖ เส้น พอถูกปืนเข้าที่ใต้สะดือ ๓ นิ้ว แล้วกลับเข้าไปนอนในเก๋ง สั่งให้บ่าวกลับเรือมา พวกเรือที่ยกไปด้วยกันไม่ทันรู้ว่ากระไรก็พากันกลับมาหมด ครั้นมาถึงเมืองสาครบุรีมิได้สั่งให้ผู้ใดอยู่รักษาเมือง ทิ้งเมืองสาครบุรีเสียเข้ามากรุงเทพมหานคร ฝ่ายที่ปรึกษาอ้ายจีนเผียวจึงว่ากับอ้ายจีนเผียวว่า เราทำการเหลือเกินถึงเพียงนี้แล้วจะสู้ก็ไม่ได้ จะหนีก็ไม่พ้น ให้ตามพระยามหาเทพเข้าไปกรุงเทพมหานคร จุดเผาบ้านเมืองให้ผู้คนตื่นตกใจและหักเอาพระราชวังเก็บเอาทรัพย์สิ่งของอย่าง ๑ ถ้ามิดังนั้นให้ตีเอาบ้านขุนนางและบ้านเจ๊สัวผู้มีทรัพย์ได้เงินทอง แล้วตีเอาเรือลูกค้าพากันหนีออกไปทะเล เป็นปัญญาที่ ๒ ถ้าทำมิได้ดังนั้นก็ตีเอาบ้านท่าจีนและบ้านสามานไชย บ้านโกรกกราก ได้ทรัพย์สิ่งของมากแล้วตีเอาเรือไหหลำ ๒ ลำกับเรือทะเลอีกพากันลงเรือหนีไป คิดได้ดังนี้เป็นปัญญาอย่างที่ ๓ เตชะพระบารมี อ้ายจีนเผียวหาเห็นด้วยที่

---

๒. วันที่ ๑๖ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ปรึกษาไม่ คิดแต่จะหนีไปทางบกยกเข้าแดนอังกฤษอย่างเดียว จึงข้ามฟากไปตั้งอยู่โรงน้ำตาลพรายหลงจู๊จิวไซ พระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบว่าพระยามหาเทพถูกปืนกลับเข้ามาแล้ว โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังคุมพวกตำรวจในพระยามหาเทพ และกองรามัญ ออกไปจากกรุงเทพมหานครเดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๑] ตั้งจัดทัพอยู่ที่เมืองสาครบุรี ๒ วัน ให้เรือถือหนังสือไปถึงผู้รักษาเมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรี ให้ตีสกัดลงมา ครั้นณเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ[๒] เจ้าพระยาพระคลังยกขึ้นไปตีอ้ายจีนเผียวที่ลัดกรุด อ้ายจีนเผียวสืบรู้ว่ามีกองทัพยกออกไปมากก็ไม่คิดสู้รบ หนีตัดไปบ้านโพธิ์หัก จะไปออกด่านเจ้าคว้าวเข้าแดนอังกฤษ พระยาสมุทรสงครามยกสวนทางมาพบอ้ายจีนเผียวที่บ้านโพธิ์หัก ได้สู้รบกัน ฆ่าพวกอ้ายจีนเผียวตายลงประมาณ ๑๐๐ คนเศษ อ้ายจีนเผียวกับพวกที่เหลือตายก็ตัดทางหนีลงมาบางนกแขวกแขวงเมืองราชบุรี พวกลาวเขมรกรมการเมืองราชบุรีก็ไล่ฆ่าฟันพวกอ้ายจีนเผียวตายสิ้นศพลอยในน้ำเกลื่อนไป ครั้งนั้นพวกอ้ายจีนเผียวตายที่บ้านโพธิ์หักที่บ้านบางนกแขวกประมาณ ๓๐๐ เศษ จับได้อ้ายจีนเผียวตัวเหี่ยอ้ายจีนกายเหี่ย พอเจ้าพระยาพระคลังออกไปถึงเมือง

๑. เสาร์ที่ ๑๘ มีนาคม ๒. จันทร์ที่ ๒๐ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชบุรี จึงให้จมื่นไวยวรนารถคุมอ้ายจีนเผียว อ้ายจีนกาเข้ามากรุงเทพมหานคร เจ้าพระยาพระคลังยังจัดการสืบสวนอ้ายจีนเหล่าร้ายอยู่

เมืองฉะเชิงเทราเกิดจีนตั้วเหี่ย

ลุศักราช ๑๒๑๐[๑] ปีวอกสัมฤทธิศก เป็นปีที่ ๒๕ โปรดให้มีตราออกไปถึงท่านเจ้าพระยาพระคลังใจความว่า อ้ายจีนเชียงทอง อ้ายจีนบู๊ คบคิดกันเป็นตั้วเหี่ยขึ้นที่เมืองฉะเชิงเทรา เมื่อณวันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ[๒] อ้ายจีนบู๊อ้ายจีนเชียงทอง อ้ายจีนลักเลี้ยงโต๊ะกัน วันอาทิตย์เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ[๓] พวกตั้วเหี่ยเข้าตีโรงหีบหลงจู๊เหล้าฮี แล้วฆ่าจีนฮ่อพี่ชายหลงจู๊เหล้าฮี ซึ่งเป็นขุนกำจัดจีนหาญตายคน ๑ พระยาวิเศษภาไชยออกไปรบตั้วเหี่ย ๆ ฆ่าพระยาวิเศษภาไชยตายในที่รบ วันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ จีนตั้วเหี่ยตีเมืองฉะเชิงเทราได้เข้าตั้งอยู่ในกำแพงเมือง พระยามหาเทพซึ่งถูกปืนกลับมาอยู่ได้ ๓ วันถึงอนิจจกรรม จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หาท่านเจ้าพระยาพระคลัง ยกไพร่พลกลับออกไปเมืองฉะเชิงเทราโดยเร็ว ท่านเจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าอ้ายพวกจีนเมืองนครชัยศรีกยังไม่เรียบร้อย จึงให้จมื่นราชามาตร์คุมคนในกองพระยามหาเทพไปตั้งอยู่ท่า

---

๑. พ.ศ. ๒๓๙๑ ๒. วันที่ ๘ เมษายน ๓. วันที่ ๙ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กระบือ แขวงเมืองสาครบุรี เมืองนครชัยศรีต่อกัน เจ้าพระยาพระคลังได้ยกไปเมืองฉะเชิงเทราเมื่อณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๑] ไปทางคลองสำโรง เกณฑ์ให้พระอินทรอาสาคุมลาวเมืองพนัศนิคมยกไปทางบก

เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ปราบจีนตั้วเหี่ยเมืองฉะเชิงเทรา

ครั้งนั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชา เศกพระองค์ด้วงแล้วจะกลับมา องค์พระหริรักษ์ให้นักองค์ราชาวดีเข้ามาทำราชการอยู่ณกรุงเทพมหานครด้วย เจ้าพระยาบดินทรเดชายกมาถึงเมืองฉะเชิงเทราวันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๒] ตั้งอยู่เหนือเมือง เจ้าพระยาพระคลังยกขึ้นไปทางเรือ ให้จมื่นไวยวรนารถเข้าตีพวกตั้วเหี่ยอยู่ที่นอกกำแพงเมืองซึ่งตั้งอยู่ตามโรงหีบ พวกลาวเมืองพนัศนิคมยกมาทางบก พวกจีนตั้วเหี่ยหลบหลีกอยู่ในโรงไม่เห็นตัว พระอินทรอาสาให้เอาไฟจุดเผาโรงเสียเป็นหลายโรง พวกจีนทนอยู่ไม่ได้ก็ออกมาสู้รบกับพวกลาว พวกจีนแตกหนีไป อ้ายจีนเชียงทองเห็นว่าจะสู้มิได้ ก็ให้ท่านผู้หญิงหุ่นภรรยาพระยาศรีราชอากรมากราบเรียนท่านเจ้าพระยาพระคลังว่า จีนเชียงทองหาได้รู้เห็นเป็นตั้วเหี่ยด้วยไม่ อ้ายจีนบู๊และพวกตั้วเหี่ย

---

๑. วันที่ ๑๓ เมษายน ๒. วันที่ ๑๗ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทั้งปวงยกย่องให้เป็นเจ้านาย ครั้นไม่ยอมก็จะฆ่าเสีย กลัวตายก็ต้องยอม บัดนี้จีนเชียงทองจะจับตัวอ้ายจีนบู๊มาลุแก่โทษ เจ้าพระยาพระคลังก็รับยอมให้เกลี้ยกล่อม จีนเชียงทองคุมสมัครพรรคพวกไปจับอ้ายจีนบู๊ที่ในกำแพงเมืองเอามาส่งท่านเจ้าพระยาพระคลัง ๆ จึงให้จมื่นไวยวรนารถคุมตัวอ้ายจีนบู๊ อ้ายจีนเชียงทอง อ้ายจีนขุนพัฒน์ (ลัก) อ้ายจีนหลงจู๊ชี หลงจู๊ยี่ หลงจู๊ตัด เข้ามากรุงเทพมหานคร ฝ่ายพวกตั้วเหี่ยหานายใหญ่มิได้แล้วก็ระส่ำระสาย ครั้นณเดือน๕ แรม ๕ ค่ำ[๑] ก็ทิ้งเมืองเสียหนีเอาตัวรอด พวกกองทัพไทยจับได้ตัวนายจีนห้วยเสี้ยวตั้วเหี่ย จีนเอี้ยงยี่เหี่ย จีนเน่าซาเหี่ย จีนโปยี่เหี่ย จีนเสงซาเหี่ย จีนตูยี่เหี่ย จีนเกาจีนกีเฉาเอย จีนโผ จีนหลงจู๊อะ จีนกีเถ้าแก่สวนอ้อยจีนลก นายทัพนายกองไทยฆ่าตายเสียก็มาก พวกชาวบ้านซึ่งหนีจีนตั้วเหี่ยอยู่ในป่า รู้ว่าพวกตั้วเหี่ยแตกแล้วก็พากันออกมา พบเจ๊กจีนที่ใดก็ฆ่าเสียสิ้น ไม่รู้ว่าจะเป็นจีนตั้วเหี่ยหรือมิใช่ตั้วเหี่ย ครั้งนั้นพวกจีนไม่มีที่พึ่ง หาผู้ใดจะช่วยธุระมิได้ ก็พากันผูกคอตายเสียเป็นอันมาก ที่ไม่ฆ่าตัวเสียก็โกนผมเอาผ้าเหลืองห่มโพธิ์ห่มพระพุทธรูปเอามานุ่งห่มด้วยเป็นธรรมเนียมจีนโทษผิดถึงตายแล้ว ถ้าโกนผมบวช

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒๓ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เสียได้ก่อนแล้วก็ไม่มีโทษ ถึงเป็นข้าศึกกันก็ไม่ทำอันตราย ธรรมเนียมไทยไม่ถือดังนั้นก็ ฆ่าฟันเสียสิ้น พวกจีนก็หนีเดินบกมาเมืองชลบุรี ลาวเมืองพนัศนิคมอยู่ต้นทางก็สกัดฆ่าพวกจีนอยู่ที่นั่น ศพกองอยู่แห่งละ ๕ คน ๒๐ คน ๓๐ คน เรี่ยรายอยู่ที่ทุ่งนาป่ารกก็เป็นอันมาก ฆ่าแล้วก็ถอดเอาเสื้อกางเกงตัดเอาไถ้ แล้วผ่าท้องค้นเอาเงินในไส้พุง ลางคนก็ได้บ้าง เกิดเป็นผลประโยชน์ขึ้นพิเศษ ที่รอดหนีลงมาถึงเมืองชลบุรีได้ พระยาชลบุรีก็ให้จับฆ่าเสีย พวกจีนตายครั้งนั้นหลายพัน ศพลอยในลำน้ำเมืองฉะเชิงเทราติดเนื่องกันไปทุกคุ้งน้ำ จะนับประมาณมิได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชา เจ้าพระยาพระคลัง เสร็จราชการแล้ว ก็พากันมาเฝ้าถึงกรุงเทพมหานครเมื่อวันเดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ ตั้งกองชำระเอาแต่ที่เป็นตัวนายไปประหารชีวิตเสีย นอกนั้นเป็นแต่คนปลายเหตุเข้าน้ำสบถ ก็ให้สักแก้มเป็นอักษรจีนอักษรไทยว่าพวกตั้วเหี่ยปล่อยไป มีคำกลางชาวเมืองพูดกันว่า เจ้าพระยาพระคลัง เดือน ๔ เล่นตรุษเมืองนครชัยศรี เดือน ๕ เล่นสงกรานต์เมืองฉะเชิงเทรา

งานฉลองวัดพระเชตุพน

ครั้นมาถึงวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๒] ในปีวอกสัมฤทธิศกนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฉลองวัดพระเชตุพนเป็น

---

๑. ศุกรที่ ๕ พฤษภาคม ๒. ศุกรที่ ๑๒ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

การมหรสพอย่างใหญ่ ผ้าไตรจีวรถวายพระ แพรเม็ดพริกไทย แพรทั้งไตรรวม ๕,๐๐๐ ไตร บาตร ย่าม พัด เครื่องบริกขาร เป็นอันมาก สิ่งละ ๕,๐๐๐ ของไทยทานครั้งนั้นมาก ทรงตระเตรียมมาหลายปีแล้ว ขอแรงข้าราชการรับเงินไทยทาน ทำข้าวกะทง ๆ ละ ๒ สลึง ถวายพระฉันทั้ง ๓ วัน แล้วฉลองอีก ๓ วัน การฉลองมีโขนโรงใหญ่ติดรอกที่หน้าวังกรมหมื่นสวัสดิวิไชย มีเครื่องเล่นทุกสิ่ง ดอกไม้พุ่มนั้นพระสงฆ์ก็ทำประกวดประชันกันสิ้นฝีมือ เสร็จการฉลองแล้วก็ทิ้งทานต้นกัลปพฤกษ์และโปรยทานที่หน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ มีฉลากต่าง ๆ เหมือนอย่างฉลองวัดราชโอรส

ได้พระยามงคลคชพงศ์ช้างพลาย

ในปีวอกนั้น เจ้าเมืองชนบทถวายช้างพลายสีตัวเหมือนสีเปลือกมะพร้าวห้าวช้าง ๑ สูง ๓ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว ถึงกรุงเทพมหานครเมื่อณวันศุกรเดือน ๗ แรม ๑๔ ค่ำ พระราชทานชื่อขึ้นระวางเป็น พระยามงคลคชพงศ์ อัคนีทรงประสาทสรรค์ พรรณผกาโกเมศ หวาเศวตบวร แก้วกุญชรเฉลิมกรุง พึ่งเพื่องเดชกระเดื่องดิน คุณลิญโญยศ คชลักษณวิลาศเลิศฟ้า

---

๑. วันที่ ๓๐ มิถุนายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สงพระราชอาชญาสำเร็จโทษกรมหลวงรักษรณเรศ และประหารชีวิตบ่าว ๓ คน

ครั้นมาถึงเดือน ๑ พระยาธนูจักรรามัญทำฎีกาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย กล่าวโทษกรมหลวงรักษรณเรศว่าชำระความของตัวไม่ยุตติธรรม กดขี่บุตรชายว่าเป็นผู้ร้ายย่องเบาลักเอาเงินทองสมิงพิทักษ์เทวาไปเงิน ๒๐ ชั่ง สมิงพิทักษ์เทวาเป็นโจทก์ จึงโปรดให้ประชุมเสนาบดีชำระใหม่ก็ได้ความจริงว่า บุตรพระยาธนูจักรมิได้เป็นผู้ร้าย ๆ นั้นคือบุตรเขยของสมิงพิทักษ์เทวานั้นเอง ครั้นสมิงพิทักษ์เทวาโจทก์แพ้แก่พระยาธนูจักร ทรงขัดเคืองกรมหลวงรักษรณเรศว่า ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ต่างพระเนตรพระกรรณ ก็ไม่ตั้งอยู่ในยุตติธรรมกดขี่หักหาญ ถ้อยความผิด ๆ อย่างนี้คงมีหลายเรื่องมาแล้ว เพราะด้วยอ้ายพวกละครชักพาให้เสียคน จึงให้ตระลาการค้นหาความอื่นต่อไปให้ได้ความว่า กรมหลวงรักษรณเรศชำระความของราษฎรมิได้เป็นยุตติธรรม ด้วยพวกละครรับสินบนทั้งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย แล้วก็คงหักเอาชะนะจงได้ แล้วเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง ขึ้นแต่ลอยกระทงก็ไปลอยกรุงเก่าบ้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง เอาธรรมเนียมที่ในหลวงทรงลอย พวกละครห่มแพรสีทับทิมใส่แหวน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เพ็ชร์แทนหม่อมห้าม และเกลี้ยกล่อมขุนนางและกองรามัญไว้เป็นพวกพ้องก็มาก ที่ผู้ใดไม่ฝากตัวก็พยาบาทไว้ ตั้งแต่เล่นละครเข้าแล้ว ก็ไม่ได้บรรทมข้างในด้วยหม่อมห้ามเลย บรรทมอยู่แต่ที่เก๋งข้างท้องพระโรงด้วยพวกละคร จึงรับสั่งให้เอาพวกละครมาแยกย้ายกันไต่ถาม ได้ความสมกันว่าเป็นสวาทไม่ถึงชำเรา แต่เอามือเจ้าละครและมือท่านกำคุยหฐานด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ให้สำเร็จภาวะธาตุเคลื่อนพร้อมกันเป็นแต่เท่านั้นแล้วโปรดให้ตระลาการถามกรมหลวงว่า เป็นเจ้าใหญ่นายโต เล่นการเช่นนี้สมควรอยู่แล้วหรือ กรมหลวงรักษรณเรศรให้การว่า การที่ไม่อยู่กับลูกเมียนั้นไม่เกี่ยวข้องแก่การแผ่นดิน ถามอีกข้อ ๑ ว่า เกลี้ยกล่อมเจ้านายขุนนางไว้เป็นพรรคพวกมาก จะคิดกบฏหรือ กรมหลวงให้การว่าไม่ได้คิดกบฏ (ตรงนี้สำนวนบ่งให้เห็นว่าคงจะมีคำถามอีกคำ ๑ ว่า ถ้าไม่คิดกบฏก็เกลี้ยกล่อมหาพรรคพวกไว้ทำไม จึงตอบว่า) คิดอยู่ว่าถ้าสิ้นแผ่นดินไปก็ไม่ยอมเป็นข้าใคร ถามอีกข้อ ๑ ว่า ถ้าได้อย่างนั้นแล้วจะเอาผู้ใดเป็นวังหน้า ให้การว่าคิดไว้จะเอากรมขุนพิพิธภูเบนทร์ ทรงพระราชดำริปรึกษาด้วยพระราชวงศานุวงศ์เสนาบดีว่า กรมหลวงรักษรณเรศมีความผิดหลายอย่าง ทั้งบังเอาเงินเบี้ยหวัดและเงินวัดพระพุทธบาทปี ๑ ก็หลาย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สิบชั่งเป็นอาณาประโยชน์ จะเลี้ยงไว้ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย พระราชวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดีกราบทูลว่า จะไม่เอาโทษเสียจะเลี้ยงไว้ก็ไม่เป็นที่ไว้ใจ เหมือนตีอสรพิษให้หลังหักระวังยาก ครั้นมาถึงวันศุกรเดือน ๑ ขึ้น ๓ ค่ำ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตระลาการทำกระทู้ซักถามกรมหลวงรักษรณเรศว่า ที่ตัวได้เป็นใหญ่มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ยิ่งกว่าเจ้านายทุก ๆ พระองค์ จึงได้คิดกำเริบใจขึ้น แต่ก่อนนั้นยังกำเริบน้อย ๆ เดี๋ยวนี้มากขึ้น ๆ จนกระทั่งทุกวันนี้ได้ ๒๕ ปีแล้ว บัดนี้ก็ถึงปรารถนาจะเป็นเจ้าแผ่นดิน ให้ตัวระลึกถึงความหลังดู แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและกรมหมื่นสุรินทรรักษ์กับตัวได้ทำราชการมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ จนถูกหนังสือทิ้งด้วยกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสำคัญพระทัยว่าได้เป็นเพื่อนยากกันมา ฝ่ายกรมหมื่นสุรินทรรักษ์สิ้นพระชนม์ไปแล้วยังอยู่แต่ตัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงไว้วางพระทัยให้ช่วยราชการแผ่นดินต่อมา และตัวประพฤติการคด ๆ โกง ๆ เอาสินบนในการชำระถ้อยความและตั้งขุนนาง ก็ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่บ้าง ก็ได้ทรงเตือนสติเป็นหลายครั้งหลายคราว ว่าอย่าทำให้

๑. ฐังการที่ ๒๘ พฤศจิกายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราษฎรเขาติฉินนินทาหมิ่นประมาทได้ อย่าให้ชื่อชั่วอยู่ในแผ่นดิน เหมือนตัวประพฤติการที่ไม่อยู่กับเมียดังนี้ ก็มีผู้มาพูดว่าทั้งผู้ชายผู้หญิง ข้างผู้ชายนั้นก็กรมขุนรามอิศเรศเป็นต้น จนกระทั่งมหาดเล็กเด็กชา ฝ่ายผู้หญิงเมียของตัวที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดก็มาเล่าให้เขาฟังออกเซ็งแซ่ไปว่าตัวไม่อินังขังข้อกับลูกเมีย มาหลงรักอ้ายคนโขนคนละครสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบ จึงทรงพระราชดำริว่า จะชอบใจอย่างเจ้าบักกิ่ง (เตากวาง) รักงิ้ว จะส้องเสพผู้ชายบ้าง ผู้หญิงบ้างกระมัง ครั้นจะห้ามปรามว่ากล่าวให้รู้สึกตัวเสียว่าทำดังนี้ไม่งามไม่ดี ความก็จะอื้ออึงไป เหมือนจะแกล้งประจานให้ญาติได้ความอัปยศ แล้วทรงพระราชดำริว่า แต่ก่อนกรมหลวงเทพพลภักดิ์ก็ประพฤติการไม่อยู่กับลูกเมียเหมือนกันเช่นนี้ สมเด็จพระบรมวงศาธิราชซึ่งเป็นผู้ใหญ่ก็ทรงทราบทุกพระองค์ ก็หาได้ว่ากล่าวกรมหลวงเทพพลภักดิ์ประการใดไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมิได้เอาพระทัยเป็นพระราชธุระ ด้วยสำคัญพระทัยว่าเขาประพฤติให้เหมือนพี่ชาย เป็นพี่ชพันธุ์ลูกอียายเดนเกือก เป็นคนอุบาทว์บ้านเมือง แล้วมิหนำซ้ำกระทำให้แผ่นดินเดือดร้อนไปทุกเส้นหญ้าใบไม้ ด้วยความโลภเจตนาให้ขายใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระเดช

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระคุณเป็นล้นพ้นของพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ทั้งขาย หน้าข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยสมณชีพราหมณ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ด้วยความชั่วของตัวมันฟุ้งเฟ้องเลื่องฦๅไปทั่วนานาประเทศ ทั้งปวงหาควรไม่เลย ต่างคนต่างมีใจโกรธแค้นยิ่งนัก แล้ว ยังมาคิดมักใหญ่ใฝ่สูงจะเป็นวังหน้าบ้าง เป็นเจ้าแผ่นดินบ้าง อย่าว่าแต่มนุษย์เขาจะยอมให้เป็นเลย แต่สัตว์เดียรฉาน มันก็ไม่ยอมให้ตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน จึ่งโปรดให้ถอดเสียจาก กรมหลวง ให้เรียกว่าหม่อมไกรสร ลงพระราชอาชญาแล้ว ให้ไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่วัดปทุมคงคา เมื่อณวันพุธ เดือน ๑ แรม ๓ ค่ำ[๑] อายุได้ ๕๘ ปี แต่บ่าว ๓ คน ขุน วุธมาตย์ ขุนศาลคน ๑ ๔ คนด้วยกัน ไประหารชีวิตที่ สำเหร่ในวันเดียวกัน

เจ้าพระยาพระคลังออกไปสักเลกหัวเมืองตะวันตก

ครั้นมาถึงเดือน ๒ โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังกับ ขุนนางมีชื่อหลายนาย คุมกองสักออกไปสักเลกหัวเมือง ฝ่ายตะวันตกตลอดถึงเมืองสงขลา เจ้าพระยาพระคลังได้ ออกเดินจากเมืองเพ็ชร์บุรีเมื่อวัน เดือน ๒ แรม ๔ ค่ำ[๒] วาง ข้าหลวงกรมสักตลอดลงไปทุกเมือง เจ้าพระยาพระคลัง ตั้งอยู่เมืองชุมพรแล้วลงไปตั้งอยู่เมืองไชยา ได้สร้างวัดขึ้น

---

๑. วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒. ศุกร์ที่ ๑๒ มกราคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ใหม่วัด ๑ ให้ชื่อว่า วัดสมุหนิมิตร แล้วลงไปเมืองนคร เมืองสงขลา

ซ่อมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและทำป้อมบางจะเกร็ง

ในปีวอกนั้น พระยาราชสงครามช่างทหารในกราบทูลว่า พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขื่อและตัวไม้ไม่ได้เปลี่ยน ครั้งก่อนนั้นผุเปื่อยไป เป็นที่น่ากลัวจะต้องทำใหม่ จึงโปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาเป็นแม่กองคุมตำรวจและช่างทหารในให้รื้อเปลี่ยนตัวไม้ใหม่ พระยาศรีพิพัฒน์ทำครั้งนั้นไม่ให้ตัวไม้ผิดแบบเก่าจนสักนิ้ว ๑ ด้วยถ่ายแบบทุกตัว การพระมหาปราสาททำมาจนถึงปีจอ ได้ลงรักปิดทองแล้วเสร็จ ฝ่ายที่เมืองสมุทรปราการนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จมื่นไวยวรนารถลงไปเป็นแม่กองทำป้อมใหญ่ขึ้นที่บางจะเกร็งป้อม ๑ สำหรับแม่ทัพอยู่

โปรดให้หาฤกษ์บรรจุพระบรมธาตุในพระพุทธรูป

ครั้นมาถึงเดือน ๔ ปีวอกสัมฤทธิศก ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปสูง ๖ ศอก ๒ พระองค์ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ทรงหล่อแล้วหุ้มด้วยทองคำเนื้อ ๘ องค์ ๑ ทองหนัก ๖๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง รวม ๒ องค์เป็นทองหนัก ๑๒๗ ชั่ง ๘ ตำลึง ทรงเครื่องต้นอย่างบรมกษัตริย์ ลงยาราชาวดี

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ประดับด้วยเนาวรัตน์มีราคาเป็นอันมาก ทำแล้วยังหาได้ทำการฉลองไม่ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หาฤกษ์ที่จะบรรจุพระบรมธาตุไว้ในพระพุทธรูป ได้วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑]

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและฉลองพระเจดีย์

ครั้นณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๒] ให้เชิญพระบรมสารีริกธาตุออกไป เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จทรงฟังสวดพระพุทธมนต์ รุ่งขึ้นณวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เวลาเช้าเสด็จทรงประเคน พระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว ได้อุดมฤกษ์ก็บรรจุพระบรมธาตุ จารึกพระนามองค์ข้างเหนือว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมอัยยกาธิราชจักรพรรดินารถบพิตร องค์ข้างใต้จารึกพระนามว่า พระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนารถธรรมิกราชบพิตร เดิมเรียกว่าแผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง แล้วมีพระราชโองการดำรัสสั่งให้ใช้บัตรหมายในราชการทั้งปวง อ้างนามแผ่นดินตามพระพุทธปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์ อย่าให้ใช้อ้างว่าแผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง จึงได้ใช้นามแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ

---

๑. อาทิตย์ที่ ๕ มีนาคม ๒. เสาร์ที่ ๓ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยอดฟ้าจุฬาโลก และแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า สุลาลัยตั้งแต่นั้นมา ครั้นณเดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๑] เวลาบ่าย พระสงฆ์ราชาคณะ พระครูเปรียญ ฐานาเพียงวินัยธร วินัยธรรม ๓๐๐ รูป ถวายไตรแพรลายสอง สะบงยกไหม พระสงฆ์รับไตรแล้ว รุ่งขึ้นวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ[๒] เวลาบ่าย พระสงฆ์ ๓๐๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ฉัน ๓ วัน จนถึงณวันเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ[๓] พระสงฆ์ฉันเช้าแล้วเวลาบ่าย เวียนเทียนเสร็จแล้ว มีการมหรสพทั้งทานการฉลองอีก ๓ วัน พระสงฆ์ฉันครั้งนั้นนอกจากสำรับทรงประเคน ก็บอกบุญพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่มีกำลังพอจะฉลองพระเดชพระคุณได้ ก็ให้รับเลี้ยงพระคนละรูป ครั้งนั้นประกวดประขันกันถึงโต๊ะ ถึงชามใหญ่ โถใหญ่บรรจุของในภาชนะทั้งปวงถวายพระฉันศาลา ๑ ก็ฉัน ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง ของฉันก็พอเต็มศาลา ที่พระระเบียงนั้นห้องลองของนั้นพอเต็มห้อง ของที่เหลือพระฉันนั้นถ้าจะเลี้ยงคนก็ได้สัก ๓๐ – ๔๐ คนกว่า แต่ผู้ที่มีหน้า ผู้ที่ทำตามธรรมเนียมก็มีมาก ครั้นณวันเดือน ๔

---

๑. จันทร์ที่ ๕ มีนาคม ๒. อังคารที่ ๖ มีนาคม

๓. ศุกรที่ ๙ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แรม ๒ ค่ำ[๑] เวลาเช้า โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เชิญพระบรมอัฏฐิและพระอัฏฐิมาในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย คิดตามพระชนมายุของพระอัฏฐิสดับปกรณ์ แล้วถวายไทยธรรมข้าวกระทง อุทิศส่วนพระราชกุศลที่ได้สร้างพระพุทธรูป ๒ พระองค์นั้นจำเพาะต่อพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง

จลาจลในเมืองเชียงรุ้ง

ในปีนั้นมีบอกเมืองหลวงพระบาง เมืองเชียงใหม่ เมืองน่านลงมา ความคล้ายกันใจความว่า

เดิมเมื่อปีเถาะเบญจศก มหาวังเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้งตาย มหาขนานเป็นอาว์มหาวัง ได้เป็นเจ้าเมืองแทน เจ้าสาระวันบุตรมหาวังเป็นที่ราชบุตร กับหม่อมมหาชัยน้องเขยมหาวังร่วมคิดกันเป็นกบฏ จับมหาขนานปู่น้อยฆ่าเสีย ตั้งตัวขึ้นเป็นแสนหวีฟ้าเจ้าเมืองเชียงรุ้ง ตั้งน้องชายชื่อออลนาวุธขึ้นเป็นมหาอุปราช จีนฮ่อเจ้าเมืองฮุนหนำ ลาวเรียกว่าหนองแส ก็มีตราตั้งลงมาให้ราชบุตรเป็นเจ้าเมือง ให้น้องชายเป็นมหาอุปราช ฝ่ายหม่อมหน่อคำซึ่งเป็นบุตรมหาขนานที่ราชบุตรฆ่าเสีย ก็หนีไปหามหาขนานเมืองเชียงตุงๆ ส่งตัว

๑. เสาร์ที่ ๑๐ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หม่อมหน่อคำลงไปเมืองอังวะเดินเสียเงินให้เจ้าอังวะขอเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้ง เจ้าอังวะจึงให้จักกายหลวงเมืองหมอกใหม่เมืองนาย คุมพะม่าเงี้ยวและลาวไปเมืองเชียงตุงเป็นคน ๓,๐๐๐ พาหม่อมหน่อคำลงมาเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้ง มาถึงกลางทาง นางปิ่นแก้วมารดาราชบุตรเจ้าเมืองเชียงรุ้งคนใหม่แจ้งความดังนั้น ให้คนสนิทถือหนังสือไปถึงจักกายหลวงกับเงิน ๕๐ ชั่ง ทองคำ ๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ไปให้เป็นของน้ำใจในหนังสือนั้นว่า ถ้าจักกายหลวงช่วยแก้ไขให้ราชบุตรได้เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้งแล้ว ตัวก็จะยอมเป็นภรรยาด้วย จักกายหลวงก็รับเอาเงินทองไว้ กระซิบสั่งเป็นความลับไปถึงนางปิ่นแก้วให้รู้ตัวว่า จะเอาหม่อมหน่อคำไปตั้งขึ้นสัก ๓ วัน แล้วจึงจะให้ราชบุตรคิดเป็นกบฏขึ้น จักกายหลวงจะทำแตกหนีไปให้ราชบุตรได้เมืองเชียงรุ้งตามปรารถนา จักกายหลวงก็พาหม่อมหน่อคำไปตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้งขึ้นอยู่ได้ ๓ วัน ราชบุตรกับหม่อมมหาไชยก็ยกเข้ารบกับหม่อมหน่อคำ ๆ กับจักกายหลวงก็พากันแตกหนีออกจากเมืองเชียงรุ้งมาตั้งเมืองอยู่ท่าลอ ราชบุตรกับหม่อมมหาไชยเกณฑ์กองทัพพะม่าตามมารบกับหม่อมหน่อคำและจักกายหลวงซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองท่าลออีก ฝ่ายกองทัพราชบุตรกับหม่อมมหาไชย ถ้ายิงกองทัพพะม่าก็ยิงแต่ดินเปล่า ยิงพวกหม่อม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หน่อคำจึงใช้กระสุนปืน พวกหม่อมหน่อคำแตกหนีไปเมืองเชียงตุง มหาขนานเจ้าเมืองเชียงตุงก็บอกขึ้นไปเมืองอังวะ เจ้าอังวะทราบว่าจักกายหลวงกับราชบุตรรู้กันคบคิดเป็นกลอุบาย ทำดังนั้นก็จะเอาโทษ จึงให้เกณฑ์กองทัพพะม่าเงี้ยวรวมพลหมื่นเศษ ให้ยกมาตีเมืองเชียงรุ้งให้จงได้ หม่อมหน่อคำ มหาไชยงาดำ นายลิ้นด่าง ก็พาทัพพะม่ามาตีเมืองเชียงรุ้งแตก จับมหาอุปราชได้ส่งไปจำไว้ที่เมืองอังวะ ราชบุตรหนีไปอยู่แดนฮ่อ แต่หม่อมมหาไชยนั้นอพยพครอบครัวเมืองพง ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของตัวลงมาอาศัยอยู่เมืองหลวงภูคาปลายแดนเมืองน่านประมาณคนหมื่นเศษ พะม่าตั้งหม่อมหน่อคำเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้ง อยู่มาหม่อมหน่อคำกับนายลิ้นด่างมหาไชยงาดำ เกิดรบฆ่าฟันกันตาย ราชบุตรรู้ดังนั้นก็ขึ้นไปเมืองอังวะ ไปบนบานเจ้าอังวะขอเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้ง อุปราชซึ่งเป็นโทษต้องจำอยู่ที่เมืองอังวะ ก็เข้าเดินเสียสินบนให้เจ้าอังวะ คิดเป็นเงินไทย ๑,๒๒๐ ชั่ง จึงพ้นโทษออกได้ เจ้าอังวะก็ตั้งให้ราชบุตรผู้พี่ มหาอุปราชผู้น้อง มาเป็นเจ้าเมืองดังเก่า

เจ้าแสนหวีพ้ามีอักขรกถาถึงเจ้าเมืองหลวงพระบาง

เจ้านครเมืองหลวงพระบางแต่งให้คนไปสืบราชการเจ้าแสนหวีพ้ามีอักขรกถามาถึงเจ้าเมืองหลวงพระบางฉะบับ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๑ ว่า อักขรกถาสมเด็จเชษฐาโชตินัครมหาวังราชวรขนิษฐาธิราช วรสถิตย์พิไชยในมหาอุตตมวรวงษ์ ขงทวาทัศมณฑลสุริยสรรพวิพาตาแสนหวีฟ้า มหานัคราราชธานี ประกาศิตสนิทเสน่หาถึงสมเด็จเชษฐพวระราชเชษฐาธิราช วรสถิตย์พิไชยในมหาอุตตมวรวงษ์ขงศรีสัตนาคนหุตอุตตมบุรีรมย์พรหมจักรพรรดิ ศรีมหานครล้านช้างร่มขาวราชธานี แจ้งแต่ธุรการ และในศักราช ๑๒๐๙[๑] ปีนั้น เมืองแสนหวีฟ้าสิบสองพันนาบังเกิดเป็นพิรุธกุดทั่วสังกุมพิธ จรณหวั่นไหวเพราะนักขัตตฤกษ์ฝ่ายบนให้บังเกิดเป็นซึ่งการร้ายดีทั้งปวงเลื่องลือมาถึงพวระราชเชษฐาในเมืองล้านช้างร่มขาว ก็ไม่แน่ไม่จริง คำร้ายก็มีคำดีก็มี ดังพวระราชเชษฐาก็ยังต้องตามองค์สัตย์ปฏิญาณแห่ง ๒ มหานครอันได้ตั้งแต่งไว้นั้นจะใคร่รู้ราชการร้ายดี จึงมีอาชญาสั่งให้ตาแสงเมืองหุนเป็นต้นและหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงมาสืบฟังอาการร้ายและดีทั้งปวงกับด้วยเจ้าเมืองพงเป็นต้น และสิบสองพันนาทั้งปวงได้แจ้งแล้วก็ได้ไหว้ษาถึงพวระราชขนิษฐาแจ้งทุกประการ มีความโสมนัสชื่นชมยินดี และราชการฝ่ายเมืองแสนหวีฟ้าบังเกิดเป็นเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่อจะบังเกิดขึ้นนั้นพวระราชขนิษฐาลงไปเฝ้าเจ้าอังวะให้ยึดเอาตัวไว้ได้ ๓ ปี ๔ ปี ขัดสนหามี

---

๒. พ.ศ. ๒๓๙๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เงินทองใช้สอยไม่ จึ่งไปดูเงินทองแจกจ่ายเลี้ยงบ่าวไพร่ ครั้นพระราชขนิษฐาได้กลับมาถึงบ้านเมืองแล้ว คิดอ่านทำเงินทองสิ่งของไปใช้หนี้ จึ่งได้ให้เรียกเอาเงินแต่ไพร่พวกหัวเมืองทั้งปวง ๆ จึ่งได้เกิดวิวาทด้วยการซึ่งจะเสียเงินก็ว่ากล่าวเสียดสียุยงกัน ความน้อยให้เป็นความใหญ่ ความไพร่ให้เป็นความขุน จึ่งได้วุ่นวิวาทฆ่าฟันกันขึ้น จึ่งเสียบ้านเมืองไปดังนี้ การอันนี้มิใช่เกิดมาแต่อื่นเป็นการเกิดขึ้นในบ้านเมือง พระราชขนิษฐาและสิบสองพันนาก็มิได้เอาพะม่าและฮ่อกับพวกพลเมืองใดมาช่วยคิดอ่าน ก็ปกปิดพูดจากัน บัดนี้พระราชขนิษฐาและสิบสองพันนาก็พูดจาปราณีประนอมด้วยกันแล้ว อันร้ายถมเสีย ๙ ศอก อันดีชักออก ๙ วา แล้วสิบสองพันนาก็มาพร้อมกัน เชิญพระราชขนิษฐาเข้ามาครอบครองบ้านเมืองเป็นปกติดังเก่า และการทั้งนี้ถ้าว่าเป็นอมิตรศัตรู ๔ ทิศ ๘ ทิศเข้ามาคิดประจญเบียดเบียฬพระราชขนิษฐา ก็จะได้มีอักขรกถาเข้ามาไหว้ษา ถึงพระราชเชษฐาขอเอากำลังกองทัพไปช่วยตามองค์สัตย์ปฏิญาณ ศึกตกเหนือเมืองช่วยกันฆ่า ศึกตกใต้หล้าช่วยกันฟัน บัดนี้เป็นการศึกเกิดขึ้นในบ้านเมืองจึงไม่ได้บอกมาให้รู้ พระราชขนิษฐาจึ่งได้มีอักขรกถามาไหว้ษาถึงพระราชเชษฐา แต่พอให้ทราบความตามเหตุที่เกิดเป็นนั้น

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทุกประการ ครั้นราชกถาถึงแล้วฉันใด สองมหานครจะเป็นบ้านพี่เมืองน้องกันไปภายหน้า ขอพระราชเชษฐาได้วันทนานุสนธิ์ทุกประการ อักขรกถามาณวันเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ[๑] ศักราช ๑๒๑๐ ปีวอกสัมฤทธิศก

กล่าวไว้เพื่อจะให้ท่านผู้อ่านรู้สำนวนลือ

ลุศักราช ๑๒๑๑[๒] ปีระกาเอกศก เป็นปีที่ ๒๖ ที่เมืองเชียงรุ้งลือนั้น เจ้าแสนหวีพ้ามหาอุปราชต้องเสียเงินมากมายไปเที่ยวเรี่ยไรแก่ราษฎร ชาวเมืองได้ความเดือดร้อนก็เป็นกบฏขึ้นทั้งสิบสองพันนา จะสู้รบมิได้ เจ้าแสนหวีพ้าราชบุตรก็หนีไปอยู่แดนพะม่า มหาอุปราชก็พานางปิ่นแก้วมารดาและน้องหญิงครอบครัวลงมาอยู่เมืองหลวงพระบาง ๆ มีบอกลงมาก็โปรดให้พาตัวอุปราชกับมารดาและท้าวขุนนายครัวลงมาเฝ้าณกรุงเทพ ฯ

ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในคราวเกิดไข้ป่วง

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือน ๗ แรม ๑ ค่ำเกิดความไข้ป่วงทั้งแผ่นดิน ไข้นั้นเป็นมาแต่ประเทศฝ่ายทะเลเป็นมาแต่เมืองฝ่ายตะวันตกขึ้นมาก่อน ไข้นั้นเป็นขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร เป็นขึ้นไปจนถึงเมืองฝ่ายเหนือ เสีย

---

๑. อังคารที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒. พ.ศ. ๒๓๙๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเฉลิมวงศ์องค์ ๑ พระองค์เจ้าจินดาองค์ ๑ พระราชธิดา พระองค์เจ้าพวงแก้วองค์ ๑ เสนาบดี เจ้าพระยาบดินทรเดชา ๑ จึงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงศีล แล้วให้เจ้าพนักงานซื้อสัตว์ที่จะต้องถึงมรณภัยแล้วปล่อยไปให้รอดชีวิตทุกวัน สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ป่าวร้องราษฎรทำบุญให้ทาน ปล่อยสัตว์ที่อยู่ในกักขังให้รอดจากความตายแล้วให้ตั้งอยู่ในความเมตตากรุณาต่อกัน คนทั้งปวงก็ยอมทำตามรับสั่งทั้งจังหวัดพระนครไม่ว่าชาติใดภาษาใด เว้นไว้แต่บาดหลวงฝรั่งเศส ๘ นายไม่ยอมแล้วห้ามลูกบ้านพวกเข้ารีดเสียด้วย ได้ทรงทราบก็ขัดเคืองว่าขัดรับสั่ง จึงให้เจ้าพนักงานไปไล่บาดหลวงฝรั่งเศสเสีย แล้วให้รื้อวัดฝรั่งเศสเสียทุกวัด ฝ่ายยองบิลกัวสังฆราช ซึ่งเป็นใหญ่กว่าบาดหลวงทั้งปวงจึงรับว่า การที่จะปล่อยสัตว์นั้นก็ไม่ผิดต่อศาสนาฝรั่งแต่สิ่งไร พวกบาดหลวงถือเกินไปเปล่า ๆ เธอนั้นจึงให้พระยาวิเศษสงครามจัดได้ห่านเป็ดไก่เข้าไปถวายให้ทรงปล่อย แล้วให้พวกลูกบ้านที่เข้ารีดปล่อยสัตว์ให้หมดทุกคน การที่ทรงขัดเคืองที่จะให้รื้อวัดนั้นก็สงบไป แต่บาดหลวง ๘ นายดื้อดึงไม่ยอมก็พากันกลับออกไปเมืองสิงคโปร์ ความไข้ครั้งนั้นตรวจดูตามบัญชีเบี้ยหวัดที่ยื่น

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จำหน่ายตายในปีนั้นอยู่ในราว ๑๐ สด ๒ ทุกหมู่ทุกกรม ผิดบ้างก็เล็กน้อย ประการหนึ่งสืบดูตามบ้านใหญ่ ๆ ที่มีคนถึงร้อย ๆ เศษ ก็ตายถึง ๒๐ เศษ เรื่องนี้ประมาณดูก็ไม่ผิดนัก เมืองเขมรก็เข้ามาว่าความไข้เป็นออกไปถึงเมืองเขมรและเมืองญวนเมื่อณเดือน ๙ แรม ๑๔ ค่ำ จนถึงวันเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ค่อยสงบลง ราษฎรลางบ้าน ๑๐ ส่วนเสียไป ๓ ส่วนบ้าง ลางบ้านก็เสียไป ๒ ส่วนบ้าง ลูกค้าวานิชไม่มีผู้ใดไปมาค้าขาย แต่ที่เมืองญวนนั้นจะมากน้อยเท่าใดไม่ทราบความ

ครั้นมาถึงเดือน ๑๑ พระยารามัญแขกถวายช้างพลายกระจุดดำเท่าเม็ดพริกไทยพื้นขาวมัว ๆ เสมอทั้งตัว ช้าง ๑ สูง ๔ ศอก ๙ นิ้ว พระยาสงขลาส่งเข้ามาถึงกรุงณวันอาทิตย์เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ยังไม่ได้ขึ้นระวางก็ล้มเสีย เมื่อล้มนั้นจุดดำแผ่ออกไปทั่วทั้งตัวเป็นช้างดำไป

เกณฑ์ทัพเมืองเหนือไปตีเมืองเชียงตุง

ฝ่ายเจ้าเมืองหลวงพระบาง ก็ส่งตัวอุปราชกับมารดาและท้าวขุนนายครัวลงมาเฝ้า ได้ทราบการเมืองเชียงรุ้งแล้ว

---

๑. เสาร์ที่ ๑๘ สิงหาคม ๒. อังคารที่ ๒๘ สิงหาคม

๓. วันที่ ๒๓ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทรงพระราชดำริว่า เมืองเชียงรุ้งนี้ถ้าตัดเมืองเชียงตุงเสียได้ก็จะเป็นสิทธิฝ่ายเรา จึงโปรดให้มีตราเกณฑ์ทัพเมืองเชียงใหม่ไปตีเมืองเชียงตุง ฝ่ายเจ้าเมืองเชียงใหม่ทราบท้องตราแล้ว จึงเกณฑ์กองทัพเมืองเชียงใหม่ ๕,๐๐๐ คน แล้วเกณฑ์เมืองนครลำปาง ๑,๐๐๐คน เมืองลำพูน ๑,๕๐๐ คน ปรึกษาพร้อมกัน ให้พระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่กอง ๑ พระยารัตนเมืองแก้ว[๑] กอง ๑ นายหนานธรรมบัญโญ[๒] กอง ๑ นายน้อยดาวเรือง[๓] เมืองลำพูนกอง ๑ รวม ๔ กอง ยกขึ้นไปทางเมืองเชียงราย พระยาราชบุตรกอง ๑ นายน้อยพรหม นายหนานสุริยวงศ์กอง ๑ นายน้อยมหาวงศ์กอง ๑ นายน้อยมหาพรหมกอง ๑ นายน้อยเทพวงศ์กอง ๑ เมืองลำพูน พระยาอุปราชกอง ๑ พระยารัตนเมืองแก้วกอง ๑ พระยาราชบุตรกอง ๑ รวม ๘ กองยกขึ้นไปทางเมืองสาด ยกไปเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ กำหนดให้ถึงพร้อมกันที่เมืองเชียงตุงณเดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ[๔]

---

๑. ชื่อหนานสุริยวงศ์ ภายหลังได้เป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระเจ้านครเชียงใหม่

๒. ต่อมาได้เป็นเจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่

๓. ภายหลังได้เป็นเจ้าตาวาดิเรกรัตนไพโรจน์ เจ้านครลำพูน

๔. ขังคารที่ ๒๖ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฝ่ายมหาชัยเมืองเชียงรุ้ง ซึ่งอพยพมาอาศัยอยู่เมืองหลวงภูคาในเขตต์เมืองน่าน พระยาน่านจะส่งตัวลงมากรุงเทพ ฯ ก็ดื้อดึงอยู่ ไม่ลงมา จึงโปรดให้พระยาศรีสหเทพ (ปาน) ขึ้นไปเกลี้ยกล่อมเอาตัวลงมาให้จงได้ ท้าวขุนนายครัวรู้ว่ามีข้าหลวงขึ้นไปเอาตัว ก็พากันแตกหนีกลับไปเมืองเชียงรุ้งเสียเป็นอันมาก ได้แต่ตัวมหาชัย ส่วนครอบครัวนั้นพระยาน่านกันครอบครัวไว้ได้ ๑,๘๐๐ คนเศษ ให้มาตั้งอยู่เมืองเชียงของแขวงเมืองน่าน พระยาศรีสหเทพก็พาตัวมหาชัยลงมาถึงกรุงเมื่อณเดือน ๔

ทูตอเมริกันเชิญราชสาสน์เข้ามา

ลุศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก เป็นปีที่ ๒๗ ในเดือน๕นั้น เปรสิเดนต์เจ้าแผ่นดินอเมริกัน แต่งให้โยเสฟบาเลศเตียเป็นทูตเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญา ซึ่งแอสแมนโรเบิตเข้ามาทำไว้แต่ก่อน มาด้วยกำปั่นรบชื่อไปรโมศ กำมะโดชื่ออรหิศ ถึงสันดอนเมื่อเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๑] กำมะโดมีหนังสือมาถึงจมื่นไวยวรนารถ ซึ่งสำเร็จราชการอยู่เมืองสมุทรปราการ ขอเรือลงไปรับ จมื่นไวยวรนารถ พระยาสุรเสนา พระยาโชฎึกราชเศรษฐี พระยาราชวังสัน พระยา

๑. พ.ศ. ๒๓๙๓ ๑. จันทร์ที่ ๒๕ มีนาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

วิเศษศักดา บอกขึ้นมาณกรุงเทพมหานคร โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดเรือรบไล่สลัดที่เคยไปรับแอสแมนโรเบิตนั้น ไปรับโยเสฟบาเลศเตีย และตึกรับทูตครั้งนั้นก็ปตันปรอนเซ่าอยู่ จึงโปรดให้ปลูกเรือนรับทูตที่หน้าวัดประยูรวงศ์ เรือนใหญ่ ๔ ห้องหลัง ๑ มีเฉลียงรอบ โรงครัว ๓ ห้องหลัง ๑ สำหรับคนใช้ ๓ ห้องหลัง ๑

ครั้นณเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ[๑] จมื่นไวยวรนารถจัดให้หลวงยกกระบัตร หลวงอาจณรงค์ หลวงวุธสรเดช หลวงฤทธิสำแดง[๒] ไปรับโยเสฟบาเลศเตีย ออกไปถึงกำปั่นรบกำมโดอรหิศให้ยิงปืนสลุตธงช้าง ๒๑ นัด โยเสฟบาเลศเตียก็ลงเรือมาแต่ผู้เดียว กับหมอดินโดยสารคน ๑ จีนคนใช้คน ๑ สามคนเท่านั้น พวกขุนนางในกำปั่นรบไม่มีผู้ใดมากลัวความไข้ เรือเข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการณเดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ได้ยิงปืนสลุตที่ป้อมผีเสื้อคำนับธงแผ่นดินอเมริกัน ๒๑ นัด แล้วโยเสฟบาเลศเตียขึ้นมาถึงเรือนพักหน้าวัดประยูรวงศาวาส ณวันเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ[๓] ครั้งนั้นท่านเจ้าพระยาพระคลังไปราชการสักเลกยังไม่กลับมา จึง

๑. อังคารที่ ๒ เมษายน

๒. ในจดหมายเหตุทูตอเมริกันเข้ามาในรัชชกาลที่ ๓ ว่า "หลวงฤทธิสรเดช"

๓. พฤหัสบดีที่ ๔ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาจางวางพระคลังสินค้า รับทูตแทน ครั้นณเดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ[๑] โยเสฟบาเลศเตียมาหาท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาที่บ้าน พร้อมด้วยขุนนางเป็นอันมาก พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาปราศรัยไต่ถามตามธรรมเนียมไทยซึ่งไปมาหากัน โยเสฟบาเลศเตียโกรธ ตอบว่า จะพูดจาไต่ถามอยู่ดังนี้เสียเวลา จึงชักเอาหนังสือในกระเป๋าเสื้อมายื่น ใจความว่า พระเจ้าแผ่นดินอเมริกันให้โยเสฟบาเลศเตียเป็นทูตเชิญราชสาสน์เข้ามาถวาย โยเสฟบาเลศเตียขอให้กำหนดวันเฝ้า ท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาตอบว่า อย่างธรรมเนียมกรุงเทพมหานครที่จะเอาหนังสือไปถวายก่อนนั้นยังไม่ควร จะพูดจาการสิ่งใดก็ให้พูดกับท่านเสนาบดีให้รู้ความก่อน โยเสฟบาเลศเตียตอบว่า จะขอเข้าเฝ้าถวายหนังสือแด่พระเจ้าแผ่นดินก่อน เมื่อโปรดให้ขุนนางผู้ใดพูดจาประการใด จึงจะได้พูดความต่อไป ท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาตอบความว่าทูตขรเข้ามาครั้งก่อน ๆ ก็มีขุนนางเข้ามาเป็นยศศักดิ์มาก ครั้งนี้โยเสฟบาเลศเตียเป็นทูตเข้ามาก็มีแต่ตัวคนเดียว หีบ

---

๑. อังคารที่ ๙ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชสาสน์ก็ให้มิสเตอร์สมิทบุตรหมอยอน ซึ่งอยู่ณกรุงเทพมหานครนี้หิ้วตามกัน กับร่มคัน ๑ หนึ่งรักแร้มาเท่านั้น ผิดด้วยอย่างธรรมเนียมฝ่ายสยามนัก จะให้เข้าเฝ้าไม่ได้ โยเสฟบาเลศเตียตอบว่า เดี๋ยวนี้ธรรมเนียมยุโรปเปลี่ยนแปลง ธรรมเนียมใหม่ไม่เหมือนครั้งก่อน ใช้ราชทูตผู้เดียวเท่านั้น ราชสาสน์ก็ไม่ได้ผนึกถือว่าตัวราชทูตเป็นใหญ่ ว่าแล้วโกรธลุกยืนขึ้นเดินออกไปแล้วหันหน้ามาว่า หนังสือเจ้าแผ่นดินอเมริกันที่มีเข้ามาครั้งนี้จะรับหรือไม่รับ ท่านพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาตอบว่าหนังสือนั้นจะส่งให้ก็จะรับ แต่ที่จะให้เฝ้านั้นไม่ได้ ด้วยผิดธรรมเนียมอยู่ โยเสฟบาเลศเตียก็เดินไปเรือกลับไปที่อยู่แล้วทำหนังสือมายื่นโต้ตอบกันหลายฉะบับ

ทูตอเมริกันฟ้องพระยาศรีพิพัฒน

ครั้นณวันเดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ[๑] ท่านเจ้าพระยาพระคลังกลับเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร โยเสฟบาเลศเตียทำหนังสือยื่นฟ้องพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาว่า ดูถูกราชทูต ดูถูกเจ้าแผ่นดินอเมริกันทั้ง ๓๐ เมือง จะต้องแก้โทษเสีย ท่านเจ้าพระยาพระคลังไม่ตอบประการใด ครั้นณวันเสาร์เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ[๒] โยเสฟบาเลศเตียมีหนังสือมายื่นอีกฉะบับ ๑

---

๑. ศุกรที่ ๑๒ เมษายน ๒. เสาร์ที่ ๒๐ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จะขอกลับไป ขอเรือไปส่ง ท่านเสนาบดีโปรดให้จัดเรือญวนแงทรายยาว ๑๒ วา ๑๓ วา ๒ ลำ มีธงทวน พลแจวลำละ ๔๐ คน ๕๐ คน ออกไปส่งโยเสฟบาเลศเตียที่กำปั่นรบนอกสันดอน แล้วโปรดให้จมื่นไวยวรนารถมีหนังสือไปถึงกำมะโดอรหิศ ขุนนางนายทหารกำปั่นรบอเมริกันที่เข้ามาด้วยโยเสฟบาเลศเตีย เล่าความที่ไม่ตกลงเกิดทุ่มเถียงกับโยเสฟบาเลศเตียนั้น ให้กำมะโดอรหิศทราบ ครั้นณวันเดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ[๑] กำมะโดอรหิศมีหนังสือตอบมาถึงจมื่นไวยวรนารถ ความในหนังสือซึ่งมีไปถึงกำมะโดอรหิศนั้น กำมะโดอรหิศจะมีไปถึงเปรสิเดนต์ให้ทราบ ความโดยพิสดารแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุนั้นแล้ว

งานศพเจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครั้นถึงเดือน ๖ ได้ทำการพระเมรุพระราชทานเพลิงพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๓ พระองค์เสร็จแล้ว ให้พระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่วัดสระเกศ เมื่อณวันเดือน ๗ แรม ๒ ค่ำ[๒] ฝ่ายที่กรุงกัมพูชา องค์พระหริรักษ์ทราบว่าเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงอสัญญกรรมแล้ว จึงให้ปลูกเก๋ง ๒ ห้องขึ้นที่หน้าค่ายใหญ่เมืองอุดงมีไชย แล้วปั้นรูปเจ้าพระยาบดินทรเดชาขึ้นไว้ ถึงปีก็บังสุกุลรูปเจ้า

---

๑. เสาร์ที่ ๒๗ เมษายน ๒. อังคารที่ ๒๘ พฤษภาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระยาบดินทรเดชาเสมอทุกปีที่ศาลนั้น พระยาพระเขมรราษฎรเรียกว่า "ศาลองค์บดินทร์" มาจนทุกวันนี้

เจ้าเชียงใหม่กล่าวโทษเจ้าอุปราชเข้ามากรุงเทพ ฯ

ครั้นมาถึงวันศุกรเดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๑] เจ้าเชียงใหม่บอกกล่าวโทษเจ้าอุปราชว่า กองทัพพระยาราชบุตร นายน้อยมหาพรหม นายน้อยมหาวงศ์ นายหนานสุริยวงศ์ นายน้อยเทพวงศ์ นายน้อยพรหมเมืองเชียงใหม่ พระยาอุปราช พระยารัตนเมืองแก้ว พระยาราชบุตรเมืองลำพูนยกเข้าตีเมืองสาทแตกกระจัดกระจายไปแล้ว แยกกองทัพให้นายหนานสุริยวงศ์ นายน้อยมหาพรหม นายน้อยเทพวงศ์ คุมคนเข้าตีเมืองก๊ก พระยาราชบุตร นายน้อยมหาวงศ์ นายน้อยพรหมเมืองเชียงใหม่ พระยารัตนเมืองแก้ว พระยาราชบุตรเมืองลำพูน คุมคนเข้าตีปางซารานแตกแล้ว เลยขึ้นไปตีปางไรย ตีท่าออเมืองแจก เมืองมาง เมืองภู เมืองเลน เมืองเพียง แตกกระจัดกระจายไปแล้ว เลยเข้าตีเมืองเชียงตุง มหาขนานเมืองเชียงตุงแต่งกองทัพออกสู้รบกองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน กองทัพมหาขนานแตกถอยเข้าไปในเมืองเชียงตุง กองทัพเมืองเชียงใหม่

---

๑. ศุกรที่ ๒๑ มิถุนายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมืองลำพูน จะเข้าเมืองยังไม่ได้ ด้วยคนน้อยตัว กองทัพไปไม่ถึงพร้อมกัน ฝ่ายนายน้อยมหาพรหม นายหนานสุริยวงศ์ นายน้อยเทพวงศ์ ได้สู้รบกับพระเมืองขากบุตรมหาขนานแต่เช้าจนบ่าย พระเมืองขากถูกปืนตายในที่รบ กองทัพไล่ติดตามผู้คนเข้าไปถึงประตูเมืองเชียงตุง ประตูเมืองปิดเข้าไม่ได้ แล้วไม่มีกองทัพผู้ใดขึ้นไปอุดหนุน ฝ่ายทัพพระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่ ยกขึ้นไปทางเมืองเชียงราย แต่งให้พระยารัตนเมืองแก้วไปตีเมืองพยาคี นายธรรมบัญโญตีเมืองเลนได้ พระยาอุปราชไปเกลี้ยกล่อมเมืองยองได้ก็ตั้งอยู่ที่เมืองยอง ฝ่ายนายน้อยมหาพรหมบุตรหลานพระยาเชียงใหม่ เข้าตีเมืองเชียงตุงยังมิได้ ให้มาเร่งกองทัพพระยาอุปราชขึ้นไปช่วย พระยาอุปราชก็นิ่งเสียมิให้ผู้ใดขึ้นไปช่วย นายน้อยมหาพรหมกับนายทัพนายกองสิ้นสะเบียงอาหารกระสุนดินดำ ก็ล่าถอยลงมา พระยาเชียงใหม่มีความเสียใจนัก เข้าฤดูแล้งจะขอเข้าไปตีเมืองเชียงตุงฉลองพระเดชพระคุณเอง ขอให้มีข้าหลวงขึ้นไปเกณฑ์กองทัพเมืองแพร่ เมืองน่าน ไปสมทบด้วย ครั้งนั้นทรงพระประชวรอยู่แล้วก็มิได้ทรงคิดราชการสิ่งไร ก็ค้างอยู่

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทูตอังกฤษเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญา

ครั้นมาถึงเดือน ๑๐ ในปีนั้น เซอร์เยียมบุรุก[๑] เข้ามาขอแก้สัญญาที่กัปตันหันตรีบารนีเข้ามาทำไว้แต่ก่อน และขอทำสัญญาใหม่ เซอร์เยียมบุรุกเข้ามาถึงปากน้ำณวันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๒] มาเรือ ๒ ลำ เรือเหล็กลำ ๑ ชื่อสิติมวิชิต ลำ ๑ เรือไม้ชื่อเหศติง แต่เรือไม้นั้นเข้าปากน้ำไม่ได้ เรือเหล็กเข้ามาทอดอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังลงไปรับอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ เจ้าพระยาพระคลังจัดเรือกันยา เรือสำปั้นเก๋งยาว ๑๒ วา ๑๓ วา ๕ ลำ ขึ้นมาส่งทูตเซอร์เยียมบุรุกที่ ๑ กัปตันบุรุกที่ ๒ มิศเตอร์ยอนเซนที่ ๓ มิศเตอร์กรานเสมียน ๑ ทหาร ๒๔ คนใช้ ๕๐๐ นายไพร่ ๓๗ คน ขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร เมื่อณวันพุธเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๓] เซอร์เยียมบุรุกไม่อยู่ที่เรือนปลูกรับไว้ ติว่าเป็นเรือนจากไม้ไผ่ ให้แต่พวกออฟฟิซเซอร์ไปอยู่ ตัวนั้นขึ้นอาศัยกัปตันปรอนอยู่ที่ตึกใหญ่

ทูตอังกฤษกลับ

ครั้งนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกท่านเจ้าพระยาพระคลังขึ้นเป็นใหญ่ ไม่สมควรที่จะพูดจาด้วยเซอร์

---

๑. เซอร์เซมส์บรุก ๒. วันที่ ๑๒ กันยายน

๓. วันที่ ๑๘ กันยายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เยียมบุรุก จึ่งโปรดให้จมื่นไวยวรนารถบุตรผู้ใหญ่ของท่านเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก พระราชทานพานทอง เต้าน้ำทอง กะโถนทอง ดาบฝักทอง ให้พูดจารับรองด้วยเซอร์เยียมบุรุก เวลานั้นทรงพระประชวรอยู่ไม่สะบายพระองค์ จึ่งไม่ได้เข้าเฝ้าไม่ได้ทำหนังสือสัญญาต่อกัน ความแจ้งอยู่ในจดหมายเหตุ[๑]นั้นแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลัง มีหนังสือไปถึงลอร์ดปามัศตอนผู้ว่าราชการต่างประเทศเมืองลอนดอน เซอร์เยียมบุรุกได้รับหนังสือฉะบับ ๑ กับรับหนังสือไปถึงลอร์ดปามัศตอนฉะบับ ๑ แล้วลากลับไปเมื่อณเดือน ๑ แรม ๗ ค่ำ[๒] ลงไปถึงเมืองสมุทรปราการจึ่งเอาทองคำใบหนัก ๑๐ ตำลึงส่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ถวายตอบแทนเป็นค่าเบี้ยเลี้ยง จึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพนักงานทำดอกบัวบูชาพระพุทธปฏิมากรในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ใจความในพระราชสาสน์ของพระเจ้าฮ่าฮอง

ครั้นมาถึงเดือน ๒ สำเภาเข้ามา จงตกเจ้าเมืองกวางตุ้ง ส่งพระราชสาสน์สมเด็จพระเจ้าฮ่าฮองประกาศ

---

๑. จดหมายเหตุเรื่องเซอร์เซมสบรุกเข้ามาทำสัญญาในรัชชกาลที่ ๓ ซึ่งหอสมุดได้จัดพิมพ์แล้ว ๒. พฤหัสบดีที่ ๒๖ ธันวาคม

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เข้ามาฉะบับ ๑ มีความว่า พระราชสาสน์เจ้าฮ่องเจริญ ทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ด้วยสมเดจพระเจ้าเตากวางพระราชบิดา ได้เสวยราชสมบัติสืบวงศ์กษัตริย์พระเจ้าเกียเข่งมา ๓๐ ปี ได้ประพฤติราชประเพณีตามวงศ์กษัตริย์ที่ล่วงไปแล้วแต่ก่อนมา มิได้ละเมิดในทางราชการ แล้วเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เพราะคิดเห็นว่าบุญวาสนาน้อย จึงอุตสาหะทรมานพระองค์ทุกเช้าค่ำ ตั้งแต่พระเจ้าเตากวางได้เสวยราชสมบัติมาจนทุกวันนี้ บรรดาหนังสือบอกราชการในแผ่นดินก็ได้ตรวจตราดูแลทุกฉะบับ แล้วจดหมายข้อรับสั่งมาให้ขุนนางจัดการไปตามตำแหน่ง กว่าจะได้เสวยเช้าจนเวลาเที่ยง กว่าจะได้ถอดเสื้อออกจากพระองค์จนเพลาค่ำหาใคร่จะมีเวลาว่างเปล่าไม่ ตั้งแต่ได้เสวยราชสมบัติมา ๓๐ ปี ประพฤติเป็น ๑ ดังนี้มิได้ขาด พระราชทรัพย์ในท้องพระคลัง การจะใช้จึงใช้ การไม่ควรจะใช้ก็ไม่ใช้ หวังจะไว้จับจ่ายราชการทำนุบำรุงแผ่นดิน เมื่อแรกได้เสวยราชสมบัติ ทรงเขียนพระราชบัญญัติด้วยพระหัตถ์ สั่งสอนพระองค์ไม่ให้หลงในรูปเสียงลาภสการ เครื่องอุปโภคบริโภคใช้สอยก็แต่พอควรไม่เบ้อเย้อ สารพัดเครื่องเล่นและการเที่ยวสนุกต่าง ๆ ห้ามขาดมิได้ประพฤติ ความดังนี้

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขุนนางและราษฎรได้รู้ทั่วกันทั้งแผ่นดิน หัวเมืองด้านตะวันตกที่เป็นข้าศึก ก็ได้จัดกองทัพไปปราบปรามราบคาบแล้ว ความทั้งนี้มิใช่จะอวดปัญญาและฝีมือ ภายหลังพวกอังกฤษมาทำวุ่นวาย เกิดวิวาทกันขึ้นด้วยการค้าขาย การทั้งนี้ทรงคิดเห็นว่าประเวณีนักปราชญ์ถือเมตตาเป็นใหญ่ สงสารแก่พวกราษฎรเหมือนลูกอ่อนไม่รู้จักความ ไม่มีความผิดจะได้ความเดือดร้อนพลอยแหลกเหลวเพราะสู้รบกัน เป็นความเกิดขึ้นด้วยการซื้อขายเล็กน้อย จึงทรงอดพระทัยเสีย หวังจะให้นานาประเทศที่ไกลและไกลกลัวเกรงนับถือ บัดนี้ได้ ๑๐ ปีมาแล้ว พวกที่คิดทรยศก็สงบไปสิ้น พวกราษฎรก็ได้ซื้อขายทำมาหากินเป็นปกติ การที่ทรงพระราชเมตตาอยู่ในพระทัยดังนี้ ราษฎรทั้งปวงก็รู้อยู่ทั่วประเทศ และซึ่งน้ำมากฝนแล้งนั้นเป็นการวิบัติเกิดขึ้นในแผ่นดิน ราษฎรได้ความลำบากทุกเช้าค่ำ ทรงคิดละอายอยู่ในพระทัยเป็นอันมาก แต่บรรดาหัวเมืองทั้งปวงมาร้องขอให้ลดภาษีอากรให้เบาลง ที่จะไม่โปรดพระราชทานนั้นไม่มี ไม่ทรงเสียดายพระราชทรัพย์ ให้เอาเงินในท้องพระคลังออกแจกจ่ายราษฎรที่คับแค้นอดหยากป่วยไข้ ความทั้งนี้พวกราษฎรก็แจ้งอยู่ในใจทั่วกัน และทรงปรนนิบัติพระราชมารดาให้เป็นสุขมา ๓๐ ปี มิได้คิดแก่เหนื่อยยากทุกเช้าค่ำโดยกตัญญู

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แต่ก่อนพระเจ้าเตากวางยังทรงพระกำลังมาอยู่ ปีกลายนี้ เมื่อฤดูฝนกับฤดูร้อนต่อกันทรงพระประชวร หมอประกอบยารักษา พระโรคก็หาหายเป็นปกติมีกำลังเหมือนดังเก่าไม่ เมื่อเดือน ๒ สิ้นปีระกาเอกศก จึงเสด็จมาจากสวนดอกไม้มาอยู่ในพระราชวัง พอฮ่องทายฮอประชวรถึงแก่ทิวงคต ทรงอาลัยทุกข์โศกถึงฮ่องทายฮอเป็นอันมาก พระโรคเก่านั้นจึงกำเริบหนักขึ้นทุกวัน พระเจ้าเตากวางเสวยราชสมบัติได้ ๓๐ ปี พระชันษา ๖๙ ปี ถึงจะสวรรคตก็ไม่ทรงอาลัยแก่พระชนมายุ ทรงคิดแต่จะจัดการเลือกหาพระราชบุตรที่มีสติปัญญา จะได้ครองราชสมบัติทำนุบำรุงแผ่นดินกรุงปักกิ่งสืบไป เมื่อวันจะสวรรคต เวลาเช้ามีรับสั่งให้หาพระวงศานุวงศ์ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายในเข้ามาเฝ้าพร้อมกันแล้ว ทรงภู่กันชาดจดหมายด้วยพระหัตถ์ ตั้งเอกกูพระราชบุตรที่ ๔ ให้เป็นที่ถายจูแล้ว มีรับสั่งกับขุนนางผู้ใหญ่ทั้งปวงว่า ให้พร้อมใจกันช่วยจัดแจงราชการอย่าให้คิดอย่างหนึ่งอย่างใด ช่วยทำนุบำรุงถายจูให้ครองราชสมบัติสืบไปตามรับสั่ง แต่ตรัสสั่งด้วยราชการแผ่นดินอยู่ครึ่งวัน พระโรคกำเริบขึ้นกำลังน้อยแล้วตรัสว่า ถายจูคนนี้ใจดีมีกตัญญูและเมตตามาก เป็นคนมีบุญ เห็นจะ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ครองราชสมบัติกรุงปักกิ่งสืบเชื้อวงศ์ต่อไปได้ ฟ้าให้เกิดราษฎรแล้วก็ลงให้เกิดเจ้าขึ้นมาสำหรับปกครองกัน อย่าให้ขุนนางและราษฎรทั้งปวงมีความวิตก ด้วยถายจูคนนี้มีสติปัญญามาก อาจรู้ใจคนปกครองราษฎรรักษาแผ่นดินสืบต่อไปได้ แล้วมีอัชฌาศัยในการที่จะชุบเลี้ยงตั้งแต่งขุนนางแจ่มเหมือนอย่างกระจก เที่ยงเหมือนตราชู จะดีชั่วหนักเบาอย่างไรก็แลเห็น มีราชการอย่างไรก็มิได้ทรงคิดเอาเป็นประโยชน์แก่ตน คิดแต่จะให้ราชการแผ่นดินสำเร็จอย่างเดียว ให้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน ตั้งใจทำนุบำรุงถายจูให้ครองราชสมบัติเป็นฮ่องเต้ในแผ่นดินเป็นสุขสืบไป พระเจ้าเตากวางจะมีน้ำพระทัยยินดียิ่งนัก และการพระศพนั้นให้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยนุ่งขาวห่มขาว ๒๗ วันตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ตามรับสั่งพระเจ้าเตากวางประกาศไว้เมื่อทรงประชวรดังนี้ให้รู้ทั่วกันไปทั้งแผ่นดิน พระราชสาสน์บอกมาเดือน ๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ[๑] จุลศักราช ๑๒๑๑[๒] ปีเตากวาง ๓๐ ปีระกาเอกศก

สร้างป้อมเสือซ่อนเล็บและขุดคลองเมืองนครเขื่อนขันธ์

ฝ่ายท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ทำป้อมขึ้นที่บางจะเกร็ง แล้วพระราชทานชื่อป้อมเสือซ่อนเล็บ

---

๑. อาทิตย์ที่ ๒๗ มกราคม ๒. พ.ศ. ๒๓๙๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แล้วโปรดให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์สั่งปืนกระสุน ๑๐ นิ้วเข้ามา ๑๐๐ กะบอก เข้ามาใช้เป็นการรักษาพระนคร ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ว่ากับมิสเตอร์ยาเวนายห้างซื้อเข้ามา ตกลงราคากะบอกละ ๖ ชั่ง

ในปีนั้น โปรดให้ขุดคลองออกเหนือเมืองนครเขื่อนขันธ์คลอง ๑ กว้าง ๕ วา ลึก ๕ ศอก สำหรับไปมาเมื่อมีการณรงค์สงคราม ไม่ต้องเดินตามลำแม่น้ำ การพระนครก็ได้รับสั่งให้ทำเพิ่มเติมขึ้นเป็นอันมากหลายแห่งหลายตำบล

การปฏิสังขรณ์และสร้างพระอาราม

การพระราชกุศลนั้น ก็ได้ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามใหญ่น้อยบ้าง สร้างขึ้นใหม่บ้าง ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (พระอุโบสถ) ก็ให้เปลี่ยนเครื่องบน ที่ชำรุดก็เปลี่ยนตัวไม้สิ้นทั้งหลัง และทำพระพิหารยอดขึ้นข้างทิศเหนือองค์ ๑ และซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ในวัดทั่วทุกแห่งทุกตำบล พระระเบียงนั้นให้เขียนใหม่ แล้วทรงพระราชดำริว่า พระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รับสั่งให้ช่างทำพระมณฑปหุ้มทองคำเสร็จแล้ว ประดิษฐานพระแก้วเข้าไว้ในนั้น แล้วทำเครื่องต้นถวายเมื่อเวลาคิมหันตฤดู ๆ ๑ เวลาวัสสันตฤดูทรงห่มดอง เหมันตฤดูนั้นหามีไม่ จึงได้ทำถวายสำหรับ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เหมันตฤดูอีกฤดู ๑ ทรงคลุม จึงได้เปลี่ยนพระเครื่องทั้ง ๓ ฤดูมาจนทุกวันนี้ ได้ทรงสร้างพระฉลองพระองค์หุ้มทองคำเครื่องต้นก็หลายพระองค์ และพระพุทธรูปหล่อด้วยเงินเท่าพระชันษาหนักองค์ละ ๑๐ ตำลึง เป็น ๖๔ พระองค์ อยู่ในราชสมบัติมีเศวตฉัตรกั้น ๒๗ พระองค์ และทรงสร้างพระปริยัติธรรมที่มีอยู่ในกรุงเทพมหานคร แลวิจิตรไปด้วยผ้าห่อและสายรัด ครอบสลักทำด้วยงาบ้าง ลายมุกดบ้าง ขุดไม้ผึ้งลายบ้าง

พระพุทธบาทที่เมืองปรันตปะนั้น พระมณฑปชั้นในไฟไหม้ โปรดให้พระยาพิชัยสงคราม (เพ็ชร์) ขึ้นไปทำใหม่ทั้งมณฑปชั้นนอกซ่อมแซมด้วย สถาปนาขึ้นให้งามดีดังเก่า

การในพระนครที่ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนนั้น ก็ทำเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก ทั้งบริเวณพระอุโบสถนั้นก็ทำใหม่ให้ใหญ่สูงขึ้น แล้วได้ทำพระพิหารพระพุทธไสยาศน์หลัง ๑ ทรงสร้างพระพุทธไสยาศน์ขึ้นพระองค์ ๑ ยาว ๙๐ ศอก พระเจดีย์สูง ๑ เส้น ๒ ศอก ๒ พระองค์ พระเจดีย์รายรอบพระระเบียงชั้นนอกอีกชั้น ๑ ก่อภูเขาทำศาลารายเพิ่มเติมให้ดีขึ้นไปทุกสิ่ง การสิ่งใดนอกจากจดหมายไว้ในแผ่นศิลา เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้จารึกไว้แล้ว ก็เป็นส่วนของในแผ่นดิน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น จะพรรณนาก็ยืดยาวนัก ฝ่ายข้างกุฎิสงฆ์ก็ทำเป็นตึกขึ้นทั้งสิ้น

ทรงพระราชดำริว่า วัดพระโตเสาชิงช้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย เมื่อปลายแผ่นดินก็โปรดให้ทำพิหารใหญ่ขึ้น การยังไม่ทันแล้วเสร็จ เชิญเสด็จพระศรีศากยมุนีขึ้นประดิษฐานไว้ การที่อื่นยังมิได้ทำ ก็พอสิ้นแผ่นดินไป ครั้งนี้จะต้องทำเสียให้เป็นวัดขึ้นให้ได้ จึงให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาเป็นแม่กองดูทั่วไปทั้งวัด ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทักษเทเวศร ทำพระอุโบสถใหญ่และพระระเบียงล้อมพระวิหาร การนั้นก็แล้วสำเร็จทั่วทุกแห่งทั้งกุฎิสงฆ์ด้วย จึงให้อาราธนาพระธรรมไตรโลกอยู่วัดเกาะแก้ว ตั้งเป็นพระพิมลธรรมเป็นเจ้าอธิการ จัดเอาพระภิกษุในวัดพระเชตุพน วัดมหาธาตุ วัดราชบุรณะ รวมได้ ๓๐๐ รูปไปอยู่เป็นอันดับ พระราชทานชื่อวัดสุทัศนเทพวราราม

วัดมหาธาตุนั้น พระอุโบสถวิหารนั้นซ่อมแซมของเก่า กุฎิสงฆ์นั้นทำเป็นตึกทั้งสิ้น

วัดราชบุรณะนั้น ซ่อมแซมของเก่า ทำเพิ่มเติมขึ้นใหม่แต่พระปรางค์องค์ ๑

วัดชะนะสงครามนั้น ซ่อมแซมของเก่าที่ชำรุดไปให้ดีขึ้น สร้างขึ้นใหม่ วัดเทพธิดา ๑ วัดราชนัดดา ๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นอกกำแพงพระนคร วัดสระเกศนั้น โปรดให้พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา เป็นแม่กองทำพระปรางค์ใหญ่องค์ ๑ ฐานเป็นไม้ ๑๒ เหลี่ยม ด้าน ๑ ยาว ๕๐ วา ขุดรากลึกลงไปถึงที่โคลนแล้วเอาหลักแพตั้งต้นเป็นเข็ม ห่มลงไปจนเต็มที่แล้ว เอาไม้ซุงทำเข็มและปูเป็นตารางแล้วเอาศิลาแลงก่อขึ้นมาเกือบเสมอดินจึงก่อด้วยอิฐ ในระหว่างองค์พระนั้น เอาศิลาก้อนซึ่งราษฎรเก็บมาขายบรรจุลงไปจนเต็ม การก่อขึ้นไปได้ถึงชั้นทักษิณที่ ๒ ศิลาที่บรรจุข้างในกดหนักลงไปจนระเบิดออกและทรุดลงไปถึง ๙ วา อิฐที่ก่อหุ้มข้างนอกนั้นก็แตกร้าวรอบไปทั้งองค์ ของนี้ไม่ทะลาย ก็เพราะทรุดกลางกดกันลงไป พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาให้ขุดดินริมฐานพระชั้นสูตรดู ก็พบศีร์ษะและระเบิดขึ้นมาหมด จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ขอแรงพระราชวงศานุวงศ์ และขุนนางข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชทานพระกฐิน ผู้คนยังพรักพร้อมอยู่ ให้ปักเสาหลักแพเป็นหลักมั่นกันแน่นหลายชั้น กันฐานพระไม่ให้ดินถีบออกไป สิ้นไม้หลักแพหลายพัน แล้วก็จับการก่อแก้ไขที่ทรุดแตกร้าวนั้นเสียให้ดี องค์พระปรางค์ก็ทรุดหนักลงมาอีก ๓ วา เห็นว่าจะแก้ไขไม่ได้แล้วก็เลิกการนั้นเสีย จึงทำแต่การอื่นต่อไป สร้างพระวิหารขึ้นไว้ พระอัฏฐารส ศรี

ดาวน์โหลดเอกสารอิเล็กทรอนิกส์โดย สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 06/04/2568

สุคตทสพลญาณบพิตร สูง ๒๔ ศอก ๔ นิ้ว ซึ่งได้มาแต่วัดพิหารทองเมืองพิษณุโลก แล้วก็ให้ทำกุฏิสงฆ์เป็นตึกทั้งสิ้น และการอื่นๆ ทั่วทั้งวัด ให้ทำเมรุมีพลับพลาโรงครัวระทาดอกไม้ไว้พร้อมทุกสิ่งสำหรับเป็นทาน

วัดบพิตรพิมุข เป็นวัดของกรมพระราชวังหลังบุรณะวัด ๑ วัดเกาะแก้ว เป็นวัดของกรมหลวงพิทักษมนตรีบุรณะไว้แต่ก่อน ชำรุดไป ให้ซ่อมแซมและทำกุฏิสงฆ์ขึ้น

วัดคอกกระบือนั้น ให้ทำสำเภาด้วยเครื่องก่อไว้หลังพระอุโบสถลำ ๑ ยาว ๑ เส้น ด้วยทรงเห็นว่านานไปจะไม่มีผู้เห็นสำเภา จึงให้ทำขึ้นไว้เป็นสำเภาโลกอุตร พระราชทานชื่อว่าวัดยานนาวา

ฝั่งตะวันตกนั้น วัดทองธรรมชาติวัด ๑ นั้น เดิมพระองค์เจ้ากุ[๑] และกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์บุรณะมาแต่ก่อน ครั้นทรุดโทรมไปก็โปรดพระราชทานเงินหลวงให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเดชอดิศรเป็นแม่กองไปทำขึ้นฉลองพระเดชพระคุณที่ได้ไปอยู่วังของท่าน

วัดอรุณราชวรารามวัด ๑ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัยทรงปฏิสังขรณ์ไว้ยังไม่สำเร็จ บุรณะต่อไป พระปรางค์เดิมเป็นของโบราณ สูง ๘ วา ให้ก่อหุ้มขึ้นใหม่

---

๑. กรมหลวงนรินทรเทวี

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สูง ๓๕ วา[๑] กุฏิสงฆ์เป็นฝาขัดแตะถือปูน ก็ให้ทำเป็นตึกทั้งสิ้น การอื่นก็เพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นหลายสิ่งทั่วไปทั้งพระอาราม วัดโมฬีโลกวัด ๑

แต่วัดหงส์นั้นเป็นของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์บุรณะมาแต่ก่อน ก็โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์เป็นแม่กองทำเพิ่มเติมขึ้นอีก วัดราชสิทธิ์ ๑

แต่วัดสังข์กระจายนั้นเป็นของกุณแว่น พระสนมเอกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกบุรณะไว้ ก็โปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ วัดปากน้ำ ๑

วัดหมูนั้นโปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ พระราชทานให้เจ้าจอมน้อยพระสนมเอกเป็นเจ้าของ พระราชทานชื่อวัดอัปสรสวรรค์

วัดหนังนั้น เป็นของสมเด็จพระศรีสุลาลัยบุรณะขึ้นไว้ วัดนางนองเป็นของหลวงบุรณะ ก็ได้ทรงปฏิสังขรณ์

วัดจอมทองเป็นวัดขึ้นหลวงเดิม ได้ทรงกระทำมาแต่ยังเป็นกรมอยู่ ทำแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย พระราชทานชื่อวัดราชโอรสสุธาราม

ในคลองบางกอกน้อยนั้น บุรณะวัดอมรินทราราม เป็นของกรมพระราชวังหลัง ๑ วัดสุวรรณ ๑

---

๑. สูง ๑ เส้น ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ในคลองมอญวัด ๑ เจ้าจอมเครือวัลย์บุตรีเจ้าพระยาอภัยภูธรสร้างใหม่ การยังไม่แล้ว ก็ถึงแก่กรรมเสีย จึงโปรดให้ทำต่อไป วัดนั้นแล้วพระราชทานชื่อวัดเครือวัลย์วรวิหาร วัดพระยาทำ ๑ วัดนาคกลาง ๑

ในคลองบางพรหมก็ให้บุรณะวัดเงิน วัดทอง ๒ วัดนี้เป็นวัดของสมเด็จพระอมรินทรามาตย์บุรณะปฏิสังขรณ์ไว้แต่ก่อน

ลำแม่น้ำเหนือเมือง วัดภคินีนาถวัด ๑ เป็นวัดของสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงเทพยวดีฝ่ายใน วัดดุสิตวัด ๑ วัดบวรมงคลวัด ๑ เป็นวัดของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแผ่นดินที่ ๒ ฝั่งข้างตะวันออกกรุงเทพมหานคร วัดสมอราย ๑

เมืองนนท์ สร้างใหม่วัดเฉลิมพระเกียรติ ก่อพระเจดีย์ใหญ่ สูง ๑ เส้น ๗ วา หล่อพระประธาน หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ไว้ในพระอุโบสถองค์ ๑

กรุงเก่า วัดสุวรรณดาราราม เป็นวัดของสมเด็จพระอัยยกาธิราชครั้งกรุงเก่า

วัดอัมพวันเจติยาราม เมืองสมุทรสงครามวัด ๑ เป็นวัดของสมเด็จพระอัยยิกาฝ่ายสมเด็จพระอมรินทรามาตย์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

รวมวัดที่ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ในพระนครนอกพระนคร ๓๕ วัด สร้างขึ้นใหม่ ๔ วัด รวม ๓๙ วัด[๑] สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก

วัดเจ้าและวัดขุนนางสร้างถวายเป็นวัดหลวงก็มี ไม่ได้ถวายก็มี กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสร้างใหม่ วัดบวรนิเวศวัด ๑ วัดบวรสถานฝ่ายในพระบวรราชวังวัด ๑ วัดไพชยนต์พลเสพวัด ๑ กรมขุนอิศรานุรักษ์สร้างวัดรังศรีสุทธาวาสวัด ๑ บูรณะวัดทองในคลองบางจากวัด ๑ กรมหมื่นเสนีเทพ สร้างขึ้นที่สามง่ามในกรุงวัด ๑ ยังค้างอยู่ พระยามหาอำมาตย์สร้างต่อ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อวัดบุรณศิริมาตยาราม ตามชื่อเดิมของพระยามหาอำมาตย์ ชื่อบุญศิริ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรณพสร้างใหม่วัด ๑ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อวัดมหรรณพาราม พระราชทานเงินช่วยถึง ๑,๐๐๐ ชั่ง กรมสมเด็จพระปรมานุชิตสร้างวัด ๑ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อวัดชิโนรสาราม กรมหมื่นสุรินทรรักษ์สร้างวัด ๑ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อ

---

๑. ปรากฏในตำนานวัดถุสถานที่ทรงสร้างในรัชชกาลที่ ๓ รวมจำนวนได้ ๗๓ วัด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

วัดเสวตฉัตร กรมขุนเดชอดิศรปฏิสังขรณ์วัดราชคฤหวัด ๑ เป็นวัดของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เจ้าขรัวตาของท่าน กรมหมื่นพิทักษเทเวศบุรณะวัดสมอแครงวัด ๑ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อวัดเทวราชกุญชร เจ้าพระยาพระคลังสร้างขึ้นใหม่ วัดประยูรวงศาวาสวัด ๑ พระเจดีย์องค์ ๑ สูง ๑ เส้น ๑๐ วา ๑ ศอก ๑ คืบ บุรณะวัดมะกอกซึ่งเป็นวัดของเจ้าคุณมารดาท่าน ครั้นแล้วพระราชทานชื่อวัดนวลนรดิศวัด ๑ พระยาศรีพิพัฒน์สร้างวัดมหาพิชัยญาติวัด ๑ สร้างพระปรางค์สูง ๑ เส้น ๕ วา บุรณะวัดประดู่วัด ๑ คุณหญิงน้อยสร้างใหม่วัดอนงคนิกายาราม เจ้าพระยาบดินทรเดชาบุรณะวัดสามปลื้ม เป็นวัดของบิดาท่านบุรณะมาแต่ก่อน พระราชทานชื่อวัดจักรวรรดิ์ สร้างขึ้นใหม่อีกวัด ๑ พระราชทานชื่อวัดปรินายก ค้างอยู่ไม่สำเร็จ เจ้าพระยานิกรบดินทร์ยกที่บ้านเดิมของท่านแล้วซื้อบ้านข้าราชการและบ้านเจ๊สัว เจ้าภาษี นายอากร อื่นอีกหลายบ้านสร้างเป็นวัดใหญ่ พระราชทานชื่อวัดกัลยาณมิตรวัด ๑ แต่วิหารใหญ่เป็นของหลวง เจ้าพระยาธรรมา (เสือ) บุรณะวัดไก่เตี้ยวัด ๑ พระยาศรีสุริยวงศ์กับจมื่นราชามาตย์ ช่วยกันบุรณะวัดดอกไม้ เป็นวัดโบราณ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่อวัด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บุบผาราม พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ทองจีน) บุรณะวัดทองนพคุณวัด ๑ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (บุญมา) สร้างใหม่ วัดโชตินารามวัด ๑ พระยาสุรเสนา (ขุนเณร) บุรณะวัดจันทารามบางยี่เรือวัด ๑ พระยาศรีสหเทพ (เพ็ง) บุรณะวัดอินทารามบางยี่เรืออีกวัด ๑ พระยามหาอำมาตย์ (บ๊อม) บุรณะวัดขุนจันทร์วัด ๑ พระยามหาเทพ (ปาน) บุรณะวัดดาวดึงส์ เป็นของคุณแว่นเจ้าจอมสนมเอกบุรณะมาแต่ก่อนวัด ๑ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (จ๋อง) บุรณะวัดนางชีวัด ๑ วัดในคลองบางยี่ขันซึ่งเป็นวัดของมารดาท่านวัด ๑ วัดคูหาสวรรค์นั้นโปรดให้เจ้าพระยามหาโยธาไปบุรณะขึ้นวัด ๑ พระยาสวัสดิ์วารีบุรณะวัดปทุมคงคาวัด ๑ พระยาเพ็ชรพิไชย (เกษ) สร้างวัดในคลองลัดใหม่ ชื่อวัดโปรดเกศเชษฐารามวัด ๑

รวมเจ้าและขุนนางสร้างขึ้นใหม่สิ้น ๕ วัด บุรณะวัด ๒๕ วัด รวม ๓๑ วัด ที่ถวายเป็นพระอารามหลวงก็ได้พระราชทานเงินช่วย

เจ้าและขุนนางเจ้สัวราษฎรผู้มีทรัพย์ พระราชาคณะสร้างไว้ในสวนในบางและหัวเมืองก็หลายที่หลายแห่ง ไม่เป็นวัดใหญ่จึงไม่ได้พรรณนาไว้

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธาชักโยงพระวงศานุวงศ์และข้าราชการเศรษฐีผู้มีทรัพย์ทำบุญ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ให้ทานสร้างวัดวาอารามมีเทศนา วังเจ้าและบ้านขุนนางตาม ชาวบ้านชาวแพเป็นอันมาก เป็นสมัยกาลสัทธาพากันสร้าง วัดมีเทศนา ในแผ่นดินนั้น พระสงฆ์สามเณรอุตสาหะเล่า เรียนพระไตรปิฎกทั้งในกรุงและนอกกรุงและหัวเมืองเป็น อันมาก ถึงคราวไล่หนังสือ พระสงฆ์สามเณรก็ได้เป็นเปรียญ เอก โท ตรี คราว ๑ เป็นอันมาก ถ้าพระสงฆ์ที่ได้แปล พระคัมภีร์เป็นเปรียญ และพระเปรียญได้เลื่อนเป็นพระ ราชาคณะแล้ว ญาติโยมที่ตกทุกข์ได้ยากเป็นไพร่หลวงไพร่ สมอยู่ก็ดี โปรดยกพระราชทานให้เป็นโยมสงฆ์ ถ้า ลาสิกขาบทแล้วจะไปทำราชการอยู่ในกรมใดก็โปรดให้ตาม ใจสมัคร

แล้วโปรดให้หล่อพระพุทธรูปที่ใหญ่ ไว้ในพระอุโบสถ วัดสุทัศน์ ๑ วัดเฉลิมพระเกียรติ ๑ วัดราชนัดดาราม ๑ วัดปรียายก ๑ พระทรงเครื่องไว้วัดนางนอง ๑

เมื่อยังไม่ได้ผ่านพิภพ เสด็จอยู่วังนอกก็ได้ตั้งโรงทาน ให้ทานจตุปัจจัยสมณบริกขาร ให้มีเทศนาเป็นธรรมทาน ให้อาจารย์บอกพระคัมภีร์ ให้เลี้ยงยาจกวณิพพกทุกเวลา ให้ทานยาแก้โรคต่าง ๆ ถึงวันพระก็ให้ปล่อยสัตว์ แจก เงินแก่คนสูงอายุและคนยากเดือนละ ๘ ครั้ง คนละเฟื้อง เสมอเป็นนิตย์ ครั้นได้เกลิงศิริราชสมบัติแล้ว ก็ได้โปรด

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ให้ทำเก๋งโรงทานขึ้นใหม่ที่ริมกำแพงพระราชวังด้านข้างแม่น้ำ ให้ทานเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่บริจาคพระราชทรัพย์มากออกไป

ฤดูสำเภาออก ก็พระราชทานข้าวกล้องมอบให้จุ้นจู๊ลำละ ๕๐ ถังบ้าง เกวียน ๑ บ้าง ออกไปให้ทานคนโซที่เมืองจีนทุก ๆ ลำ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอื่นอีกเป็นหลายอย่างหลายประการ เป็นเอนกปริยายเหลือที่จะพรรณนา

ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประพาศที่ใดตำบลใดเลย เสด็จแต่ฤดูประทานผ้าพระกฐินคราวหนึ่งเท่านั้น เมื่อต้นแผ่นดินก็ได้เสด็จไปประทานผ้าพระกฐินวัดนอกเมืองสมุทรปราการครั้ง ๑ ไปกระบวนพยุหเรือ เรือกระบวนนำและตามสวมเสื้อหมวกสอดกางเกงทุกลำ ข้าราชการที่ตามเสด็จสวมเสื้อเข้มขาบ คาดรัดประคต โพกผ้าสีทับทิมติดขลิบทุกนาย

ละครผู้หญิงก็ไม่ได้ทรง ทรงแต่พระราชกุศลและการแผ่นดิน

สมเด็จพระบรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีช้างเผือกตรีสีทองแดงเลบครบ เล็บรอบ เอกทันต์ ช้างกระ รวมพลายพัง ๒๐ ช้าง พระเทพกุญชรเผือก ๑ พระยาเศวตกุญชร ๑ พระบรมฉัททันต์สีทองแดง ๑ เป็นราช

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พาหนะช้างต้นมาแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ม้าต้นม้าเทศม้าไทยขึ้นระวางตามชื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไว้ก็มีเป็นอันมาก พระยาถลางจัดซื้อม้าเทศที่เมืองเกาะหมากม้า ๑ ราคา ๘๐๐ เหรียญ ขาวบริสุทธิ์ทั้งตัว จักษุขาวขนขาวละเอียดอ่อน สูง ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว รูปงามนัก จะว่าม้าเผือกก็ว่าได้ โปรดให้ขึ้นระวางพระราชทานชื่อพระสังขรัศมี ครั้นล้มเสียแล้ว โปรดให้หาจัดซื้ออย่างนั้นอีกก็ไม่ได้

โปรดให้ต่อกำปั่นและเรือพระที่นั่ง

พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ต่อกำปั่นรบ กำปั่นลาดตระเวนรักษาพระนครบ้าง ค้าขายบ้าง ชื่อเทพโกสินทร์ ๑ ระบิลบัวแก้ว ๑ ระบิลบัวแก้วแตกเสียที่หน้าเกาะไหหลำ ต่อใช้ขึ้นใหม่ชื่อจินดาดวงแก้ว ๑ แกล้วกลางสมุทร ๑ พุทธอำนาจ ๑ ราชฤทธิ์ ๑ วิทยาคม ๑ อุดมเดช ๑ เวทชะงัด ๑ วัฒนานาม ๑ สยามภพ ๑ จบสมุทร ๑ สุดสาคร ๑

แล้วโปรดให้ช่างทำเรือพระที่นั่งกราบ พระที่นั่งเอกไชย พระที่นั่งประกอบ ขึ้นไว้เป็นเกียรติยศสำหรับแผ่นดิน

พระที่นั่งประกอบพื้นครามอ่อนชื่อรัตนดิลก ยาว ๑๙ วา ๒ ศอก ๗ นิ้ว กำลัง ๖ ศอกลำ ๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระที่นั่งประกอบพื้นแดงชื่อศรีสุนทรไชย ยาว ๑๗ วา กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบลำ ๑

พระที่นั่งเอกไชยเขียนทองพื้นแดง ยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๕ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๕ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งประกอบครุฑชื่อมงคลสุบรรณ ยาว ๑๗ วา ๒ ศอก กำลัง ๖ ศอก ๖ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งเหราประกอบชื่อสุวรรณเหรา ยาว ๑๗ วา ๒ ศอก กำลัง ๖ ศอก ๕ นิ้ว ลำ ๑

พระวิเศษเทียนส่วยมาศเมืองจันทบุรี ตัดไม้มาศยาว ๑ เส้นเศษถวายลำ ๑ โปรดให้หลาวเป็นเรือพระที่นั่งกราบชื่อสุดสายตา ตลอดทั้งโคนยาว ๑ เส้น ๓ วา กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว

เมืองไชยาตัดไม้มาศยาว ๑๖ วา ๒ ศอก ลำ ๑ กำลัง ๕ ศอก ๕ นิ้วมาถวาย โปรดให้หลาวเป็นเรือพระที่นั่งรองชื่อกลีบสมุทรลำ ๑ พระที่นั่งกราบชื่อขจรกรุง ยาว ๑๕ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อรุ้งประสานสาย ยาว ๑๖ วา ๘ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อชายลมหวล ยาว ๑๖ วา ๒ ศอก กำลัง ๔ ศอก ๓ นิ้ว ลำ ๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระที่นั่งกราบชื่อประพาศแสงจันทร์ ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อตะวันส่องแสง ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อแท่งทองหล่อ ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว กำลัง ๕ ศอก ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อหล่อใจชื่น ยาว ๑๔ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อรื่นใจชม ยาว ๑๗ วา ๓ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑๑ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อสมทรงสลวย ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งหลาวใหม่ยังไม่มีชื่อ ยาว ๑๕ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๓ นิ้ว กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้วลำ ๑

พระที่กราบชื่อราไน ยาว ๑๒ วา ๒ ศอก กำลัง ๔ ศอก ๑ คืบ ๑๐ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อสุทธาทิพย์ ยาว ๑๑ วา ๑ ศอก ๖ นิ้ว กำลัง ๖ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อบัลลังก์ทอง ยาว ๑๒ วา ๑ ศอก กำลัง ๖ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว ลำ ๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระที่นั่งกราบชื่อบัลลังก์เงิน ยาว ๑๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว กำลัง ๖ ศอก ๑ คืบ ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อบัลลังก์แก้ว ยาว ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๖ นิ้ว กำลัง ๖ ศอก ๘ นิ้ว ลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อบรรทัดทอง ยาว ๑๔ วา ๑ ศอก ๑ คืบ กำลัง ๔ ศอก ๗ นิ้วลำ ๑

พระที่นั่งกราบชื่อกล้องสลัด ยาว ๑๔ วา กำลัง ๔ ศอก ๗ นิ้วลำ ๑ รวมทั้งเรือศรี เรือประกอบ เรือเอกไชย เรือกราบ เป็นเรือพระที่นั่ง ๒๔ ลำ

ยกบ้านขึ้นเป็นเมือง

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดการบ้านเมืองทุกสิ่ง ได้ทำปืนจ่ารงคร่ำเงิน กระสุน ๔ นิ้ว ๕ นิ้วขึ้นไว้ก็มาก ได้ยกบ้านขึ้นเป็นเมืองก็หลายตำบล

เมืองขึ้นมหาดไทย บ้านกบแจะยกขึ้นเป็นเมืองประจันตคาม ๑ ยกด่านหญ่เมานขึ้นเป็นเมืองกระบินทรบุรี ๑ บ้านหินเรียกขึ้นเป็นเมืองอรัญญประเทศ ๑ บ้านทุ่งแขยกขึ้นเป็นเมืองวัฒนานคร ๑ บ้านท่าสวายเป็นเมืองศรีโสภณ ๑ บ้านขัวเป็นเมืองอำนาจเจริญ ๑ บ้านช้องนางเป็นเมืองเสนางคนิคม ๑ บ้านลำเนาหนองปรือเป็นเมืองลำเนาหนอง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ปรือ[๑] ๑ บ้านโพธิ์แล่นช้างเป็นเมืองภูแล่นช้าง ๑ บ้านท่าขอนยางเป็นเมืองท่าขอนยาง ๑ บ้านแซงบาดาลเป็นเมืองแซงบาดาล ๑ บ้านกุจฉินารายน์เป็นเมืองกุจฉินารายน์ ๑ บ้านคางรายเป็นเมืองเรณูนคร ๑ บ้านนาเมืองรามเป็นเมืองรามราช ๑ บ้านนาลาดควายเป็นเมืองอาทมาต ๑ บ้านท่าม่วงเป็นเมืองอากาศอำนวย ๑ บ้านหนองคายเป็นเมืองหนองคาย ๑ บ้านโพแพงเป็นเมืองโพนพิสัย ๑ บ้านปากน้ำสงครามเป็นเมืองไชยบุรี ๑ บ้านคำแก้วเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ๑ บ้านสวยหางเป็นเมืองสะเมียะ ๑ บ้านภูเวียงเป็นเมืองภูเวียง ๑ บ้านปากเหืองเป็นเมืองเชียงคาน ๑ บ้านคำทองน้อยเป็นเมืองคำทองน้อย ๑ บ้านเซลำเภาเป็นเมืองเซลำเภา ๑

ตำบลซึ่งขึ้นฝ่ายกรมพระกลาโหมนั้น บางตะพานตั้งขึ้นเป็นเมืองคำเนิดนพคุณ

หัวเมืองกรมท่านั้น พวกลาวอาสาปากน้ำตั้งขึ้นเมื่อครั้งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าสุลาลัย ภายหลังเมื่อปีชวดสัมฤทธิศก พวกลาวไม่สบายขอไปตั้งอยู่ที่เมืองพระรถ จึงโปรดให้ตัดเอาแขวงเมืองชลบุรี เมือง

---

๑. ตำนานเรื่องวัตถุสถานต่าง ๆ ที่ทรงสร้างในรัชชกาลที่ ๓ ว่า "ตั้งบ้านดอนมะเกลือ เป็นเมืองลำเนาหนองปรือ"

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ฉะเชิงเทรามาตั้งเป็นเมืองขึ้นชื่อเมืองพนัสนิคม เจ้าเมืองชื่อพระอินทรอาษา รวมยกบ้านขึ้นเป็นเมือง ๒๘ หัวเมือง

เจ้าพระยาพระคลังถวายกลองวินิจฉัยเภรี

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ประพฤติตามอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวลาเช้าเสวยเครื่องว่างแล้วเสด็จออกปรนนิบัติพระสงฆ์ แล้วก็ทรงฟังรายงานคลังมหาสมบัติ แล้วเสด็จขึ้นพระแท่นออกว่าราชการ พระวงศานุวงศ์เข้าเฝ้าพร้อมกันด้วยตำรวจ ทรงไต่ถามด้วยเนื้อความฎีกา ครั้งนั้นเมื่อต้นแผ่นดิน ราษฎรก็ร้องถวายฎีกาได้ต่อเมื่อเวลาเสด็จออกนอกพระราชวัง ภายหลังท่านเจ้าพระยาพระคลังไปทำเมืองจันทบุรี ทำกลองใหญ่เข้ามาถวายเมื่อปีวอกอัฐศก เป็นปีที่ล่วงมาได้ ๑๓ ปี กลองใบหนึ่งทำด้วยไม้รักโต ๑๓ กำ ทรงพระราชดำริว่า ความทุกข์ร้อนของราษฎรที่จะมาร้องถวายฎีกาต่อเวลาเสด็จจึงจะร้องได้ ถ้าให้ตีกลองร้องฎีกาทุกวันไม่ต้องคอยเวลาเสด็จออก ก็จะบรรเทาทุกข์ของราษฎรไม่ต้องคอยลำบาก จึงพระราชทานชื่อกลองว่าวินิจฉัยเภรี ตั้งไว้ที่ทิมดาบกรมวังลั่นกุญแจ เมื่อเวลาผู้ใดจะไปร้องถวายฎีกา กรมวังก็ไปไขกุญแจให้ ครั้นตีแล้วตำรวจเวรก็ไปรับเอาตัวและเรื่องราวมา นำความขึ้นกราบบังคมทูลทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บาทแล้ว มีพระราชโองการสั่งให้ผู้ใดชำระ ก็ส่งไปตามรับสั่ง ลางทีก็โปรดให้ตำรวจชำระบ้าง ไม่มีเจ้าและขุนนางเป็นใหญ่ในความฎีกา ด้วยทรงไล่เลียงไต่ถามอยู่ทุกเวลาเช้าและค่ำ ตระลาการผู้ชำระก็ไม่อาจพลิกแพลงไปได้

พระราชกรณียกิจที่ทรงกระทำ

ครั้นทรงความฎีกาแล้ว ขุนนางจึงเข้าเฝ้า กรมมหาดไทย ก็เข้าทางประตูท้องพระโรงฝ่ายตะวันออก กรมพระกลาโหมเข้าทางประตูท้องพระโรงฝ่ายตะวันตก นำขุนนางและหัวเมืองเข้าพร้อมกันทั้ง ๒ ฝ่าย ถึงเหลี่ยมลับแลก็กราบถวายบังคม ๓ ครั้ง แล้วคลานเข้าไปสู่ที่เฝ้าทุก ๆ นาย ถ้าฤดูหนาวเจ้าทรงเสื้อสีชั้นเดียว คาดส่านบ้าง แพรสีบ้าง ขุนนางสวมเสื้อเข้มขาบ อัตลัดแพรสี ๒ ชั้นที่ได้พระราชทานเสนาบดีคาดส่าน ถ้าวันที่ไม่หนาวหรือฤดูร้อน ผู้ใดสวมเสื้อเข้ามาก็ไม่โปรด แล้วจึงดำรัสถามถึงราชการแผ่นดิน ทรงว่าราชการอันจนเวลาเที่ยงจึงเสด็จขึ้นเสวย เสวยแล้วเวลาบ่าย ๑ โมงจึงเสด็จออกเวลานั้นทรงการช่างต่าง ๆ เจ้าและขุนนางที่เป็นนายงานถวายตัวอย่างปั้นและเขียน ทอดพระเนตรแก้ไขแล้วจึงได้ไปกระทำ ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงเศษบ้าง ๓ โมงเศษบ้าง เสด็จขึ้นเข้าที่ข้างใน ครั้นเวลา ๑ ทุ่มหรือ ๑ ทุ่มเศษ เสด็จออกทรงฟังรายงานต่าง ๆ แล้วทรง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ธรรม ออกขุนนางอยู่จนเวลา ๒ ยามเศษบ้าง ๗ ทุ่มบ้างจึงเสด็จขึ้น ดังนี้เป็นนิตย์

ในแผ่นดินนั้น พระเจ้าลูกเธอและตำรวจมีอำนาจเที่ยวเกาะกุมราษฎรชาวบ้านมาชำระความตามอำเภอใจ แล้วฉุดบุตรหลานหญิงสาวชาวแพชาวบ้านเอาไปเป็นห้าม ทำดังนี้เนือง ๆ ราษฎรก็ไม่สู้ ได้ความทุกข์ ไม่อาจเข้าร้องถวายฎีกาได้

ภาษีอากรที่เกิดมีขึ้นใหม่

ภาษีอากรซึ่งไม่มีแต่ก่อน เกิดมีในแผ่นดินนั้น คือ อากรบ่อนเบี้ยจีน อากรหวย ภาษีเบ็ดเสร็จลงสำเภา ภาษีของต้องห้าม ๖ อย่าง ภาษีพริกไทย ๒ อย่าง เรียกแต่ผู้ซื้ออย่าง ๑ เรียกแต่ชาวไร่อย่าง ๑ ภาษีไม้ฝาง ภาษีไม้แดงเรียกแต่ผู้ซื้อลงเรือ ภาษีไม้แดง ๑๐ ลดเรียกแต่ผู้ขาย ภาษีเกลือภาษีน้ำมันมะพร้าว ภาษีน้ำมันต่าง ๆ ภาษีกะทะภาษียางต้น ภาษีไต้ชัน ภาษีฟืน ภาษีจาก ภาษีกระแชงภาษีไม้ไผ่ป่า ภาษีไม้รวก ภาษีกอไม้สีสุก ภาษีไม้ค้างพลูภาษีไม้กงกระดาน จงกูด สมอ พังงา ภาษีไม้ซุง ภาษีฝาย ภาษียาสูบ ภาษีปอ ภาษีคราม ภาษีเนื้อแห้งปลาแห้งภาษีเยื่อเคย ภาษีน้ำตาลทราย ภาษีน้ำตาลหม้อ ภาษีน้ำอ้อยภาษีสำรวจ ภาษีเตาตาล ภาษีจันอับ ไพ่ เทียนไข เนื้อ ขนมต่าง ๆ ภาษีปูน ภาษีเกวียนต่าง เรือจ้างทางโยง

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ภาษีที่โปรดให้ยกเลิกเสียคือ ภาษีฟองตนุ ค่าน้ำ ได้เงินใช้สอยทะนุบำรุงแผ่นดิน แจกเบี้ยหวัดข้าราชการก็มากขึ้นกว่าแต่ก่อน

ทรงพระประชวร

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรไม่สบายพระองค์มาตั้งแต่เดือน ๑๐ บรรทมไม่หลับ ให้ทรงคลื่นเหียนเสวยพระกระยาหารไม่ถึงประมาณตามปกติได้ ไม่สบายพระองค์เสด็จออกได้บ้าง มิได้บ้าง มาหลายเดือน ครั้นรุ่งขึ้นวันพฤหัสบดีเดือน ๒ ขึ้น ๗ ค่ำ[๑] พระโรคมากขึ้น พระบังคนเบาก็ขุ่นค่นเป็นตะกอน พระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายหน้าฝ่ายในมีความร้อนใจ พร้อมกันปรึกษาให้แพทย์ประกอบพระโอสถทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย แล้วก็พากันนอนประจำซองอยู่ทั้งกลางวันกลางคืนทุกแห่ง พระโรคไม่คลาย พระอาการประทังอยู่ กำลังพระกายทรุดไปทีละน้อย ๆ

กระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติ

เมื่อณวันอาทิตย์เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีจอโทศก มีพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้หาขุนนางที่

---

๑. วันที่ ๙ มกราคม ๒. วันที่ ๙ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ทรงใช้สอยสนิทเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท คือพระยาราชสุภาวดี พระยาพิพัฒน์ (บุญศรี) ในที่พระบรรทมพระมหามนเทียร แล้วมีบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมดำรัสว่า ทรงพระประชวรครั้งนี้พระอาการมาก เห็นจะเป็นพระโรคใหญ่เหลือกำลังแพทย์จะเยียวยา แล้วทรงพระราชดำริมีพระราชดำรัสว่า กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาขอบขัณฑเสมาอาณาจักรกว้างขวาง พระเกียรติยศก็ปรากฏไปทั่วนานาประเทศ ถ้าทรงพระมหากรุณาพระราชทานอิสสริยยศมอบให้พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งซึ่งพอพระทัย ให้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระองค์ต่อไป แต่ตามชอบอัธยาศัยในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวนั้น เกลือกเสียสามัคคีรสร้าวฉาน ไม่ชอบใจไพร่ฟ้าประชาชนและคนมีบรรดาศักดิ์ผู้ทำราชกิจทุกพนักงาน ก็จะเกิดการอุบัทวภยันตรายเดือดร้อน แต่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรจะได้ความลำบาก เพราะมิได้พร้อมใจกัน ด้วยกำลังทรงพระมหากรุณาเมตตากับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาดำรัสให้จดหมายกระแสพระราชโองการปฏิญาณยกพระนามพระรัตนตรัยสรณคมน์ อันอุดมเป็นประธานพะยานอันยิ่ง ให้เห็นจริงในพระราชหฤทัยแล้ว ทรงพระราชดำรัส

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษา พระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายกกับขุนนางผู้น้อยทั้งปวง จงมีความสโมสรสามัคคีรสปรึกษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์ พระองค์ใดที่มีวัยวุฒิปรีชารอบรู้ราชานุวัตร เป็นศาสนูปถัมภกยกพระบวรพุทธศาสนา และปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ ก็สุดแท้แต่จะเห็นดี ปรารภประนอมพร้อมใจกันยกพระบรมวงศ์องค์นั้นขึ้นเสวยมไหสวรรยาธิปัตย์ถวัลยราช สืบสันตติวงศ์ดำรงราชประเพณีต่อไปเถิด อย่าได้กริ่งเกรงพระราชอัธยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้า อย่าให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร

จดหมายกระแสพระราชโองการนี้ ได้พระราชทานให้นำออกมาส่งแก่เสนาบดี แต่ณวันจันทร์เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ[๑]

ครั้นณวันอังคารเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ[๒] เวลาบ่าย ๕ โมง รับสั่งให้หาท่านพระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กเข้าไปเฝ้าในที่ มีพระราชโองการถามว่า พระยาพิพัฒน์ได้เอาจดหมายที่ทรงอนุญาตนั้นออกไปปรึกษาหารือเสนาบดีแล้วหรือ เขาว่ากระไรบ้าง ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์กราบทูลว่า ได้ทราบ

---

๑. วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒. วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เกล้าทราบกระหม่อมทุกคนพากันเศร้าโศก และเห็นว่าโปรดดังนี้เป็นพระเดชพระคุณที่สุดแล้ว ปรึกษากันว่าพระโรคนั้นยังไม่ถึงตัดรอน แพทย์หมอยังพอฉลองพระเดชพระคุณได้อยู่ ซึ่งจะยกพระวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งขึ้นก็ยังไม่สมควร จะช่วยกันฉลองพระเดชพระคุณว่าราชการแผ่นดิน มิให้มีเหตุการณ์ภัยอันตรายขึ้นได้ จึงรับสั่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ขยับเข้าไปให้ชิดพระองค์ ให้ลูบดูพระองค์ทั่วทั้งพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่า ร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขาว่ายังจะหายอยู่ไม่เห็นด้วยเลย การแผ่นดินไปข้างหน้า ไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชเล่า ท่านก็เป็นคนพระกรรณเบา ใครจะพูดอะไรท่านก็เชื่อง่าย ๆ จะเป็นใหญ่โตไปไม่ได้ กรมขุนพิพิธเล่าก็ไม่รู้จักการงาน ปัญญาก็ไม่สอดส่องไปได้ คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ท่านฟ้าน้อย ๒ พระองค์ ก็ทรงรังเกียจอยู่ว่าท่านฟ้าใหญ่ถืออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็จะให้พระสงฆ์ห่มผ้าอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดิน ดอกกระมัง ท่านฟ้าน้อยเล่า ก็มีสติปัญญารู้วิชาการช่างและการทหารต่าง ๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ รักแต่การเล่นสนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมิได้ทรงอนุญาต กลัวเจ้านายข้าราชการเขา

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จะไม่ชอบใจ จึงโปรดอนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวงสุดแท้แต่เห็นพร้อมเพรียงกัน การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เองที่จะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงครามข้างญวนข้างพะม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว ทุกวันนี้คิดสละห่วงใหญ่ให้หมด อาลัยอยู่แต่วัด สร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไป จะไม่มีผู้ช่วยทะนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินมีอยู่สี่หมื่นชั่ง ขอสักหนึ่งหมื่นเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว ให้ช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนี้ให้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย

ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ รับพระราชโองการแล้วก็ร้องไห้ถอยออกมาจากที่เฝ้า และการซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริอนุญาตให้จัดแจงเจ้านายผู้จะดำรงทรงแผ่นดินในพระราชอาณาจักรแทนพระองค์ต่อไป โดยตามน้ำใจพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาท และจนถึงความนิยมชมชื่นแห่งอาณาประชาราษฎรทั้งปวงจะมีจิตต์จำนงปลงเห็นพร้อมกัน ไม่เอาแต่ตามพระราชอัธยาศัย

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อนึ่งมิได้รอไว้ให้เนิ่นช้าจนเวลาพระอาการหนักลง ไม่ทรงดำริได้โดยปกตินั้น ก็เป็นการมหัศจรรย์ยิ่งนัก ยากที่พระมหากษัตริย์พระองค์อื่นจะทรงได้ เพราะพระบรมราชวิสัยเป็นอุดมบัณฑิตมหาสาธุสัปบุรุษผู้ประเสริฐ มีพระมหากรุณาแก่นิกรมหาชนหาที่สุดมิได้

พระสงฆ์อธิษฐานให้พระโรคหาย

ฝ่ายสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ทราบพระกระแสดังนั้นแล้ว ก็รับสั่งให้พระสงฆ์ธรรมยุตติกาและพระองค์ทรงครองผ้าเสียใหม่อย่างพระสงฆ์มหานิกาย มิให้ขัดพระราชอัธยาศัย และให้พระสงฆ์เข้าไปอธิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขอให้พระโรคหายให้ทรงพระชนมายุยืนยิ่งนาน

ครั้นณวันจันทร์เดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ[๑] โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรณพ ซึ่งได้ว่าพระสงฆ์ เบิกเงินพระคลังในพระคลังนอกมาถวายพระสงฆ์ที่พระอารามหลวงทั้งในกรุงและหัวเมืองเป็นค่าจตุปัจจัยเจ้าพระ ๗ พระราชาคณะ ๗๓ เปรียญพระ ๑๐๐ เปรียญสามเณร ๓๒ พระครูฐานาอันดับ ๗,๑๔๗ รูป รวม ๗,๓๕๙ รูป ถวายองค์ละ ๕ ตำลึง สิ้นพระราชทรัพย์ ๑,๘๓๙ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

---

๑. วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เกณฑ์ข้าราชการเข้าประจำซองรักษาพระราชนิเวศน์

ครั้งนั้นพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ปรึกษาพร้อมกันให้เกณฑ์บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเข้ามาประจำซองรักษาพระราชนิเวศน์ ตั้งกองป้องกันไว้ทั่วพระนคร อย่าให้มีเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งในระหว่างอันนี้ได้ ด้วยพระเดชพระคุณพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่อำนาจเสนาบดีรักษาป้องกันอยู่หามีเหตุการณ์สิ่งใดไม่ ไพร่บ้านพลเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข

ในเดือน ๓ นั้น จะเป็นพวกชาวที่หรือภูษามาลาจำไม่ได้ เสียอารมณ์ขึ้นมา ก็ขึ้นบนพระที่นั่งเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แล้วกล่าวคำว่า เศวตฉัตรนี้งามนักน่านั่งน่านอน มหาดเล็กชาวที่เห็นผิดประหลาดก็จับเอาตัวมาส่งตำรวจ พิจารณาดูเป็นคนเสียจริตแล้วก็ส่งไปณคุก

ครั้นมาเดือน ๔ ข้างขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า พระโรคนั้นก็ทวีมากขึ้นทุกวัน ถ้าสวรรคตในพระมหามนเทียร ท่านผู้ใดมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหม่ก็จะรังเกียจ จึงรับสั่งให้ท่านพระยาศรีพิพัฒน์คุมช่างกระทำพระแท่น และพระสูตรพระวิสูตร มาตั้งและกั้นในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานองค์ข้างตะวันตก แล้วเสด็จออกมาประทับอยู่ที่พระแท่นทำใหม่นั้น

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เจ้าพระยาพระคลังให้จมื่นราชามาตย์ไปทูลเชิญสมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จครองราชสมบัติ

ครั้นมาถึงณวันพุธเดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ[๑] ท่านเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ให้จมื่นราชามาตยพลขันธ์ไปเฝ้าสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์พงศ์อดิศรกษัตริย์ที่วัดบวรนิเวศวิหาร กราบทูลว่าจะเชิญเสด็จครองศิริราชสมบัติ จะโปรดรับหรือมิโปรดขอให้ทราบด้วย จึงมีรับสั่งว่า ท่านผู้หลักผู้ใหญ่พร้อมใจกันอัญเชิญแล้วก็จะต้องรับ เจ้าพระยาพระคลังได้ทราบกระแสรับสั่งแล้ว จึงสั่งขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมท่า คุมทหารปืนปากน้ำนาย ๑ พระนนทบุรี คุมเลขทหารปืนปากน้ำนาย๑ พระอินทรอาษา คุมลาวเมืองพนัศนิคมนาย ๑ รวม ๓ นายไปตั้งกองจุกช่องล้อมวงนั่งยามตามเพลิงรักษาอยู่รอบวัด มิให้ผู้คนแปลกปลอมเข้าไปได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

ครั้นณวันพุธเดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ[๒] เวลา ๘ นาฬิกา ๕ บาทเศษเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เมื่อประสูติ วันจันทร์เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ศักราช๑๑๕๙ ปี

---

๑. อังคารที่ ๒๕ มีนาคม ๒. วันที่ ๒ เมษายน

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ปีมะแมนพศก ได้ราชสมบัติพระชนม์ได้ ๓๗ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๗ พรรษา สิริพระชนม์ได้ ๖๔ พรรษา คิดอายุโหราได้ ๖๓ ปีกับ ๑๑ วัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชบุตรา ๒๒ พระราชบุตรี ๒๙ รวม ๕๑ พระองค์

หอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ห้องสมุด มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สารบาญค้นเรื่อง

(ก)

กก วัด ๑๑๐
กั๊ก เมือง ๓๓๘
กั๊กเส็ง จีน ๒๘๑
กงกระดาน ภาษี ๓๖๕
กบแจะ บ้าน ๓๖๑
กรมท่า เมือง ๓๖๒
กระแชง ภาษี ๓๖๕
กระเดื่อง-
บุญฤทธิ์ เรือ ๙๒
กระหนกจาม เรือ ๙๒
กระบินทร์บุรี เมือง ๑๕๔,
๒๕๐, ๒๗๕,
๒๘๕, ๓๖๑
กระบือ ช่อง ๒๕๑,
ท่า ๓๑๒
กระมวนสอ เมือง ๒๙๕
กรุงเก่า ๔๙, ๓๐๒,
๓๑๖, ๓๕๒
กรุด ลัด ๓๐๗
กล้องสลัด เรือ ๓๖๑
กลันตัน พระยา ๑๙๔,
๒๒๒, เมือง
๑๑๙
กลาโหม พระยา ๒๐๕,
๒๓๕, ๒๔๔,
๒๖๘, ๒๘๗,
กรม ๓๖๒,
๓๖๔, สมุห
๓๗๓
กลาโหมราช-
เสนา พระยา ๕๐,
๕๔, ๕๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำเนียงชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กลิ่น	ขุนจำนงอักษร	
	๑๗๙	
กลีบ	หม่อม	๒๙๕
กลีบสมุทร	เรือ	๓๕๙
กวางตุ้ง	เมือง	๓๔๑
กวางเบือง	เมือง	๒๗๘
กวานยาเธอ	อง	๒๑๗
กะจะ	บาง	๑๑
กะทง	๒๘	
กะทะ	๓๖๕	
กะทะคว่ำ	เกาะ	๒๕๑,
	๒๕๔	
กะบังปาสู	เมือง	๒๓๔
กะบังสอง-		
คลอง	๒๗๕	
กะปอง	เมือง	๒๔๘
กะพง	คลอง	๒๘๗
กะพงกระสัง	ค่าย	๒๖๒,
	๒๖๓	
กะพงฉนัง	ท่า	๒๑๙
กะพงตราด	ด่าน	๒๗๔
กะพงตะแบก	ค่าย	๒๘๔
กะพงทม	ค่าย	๒๑๓,
	๒๓๒,	เมือง
	๒๒๐,	๒๔๓
กะพงพระ	ค่าย	๒๐๓
กะพงสวาย	เมือง	๑๔๒,
	๑๕๒,	๑๕๙,
	๒๐๗,	๒๑๑,
	๒๑๔,	๒๒๔,
	๒๘๗	
กะพงเสียม	เมือง	๒๓๖
กะพงเสียม-		
ราฐ	เมือง	๒๐๗
กะพงโสม	เมือง	๑๓๙,
	๒๐๘,	๒๓๖,
	๒๕๔,	๒๖๑
กะพงหลวง	ค่าย	๑๔๐,
	๒๘๖,	ท่า
	๒๙๓	

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กะลาวน รั้ว ๒๘๐
กะเหรี่ยงแดง ชาว ๒๙๑
กักกุสนธ์ พระ ๒๒๑
กัญญา แคว้น ๘
กัมพูชา กรุง ๓๓๗
กัลยาณมิตร วัด ๑๗๕, ๓๕๔
กัลยาสุนทร กรมขุน ๖, ๓๐๓
ก่าง เมือง ๑๔๖
กาญจนบุรี เมือง ๑๑๖, ๑๘๘, ๒๓๗
การะผัด ๓๕
การายโดง เขา ๒๕๒
กาฬสินธุ์ เมือง ๓๙, ๑๗๑, ๒๑๐, ๒๔๗, ๒๗๗
กำจัดจีนหาญ ขุน ๓๑๑
กำเนิดนพคุณ เมือง ๒๘๑, ๒๘๒, ๓๖๒
กำปอด เมือง ๑๓๘, ๑๓๙, ๒๐๘, ๒๓๖, ๒๔๗, ๒๕๒, ๒๕๔, ๒๕๕, ๒๕๖, ๒๕๘, ๒๗๔
กำปั่น ๓๕๘
กำพร้า เจ้า ๔๕
กำแพงเพ็ชร พระยา ๖๘
กำแพงมหิมา พระ ๒๕๐, ๒๗๔
กือเหิบ ด่าน ๑๔๓
กุ เจ้า ๗๔, พระองค์เจ้า ๓๕๐
กุจฉินารายน์ บ้าน ๒๗๗, ๓๖๒, เมือง ๒๗๘
กุเชนทรนายก พระยา ๒๐๙
กุเชนทรเสนา พระยา ๒๑๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

กุเชนทรเสนา-
(โปด) พระยา ๒๘๓
กุญชร พระองค์เจ้า ๖
กุณฑลทิพยวดี เจ้าฟ้า ๑๘๗, สมเด็จเจ้าฟ้า ๑๙๓, ๒๙๔
กุสุมา พระองค์เจ้า ๖
กุสุมาล บ้าน ๒๗๗
เกรินตา-
เตืองกุน อง ๒๒๗
เกลือ ๓๖๕
เกวียนต่าง ๓๖๕
เกษ พระยาเพ็ชรพิชัย ๓๕๕
เกษตร พระยา ๖๗
เกษตรรักษา พระยา ๗
เกาะกง ๑๕๔, ๒๔๖
เกาะแก้ว วัด ๓๔๘, ๓๕๐
เกาะจีน ค่าย ๒๘๖, ๒๙๓
เกาะโดด ค่าย ๒๕๑, ๒๕๕
เกาะแตง ๒๘๗
เกาะหมาก เมือง ๒๖๖, ๓๕๘
เกียนอาน อง ๒๒๖, ๓๐๖
เกียรติ์ พระยา ๕๕
แก่นจันทน์ พระ ๖๖
แก้ว เจ้าคุณ ๑๓, พระ ๓๙, ๗๘, พระองค์ ๑๕๓, ๒๐๕, ๒๒๖, ๒๕๐, ๒๕๗, ๓๔๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แกล้วกลาง-สมุทร เรือ ๑๕๑, ๑๙๕, กำปั่น ๒๘๑, เรือ ๓๕๘
โกนทม ค่าย ๒๕๕
โกนธม เขา ๒๕๒
โกรกกราก บ้าน ๓๐๙
โกษา พระยา ๒๐๑
โกษาสงคราม-(มุม) พระยา ๒๘๓
ไก่ เขา ๘๗
ไก่เตี้ย วัด ๓๕๔
ไกรโกษา พระยา ๕๕, ๕๙, ๖๗
โกรปิง บ้าน ๑๕๙
ไกรแบน ๑๕๙
ไกรสรวิชิต กรมหมื่น ๖
ไกรสงคราม พระยา ๔๒

(ข)

ขงทวาทัศ-มณฑล ๓๒๗
ขงศรีสัตนา คนหุต ๓๒๗
ขจรกรุง เรือ ๓๕๙
ขจรจบแดน เรือ ๙๒
ขนมต่าง ๆ ภาษี ๓๖๕
ขนาก บาง ๑๘๐
ขลุง เมือง ๒๐๑, ๒๐๘
ขลุมประเจียด พลาย ๑๗๑
ขอนแก่น เมือง ๓๙, ๕๓, ๘๘, ๑๗๑, ๒๐๙
ขอนยาง บ้าน ๒๗๗
ขัติยะ เจ้า ๕๖, ๘๔, ท้าว ๗๒, หนาน ๘๗
ขั้ว บ้าน ๓๖๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ขาก พระเมือง ๓๓๙
ข้าวแพง ๒๗๒
ข้าหลวงเดิม ๓๕๑
ขำ จมื่นราชา
มาตย์ ๑๕๑,
พระพิเรนทร
เทพ ๑๗๐,
พระราช
รินทร์ ๑๓๐,
มหา ๖
ขุขันธ์ เมือง ๔๒,
๑๐๒, ๑๗๐,
๑๗๓, ๒๐๒,
๒๐๙, ๒๘๗
ขุนจันทร์ วัด ๓๕๕
ขุนเณร หม่อมเจ้า
๕๔
ขุนเทียน บาง ๑๑๐
เขมร ๑๖๔, ๒๘๒,
๒๙๙, ๓๓๑
เขมรเข้ารีด บ้าน ๑๓๙
เขมรป่าดง ๑๗๐, ๒๓๔,
๒๕๐
เขมราฐ เมือง ๓๙
๑๗๑, ๑๗๒,
๒๑๐, ๒๔๘,
๒๗๗,
เจ้าเมือง
๒๗๘
เขาสาร ช่อง ๔๘
เขียว นัก ๒๗๕
เขื่อนขันธ์ นคร ๓๑๖
โขง แม่น้ำ ๑๓๒,
๑๔๑
โขงตะวันตก ๒๙๐
โขลนทวาร ๒๘๐
ไข่ ท้าว ๒๔๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

(ค)

คงกระพัน บ้อม ๑๕๑, ๑๕๒
คงเจียม เมือง ๑๗๑
คชลักษณ์ พระ ช้าง พลาย ๒๗๒
คชศักดิ์ หลวง ๒๗๑
คชสิทธิ์ หลวง ๗๕
คเนจร พระองค์เจ้า ๗
คราม ภาษี ๓๖๕
คลอง เมือง ๒๐๑
คลองวาน เมือง ๒๘๒
คอกกระบือ วัด ๓๕๐
คัมภีร์ ๒๖๗
ค้างพลู ภาษี ๓๖๕
คางราย บ้าน ๓๖๒
ค่าน้ำ ๓๖๖
คำ นาย ๗๕
คำก้อน พระ ๒๗๖
คำเกิด เมือง ๒๗๖, ๒๗๘
คำแก้ว บ้าน ๓๖๒
คำเขื่อนแก้ว เมือง ๓๖๒
คำทราย ดายทาน อง ๒๙๒
คำทองน้อย บ้าน ๓๖๒
คำทองใหญ่ เมือง ๑๗๑
คำน้อย เมือง ๒๗๖
คำบุ นาย ๘๙
คำปล้อง เจ้าหญิง ๘๔
คำมงคล ท้าว ๑๔๘
คำม้วน เมือง ๒๗๘
คำวัน นาง ๘๓
คำสุก ท้าว ๑๔๗
คำอ่อน ท้าว ๑๖๔
คูหาสวรรค์ วัด ๓๕๕
เครือวัลย์ เจ้าจอม ๓๕๒, วัด ๓๕๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

แคร่กัญญา ๘
แคร่บ่า ๙
โคกแสะ เมือง ๒๐๗
โคราช เมือง ๒๕๐

(ง)

ง่อนดำใหญ่ อ้าย ๘๘
เงย เมือง ๒๔๗
เง่า เจ้า ๓๘
เงิน วัด ๓๕๒
เงินบุ พระ ๖๖
เงินหล่อ พระ ๖๖
แง่อาน เมือง ๕๖, ๘๐, ๑๓๐
โงน เจ้า ๑๔๔

(จ)

จงกูด ภาษี ๓๖๕
จบสมุทร เรือ ๓๕๘
จลาจล ๓๒๔
จ๋อง พระยาโชฎึก ๓๕๕
จองเปรียง พิธี ๒๖
จอมเกล้า สมเด็จพระ ๒๘, ๒๗๑, ๓๕๓
จอมทอง วัด ๓๕๑
จะเกร็ง บาง ๓๒๑, ๓๔๕
จะโรยจังวา ค่าย ๒๘๖, เมือง ๒๔๓
จะโรยตามา ค่าย ๒๖๔
จักรพรรดิ-พิมาน พระที่นั่ง ๕, ๑๐๗, ๓๗๒
จักรวรรดิ ๑๓, วัด ๗๒, ๓๕๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จักรอมเรนทร์ เรือ ๙๒
จักรา พระ ๑๐๘
จักราวุธ ๑๒
จักรี พระยา ๒๗๐
จักรี (มี) พระยา ๒๘๒
จัตุรงคนรินทร พระยา ๒๘๗
จั่น พระยาปลัด ๑๑
จันท์ นักองค์ ๙๕, ๑๒๙, ๑๓๑, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๗๘, ๒๐๕, ๒๓๕, ๒๖๐, ๒๘๔
จันทบุรี พระยา ๗, ๑๑, ๕๑, ๗๒, เมือง ๑๐, ๑๒๖, ๑๓๙, ๑๕๑, ๑๖๙, ๒๔๖, ๒๕๒, ๒๕๕, ๒๕๘, ๓๐๒, ๓๕๙, ๓๖๓
จันทร์เบยี่ อง ๑๔๒
จันทาราม วัด ๓๕๕
จันเบีย อง ๑๒๗, ๑๓๓
จันลันบิน อง ๒๖๔
จันอับ ภาษี ๓๖๕
จับโจรทมิฬ เรือ ๙๒
จาก บาง ๓๕๓, ภาษี ๓๖๕
จาน เกาะ ๒๘๐
จ่าแสนยากร พระยา ๕๐, ๕๔, ๕๗
จ่าแสนยบดี พระยา ๑๕๑
จ่างทางโยง ภาษีเรือ ๓๖๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

จำนงอักษร-
(กลิ่น) ขุน ๑๗๙
จำปาศักดิ์ เมือง ๓๙, ๕๓, ๖๑, ๖๘, ๑๕๘
จินดา พระองค์เจ้า ๓๓๐
จินดาดวงแก้ว เรือ ๒๖๗, ๓๕๘
จิ้มก้อง ๒๓
จีน เมือง ๒๓, ๓๕๗
เจ่ง พระองค์เจ้า ๖
เจดีย์สามองค์ พระ ๙
เจตุบา เมือง ๒๕
เจ้าคว้าว ด่าน ๓๑๐
เจียนทราย ค่าย ๑๕๕
เจียนสวาย ค่าย ๒๑๑
เจือง อง ๑๓๔
แจก เมือง ๓๓๘
โจฎก เมือง ๑๒๗, ๑๓๑, ๒๑๗, ๒๓๖, ๒๔๓, ๒๕๑, ๒๕๗, ๒๖๒, ๒๗๔, ๒๘๖, ๒๘๗, ๓๐๔, แม่น้ำ ๑๓๓

(ฉ)

ฉลาง เมือง ๑๙๔
ฉะเชิงเทรา เมือง ๑๕๑, ๒๑๐, ๓๑๑, ๓๖๓
ฉันผลสมย พระเจ้า ๖๖
เฉกเทพดา-สรรค์ เรือ ๙๒
เฉลิมพระ-เกียรติ วัด ๓๕๒, ๓๕๖
เฉลิมวงศ์ พระองค์เจ้า ๓๓๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

(ช)

ชนบท เมือง ๓๙, ๘๘, ๑๗๑, ๓๑๕
ชลบุรี เมือง ๑๙๓, ๓๑๔, ๓๖๒
ช่วง เจ้าหมื่นไวยวรนารถ ๑๕๑
ช่องเขาสาร ๕๔, ๕๕, ๕๘
ช้องนาง บ้าน ๓๖๑
ช่องเรือแตก ๕๑
ชะนะชิงชัย เรือ ๙๒
ชะนะไพริน หลวง ๑๒
ชะนะสงคราม วัด ๓๔๘
ชังบุญ ขัน ๒๘๑
ชัย ขุน ๑๖๙
ชัยนาท เมือง ๒๑๐
ช้าง เจ้า ๕๖,
สะพาน ๑๑๐
ชานน ๓๙
ชายลมหวล เรือ ๓๕๙
ชำนะสงคราม พระยา ๒๐๗
ชำนิอัตรี หมื่น ๒๗๔
ชินสีห์ พระ ๑๑๔
ชิโนรสาราม วัด ๓๕๓
ชีแครง เมือง ๒๑๖, ๒๒๑, ๒๒๔, ๒๓๖
ชุมพร พระยา ๙
ชุมพร (ชุย) พระยา ๓๕, เมือง ๙๐, ๑๔๓, ๒๘๑, ๓๒๐
เชตุพน วัด ๖, ๒๐๑, ๓๑๔, ๓๔๗, ๓๔๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เชิงกะชุม เขา ๒๕๐, เมือง ๑๓๙, ๒๐๘
เชิงบ่า เมือง ๒๑๓
เชิงไพร เมือง ๒๐๗, ๒๓๖
เชียงขวาง เมือง ๑๔๓
เชียงของ เมือง ๓๓๓
เชียงคาน เมือง ๓๖๒
เชียงคำ เจ้าหญิง ๘๔
เชียงฆอ เมือง ๑๕๐
เชียงดี พระยา ๘๓, เมือง ๑๔๓
เชียงตุง เมือง ๓๒๔, ๓๓๑, ๓๓๘
เชียงแตง เมือง ๑๗๐, ๒๐๙
เชียงรม เมือง ๒๔๘, ๒๗๗, ๒๗๘
เชียงราย เมือง ๓๓๒, ๓๓๙
เชียงรุ้ง เมือง ๓๒๔, ๓๓๑
เชียงรุ้งลือ เมือง ๓๒๙
เชียงสา พระยา ๔๘, ๕๖, ๖๔, ๖๗, ๘๗
เชียงเหนือ พระยา ๑๔๔
เชียงใหม่ เจ้า ๒๙๔, ๓๓๘, เจ้าราชวงศ์ ๒๘๐, พระยา ๒๙๐, เมือง ๖๒, ๑๙๐, ๑๙๒, ๓๒๔, ๓๓๒
โชฎึกราชเศรษฐี พระยา ๑๐, ๒๗, ๓๓๓,
โชฎึกราชเศรษฐี(จ๋อง) พระยา ๓๕๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โชฎึกราช-
เศรษฐี (ทองจีน)
พระยา ๙๐, ๑๑๐, ๓๕๕
โชฎึกราชเศรษฐี-
(บุญมา) พระยา ๓๕๕
โชตินาราม วัด ๓๕๕
ไชย สนอง ๒๘๓
ไชยเฉลิมกรุง เรือ ๙๑
ไชยเชษฐา พระ ๒๗๗
ไชยบาดาล ๖๔
ไชยบุรี เมือง ๑๗๑
๓๖๒
ไชยวิชิต พระยา ๔๙, ๒๘๕, ๓๐๒
ไชยสาร เจ้า ๕๖
ไชยา พระยา ๑๙๖, เมือง ๘๙, ๑๘๘, ๒๘๐, ๒๘๒, ๓๒๐, ๓๕๙
ไชโยธา พระยา ๒๐๘

(ซ)

ซวน เมือง ๑๕๐, ๑๖๑
ซำใต้ เมือง ๑๕๐
ซำเหนือ เมือง ๑๕๐, ๑๖๑
ซือเง เมือง ๑๖๒
ซือแทง เมือง ๑๖๒
ซุง ภาษี ๓๖๕
ซุย นาย ๙
เซลำเกา เมือง ๓๖๒
แซ่คำ พระ ๖๖
แซงบาดาล บ้าน ๒๗๗, ๓๖๒, เมือง ๒๗๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

โซ่ข้ามแม่น้ำ ๒๗๙

ไซ่ง่อน เมือง ๗๑, ๑๒๖, ๑๓๐, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๕๒, ๑๗๘, ๒๐๕, ๒๓๕, ๒๔๒, ๒๕๓, ๒๖๔, ๒๙๒

(ญ)

ญวน ๒๐, ๒๙, ๓๙, ๖๙, ๗๖, ๘๕, ๙๒, ๑๒๖, ๑๒๙, ๑๖๔, ๑๙๙, ๒๒๖, ๒๘๓, ๒๙๑, ๓๓๑, ๓๗๐

ญาณไตรโลกย์ พระ ๖

(ณ)

ณรงค์หริรักษ์ กรมหมื่น ๖, ๑๕๒

ณรงคฤทธิ์ พระ ๒๓๔

ณรงฤทธิ์โกษา พระ ๑๒, พระยา ๑๑๖, ๑๓๔

ณรงคฤทธิเดช พระ ๒๘๗

ณรงค์วิชัย พระ ๑๐๘, พระยา ๕๐, ๕๔, ๕๘, ๑๐๒, ๑๗๖, ๒๐๘, ๒๒๔, ๒๘๓, ๒๘๔, ๒๘๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

(ด)

ดวงคำ ๒๕

ดวงจักร พระองค์เจ้า ๖

ดวงจันทร์ เจ้า ๘๓, ๘๘

ด้วง เจ้า ๑๔๔, อง ๙๕, ๑๓๐, ๑๓๙, ๑๔๘, ๑๖๖, ๒๒๒, ๒๔๙, ๒๕๓, ๒๕๗, ๒๖๘, ๒๗๕, ๒๗๖, ๒๘๓, ๒๙๒, ๓๐๑

ดอกไม้ วัด ๓๕๔

ดารากร พระองค์เจ้า ๖

ดาวดึงส์ วัด ๓๕๕

ดาวหาง ๒๖๓, ๒๗๐

ดำวอ เจ้าเมือง ๒๗๖

ดิลกธรรมกรก-นิธาน พระมหาเจดีย์ ๑๕๘

ดิศพงศ์ เจ้า ๕๖

ดี นาย ๘๙

ดุสิตมหา-ปราสาท พระที่นั่ง ๒, ๑๓, ๒๒, ๓๒๑

ดุสิต วัด ๓๕๒

เดชโป อง ๒๐๑

เดชสำแดง หลวง ๑๒

เดชอดิศร กรมหมื่น ๒๗, ๑๑๙, กรมขุน ๑๕๑, ๒๙๔, ๓๕๐, ๓๕๔, ๓๖๙,

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เดชอุดม เมือง ๓๙, ๑๗๐, ๒๐๓, ๒๐๙
เดชาชำนาญ ขุน ๙๐
เดโช พระยา ๒๐๗, ๒๑๔, ๒๓๖, ๒๘๗
เดโชภักดี พระยา ๒๓๖
เดดก อง ๒๐๙, ๒๑๓, ๒๘๖
แดง ภาษีไม้ ๓๖๕
โดย อง ๒๕๘

(ต)

ตกราน เมือง ๑๘๘
ตงกุน อง ๑๒๗
ตงผู้ อง ๒๘๖
ตงภู อง ๒๗๔
ตนุ ฟอง ๓๖๖
ตรอง เมือง ๒๐๘
ตระเวนนาเวศ ขุน ๑๕๔
ตระเวนวารี เรือ ๙๒
ตรัง เมือง ๓๕, ๕๒, ๑๘๗
ตรังกานู พระยา ๑๒๐, เมือง ๑๒๐, ๑๙๖,
ตรังเกรยกราษ เมือง ๒๔๔
ตราษ เมือง ๑๒๖, ๒๔๖, ๒๕๒, ๓๐๒
ตรีเพ็ชฌฆาฏ เรือ ๙๒
ตรีเพ็ชร บ้อม ๙๐
ตลบล่องคลื่น เรือ ๙๒
ตะกั่วป่า เมือง ๑๙๔
ตะกรอ เมือง ๒๐๑, ๒๐๗
ตะนาว เมือง ๒๕
ตะบงขมุม เจ้าเมือง ๒๑๑, ๒๖๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ตะโปน เมือง ๒๔๘, ๒๗๖, ๒๗๘
ตะพาน บาง ๓๖๒
ตะพานจัน ค่าย ๒๑๓
ตะมองชุด ค่าย ๒๑๓
ตะโล ค่าย ๒๑๓
ตะวันตก หัวเมือง ๑๙๔
ตะวันส่องแสง เรือ ๓๖๐
ตังเกี๋ย เมือง ๒๖๔
ตั้วเหี่ย จีน ๑๐, ๒๕๙, ๒๘๐, ๒๘๑, ๓๐๗, ๓๑๑
ตาก เมือง ๒๖๒
ตากแดด บ้าน ๒๘๑
ตากุน อง ๑๒๗
ตาแก้ว สำนัก ๒๔๒
ตาโด อง ๒๔๔, ๒๗๕, ๒๕๘
ตาเตียงกุน อง ๒๓๑, ๒๘๔, ๓๐๔
ตามดอง เมือง ๖๙
ตาแสง ๓๒๗
ตำหนักน้ำ ๑๓
ติศะ เจ้า ๓๘
ตึกเขมา เมือง ๒๔๔
ตึกโช ปากน้ำ ๒๐๙
ตือตึก พระเจ้าเวียดนาม ๓๐๕
ตุพ อง ๑๔๗
ตุมผู อง ๑๕๔, ๒๕๑
ตุรน อ่าว ๒๗๐
เต้ เจ้า ๕๖, ๘๓, ๘๘
เตากวาง สมเด็จพระเจ้า ๔๘, ๗๕๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เตาตาล ๓๖๕

เตียนกุน องค์ ๑๒๗, ๑๒๕, ๑๔๒, ๑๕๒, ๑๖๔, ๑๗๘, ๒๐๕, ๒๑๖, ๒๓๑, ๒๔๓, ๒๙๗

เตียนเลือก องค์ ๒๕๘

แตง เกาะ ๑๓๒, ๑๕๕

โต พระ ๑๗๕, พระยาราชสุภาวดี ๑๕๔, พระยาพิชัยวารี ๙๖, พระองค์เจ้า ๖

ไตรปิฎก พระ ๒๗๓, ๒๗๘

ไต้ชัน ภาษี ๓๖๕

(ถ)

ถมังแม่นปืน ขุน ๑๒๒

ถลาง ดูที่ ฉลาง, พระยา ๓๕๘

ถม เสลี่ยง ๒๐๕

ถูตือ เมือง ๙๒

เถือน เจ้า ๕๖,

ท้าว ๒๔๗

แถง เมือง ๑๔๔

โถ จีน ๑๐

โถง เจ้า ๔๓, ๕๓, ๖๒,

โถยาคู ๒๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

(ท)

ทโบงขมุม	เมือง	๒๐๗
ทรงกันดาล	ท้าว	๓, ๗๔
ทรงเดชา	พระ	๑๒
ทรามคะนอง	เรือ	๙๒
ทอง	วัด	๓๕๒, ๓๕๓
ทองจีน	พระยา โชฎึก	๙๐
ทองธรรมชาติ	วัด	๓๕๐
ทองนพคุณ	วัด	๓๕๕
ทอด	บังคับ	๖๑
ทองอิน	พระยา พลเทพ	๗๔
ทองขวานฟ้า-บ้าบิ่น	เรือ	๒๙
ทรงวิไชย	หลวง	๘๔
ทะลวง-กลางรณ	เรือ	๙๒
ทะเลหญ้า		๔๑
ทะวาย	เมือง	๒๕
ทักษิณาภิมุข	พระที่นั่ง	๕
ทัด	นาย	๑๒๐
ท่าขอนยาง	บ้าน	๓๖๒,
	เมือง	๒๗๘
ท่าจีน	บ้าน	๓๐๙
ท่าทอง	เมือง	๒๘๒
ท่าตะเภา	บ้าน	๒๘๑
ท่าตือ	ด่าน	๑๔๔
ท่าม่วง	บ้าน	๓๖๒
ท่ายาง	บ้าน	๒๘๑
ท่าเรือ		๕๐
ท่าลอ		๓๒๕
ท่าสาน		๒๑๐
ท่าสวาย		๒๘๕, บ้าน ๓๖๑
ท่าอุเทน	บ้าน	๑๗๑
ทำตาน	อง	๑๓๓, ๒๔๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ท้ายตลาด วัด ๑๑๔
ท้ายน้ำ พระยา ๑๓๖
ทิพ พระยา บ้าน ฉนวน ๒๑๑
ทิพเสนา จมื่น ๖๕
ทิพเสนา-(เอี่ยม) จมื่น ๓๐๗
ทิศวงศา พระยา๒๔๔
ทุกขราษฎร์ พระยา ๗๖
ทุ่งแขยก บ้าน ๓๖๑
ทุ่งโพ ๕๒
เทพกุญชร พระ ๓๕๗
เทพโกสินทร์ เรือ ๒๔๙, ๓๕๘
เทพธิดา วัด ๓๔๘
เทพพลภักดี กรมหมื่น ๕๐, ๑๑๙, กรมหลวง ๑๘๐, ๑๘๔, ๓๑๙
เทพภักดี หลวง ๒๕๙
เทพยวดี กรมหลวง ๓๕๒
เทพสงคราม พระ ๒๕๒, ๒๕๕
เทพหริรักษ์ กรมหลวง ๑๓๔
เทพอัครเทพี นัก ๙๕
เทเพนทร์ หลวง ๘๘, ๒๒๒
เทวราชกุญชร วัด ๓๕๔
เทศ นัก ๑๕๓
เทียนไข ๓๖๕
เทียวตรี ๒๒๖
เทียวอุทก เรือ ๙๒
แท่งทองหล่อ เรือ ๓๖๐
ไทร เจ้าเมือง ๒๖๖, เมือง ๑๐๘, ๑๑๗, ๑๙๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไทรบุรี	พระยา ๑๘๘, ๒๓๓, เมือง ๑๘๗, ๒๑๐,	ไทรโยก	๒๔๗ เมือง ๒๖๒

(ธ)

ธนบุรี	สมเด็จพระเจ้ากรุง ๒๕	ธรรมา- (สมบุญ)	พระยา ๒๐๗ เจ้าพระยา ๑๓๑, ๑๔๔
ธนาธิบดี	พระยา ๓๐๑		
ธนูจักร	พระยา ๓๑๖		
ธรรมาเดโช	พระยา๒๐๗, ๒๕๓, ๒๘๗	ธรรมา (เสือ)	เจ้าพระยา ๓๕๔
ธรรมปัญโญ	นาย ๓๓๙	ธาตุพนม	เมือง ๒๗๗
ธรรมไตรโลก	พระ ๓๔๘	ธิเบศบวร	กรมหมื่น ๕๐
ธรรมา	เจ้าพระยา ๑๖๐, ๑๘๕,	ธิเบศวงษา	พระ ๒๗๘

(น)

นกแขวก	บาง ๓๑๐		๑๖๗, ๑๘๗,
นคร	ดูที่ นครศรี ธรรมราช,เจ้า พระยา ๒๖, ๒๙, ๓๕, ๙๑, ๑๐๙,		๑๙๑, ๑๙๖, พระ ๘๘, เมือง ๒๒๒, ๒๔๗, ๒๘๑, ๒๘๒, ๓๒๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย ปันชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นครพนม เมือง ๘๕, ๙๖, ๑๕๓, ๑๗๑, ๒๑๐, ๒๔๘, ๒๗๗
นครเขื่อนขัน เมือง ๒๙, ๒๗๙, ๓๔๕, ๓๔๖
นครจำปาศักดิ์ เมือง ๑๗๐
นครชัยศรี เมือง ๙๖, ๑๔๐, ๑๘๘, ๒๑๐, ๒๕๙, ๓๑๑, ๓๑๒,
นครไทย เมือง ๕๐
นครนายก เมือง ๒๑๐
นครราชสีมา เจ้าพระยา ๔๒, ๔๔, ๕๓, ๑๓๒, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๘, ๒๑๔, ๒๑๕, ๒๑๖, ๒๒๔, เมือง ๓๙, ๔๖, ๖๑, ๖๒, ๗๕, ๗๙, ๑๔๓, ๑๕๖, ๒๐๙, ๒๕๐, ๒๖๐, ๒๗๓, ๒๘๗
นครลำปาง เมือง ๓๓๒
นครลำพูน เมือง ๑๙๐
นครวัด เมือง ๒๐๗
นครศรีธรรมราช ดูที่ นคร, เจ้าพระยา ๕๑, ๑๑๗, ๒๐๕, เมือง ๘๙, ๒๓๓
นครสวรรค์ พระยา ๑๔๑, เมือง ๒๑๐
นครเสียมราฐ พระยา ๒๕๐,

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

	เมือง ๑๒๖, ๑๘๖, ๑๙๓, ๒๐๓, ๒๐๙, ๒๒๔, ๒๘๗	นรินทรโยธา	พระ ๑๘๑, ๒๑๗, ๒๑๙, ๒๐๘, ๒๕๐, ๒๘๓
นนทบุรี	พระ ๓๗๓, เมือง ๓๕๒	นเรนทรโกษา	พระ ๒๕๒, ๒๕๔
นรา	หลวง ๘๕, ๑๐๒	นเรนทร-บริรักษ์	กรมหมื่น ๗, ๑๑๐
นราเทเวศร์	กรมหมื่น ๒๔	นเรนทรราชา	สมเด็จเจ้าฟ้าชาย ๕๐
นราธิบดี	พระยา ๒๐๗	นเรศรโยธี	กรมหมื่น ๕๐, ๕๗, ๑๑๑
นราธิราช	พระยา ๒๐๑	นวม	พระองค์เจ้า ๖
นรานุชิต	กรมหมื่น ๖, ๕๐	นวล	เจ้าคุณ ๗๔
นรินทร์	พระยา ๔๗, ๕๕	นวลนรดิศ	วัด ๓๕๔
นรินทรเทพ	กรมหมื่น ๗	นอง	เมือง ๒๔๘, ๒๗๖
นรินทรบริรักษ์	กรมหมื่น ๙		
นรินทรพิทักษ์	กรมหมื่น ๗๔, ๓๕๐		

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

น้อย เจ้า ๘๖, ๙๒, เจ้าจอม ๗, ๓๕๑, เจ้าพระยามหาเสนา ๑๐๗, นาย ๑๑, มหา ๕, สนอง ๑๕๙
น้อยดาวเรือง นาย ๓๓๒
น้อยเทพวงศ์ นาย ๓๓๒, ๓๓๘
น้อยพรหม นาย ๓๓๒, ๓๓๘
น้อยมหาพรหม นาย ๓๓๒, ๓๓๘
น้อยมหาวงศ์ นาย ๓๓๒, ๓๓๘
นางชี วัด ๓๕๕
นางนอง วัด ๓๕๑, ๓๕๖
นาคกลาง วัด ๓๕๒
นาคปรก พระ ๖๖
นาคราช ป้อม ๒๗๙
นาคสวาด พระ ๖๖
นาใต้ บ้าน ๒๗๘
น่าน พระยา ๒๘๒, เมือง ๕๘, ๖๒, ๘๗, ๓๒๔, ๓๒๖, ๓๓๓, ๓๓๙
นาบำ ๒๗๘
นวมโคฎ เพี้ย ๘๖
นาเมืองราม บ้าน ๓๖๒
นาย เมือง ๓๒๕
นายศักดิ์ ๖๕
นาลาดควาย บ้าน ๓๖๒
น้ำงึม ๑๔๖
น้ำเชิน ๕๕
น้ำตาลทราย ๓๖๕
น้ำตาลหม้อ ๓๖๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

น้ำมัน ๓๖๕
น้ำไฮ ๘๗
นิกรบดินทร์ เจ้าพระยา ๓๕๔
นิ่ม นาย ๑๐
นุภาพไตรภพ พระยา ๒๒๔, ๒๓๖
เนื้อ ภาษี ๓๖๕

(บ)

บกหวาน ๘๒
บงบาง อง ๑๒๗
บดินทรเดชา เจ้าพระยา ๙๖, ๑๓๐, ๑๗๐, ๑๗๑, ๑๗๓, ๑๘๐, ๑๙๑, ๒๐๑, ๒๗๓, ๒๗๖, ๒๘๒, ๒๘๕, ๒๙๑, ๓๑๒, ๓๓๐, ๓๓๗, ๓๕๔
บดินทร์ อง ๓๓๘
บพิตรพิมุข วัด ๓๕๐
บรมกุญชร พระ ๑๗๑
บรมไกรสร พระ ๑๖๖
บรมคชลักษณ์ พระ ๗๒
บรมฉัททันต์ พระ ๓๕๗
บรมทัศนขา พระ ๒๘๘
บรมนขา-คเชนทร์ พระ ๒๘๐
บรมนัข-นาเคนทร พระ ๒๖๙
บรมนาเคนทร์ พระ ๗๕
บรมนาเคนทร-นขา พระ ๒๘๒
บรมศุภราช พระ ๒๙๔
บรมสังขทันต์ พระ ๒๗๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชื่นภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บรมอัยรา พระ ๗๕
บรมเอกทันต์ พระ ๑๐๓
บรมไอยเรศ พระ ๒๗๑
บรรทัดทอง เรือ ๓๖๑
บรรลัยข้าศึก เรือ ๙๒
บริบูรณ์ เมือง ๒๐๑, ๒๐๘
บริรักษ์ภูธร พระ ๒๘๐, พระยา ๒๒๑
บวร วัง ๑๑๗, ๓๕๒
บวรนายก พระ ๒๐๐, พระยา ๓๐๑
บวรนิเวศ วัด ๑๑๔, ๒๐๔, ๒๒๑, ๒๖๔, ๓๕๓
บวรมงคล วัด ๒๘๘, ๓๕๒
บวรสถาน วัด ๓๕๓
บวรเสนหา หลวง ๒๓
บ่อทอง ๒๘๑
บอนำ มิสเตอร์ ๒๖๕
บ่อนเบี้ยจีน อากร ๓๖๕
บ่อโพง ๕๑
บังกลา ดูที่เบงคอล, เจ้าเมือง ๓๕, เมือง ๑๘๘, ๒๖๒, ๒๖๖
บัตบอง เจ้าเมือง ๑๔๘, เมือง ๕๑, ๙๕, ๑๒๖, ๑๔๐, ๑๔๒, ๑๗๑, ๑๘๐, ๑๙๙, ๒๐๙, ๒๑๓, ๒๒๓, ๒๒๖, ๒๗๓, ๒๘๗
บัน เจ้า ๘๓
บันทายเพ็ชร์ เมือง ๒๓๔, ๒๔๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บันทายมาศ เมือง ๑๒๗, ๑๓๐, ๑๓๙, ๑๕๔, ๒๔๕, ๒๔๙, ๒๕๒, ๒๕๗, ๒๙๙
บันสัน พระยา ๒๑๓
บัลลังก์แก้ว เรือ ๓๖๑
บัลลังก์เงิน เรือ ๓๖๑
บัลลังก์ทอง เรือ ๓๖๐
บัวชุม เมือง ๖๔
บัวลำภู หนอง ๔๗
บาง พระ ๓๙, ๖๖, ๗๒
บางนอกน้อย คลอง ๓๕๑
บางกะปิ ทุ่ง ๔๙
บางจะเกร็ง ๙๐, ๓๔๕
บางจาก คลอง ๓๕๓
บางตะพาน เมือง ๒๘๒
บางปลากด คลอง ๑๕๒
บางปะกง ปากน้ำ ๒๗๕
บางพรหม คลอง ๓๕๒
บาโงย พระยา ๑๑๙, ๑๙๔, ๒๒๒
บาดหลวง ๓๓๐
บ้าน ๓๖๑
บ้านดอน ๒๘๑
บ้านนาหิน ด่าน ๒๗๘
บานทะเล พระยา ๑๑๙
บาที เมือง ๒๐๘, ๒๓๑, ๒๘๗
บาพนม เมือง ๑๓๒, ๑๓๓, ๒๐๗, ๒๖๙
บารนี กัปตัน ๓๕, ๕๒
บาราย เมือง ๒๓๖
บาเรียมทอง ๒๖
บำราญปรบักษ์ เรือ ๙๒
บำรุงศาสนา เรือ ๙๑, ๒
บำเรอภักดิ์ พระยา ๑๕๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

บินเตรา เมือง ๒๖
บินอรณพ เรือ ๙๒
บึง บ้าน ๒๗๘
บุญมา เจ๊สัว ๗, พระยาโชฎึก ๓๕๕
บุนนาค เจ้าพระยายมราช ๑๙๑
บุบผาราม วัด ๓๕๕
บุรณศิริมาตยาราม วัด ๓๕๓
บุษบกมาลา พระที่นั่ง ๓๐
เบงคอล ดูที่ บังกลา, เมือง ๒๖, ๒๙
เบี้ยหวัด ๓๖๖
เแบน อง ๑๕๓
ใบจัน อง ๒๗๔

(ป)

ปทุมคงคา วัด ๓๒๐, ๓๕๕
ปรมานุชิต สมเด็จพระ ๓๕๓
ปรอน กัปตัน ๓๔๐, เมือง ๙, ๒๕
ปรันตปะ เมือง ๓๔๗
ปรินายก วัด ๓๕๔, ๓๕๖
ประขาวพะงา บ้าน ๒๗๗
ประจญโจมทัพ เรือ ๙๒
ประจันตคาม เมือง ๕๑, ๒๗๕, ๓๖๑
ประจิม พระยา ๒๐๓, ๒๑๕, เมือง ๒๗๕
ประทิว เมือง ๒๘๑
ประทุมเทวา พระ ๑๔๓, ๑๗๒, ๒๗๖ ๒๘๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ประทุษฐ-
เมืองพาล เรือ ๙๒
ประเทศธานี พระยา ๒๗๘
ประดู่ วัด ๓๕๔
ประโคนไชย บ้อม ๙๐
ประตู ๑๓
ประพาส-
แสงจันทร์ เรือ ๓๖๐
ประมวลสอ เมือง ๒๔๔
ประยูรวงศ์ วัด ๖, ๒๖, ๑๒๓, ๑๖๗, ๑๖๙, ๑๘๙, ๓๓๔, ๓๕๔
ประรอจอวะ เมือง ๒๕
ปราจีนบุรี ดูที่ ประจิม, เมือง ๕๑, ๑๕๔, ๒๑๐
ปราณ เมือง ๑๙๔, ๒๘๐
ปราบเวียง พระเจดีย์ ๖๗, ๘๑
ปราสาท เจ้าคุณ ๑๒, ๒๘
ปลัด พระยา ๔๔
ปลากด บาง ๑๕๓
ปลาแห้ง ๓๖๕
ปลิด เมือง ๑๙๗
ป่วง ไข้ ๓๒๙
ปอ ภาษี ๓๖๕
ป้องพลขันธ์ ขุน ๒๗๗
ป้อม พระสุริยภักดี ๔๒, พระมหาเทพ ๑๓๐, พระมหาเทพเป็นพระยามหาอำมาตย์ ๑๗๐, ๓๕๕
ป้อมอย่างญวน เรือ ๑๕๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ปะกง บาง ๑๙๓, ๒๗๕
ปะไท้เสียด ๒๓๒
ปักกิ่ง กรุง ๒๓
ปักหลั่น เรือ ๒๕๐, ๒๕๑
ปัตตานี เมือง ๒๒๒
ปัน ๘๘
ปากน้ำ วัด ๑๑๐, ๓๕๑, ๓๗๓
ปากน้ำสงคราม บ้าน ๓๖๒
ปากเหือง บ้าน ๓๖๒, เมือง ๑๗๑
ปางซางราน ๓๓๘
ปางไรย ๓๓๘
ปาน พระองค์เจ้า ๖, เจ้า ๔๕, ๕๖, ๖๘, ๘๘, ๘๙, พระยามหา เทพ ๑๗๘, ๓๕๕
บ่าดง เขมร ๒๐๙
บ่ามัตตอน ลอร์ด ๓๔๑
ปาศักดิ์ เจ้า ๖๒, เมือง ๒๐๘, ๒๐๙, ๒๑๑, ๒๔๔, ๒๙๕
ปิลินทวัจฉ พระ ๒๗๓
ปิ่นแก้ว นาง ๓๒๕, ๓๒๙
ปืน ๒๖
ปืนกระสุน ๑๐ นิ้ว ๓๔๖
ปืนจ่ารง ๓๖๑
ปืนใหญ่ ทหาร ๑๑, ๖๕
ปูน ๓๖๕
เป่ บาดหลวง ๑๓๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เปรา	เมือง	๒๖๖	โบ๊	เจ้า	๓๘
เปียม	เจ้าเมือง	๒๕๒	โปรดเกศ-เชษฐาราม	วัด	๓๕๕
เปียม	เมือง	๒๒๔	โปริสาท	เมือง	๑๔๐, ๑๕๒, ๒๐๑, ๒๐๓, ๒๐๖, ๒๑๓, ๒๒๔, ๒๓๒
เปียมจอ	บ้าน	๒๑๑			
เปียมปะเตียง	ค่าย	๒๘๓			
แป้น	นัก	๑๖๖,			
	อง	๒๐๕			
ไปรโมศ	เรือ	๓๓๓	โปสุทธิสาร	เจ้า	๘๘

(ผ)

ผยองสมุทร	เรือ	๙๒	เผือก	ม้า	๓๕๘
ผาบง	เมือง	๒๘๔	แผน	ขุน	๒๖๑
ผีเสื้อสมุทร	ป้อม	๙๐, ๒๗๙	แผ่นดินไหว		๔๐
เผือกตรี	ช้าง	๓๗๕	ไผ่ป่า	ภาษี	๓๖๕

(ฝ)

ฝรั่ง		๓๗๐	ฝ่าย		๓๖๕
ฝรั่งเศส		๒๒๕, ๒๗๐	ฝืน		๑๘๖, ๑๙๔, ๒๗๕, ๓๐๗
ฝาง	ไม้	๓๖๕	ฝืนชลเชี่ยว	เรือ	๙๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

(พ)

พง เมือง ๓๒๖ ๓๒๗
พจนพิมล หลวง ๒๓
พจนาพิจิตร ขุน ๒๓
พนมกร ช้างพลาย ๒๗๒
พนมเปิ๊ญ ค่าย ๒๒๖, ๒๙๕, เมือง ๑๓๑, ๑๓๙, ๑๔๒, ๑๕๒, ๑๖๕, ๑๙๙, ๒๐๑, ๒๐๘, ๒๐๙, ๒๑๑, ๒๑๖, ๒๔๕, ๒๔๙, ๒๗๔, ๒๗๕, ๒๘๕, ๒๘๖, ๒๙๓,
พนมศก ด่าน ๒๒๔
พนัศนิคม เมือง ๙๖, ๑๙๓, ๓๑๒, ๓๑๔, ๓๖๓, ๓๗๓
พยาติ เมือง ๓๓๙
พระโขนง คลอง ๑๘๐
พระคลัง เจ้าพระยา ๘, ๒๓, ๒๗, ๒๙, ๕๑, ๗๕, ๘๙, ๙๐, ๑๐๗, ๑๑๖, ๑๓๐, ๑๔๘, ๒๕๕, ๑๖๙, ๑๗๕, ๑๙๑, ๒๗๒, ๒๗๙, ๓๔๐, ๓๖๓, ๓๗๓

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พระคลัง(หน) เจ้าพระยา ๓๕๔
พระเชตุพน วัด ๑๕๗
พระตะพัง เมือง ๒๔๔, ๒๙๕
พระโตเสาชิงช้า วัด ๓๔๘
พระยากลาง ดง ๕๐
พระยาไฟ ดง ๔๓
พระยาทำ วัด ๑๑๔, ๓๕๒
พระยาฤๅ ที่ ๑๔๕, คลอง ๒๖๐, ๒๘๗, ๒๙๓
พระรถ เมือง ๓๖๒
พรรษา สมเด็จ ๓
พริกไทย ฉาง ๙๐, ภาษี ๓๖๕
พรหม บาง ๓๕๒, พระ ๑๕๙, เมือง ๒๑๐
พรหมธิบาล พระ ๒๕๔
พรหมบริรักษ์ พระ ๑๓๙, ๑๙๓, ๒๐๓, ๒๑๔, ๒๒๔, ๒๓๔, ๒๔๙, ๒๕๗, ๒๗๖, ๒๘๓, ๒๘๕
พรหมเมศ–รังสรรค์ พระที่นั่ง ๕
พรหมมาศ–นารายน์ เรือ ๙๒
พรหม–ยกกระบัตร พระยา ๔๒
พรหมศก ๑๔๑
พรหมสุรินทร์ พระ ๒๐๓
พลเทพ เจ้าพระยา ๖๔, ๑๓๓, ๑๓๖, พระ ๒๖๙
พลเทพ(ทองอิน)พระยา ๗๔
พลพิฆาฏ หลวง ๑๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชี้ภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พลับพลาสูง พระที่นั่ง ๑๓
พลับ วัด ๑๑๔
พลาน เมือง ๑๔๓
พลายทองแดง ช้าง ๗๒
พวงแก้ว พระองค์เจ้า ๓๓๐
พวน ครัว ๑๗๒, เมือง ๘๔, ๘๖, ๙๒, ๑๔๔, ลาว ๑๑๑
พหลมหิมา หลวง ๙๐
พอง เมือง ๑๔๓, ๒๗๘
พะบาง เมือง ๒๗๖
พะม่า ๑๓, ๒๕, คน ๓๗๐, ชาว ๑๐๒, เมือง ๒๓๗
พังงา เมือง ๑๙๙, ๑๙๘, ๒๒๑, ๒๘๐
พัทลุง พระยา ๕๒, ๑๙๘, ๒๐๓, เมือง ๑๘๗ ๗๖, ๘๑
พัทโลง ๒๐๓
พัน ท้าว ๑๖๔
พันพร้าว บ้าน ๔๐, เมือง ๕๘,
พันวัสสา สมเด็จพระ ๑๖๙, ๑๗๓
พับสมุทร ปืกกา ๒๗๙
พานิชเศก เรือ ๙๒
พิฆาตข้าศึก ป้อม ๑๒๒
พิฆาตปัจจามิตร ป้อม ๑๕๑
พิจิตร เมือง ๑๔๔
พิชัย เมือง ๑๖๐
พิชัยบุรินทรา พระยา ๕๐, ๕๔, ๑๑๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

พิชัยสงคราม พระยา ๗๖, ๘๕, ๑๓๒, ๑๔๑, ๒๕๐
พิชัยสงคราม (เพ็ชร) พระยา ๓๔๗
พิชัยวารี พระยา ๒๗
พิชัยวารี (โต) พระยา ๙๖
พิไชย พระยา ๘๗, เมือง ๘๗, ๑๔๔
พิไชยรณฤทธิ พระยา ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๔
พิไชยวารี พระ ๗, พระยา ๖๐, ๘๘
พิทักษเขตต์ขัณฑ์ พระ ๑๔๓
พิทักษเทเวศร กรมหมื่น ๖, ๕๑, ๕๒, ๘๙, ๓๔๘, ๓๕๔
พิทักษ์เทวา สมิง ๓๑๖
พิทักษ์นที ขุน ๙๓
พิทักษ์บดินทร พระ ๑๗๖, ๑๘๑
พิทักษ์มนตรี กรมหลวง ๑๒, ๓๕๐
พิน เมือง ๒๔๘, ๒๗๖, ๒๗๘
พินิจวาจา ขุน ๒๓
พิบูลย์ พระยา ๒๐๘
พิพัฒนโกษา พระยา ๙
พิพัฒน์ (บุญศรี) พระยา ๓๖๗
พิพิธ กรมขุน ๓๖๙, หลวง ๘๒
พิพิธเดชะ พระ ๘๔
พิพิธภูเบนทร กรมหมื่น ๒๗, ๕๑, ๕๒,

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

	๘๙, ๑๑๙,	
	กรมขุน ๓๑๗	
พิพิธโภคา	ขุน ๙๓	
พิพิธเสนา	หลวง ๒๖๙	
พิมลธรรม	พระ ๓๔๘	
พิมาย	เมือง ๕๓,	
	พระ ๒๘๗	
พิมานรัถยา	พระ ๑๓	
พิเรนทรเทพ	พระ ๒๐๓,	
	๒๑๔	
พิเรนทรเทพ_		
(ขำ)	พระ ๑๗๐	
พิลึกเลอสรวง	เรือ ๙๒	
พิษณุโลก	พระยา ๕๐,	
	๑๔๐, ๒๐๘,	
	เมือง ๑๔๔,	
	๓๕๐	
พิหารทอง	วัด ๓๕๐	
พุทธชาติ	เจ้า ๕๖	
พุทธญาณ	พระ ๒๖๗	
พุทไธมาศ	เมือง ๒๐๘	
พุทธบาท	พระ ๓๑๗,	
	๓๔๗	
พุทธยอดฟ้า	พระ ๓๒๒,	
	สมเด็จพระ	
	๓๕๑	
พุทธเลิศหล้า_		
นภาลัย	สมเด็จพระ	
	๓๗, พระ	
	๓๒๒,	
	สมเด็จพระ	
	๓๔๘, ๓๖๒	
พุทธวีระ	พระ ๒๖๗	
พุทธไสยาศน์	พระ ๓๔๗	
พุทธอำนาจ	กำปั่น ๒๕๐,	
	เรือ ๓๕๘	
เพ็ง	นาย ๑๕๔,	
	พระยาศรีสห-	
	เทพ ๑๗๘,	
	๒๗๒,	

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

	เมือง	๖๗
เพ็ชร	พระยาพิชัย-สงคราม	๑๔๑
เพ็ชรเดโช	พระยา	๒๐๗
เพ็ชรบุรี	พระยา	๑๑๖, ๑๓๖, ๑๙๕, ๒๓๗,
	เมือง	๒๘๑, ๓๒๐
เพ็ชรบูรณ์	เมือง	๕๐, ๒๑๐
เพ็ชรพิชัย	พระยา	๕๐ ๕๕, ๕๙, ๖๑, ๖๗, ๖๘
เพ็ชรพิชัย_(เสือ)	พระยา	๓๐๖
เพ็ชรพิชัย_(เกษ)	พระยา	๓๕๕
เพ็ชรสงคราม	หลวง	๒๐๐
เพ็ชรหึง	บ้อม	๒๗๙
เพียง	เมือง	๓๓๘
เพลิงไหม้		๑๑๐, ๒๗๐
แพร่	เมือง	๕๘, ๖๒, ๑๓๑, ๑๔๔, ๓๓๙
แพรก	เมือง	๒๗๘
แพรกสนนใจ		๒๘๔
โพธิ์	บ้าน	๑๔๓
โพธิ์พระบาท		๒๖๐,
	ค่าย	๒๘๔
โพธิ์พระอินทร์		๒๖๙
โพนเชียงหวัง	บ้าน	๖๗
โพนพิสัย	เมือง	๓๖๒
โพ	บ้าน	๒๗๘
โพแพง	บ้าน	๓๖๒
โพลัก	คลอง	๒๘๔
โพธิ์แล่นช้าง	บ้าน	๓๖๒
โพธิสัตว์	เมือง	๒๓๒
โพธิ์หัก	บ้าน	๙๑, ๓๑๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ไพ่	๓๖๕		๒๖๓, ๒๘๗
ไพชยนต์พลเสพวัด	๓๕๓	ไพรีพินาศ	หลวง ๑๒
ไพฑูรย์	พระองค์เจ้า๖	ไพรเแวง	เมือง ๒๐๗,
ไพร่กะดี	เมือง ๒๐๗		๒๑๑
ไพรกะบาท	เมือง ๒๐๘,	ไพศาลทักษิณ	พระที่นั่ง ๑๐๗

(ฟ)

ฟัดพัง	เมือง ๒๔๔,	ฟ้าผ่า	แหลม ๒๘๐
ฟากโขง	เมือง ๒๔๗	ฟืน	ภาษี ๓๖๕
ฟ้าทะละหะ	๒๖๒, ๒๖๘	ไฟไหม้	๓๔๗

(ภ)

ภคินีนาถ	วัด๑๑๔,๓๕๒	ภักดีบริรักษ์	พระ ๑๗๖,
ภองาย	อง ๑๒๗		๑๘๑, ๑๘๗,
ภอเบโคย	อง ๑๒๗,		๒๐๐
	๑๕๒		พระยา ๑๙๘
ภอลันบิน	อง ๒๑๗	ภักดีสุนทร	พระ ๒๓๖
ภักดี	หมื่น ๒๐๐	ภัยพินาศ	ป้อม ๑๕๑
ภักดีชุมพล	หลวง ๒๐๐	ภากร	หลวง ๒๘๐
ภักดีเดช	หลวง ๒๗๔	ภาษี	๓๖๕
ภักดีเดโช	พระยา ๒๑๑	ภู่	จางวาง ๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ภู เมือง ๓๓๘
ภูเขียว เมือง ๔๗, ๗๕, ๑๗๒
ภูแล่นช้าง เมือง ๓๖๒
ภูเวียง บ้าน ๓๖๒,
เมือง ๑๗๑, ๒๔๘
เภา นัก ๒๒๕,
องค์ ๒๐๕, ๓๐๕

(ม)

มงกุฎ เจ้าฟ้า ๘, ๓๗๑,
มงคลคชพงศ์ พระยา ๓๑๕
มงคลนาคินทร์ พระยา ๑๕๖
มงคลบุรี เมือง ๑๔๘, ๒๐๙
มงคลสุบรรณ เรือ ๓๕๙
มงคลหัสดิน พระยา ๑๔๒
มนตรีสงคราม พระยา ๒๐๗
มนตรีธิราช พระ ๒๒๕
มนตรีนุชิต (โตด) พระยา ๒๙๓
มนตรีเสนหา พระยา ๒๐๗, ๒๗๖
มนเทียรพิทักษ์ จมื่น ๑๕๔, ๒๒๖
มโน ท้าว ๒๙๐
มโนไมตรี พระยา ๑๗๗, ๒๐๗
มหรรณพาราม วัด ๓๕๓
มหันตมงคล เรือ ๙๒
มหา คลอง ๙๐
มหาขนาน ๓๒๔, ๓๓๘
มหาใจภักดิ์ หลวง ๑๔๔
มหาชัย ๓๓๓, เมือง ๑๔๓, ๒๗๘, หม่อม ๓๒๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มหาชัยกอง-แก้ว เมือง ๕๖, ๘๗
มหาไชยงาดำ ๓๒๖
มหาดไทย กรม ๓๖๔, กระทรวง ๓๖๑, หลวง ๑๔๔
มหาดเล็ก ขมื่น ๑๕๔
มหาเทพ พระ ๙๖, ๑๔๓, ๑๗๕, ๒๓๓, พระยา ๒๗๕, ๓๐๗, ๓๑๑
มหาเทพ(บ๊อม) พระ ๑๓๐, ๑๗๐
มหาเทพ(ป่าน) พระยา ๑๗๘, ๑๘๕, ๒๘๘, ๓๕๕
มหาธาตุ วัด ๒๖๓, ๓๔๙
มหาธิราช พระยา ๑๔๐, ๑๗๗
มหาพรหม ท้าว ๘๗
มหาพิชัยญาติ วัด ๓๕๔
มหาพิไชยฤกษ์ ๙๑
มหาพิมล พระ ๒๐๐
มหามนตรี พระ ๑๗๕
มหาเมงซาซี-ระตา ๓๕
มหายศ ท้าว ๒๙๐
มหาโยธา พระยา ๙, เจ้าพระยา ๕๐, ๕๔, ๕๘, ๙๐, ๓๕๕
มหาวัง ๓๒๔, ๓๒๗
มหาสงคราม พระ ๘๗, ๒๓๓, ๒๔๗, ๒๗๖
มหาสังหาร บ๊อม ๒๗๙
มหาเสนา พระยา ๒๕๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

มหาอำมาตย์ พระยา ๑๗๐, ๓๕๓
มหาอำมาตย์-(บ๊อม) พระยา ๓๕๕
ม่องสอง ค่าย ๖๐
มอญ ครัว ๙๐, คลอง ๓๕๒, ดาย ๓๖๙, สะพาน ๑๑๑
มะกอก วัด ๓๕๔
มะณีปูระ เมือง ๒๕
มะพร้าว ๓๖๕
มะริด ชาว ๓๕, เมือง ๒๕
มะโรม ด่าน ๒๗๓
มะละกา เมือง ๑๙๗, ๒๓๓
มัจฉานุ เรือ ๒๕๐, ๒๕๑
มัจรุก เมือง ๒๔๔
มักผักกัว ทูต ๒๙
มา นาย ๒๖๓
มาง เมือง ๓๓๘
มาตยาพิทักษ์ กรมหมื่น ๗, ๑๙๘
มินมาง เจ้า ๒๙๙, เจ้าเวียดนาม ๒๒๕, เวียดนาม ๒๐
มี องค์ ๒๐๕, ๒๓๕, ๒๖๘, ๓๐๕
มุก กรมหมื่น-นรินทรพิ-ทักษ์ ๗๔
มุกดาหาร เมือง ๑๗๑, ๒๑๐, ๒๔๘
มุนีบัตต-ปริกขาร พระมหาเจดีย์ ๑๕๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เมรี เขา ๒๒๕
เมาลเมียนม เมือง ๒๕
เมาะตะมะ เมือง ๒๕
เมาะตำเลิม เมือง ๑๘๘, ๒๖๒
เมือง ๓๖๑, พระ ๒๗๔
เมืองแผน พระยา ๑๔๔
โมฬีโลก วัด ๑๑๔, ๓๕๑
โม้ ท่านผู้หญิง- ๔๕

(ย)

ยกกระบัตร พระยา ๔๐
ยมราช พระยา ๒๙๗, ๓๐๒, เจ้าพระยา ๑๘๘, ๒๒๔, ๒๔๙, ๒๕๖, ๒๕๗, ๒๖๑
ยมราช- (บุนนาค) เจ้าพระยา ๑๙๑, ๒๙๖
ยวง บิลกัว สังฆราช ๓๓๐
ยศเดโช พระยา ๒๐๘
ยโสธร เมือง ๓๙, ๕๔, ๖๘, ๑๗๐, ๒๐๙, ๒๓๓, ๒๗๖
ยอง เมือง ๓๓๙
ยอดเขาแก้ว วัด ๖๗
ยอน หมอ ๓๓๖
ยอม เจ้า ๓๐๖
ยะใข่ เมือง ๒๕
ยะริง เมือง ๑๒๑
ยะลา พระยา ๑๒๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ยัญทัต พระ ๒๗๓
ย่างกุ้ง เมือง ๙,๒๖๒
ยางแดง เมือง ๒๙๐
ยางต้น ๓๖๕
ยานนาวา วัด ๓๕๐
ยายไทย ค่าย ๒๘๓
ยาเว มิสเตอร์ ๓๔๖
ยาสูบ ๓๖๕
ยี่ขัน บาง ๗๒, ๓๕๕
ยี่เรือ บาง ๓๕๕
เย เมือง ๒๕
เยียมบุรุก เซอร์ ๓๔๐
เยือเคย ๓๖๕
โย่ เจ้า ๓๙
โยธาธิบดี พระยา ๒๐๘
โยธานิมิตร วัด ๑๕๑
โยธาสงคราม พระ ๘๘
โยธาเสนา พระยา ๒๑๑, ๒๑๒
โยปาศัก เจ้า ๘๘
โยเสฟบาเลศ-เตีย นาย ๓๓๓

(ร)

รถ พระ ๓๖๒
รวก ไม้ ๓๖๕
รศ นัก ๒๐๕
รองเมือง พระยา ๕๑
ร้อยเอ็ด เมือง ๓๙, ๑๗๑
ระกำ ท่า ๒๓๖
ระฆัง วัด ๑๑๔
ระแงะ พระยา ๑๒๑
ระนอง เมือง ๙
ระนาม บ่า ๑๔๒
ระบิลบัวแก้ว เรือ ๑๕๑, ๓๕๘
ระยอง เมือง ๒๕๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ระสือ เมือง ๑๗๖, ๒๐๓, ๒๐๘
รักษพิมาน จมื่น ๑๙๔
รักษรณเรศร กรมหมื่น ๕๙, ๖๔, ๑๑๙, ๒๗, กรมหลวง ๑๘๕, ๑๙๑, ๒๗๒, ๒๗๙, ๓๑๖
รักษาเทพ หลวง ๒๐๒, ๒๓๓, ๒๒๑, ๒๒๔, ๒๓๖, ๒๕๐, ๒๕๗
รักษานาเวศ หมื่น ๗๘
รังศรีสุทธาวาส วัด ๓๕๓
รัตนดิลก เรือ ๓๕๘
รัตนเมืองแก้ว พระยา ๓๓๒, ๓๓๘
รัตนาวิเศษ (จิตร) พระยา ๒๘๗
ราชคฤห์ วัด ๓๕๔
ราชเดช พระยา ๒๓๕, ๒๙๙, ๓๐๕
ราชทูต ไทย ๒๓, อังกฤษ ๒๙
ราชนัดดาราม วัด ๒๙๖, ๓๔๘, ๓๕๖
ราชนายก พระยา ๒๐๓, ๒๑๙
ราชนิกูล พระยา ๕๑, ๗๑, ๑๓๒, ๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๘, ๑๕๘, ๑๖๖, ๒๐๓, ๒๑๓, ๒๑๖, ๒๒๑, ๒๒๔
ราชนิกูล (เสือ) พระยา ๑๓๓
ราชบุรณะ วัด ๑๗๐, ๓๔๘

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชบุรี พระยา ๑๘๘, เมือง ๑๑๖, ๓๑๐
ราชมนตรี พระยา ๗, ๒๗, ๒๙๗, ๓๐๒
ราชมานู หลวง ๑๕๙
ราชไมตรี พระยา ๒๑๑
ราชโยธา พระยา ๑๓๙, ๑๔๐, ๒๗๔
ราชรองเมือง พระยา ๗๑, ๗๖
ราชรินทร์ พระ ๗๑, ๙๖, ๑๔๓, ๒๓๓, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๘
ราชรินทร์ (ขำ) พระ ๑๓๐
ราชฤทธิ กำปั่น ๒๕๐, เรือ ๓๕๘
ราชวงศ์ ๔๓, ๕๐, ๕๕, ๗๖, ๘๒, ๘๔, ๘๗, ค่าย ๕๙, เจ้า ๕๖
ราชวังสัน พระยา ๑๑๖, ๑๓๖, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๔, ๓๓๓
ราชสงคราม พระยา ๓๒๑
ราชสาสน์ พระ ๑๓, ๒๐, ๒๓
ราชสิทธาราม วัด ๑๑๔
ราชสุภาวดี เจ้าพระยา ๗๕, ๘๒, ๙๖, พระยา ๗, ๒๓, ๕๑, ๕๒, ๕๘, ๖๑, ๖๘, ๗๑, ๑๖๗, ๑๗๐, ๑๘๖, ๑๙๓, ๒๘๕, ๓๖๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ราชสุภาวดี (โต) พระยา ๑๕๔

ราชเสนา หลวง ๑๓๙

ราชโอรส วัด ๓๑๕, ๓๕๑

ราชากลกรณ์ หมื่น ๑๗๑

ราชาคณะ พระ ๒๖๗

ราชาโช พระยา ๒๐๗

ราชาเดช พระยา ๒๑๑

ราชามาตย์ (ขำ) จมื่น ๑๕๑

ราชามาตย์ จมื่น ๑๗๕, ๑๙๔, ๒๗๕, ๒๘๑, ๓๐๘, ๓๑๑, ๓๕๔, ๓๗๓

ราชาไมตรี พระยา ๒๐๘

ราชาวดี นักองค์ ๑๖๖, ๓๑๒

ราชาเศรษฐี พระยา ๑๐

ราชาเสน่หา พระ ๒๐๗, พระยา ๒๐๘

ราไน เรือ ๓๖๐

รามกำแหง พระยา ๕๑, ๗๑

รามณรงค์ พระ ๒๐๓

รามเดโช พระยา ๑๕๙

รามพิไชย พระ ๒๓๔

รามราช เมือง ๓๖๒

รามอิศเรศ กรมขุน ๓๑๙ กรมหมื่น ๕๐, ๑๑๙

รามัญ กอง ๕๗ ชาว ๒๑๐, ๓๑๐, พระยา ๑๒๑, ๓๓๑

รำเร เมือง ๒๕

รื่นใจชม เรือ ๓๖๐

รุ้งประสานสาย เรือ ๓๕๙

รุธรณไกร หลวง ๑๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เรณูนคร เมือง ๓๖๒
เรวัต พระ ๒๒๑
เรือ ๓๕๘
เรือจ้างทาง-โยง ภาษี ๓๖๕
เรือรบ ๙๑
แรต ท้าว ๒๔๘
โรงกลาง ท้าว ๒๗๗
โรงดำริ ค่าย ๒๖๙

(ฤ)

ฤทธิคำรณ หลวง ๑๒
ฤทธิเดช หลวง ๒๕๐
ฤทธิ์สชอน มิสเตอร์ ๑๘๘
ฤทธิสำแดง หลวง ๓๓๔

(ล)

ลกสอ เขา ๒๕๕
ลครบ้านพร้าว พระ ๑๗๒
ลคร เมือง ๖๒, ๑๙๔, พระยา ๒๐๗
ลบบาดาล หลวง ๒๘๗
ลพบุรี เมือง ๙๖, ๒๑๐
ลมัยแม้นมือ-ฟรั่ง หลวง ๑๒๒
ล่องโห้ เมือง ๑๒๖, ๑๒๗, ๑๓๒ ๒๐๕
ลอยชายเข้า-เมือง เรือ ๙๒
ลอยพระประ-ทีป ๒๗
ลอนดอน เมือง ๑๙๑, ๓๔๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ละคร พระยา๑๙๒, ๒๙๐
ละครผู้หญิง ๒๕, ๓๕๗
ละแวก เมือง ๒๐๘
ลักขณา พระองค์เจ้า ๑๖๐, ๑๖๖
ลังกา ๒๐๓, ๒๒๑, ๒๖๔, ๒๖๗, ๒๖๘, ๒๗๓, ๒๗๘
ลันบิน อง ๒๘๖
ลันเบีย อง ๑๒๗
ลาดปะเอีย เมือง ๒๘๗
ล่าน้ำ เมือง๕๖,๗๙ เมือง ๑๓๐, ๑๔๓ เจ้าเมือง๘๕,
ลาปะเอีย เมือง ๒๐๑, ๒๐๙
ลำดวน ท้าว ๒๗๗, เมือง ๒๐๗, ๒๑๑
ลำเนาหนองปรือบ้าน ๓๖๑, เมือง๓๖๑-๒
ลำพูน พระยา๑๙๒, ๒๙๐, เมือง ๖๒, ๓๓๒, ๓๓๘
ลำภู ค่าย ๒๕๕, พระองค์เจ้า๖
ลิ้นด่าง นาย ๓๒๖
ลิงา พระยา ๑๒๔
ลือ ๓๒๙
เล็ก ท้าว ๑๖๔
เลน เมือง ๓๓๘, ๓๓๙
เลิบครบ ช้างพลาย ๒๖๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เลโบ องค์ ๗๑
เลย หล่ม ๖๑,๗๐
เลเวก กำมะโด ๒๗๐
เลา วัด ๑๑๐
เลิศหล้า สมเด็จพระพุทธ ๓๕๐
แล่นเลยลม เรือ ๙๒
โลโต ตรา ๒๔
ไล่ฆ่า เมือง ๒๙๐

(ฤ)

ฤๅจักรี พระยา ๒๐๗

(ว)

วงเดือน ปีกกา ๒๗๙
วงศากุเชนทร หลวง ๒๖๙
วงศาป่าเทศ พระ ๒๒๔
วงษาธิบดี(ศรี) พระยา ๒๘๓
วงษาสนิท กรมหมื่น ๖
วงษาอันชิต พระยา ๒๐๘
วรชุน พระยา ๒๐๗
วอประเวศวัง ๘
วัง ๑๓, เมือง ๒๔๘, ๒๗๖, ๒๗๘
วังขวา พระ ๑๔๔
วัฒนานครเมือง ๒๗๕, ๓๖๑
วัฒนานาม เรือ ๓๕๘
วังตุม พระยา ๒๑๑, ๒๓๖
วัด ๓๕๓
วัดพระโต-เสาชิงช้า ๓๔๘
วัดถา องค์ ๒๕๓
วันรัต (นาค) พระ ๒๖๘
วันษาพิมล พระ ๒๔๔
วัวลำพอง ทุ่ง ๔๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

วัสสันตพิมาน พระที่นั่ง ๔-๕
วามะนาว คลอง ๑๓๓
วายุสถาน-
อมเรศร์ พระที่นั่ง ๕
วิจิตรภักดี ขุน ๒๕๙
วิจิตรวาที ขุน ๑๒๐, ๑๙๕
วิชิตณรงค์ พระยา ๒๒๒
วิชิตภักดี พระยา ๑๘๘
วิชิตราชา หลวง ๑๗๗
วิชิตสงคราม พระยา ๘๕, พระ ๑๐๒, ๑๐๘, ๒๖๙
วิชิตสรไกร พระ ๑๘๘
วิเชียร เมือง ๒๑๐
วิเชียรโชฎก บ๊อม ๙๐
วิทยาคม กำปั่น ๒๒๒, เรือ ๑๖๙, ๒๕๐, ๓๕๘, ๒๕๔-๕
วินิจฉัยเภรี กลอง ๓๖๓
วิบูลยราช พระยา ๒๓๖, ๒๗๓
วิปัสสี พระ ๒๒๑
วิลาศ พระองค์เจ้า ๗
วิเศษ ขุน ๒๗๔, พระ ๓๕๙
วิเศษ (แป้น) ขุน ๒๘๐
วิเศษฤๅไชย พระยา ๓๑๑
วิเศษวารี พระ ๗
วิเศษศักดา พระยา ๓๓๔
วิเศษสงคราม พระยา ๑๓๔, ๓๓๐
วิสูตร ๑๙๖
วุธสรเดช หลวง ๓๓๔
เว้ เมือง ๗๙, ๑๒๗, ๑๕๒, ๒๖๔, ๓๐๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เวทชะงัด เรือ ๓๕๘
เวียง ครัว ๑๗๒
เวียงคุก ค่าย ๕๘
เวียงจันท์ เมือง ๓๙, ๕๘, ๖๒, ๖๕, ๗๒, ๗๖, ๘๕, ๑๖๑, ๑๖๒, ๒๓๓, ๒๙๙
เวียด เจ้า ๙๒, ๒๖๔
เวียดนาม กรุง ๑๔, ๖๙
เจ้า ๒๐, ๗๖, ๘๕, ๑๕๒
เวียน อง ๒๙๓
แว่น คุณ ๓๕๑, ๓๕๕
ไวยวรนารถ จมื่น ๒๔๙, ๒๕๘, ๓๑๑ ๓๒๑, ๓๓๓
ไวยวรนาถ-(ช่วง) จมื่น ๑๕๑

(ศ)

ศรีทันดอน เมือง ๑๗๐, ๒๐๙
ศรีนครธรรม-ราช (มก) พระยา ๒๘๓
ศรีผาวัง พระ ๑๗๖, ๒๑๕
ศรีพิพัฒน์ พระยา ๒๗, ๗๔, ๘๙, ๑๑๘, ๑๖๗, ๑๗๐, ๑๘๐, ๑๘๕, ๑๘๘, ๓๒๑, ๓๓๕, ๓๔๘, ๓๔๙, ๓๕๔, ๓๗๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ศรีรัตนศาสดา-
ราม พระ ๑๘๒, ๓๒๑, ๓๔๑, ๓๔๖, ๓๗๑, วัดพระ ๑๓
ศรีราชอากร พระยา ๓๑๒
ศรีสรไกร พระยา ๗
ศรีสวัสดิ์ องค์ ๒๒๕
ศรีสรรเพ็ชญ์ พระ ๑๕๘
ศรีสรรเพชุดา-
ญาณ พระมหาเจดีย์ ๑๕๘
ศรีสหเทพ พระยา ๙๕, ๑๑๐, ๑๗๘, ๒๗๒, ๓๕๕
ศรีสหเทพ-
(ปาน) พระยา ๓๓๓
ศรีสุคนธ์-
(เตียง) อ้าย ๒๘๓
ศรีสุเทพ กรมหมื่น ๖
ศรีสุธรรมมุนี พระ ๖
ศรีสุนทร พระ ๑๑, เมือง ๒๐๗, ๒๑๑
ศรีสุนทรไชย เรือ ๓๕๙
ศรีสุริยวงศ์ พระยา ๓๔๑, ๓๔๕, ๓๕๔, ๓๖๘
ศรีสุริเยนทรา-
มาตย์ สมเด็จพระ ๓๕๑
ศรีสุลาลัย สมเด็จพระ ๖, ๑๒, ๑๗๕, ๑๗๙, ๑๘๒, ๓๕๑
ศรีสุวรรณ พระ ๒๗๘
ศรีโสภณ เมือง ๓๖๑
ศรีศากยมุนี พระ ๓๔๘
ศรีอรรคหาด เพี้ย ๑๔๙, ๑๖๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ศักดาเดช หลวง ๑๒
ศักดิพลเสพย์ กรมหมื่น ๔
ศาสตราฤทธิ-
รงค์ พระยา ๑๗๖
ศิริษะกรุด บ้าน ๒๘๑
ศิริษะเกษ เมือง ๓๙,
๘๖, ๑๗๐,
๒๐๓, ๒๐๙
ศุก พระ ๖๖,
มโน ๒๘๓
เศวตกุญชร พระยา ๒๓๓,
๓๕๗
เศวตฉัตร พระที่นั่ง ๓๐,
๓๗๒, วัด
๓๕๔

(ส)

สกลนคร เจ้าเมือง
๒๗๘, เมือง
๖๔, ๑๗๑,
๒๑๐, ๒๔๗,
๒๗๗
สงขลา เมือง ๘๙,
๑๙๔, ๒๐๓,
๓๒๐, พระยา
๑๐๘, ๑๑๖,
๒๘๘, ๓๓๑
สงครามธิบดี พระยา ๒๐๗
สงวน อง ๒๐๕,
๓๐๕
สตึงตรอง เมือง ๒๐๗
สตูล เมือง ๑๙๗
สนองโส ๒๑๙
สนามไชย บ้าน ๓๐๙
สนามกระบือ บ้าน ๑๒๒
สนิทนเรนทร์ กรมหมื่น ๖,
๘๙
สบตาเว เมือง ๒๕
ส้มเกลี้ยง วัด ๑๓๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สมเด็จเจ้า-
พระยา ๑๕๙, ๒๖๒,
๒๖๘
สมทรงสลาย เรือ ๓๖๐
สมบัติธิบาล พระยา ๖๑,
๗๐
สมบัติวานิช พระ ๒๕๙
สมบุก เมือง ๒๐๗
สมบุญ เจ้าพระยา
ธรรมา ๑๓๑,
จมื่นสมุห
พิมาน ๒๗๕
สมบูรณ์ เมือง ๒๐๗
สัมบ่อย ค่าย ๕๗,
ทุ่ง ๕๕,
บ้าน ๖๑
สมศักดิ์ ท้าว ๓
สมอ ๓๖๕
สมอแครง วัด ๓๕๔
สมอราย วัด ๓๕๒
สมิถ่อ เมือง ๑๒๗
ดีมิท มิสเตอร์
๓๓๖
สมุทรเจดีย์ พระ ๙๐
สมุทรปราการ เมือง ๑๑,
๒๔, ๕๒,
๙๐, ๑๒๓,
๑๕๑, ๒๕๔,
๒๗๙, ๓๒๑,
๓๓๓, ๓๔๐,
๓๕๗
สมุทรสงคราม พระยา ๓๑๐,
เมือง ๑๒๒,
๑๗๕, ๓๕๒,
๓๑๐
สมุหนิมิตร วัด ๓๒๑
สมุหพิมาน-
(แพ) จมื่น ๒๘๒
สมุหพิมาน-
(สมบุญ) จมื่น ๒๗๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สยามภพ เรือ ๓๕๘
สรงน้ำ พระ ๖๖
สรรค์ เมือง ๒๑๐
สรรเพชภักดี จมื่น ๒๑๐, ๒๓๖, ๒๓๔, ๒๗๕, ๒๘๕
สรรพเสนี หลวง ๑๙๕
สวยหาง บ้าน ๓๖๒
สวยตอง มอง ๒๓๗
สวรรคโลก เมือง ๑๔๔
สวัสดิ์นคเรศ หลวง ๒๙๘
สวัสดิ์วารี พระยา ๓๐๘, ๓๕๕
สวัสดิ์วิไชย กรมหมื่น ๖, ๕๐, ๓๑๕
สวัสดิ์สุนทร-อภัย พระ ๒๓
สวาย เจ้าเมือง ๒๘๗
สวายจีบ ๕๓
สวายพาบ เมือง ๒๐๗, ๒๑๑
สอด บ้าน ๑๔๖
สระเกศ วัด ๑๑๔, ๓๓๗, ๓๔๙
สระบุรี เมือง ๒๕, ๔๑, ๔๖, ๔๙, ๖๑, ๘๘, ๙๖, ๑๓๔, ๒๑๐
สระสนาน แห่ ๙๓
สริมหาเซงจัน ๓๕
สะแดก เมือง ๑๒๗, ๑๓๒, ๑๓๔
สะโทง บ้าน ๑๕๙, ลำน้ำ ๒๘๗, เมือง ๑๔๒, ๑๕๒, ๒๑๑, ๒๑๔, ๒๒๔, ๒๓๖

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สะเมียะ เมือง ๑๗๑, ๓๒๖
สะลางอ เมือง ๒๖๖
สังข์กระจาย วัด ๓๕๑
สังขทัด พระองค์เจ้า ๖
สังขรัศมี พระ ๓๕๘
สังขโลก พระยา ๒๐๖, ๒๑๖, ๒๑๙
สังขะ เมือง ๕๑, ๑๐๒, ๑๔๒, ๑๗๐, ๒๐๓, ๒๐๙
สังฆรักขิต พระ ๒๒๑, ๒๗๓
สังฆราช พระ ๓๓๐
สังฆราช(ด่อน) พระ ๒๖๓, สมเด็จพระ ๒๖๙
สัทธาดิศ พระ ๒๒๑
สัมฤทธิ์ ทุ่ง ๔๔
สาขลา แม่น้ำ ๑๕๒
สาครบุรี เมือง ๙๐, ๒๕๙, ๓๐๗, ๓๑๒
สาตราธิบดี พระ ๒๐๐
สาตราฤทธิรงค์ พระยา ๑๒
สาท เมือง ๓๓๒, ๓๓๘
สามง่าม ๓๕๓
สามปลื้ม วัด ๓๕๔
สามหมอ บ้าน ๕๕
สาย ท้าว ๒๗๗, ๒๗๘, พระยา ๑๒๑
สายริม เมือง ๑๙๕
สารหงส์ คลอง ๑๕๐
สาระวัน เจ้า ๓๒๔
สำราญราช-ฤทธิ์(อ้าว) พระ ๓๙๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สำโรง คลอง ๕๑, ๓๑๒, เจ้าเมือง ๒๑๖
สาลวัน เมือง ๑๗๑
สำแดงฤทธิ-รงค์ พระ ๒๘๗
สำนักตาแก้ว ๒๔๒
สำเทาโลกอุดร เรือ ๓๕๐
สำรวจ ภาษี ๓๖๕
สำโรงทอง เจ้าเมือง ๒๑๑, เมือง ๒๐๘, ๒๒๖
สำเหร่ ๑๘๖, ๓๒๐
สิงคโปร์ เมือง ๑๙๙, ๒๖๕, ๒๗๐, ๓๓๐
สิงหนาม ท้าว ๒๗๖
สิงหบุรี เมือง ๒๑๐
สิติมวิชิต เรือ ๓๔๐
สิทธิ หลวง ๒๑๕
สิทธิสงคราม พระยา ๒๒๒
สิบสองพันนา ๓๒๗
สิริวงศ์ พระองค์เจ้า ๗
สี ท้าวทรงกันดาล ๗๔
สีทิพวัง (เก่า) ๒๘๓
สีประหลาด ช้าง ๑๐๓, ช้างพัง ๒๒๖, ช้างพลาย ๑๔๐, ๒๙๔
สีสุก ภาษีไม้ ๓๖๕
สีหราชเดโช พระยา ๑๓๒, ๑๔๒, ๑๙๓, ๒๒๒
สุโขทัย เมือง ๑๔๔
สุดสาคร เรือ ๓๕๘
สุดสายตา เรือ ๓๕๙
สุทธาทิพย์ เรือ ๓๖๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สุทธาสวรรย์ พระที่นั่ง ๑๓, ๑๑๖, ๑๕๗, ๑๗๙, ๑๙๔, ๓๑๕
สุทธิสาร ๓๘, ๔๕, เจ้า ๕๖, ๖๒, ๘๓
สุทไธสวรรย์ พระที่นั่ง ๘๘
สุทัศน์ พระองค์เจ้า ๖,
สุทัศนเทพ-วราราม วัด ๑๘๐, ๓๔๘, ๓๕๖
สุนทรธิบดี กรมหมื่น ๑๑๑
สุนทรราชวงศา พระ ๒๓๓, ๒๗๖
สุนทรเศรษฐี พระยา ๑๐
สุพรรณ เจ้า ๕๖
สุพรรณบุรี เมือง ๒๔, ๙๖, ๑๙๑, ๒๑๐
สุพรหม เจ้า ๕๖
สุพัน พระ ๘๗
สุภาธิบดี พระยา ๑๖๖
สุภาธิราช พระยา ๑๕๙, ๒๐๕, ๒๔๔
สุภาวดี หลวง ๑๔๔
สุภูติ (สังข์) พระ ๒๖๗
สุภูติ พระ ๒๗๓
สุโภ พระยา ๔๘, ๕๖
สุย เจ้าเมือง ๑๔๖, เมือง ๑๔๓
สุรสาคร หลวง ๑๖๗
สุรเสนา พระยา ๙, ๓๓๓, หลวง ๒๐๓
สุรเสนา-(ขุนเณร) พระยา ๓๕๕

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

สุระไพริน หลวง ๑๒
สุราราชวงศ์ พระยา ๔๑
สุรินทร์ เมือง ๕๑, ๑๐๒, ๑๔๒, ๑๗๐, ๒๐๒, ๒๐๙, พระ ๑๐๙
สุรินทรรักษ์ กรมหมื่น ๒๗, ๒๙, ๕๑, ๕๒, ๕๙, ๖๔, ๑๐๗, ๓๑๘, ๓๕๓
สุรินทรามาตย์ พระ ๑๓๓
สุริยภักดี พระ ๔๙, ๕๙, ๖๙, ๗๑
สุริยภักดี-(บ๊อม) พระ ๔๒
สุริยะ ๘๘
สุริยวงศ์ นักอง ๒๗๕, พระยา ๒๐๙, พระองค์เจ้า ๖
สุริยวงศา พระ ๔๗, ๕๕
สุริวงศ์ ออกญา ๒๗๔
สุเรนทรราช-เสนา พระยา ๑๙๒
สุเรนทรวิชิต หลวง ๗๖, ๘๕
สุวรรณ วัด ๑๑๓, ๑๑๔, ๓๕๑, เจ้า ๖๘
สุวรรณจักร อ้าย ๘๘
สุวรรณดารา-ราม วัด ๓๕๒
สุวรรณภักดี พระ ๒๗๘
สุวรรณภูมิ เมือง ๓๙, ๔๘, ๕๓,

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

		๑๗๐, ๑๗๒, ๒๐๙
สุวรรณเหรา	เรือ	๓๕๙
เสน่ห์ธิบดี	พระ	๒๐๘
เสน่ห์นายก	หลวง	๒๐๑
เสน่ห์รักษา	นาย	๑๙๔
เสน่ห์เสนา	พระยา	๒๐๘
เสนหามนตรี	พระ	๕๒, ๑๙๘,
	พระยา	๒๓๓
เสนากุเชนทร-(นพ)	พระยา	๒๘๓
เสนางคนิคม	เมือง	๓๖๑
เสนาธิบดี	พระยา	๒๐๘
เสนานุชิต	พระ	๑๘๗, ๑๙๘
เสนาบดี	ออกญา	๒๗๔
เสนาพิพัฒน์-(โสม)	พระยา	๒๘๓
เสนาภูเบศร	พระยา	๒๓๑
เสนาราช-สงคราม	พระยา	๒๐๘
เสนาราชกุเชนทร	พระยา	๒๒๔, ๒๓๖, ๒๕๐
เสนาอันชิต	พระยา	๒๐๘,
	ออกญา	๒๕๒, ๒๕๕
เสนีเทพ	กรมหมื่น	๕๐, ๓๕๓
เสนีบริรักษ์	กรมหมื่น	๕๐, ๕๗, ๑๑๙,
	กรมหลวง	๑๔๙
เสพยสุนทร	กรมหมื่น	๖, ๑๕๒
เสริม	พระ	๖๖, ๖๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

เสว กะลาภาศ ๒๘๓
เสือ เจ้า ๕๖, เจ้าพระยา-ธรรมา ๓๕๔
เสือซ่อนเล็บ บ้อม ๓๔๕
แสง นาย ๒๕๗
แสงสรสิทธิ์ หลวง ๑๒
แสน เมือง ๒๔๗
แสนไชย(มัน) ๒๘๓
แสนท้องฟ้า พระยา ๒๐๗
แสนปาง เมือง ๑๗๐, ๒๐๙
แสนหวีฟ้า เจ้า ๓๒๔, ๓๒๖, ๓๒๙
โสจัน อง ๒๗๔
โสม นาย ๒๖๓
โสมนัสวัฒนาวดี พระองค์เจ้า ๒๙๓
โสย เมือง ๑๕๐
โสรไทย(โสม) พระยา ๒๘๓
โสรัชชะ พระยา ๒๕๒, ๒๕๕
โสลก ดง ๒๓๖
ไส พระ ๖๖

(ห)

หงษาสวรรค์ พัง ๒๒๖
หงส์ วัด ๓๕๑, นาย ๒๖๓
หณุมาน ด่าน ๓๖๑
หน เจ้าพระยา-พระคลัง ๓๕๔
หนองจิก พระยา ๑๒๑
หนองคาย เจ้าเมือง ๑๗๒, ๒๔๙, ๒๗๖, บ้าน ๓๖๒, เมือง ๑๔๓, ๑๗๑, ๒๑๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หนองบัวลำภู ๕๕, ๗๖
หนองแส ๓๒๔
หนองหาร ๕๔, เมือง ๑๗๑, ๑๗๒, ๒๑๐
หน่อคำ หม่อม ๓๒๔
หนัง วัด ๑๗๙, ๓๕๑
หนานธรรมบัญโญ นาย ๓๓๒
หนานสุริยวงศ์ นาย ๓๓๒, ๓๓๘
หนูคำ หม่อมเจ้า ๑๑๑
หนูจีน เจ้า ๖๕
หม้อ บ้าน ๑๑๐
หมอกใหม่ เมือง ๓๒๕
หมาก เกาะ ๕๑, ๑๙๗, ๒๘๑, ๓๕๘
หมู วัด ๓๕๑
หริรักษ์ องค์พระ ๓๓๗
หริรักษ์รามาธิบดี ๓๐๖
หฤทัย พระ ๖๘
หล่ม เมือง ๔๖, ๕๕, ๕๙, ๗๐
หล่มศักดิ์ เมือง ๕๐, ๖๑
หลวง ด่าน ๑๔๔
หลวงพระบาง เจ้าเมือง ๑๔๔, ๑๖๑, ๓๓๑, เมือง ๕๘, ๖๒, ๘๗, ๑๓๑, ๑๖๓, ๓๒๔, ๓๒๙
หลวงภูดา เมือง ๓๒๖
หล่อใจชื่น เรือ ๓๖๐
หลอด คลอง ๑๗๐
หลังสวน เมือง ๒๘๐
หลัง วัง ๓๕๐, ๓๕๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

หวย	อากร	๓๖๕
ห้วยศีร์ษะบัว	บ้าน	๒๗๗
ห้วยหลวง		๖๘
หวาย	บาง	๒๗๗
ห้อ	เมือง	๑๕๐
หอกลอง		๑๓
ห่อไชย	เพี้ย	๘๖
หอลำผี	แหลม	๒๕๔
หันแกร		๑๖๗
หันตรี	กัปตัน	๓๕, ๕๒
หันตรีบารนี	กัปตัน	๒๖, ๒๙, ๓๕, ๓๔๐
หันแตร		๑๘๙, ๒๗๙
หัวพันห้าทั้งหก		๑๓๑, ๑๔๙, ๑๖๑
หัวเมือง	ปลัดเมือง	๑๖๑
หัวหมาก		๑๘๐
หัสนัยณรงค์	หลวง	๒๐๒
หาดเดือย		๘๗
หินแร่	บ้าน	๓๖๑
หุ่น	ท่านผู้หญิง	
หุน	เมือง	๓๒๗
เหมน	เจ้า	๕๖, ๘๔
เหม็น	ท้าว	๒๔๘
เหศติง	เรือ	๓๔๐
เหียม	เจ้าเมือง	๑๖๑,
	เมือง	๑๕๐
แหลมสิงห์	เขา	๑๕๑
โหกุน	อง	๑๒๗
ไหหลำ	เกาะ	๓๕๘

(อ)

องเจียง	คลอง	๑๓๔
อธิกวงศา	พระยา	๒๐๘
อนงคนิกายาราม	วัด	๓๕๔
อ้นผู้	อง	๒๐๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อนาจาร ประพฤติ ๒๖๗
อุน ๗๖
อนุชิตพิทักษ์ พระ ๔๓, ๕๖
อนุรักษภูธร พระ ๙๓
อนุรักษภูเบศ หลวง ๑๗๖
อนุรักษมนตรี หลวง ๑๗๗
อนุรักษโยธา พระ ๘๘, ๑๓๖, ๑๖๙, ๒๔๐, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๔
อนุเวียงจันท์ เจ้า ๒๔, ๓๗
อภัย หลวง ๒๐๐
อภัยโนฤทธิ์ (บุนนาค) พระยา ๑๓๖
อภัยพิพิธ พระยา ๒๕๐, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๘, ๒๖๒
อภัยภูธร เจ้าพระยา ๗, ๒๗, ๔๓, ๕๐, ๕๕, ๕๙, ๗๐, ๗๔, ๓๕๒
อภัยภูเบศร์ เจ้าพระยา ๒๕, ๑๘๒, ๒๓๕, พระยา ๑๓๙, ๑๔๐, ๑๔๘
อภัยรณรงค์ หลวง ๑๒
อภัยสงคราม พระยา ๒๐๓, ๒๑๓, ๒๒๑, ๒๒๔, ๒๓๖, ๒๕๐, ๒๕๗
อมร (เกิด) พระ ๒๖๗
อมรมนตรี กรมหมื่น ๖
อมร พระ ๒๗๓
อมรแมนสรรค์ พระที่นั่ง ๑๙๑
อมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่ง ๓๐, ๑๐๗, ๑๒๓, ๑๖๘, ๑๙๐, ๓๒๔, ๓๗๒

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อมรินทรามาตย์ สมเด็จพระ ๓๔,๗๓,๓๕๒
อมรินทราราม วัด ๑๔๙, ๓๕๑
อมเรนทร–บดินทร์ กรมหมื่น ๗
อเมริกา ทูต ๑๒๒, ๑๖๗, ๓๓๓
อรณพ พระองค์เจ้า ๓๕๓, ๓๗๑
อรหิศ นาย ๓๓๓
อรัญ เมือง ๒๘๕
อรัญญประเทศ เมือง ๓๖๑
อรุณราชวราราม วัด ๑๑๔, ๒๖๒, ๓๕๐
ออ ท่า ๓๓๘
อ้อย น้ำ ๓๖๕
ออลนาวุธ ๓๒๔
อักษรสมบัติ ขุน ๒๕๕, ๓๗๓
อัครเทพี ๘๙
อัคเมษร พระ ๑๙๓, ๒๐๘, ๒๑๕
อัครมหาเสนา-(น้อย) เจ้าพระยา ๑๐๗
อั้ง เจ้า ๕๖
อังกฤษ ๙, ๒๕, ๒๙, ๓๕, ๕๑, ชาว ๑๘๘, ๒๙๑, แดน ๓๑๐, ทูต ๓๔๐, เมือง ๒๖๒, ๒๗๙
อังโดน แหลม ๒๗๔
อังวะ เจ้า ๒๓๗, เมือง ๑๔, ๒๕,๓๕,๒๖๒
อัฏฐารส พระ ๓๔๙
อัตปือ เมือง ๑๗๐

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อันเบียบ องๆ ๒๒๗
อันผู้ องๆ๒๐๘,๒๑๓
อันยาง องๆ ๒๒๗
อันสาด องๆ ๒๗๔
อับสรสุดาเทพ กรมหมื่น ๗, ๒๘๗, ๒๙๓
อับสรสวรรค์ วัด ๓๕๑
อัมพวัน_ เจติยารา วัด ๓๕๒
อัยยกาธิราช สมเด็จพระ ๓๕๒,
อัษฎาเรืองเดช พระยา ๖๗

(อา)

อากร ๓๖๕
อากาศอำนวย เมือง ๓๖๒
อ่างทอง เมือง ๒๑๐
อาจกำบัง หลวง ๑๒
อาจณรงค์ หลวง ๑๒, ๓๓๔
อาทมาต เมือง ๓๖๒
อามะนาว คลอง ๑๕๕
อาวุธวิเศษ หลวง ๒๗๙
อาสรา พระ ๒๗๓
อาสัม เมือง ๒๕
อาสารบญวน กอง ๒๒๖
อาสาสู้สมร เรือ ๙๒
อำนาจเจริญ เมือง ๓๖๑

(อิ)

อินกุมาร บ้าน ๑๔๒
อินทาราม วัด ๓๕๕
อินทร์ เมือง ๒๑๐
อินทรกุมาร บ้าน ๒๓๖
อินทรคชลักษณ์ หลวง ๒๐๓, ๒๘๗
อินทรธิบาล พระ ๒๑๕, ๒๒๔

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อินทรเดชะ พระ ๖๘, ๘๗
อินทรวุธ หลวง ๑๒
อินทรเสนา จมื่น ๒๕๐, หลวง ๑๗๗
อินทรอมเรศร์ กรมหมื่น ๖
อินทรอาษา พระ ๙๖, ๒๕๔, ๓๑๒, ๓๖๓, ๓๗๓
อินทรฤทธิ หลวง ๑๒
อิศรานุรักษ์ กรมขุน ๘ ๑๐๙, ๓๕๓
อิศราวินิจฉัย พระที่นั่ง ๑๑๘
อิศเรศร์รังสรรค์ เจ้าฟ้า กรมขุน ๑๑๙, ๑๒๒, ๑๗๒, ๒๒๖, ๒๔๙, ๒๗๑, ๓๕๑
อิ่ม เจ้าองค์ ๑๗๒, เจ้าจอม ๑๘๕, นกองค์ ๙๕, ๑๔๘, ๑๙๙, องค์ ๑๓๐, ๑๓๙, ๑๗๖, ๒๐๕, ๒๑๓, ๒๒๕, ๒๔๒

(อึ)

อึงดำ เจ้า ๕๖

(อุ)

อุดงมีไชย เมือง ๓๐๕, ๓๓๗
อุดงฤๅไชย คลอง ๒๘๗, เมือง ๒๐๗,

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

	๒๓๔, ๒๕๙,		๒๐๘, ๒๑๖
	๒๖๓, ๒๘๔,	อุทุม	เพี้ย ๘๖
	๒๘๖, ๓๐๕	อุเทน	เมือง ๒๔๗
อุดมเดชะ	เรือ ๙๒,	อุบล	เมือง ๓๙,
	๒๕๐, ๒๗๓,		๖๘, ๑๕๘,
	๓๕๘		๑๗๐, ๒๑๐,
อุตราภิมุข	พระที่นั่ง ๕		๒๔๘
อุทัยธรรมราช	พระยา ๒๕๓	อุปราช	๓๘, ๔๘, ๕๓,
อุทัยธานี	ด่าน ๑๙๑,		๗๒, เจ้า
	เมือง ๒๑๐,		๑๔๔, ๒๔๗,
	๒๖๒		๒๗๖
อุทัยธิราช	พระยา	อุมอ	เมือง ๒๔๔

(เอ)

เอบ เจ้า ๕๖

(แอ)

แอศแมนรอ-		แอสแมน-	
เบอร์ต	นาย ๑๒๒,	โรเบิต	นาย ๓๓๓
	๑๖๗		

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

(โอ)

โอฐ นัก ๒๐๕

(ฮ)

ฮ่อ จีน ๓๒๔
ฮันเตอร์ มิสเตอร์ ๒๗๙
ฮำฮอง พระเจ้า ๓๔๑
ฮุนหนำ เมือง ๓๒๔
เฮากุน อง ๑๒๗

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ (ตาด สนิทวงศ์ ณอยุธยา)

พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๗๙

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำเร็จ ยาชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

ประวัติ
ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ ท จ ว.
(ตาด สนิทวงศ์ ณอยุธยา)

ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ มีนามว่าเดิมว่า "ตาด" เป็นธิดาพระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ (เอม สิงหเสนี) กับคุณหญิงขลิบ ณรงค์เรืองฤทธิ์ ได้กำเนิดเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ มีลำดับสกุลสืบมาดังนี้ คือ

พระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ เป็นบุตรของเจ้าพระยามุขมนตรี (เกด สิงหเสนี) ซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ต้นตระกูล "สิงหเสนี" และคุณหญิงขลิบ ณรงค์เรืองฤทธิ์ เป็นธิดาของเจ้าพระยาคทาธรธรณินทร์ (เยีย อภัยวงศ์) ผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง

ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ ได้ทำการสมรสกับเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) ในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ มีบุตรและธิดา คือ

๑. หลวงจรูญสนิทวงศ์ (หม่อมหลวงจรูญ สนิทวงศ์) ปริญญาวิศวกรรมช่างกลแห่งมหาวิทยาลัยเคมบริช ประเทศ

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

อังกฤษ ก่อนถึงแก่กรรม ได้เคยรับราชการในกรมรถไฟหลวง และทำการสมรสกับหม่อมหลวงรวง สนิทวงศ์ ธิดาหม่อมราชวงศ์สุวพันธุ์ สนิทวงศ์

๒. หลวงจรัญสนิทวงศ์ (หม่อมหลวงจรัญ สนิทวงศ์) ปริญญาวิศวกรรมโยธา แห่งมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม ประเทศอังกฤษ รับราชการในกรมรถไฟหลวง และได้ทำการสมรสกับหม่อมหลวงเยี่ยม อิศรเสนา ธิดาเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์

๓. หลวงเดชสหกรณ์ (หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์) ปริญญาเศรษฐศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยกรุงเบอร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ รับราชการในกระทรวงเกษตราธิการ และได้ทำการสมรสกับนางสาวประยงค์ บุรณสิริ ธิดาพระยาอุเทนเทพโกสินทร์

๔. หม่อมหลวงอุดม สนิทวงศ์ ปริญญาวิศวกรรมช่างกล แห่งวิศวกรรมวิทยาลัยเซอริช (Eidgenössische Technische Hochschule) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ รับราชการในกรมโยธาเทศบาล และได้ทำการสมรสกับนางสาวเปียอาลเดอร์

๕. หม่อมหลวงหญิงแส กฤดากร หม่อมในหม่อมเจ้าเสริมสวาสดิ์ กฤดากร โอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

๖. หม่อมหลวงเกษตร สนิทวงศ์ ปริญญาแพทย-ศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยเดอแรม ประเทศอังกฤษ

ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ เริ่มจะป่วยมีอาการนอนไม่หลับอยู่เนือง ๆ จึงได้หาแพทย์มาตรวจรักษา ได้ความว่าเป็นโรคกะเพาะอาหารพิการ ตั้งแต่นั้นมาก็ได้ระวังรักษาประคับประคองกันอย่างกวดขัน แต่อาการปรากฏทรงกับทรุดลงทุกที

ครั้นวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙ เวลา ๒.๒๔ นาฬิกา ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ ก็ถึงอนิจกรรม คำนวณอายุได้ ๖๘ ปี

ท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ และได้รับพระราชทานหีบหมาก กาน้ำ และกระโถนทองคำ อันเป็นเครื่องยศในตำแหน่งท่านผู้หญิง

ห้องสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564

นายพันธุ์ ลักษณะสุต ผู้พิมพ์โฆษณา
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ถนนราชบพิธ พระนคร
พ.ศ. ๒๔๘๑

ดาวน์โหลดจากระบบ TUDC โดย นายสำรวย บานชัยภูมิ หมดอายุ 06/06/2564